

VÝZKUM RIZIKOVÝCH FAKTORŮ SOUVISEJÍCÍCH S EXISTENCÍ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH ROMSKÝCH LOKALIT VE MĚSTĚ PŘEROVĚ

Daniel Topinka
Klára Janoušková
(Eds.)

2009

Zadavatelem výzkumu
je Agentura pro sociální
začleňování v romských
lokalitách – Úřad vlády
ČR.

SocioFactor s. r. o.

Chopinova 523/10

702 00 Ostrava – Přívoz

dvv@sociofactor.eu

I.	ÚVOD	6
II.	ROMOVÉ V PŘEROVĚ	10
1)	PŘÍCHOD ROMŮ	11
2)	POVÁLEČNÉ MIGRACE ROMŮ DO PŘEROVA	12
3)	ROMOVÉ V TRANSFORMUJÍCÍ SE SPOLEČNOSTI PO ROCE 1989	16
4)	SOUČASNOST: SEKUNDÁRNÍ INFORMAČNÍ ZDROJE	16
A)	HODNOCENÍ SITUACE VE ZPRÁVÁCH KRAJE	17
B)	VÝZKUMY – INFORMACE O SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH	18
5)	SOUČASNOST: PŘEHLED VYBRANÝCH SUBJEKTŮ A PROGRAMŮ	20
A)	NEZISKOVÉ ORGANIZACE PŮSOBÍCÍ V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH	20
B)	ORGANIZACE A PROGRAMY STATUTÁRNÍHO MĚSTA PŘEROVA	26
C)	PODOBA SOUŽITÍ VE MĚSTĚ	35
III.	OBLASTI SOCIÁLNÍ EXKLUZE/INKLUZE V PERSPEKTIVĚ SYSTÉMOVÝCH AKTÉRŮ A OBYVATEL SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT - METODOLOGIE	38
IV.	IDENTIFIKACE A DESKRIPE SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT – PROSTOROVÉ ASPEKTY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ	41
1)	DIVERZITA LOKALIT	42
2)	LOKALITA KOJETÍNSKÁ	45
3)	LOKALITA TOVAČOVSKÁ	48
4)	LOKALITA ŠKODOVA	49
	PŘÍBĚH JEDNÉ ULICE: VZNIK SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITY ŠKODOVA	52
5)	LOKALITA HUSOVA	54
6)	LOKALITA DENISOVA	56
7)	POČTY OBYVATEL SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	57
V.	MAPA SEGREGACE/SOCIÁLNÍ DIFERENCIACE OBYVATELSTVA	59
VI.	SOCIÁLNĚ DEMOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY MĚSTA A JEHO OBYVATEL	70
1)	OBYVATELSTVO	70
A)	VÝVOJ POČTU OBYVATELSTVA	70
B)	OBYVATELSTVO PODLE MĚSTSKÝCH ČÁSTÍ A POHLAVÍ	72
C)	OBYVATELSTVO PODLE NÁRODNOSTI	72
D)	OBYVATELSTVO PODLE NÁBOŽENSKÉHO VYZNÁNÍ	74
E)	OBYVATELSTVO PODLE RODINNÉHO STAVU	74
F)	OBYVATELSTVO PODLE NEJVYŠŠÍHO UKONČENÉHO VZDĚLÁNÍ	75
G)	OBYVATELSTVO PODLE VĚKU	77
H)	OBYVATELSTVO PODLE EKONOMICKÉ AKTIVITY	80
2)	DOMOVNÍ FOND	86
a)	Bytové domy podle vlastnictví	86
b)	Bytové domy podle počtu bytů	86
c)	Bytové domy podle období výstavby	86
3)	BYTOVÝ FOND	88
A)	TO BYTY V BYTOVÝCH DOMECH PODLE PRÁVNÍHO DŮVODU UŽÍVÁNÍ BYTU	88
B)	TO BYTY V BYTOVÝCH DOMECH PODLE TECHNICKÉHO VYBAVENÍ	89

C)	TO BYTY V BYTOVÝCH DOMECH PODLE ZPŮSOBU A ENERGIE POUŽÍVANÉ K VYTÁPĚNÍ	90
D)	TO BYTY V BYTOVÝCH DOMECH PODLE POČTU OBYTNÝCH MÍSTNOSTÍ	90
E)	TO BYTY V BYTOVÝCH DOMECH PODLE KATEGORIE BYTU.....	91
4)	RODINY A DOMÁCNOSTI	91
A)	RODINY PODLE ÚPLNOSTI	91
B)	RODINY PODLE POČTU ZÁVISLÝCH DĚTÍ	92
C)	BYDLENÍ RODIN SE ZÁVISLÝMI DĚTMI PODLE VELIKOSTI BYTU	93
D)	BYDLENÍ RODIN SE ZÁVISLÝMI DĚTMI PODLE KATEGORIE BYTU	94
E)	VYBAVENÍ BYTOVÝCH DOMÁCNOSTÍ.....	94
5)	SHRNUTÍ.....	95
VII.	PREZENTACE PŘEROVSKÝCH ROMŮ V PŘEROVSKÉM DENÍKU	98
	SHLUK I. – CENTRÁLNÍ POJMY.....	101
	SHLUK II. – PŘEROVSKÁ GHETTA	102
	SHLUK III. – VĚCI VEŘEJNÉ	103
	SHLUK IV. – ROMOVÉ JAKO PACHATELÉ	103
	SHLUK V. – MINISTERSTVO PRO LIDSKÁ PRÁVA	104
	SHLUK VI. – EXTREMISTÉ V AKCI	105
	SHLUK VII. – KRIMINALITA V CENTRU MĚSTA.....	105
	SHRNUTÍ	107
VIII.	PODOBA ZÁVISLOSTÍ V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH	108
1)	ÚVOD A POPIS SITUACE.....	108
2)	INTERPRETACE SITUACE OBYVATELI SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	110
A)	LEGÁLNÍ DROGY	110
B)	ILEGÁLNÍ DROGY	112
C)	HRÁČSTVÍ	115
3)	INTERPRETACE SITUACE SYSTÉMOVÝMI AKTÉRY	119
A)	SPECIFIKA PRÁCE S ROMSKÝMI KLIENTY NA POLI ZÁVISLOSTÍ	119
B)	SPOR O HERNY	121
4)	SHRNUTÍ.....	122
5)	DOPORUČENÍ	123
IX.	FINANČNÍ STRATEGIE OBYVATEL SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	125
1)	ÚVOD A POPIS SITUACE.....	125
A)	DLUHY	127
B)	PREVENCE ZADLUŽENÍ: INSTITUT ZVLÁŠTNÍHO PŘÍJEMCE, SPLÁTKOVÉ KALENDÁŘE, PREVENTIVNÍ AKTIVITY MAGISTRÁTU	129
C)	VEŘEJNÁ SLUŽBA	130
2)	INTERPRETACE SITUACE OBYVATELI SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	133
A)	PRÁCE NA ČERNO	135
B)	ADAPTAČNÍ MECHANISMY	137
C)	HOSPODAŘENÍ S PENĚŽI	142
D)	KOLOTOČ DLUHŮ	144
3)	INTERPRETACE SITUACE SYSTÉMOVÝMI AKTÉRY	144

4)	SHRNUTÍ.....	148
5)	DOPORUČENÍ	149
X.	BYTOVÁ SITUACE A KVALITA BYDLENÍ.....	151
1)	ÚVOD A POPIS SITUACE.....	151
A)	OBECNÍ BYTY	152
B)	FINANČNÍ NÁKLADY NA BYDLENÍ U OBECNÍCH BYTŮ.....	154
C)	UBYTOVNY	155
2)	VZNIK LOKALIT V KOSTCE	157
3)	INTERPRETACE SITUACE OBYVATELI SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	159
A)	MIGRAČNÍ STRATEGIE Z PERSPEKTIVY ROMŮ.....	159
B)	VNÍMÁNÍ KVALITY BYDLENÍ.....	162
C)	VHODNOST VEŘEJNÉHO PROSTRANSTVÍ	163
D)	HODNOCENÍ SOUSEDSKÝCH VZTAHŮ	166
E)	TECHNICKÝ STAV DOMŮ A BYTŮ	166
F)	HODNOCENÍ KVALITY ŽIVOTA VE MĚSTĚ PŘEROVĚ	167
G)	VNÍMÁNÍ BYTOVÉ POLITIKY MĚSTA A BYTOVÝCH MOŽNOSTÍ	168
4)	INTERPRETACE SITUACE SYSTÉMOVÝMI AKTÉRY	170
5)	SHRNUTÍ.....	175
6)	DOPORUČENÍ	176
XI.	KRIMINALITA JAKO ADAPTAČNÍ STRATEGIE	179
1)	ÚVOD A POPIS SITUACE.....	179
A)	PŘESTUPKY A TRESTNÉ ČINY	182
B)	OBYVATELÉ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT V ROLI PACHATELŮ	184
C)	OBYVATELÉ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT V ROLI OBĚTÍ	186
2)	INTERPRETACE SITUACE OBYVATELI SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	188
3)	INTERPRETACE SITUACE SYSTÉMOVÝMI AKTÉRY	196
4)	SHRNUTÍ.....	198
5)	DOPORUČENÍ	200
XII.	DŮSLEDKY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ VE VZDĚLÁVACÍM PROCESU	202
1)	ÚVOD A POPIS SITUACE.....	202
A)	SITUACE V PŘEROVĚ V OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ.....	204
B)	ROMSKÁ ŠKOLA.....	204
2)	INTERPRETACE SITUACE OBYVATELI SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	209
A)	RODIČE A RODIČOVSTVÍ	209
B)	ETNICKÁ HOMOGENITA ŠKOLY	211

C)	ABSENCE	212
H)	ASISTENTI PEDAGOGA.....	214
I)	PODMÍNKY KE VZDĚLÁVÁNÍ	215
J)	ASPIRACE DĚTÍ.....	216
K)	NÁVYKOVÉ LÁTKY	216
3)	INTERPRETACE SITUACE SYSTÉMOVÝMI AKTÉRY	217
A)	ZAVINĚNÍ SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ	217
B)	MOTIVACE A DEMOTIVACE	217
C)	KDE ZAČÍT.....	218
4)	SHRNUTÍ.....	219
5)	DOPORUČENÍ	221
XIII.	ZÁVĚR	223
XIV.	DOPORUČENÍ	228

I. ÚVOD

Předkládaná zpráva představuje výsledky výzkumu s názvem *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*, který pro Úřad vlády, Odbor pro sociální začleňování v romských lokalitách (Agentura pro sociální začleňování) zpracovala společnost SocioFactor s. r. o. Cílem výzkumu bylo zmapování romských sociálně vyloučených lokalit v Přerově s důrazem na oblasti, které jsou z hlediska sociálního vyloučení vnímány jako nejrizikovější. Na základě rozhovorů s experty bylo pro hlubší prozkoumání vytipováno pět rizikových oblastí: podoba závislostí v sociálně vyloučených lokalitách; finanční strategie obyvatel sociálně vyloučených lokalit; podoba bydlení v sociálně vyloučených lokalitách; kriminalita jako adaptační strategie na situaci sociálního vyloučení a důsledky sociálního vyloučení ve vzdělávacím procesu.

Oblasti byly identifikovány kombinací dvou zdrojů. Prvním zdrojem byly úvodní, mapující rozhovory s experty. Ti měli možnost vyjádřit se k sociálně patologickým jevům spojeným se sociálním vyloučením romských lokalit ve dvou úrovních. Jednak byli požádáni, ať vytipují nejpalčivější problémy, jednak mohli identifikovat takové sociálně patologické jevy, které by rádi hlouběji zmapovali, neboť informace o nich považují za nedostatečné. Druhým primárním zdrojem pro identifikaci relevantních oblastí byly předchozí výzkumné zprávy, konkrétně zprávy Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně (*Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice*, 2008). Induktivní strategie modelující zpracovaná témata byla použita pouze v této startovací fázi, po které byly oblasti pevně stanoveny. Jejich pozdější obměna nebyla možná vzhledem k časovým mantinelům výzkumu. Podoba závislostí v sociálně vyloučených lokalitách byla zvolena proto, že o ní oslovení experti neměli bližší povědomí. Zbylá témata byla zvolena pro jejich pociťovanou závažnost.

Vzhledem k tématům byla zvolena kombinace několika výzkumných technik, které byly v rámci šetření kombinovány. Těmi hlavními byly individuální polostrukturované rozhovory s experty, mentální mapování, focus groups, etnografické pozorování, nestrukturované rozhovory s obyvateli sociálně vyloučených lokalit a analýza dokumentů. Nutnost kombinovat výzkumné metody a techniky vyvstala z potřeby porozumět velkému množství jevů a událostí v kontextu městského prostoru a zajistit potřebnou validitu výzkumu. Různé způsoby nahlížení umožnily propojit v závěrech a doporučeních informace získané věrohodnými a srozumitelnými způsoby zjištění. Při plánování výzkumu jsme kladli důraz na uchopování zkoumaných jevů z různých úhlů pohledů, zpracovávání různých zdrojů dat, propojování způsobů interpretací, výzkumnických perspektiv a přístupů k analýze. Integrovaný přístup kombinoval různé způsoby zjišťování dat (od obyvatel sociálně vyloučených lokalit, od systémových aktérů, od expertů, ze statistik, z pozorování, z dokumentů).

Kombinace metod umožnila tzv. triangulaci, tedy kontrolu pravdivosti zjištění z více zdrojů, a tím ošetřila validitu získaných informací. Každá metoda přitom měla

ve výzkumu své místo. Technika mentálního mapování upřesnila rozlohu a ohraničení sociálně vyloučených lokalit. Profesionálové, kteří se s problematikou sociálně vyloučených lokalit setkávají v rámci výkonu své profese, byli požádáni, ať na list papíru nakreslí, kde podle nich romské sociálně vyloučené lokality leží, kde jsou jejich hranice a jak velké tyto lokality jsou. Takto získané údaje byly následně porovnány s etnografickým pozorováním. Obě metody vedly k přesné lokalizaci a verifikaci ohraničení romských sociálně vyloučených lokalit. Individuální polostrukturované rozhovory s experty umožnily expertní zmapování vybraného tématu. Ukázaly, jak oblast vnímají systémoví aktéři, kteří se v ní každodenně pohybují a profesně se jí věnují. Takovými experty byli např. sociální pracovníci, úředníci, zástupci policie apod. Na experty byla zacílena také další metoda – focus groups. Cílem pěti skupinových rozhovorů bylo zmapování perspektiv, zkušeností a potenciálu aktérů v dané oblasti. V rámci skupinového rozhovoru na sebe systémoví aktéři mohli reagovat a doplňovat ve vzájemné interakci svá stanoviska. Přímo v lokalitách proběhlo etnografické pozorování doplněné o rozhovory s obyvateli lokalit. Ve zprávě jsou proto zachyceny dvě perspektivy: jak perspektiva systémových aktérů, tak perspektiva obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Kontext výzkumu dodává historická perspektiva vývoje problematiky v Přerově. Ta je postavena na poslední ze jmenovaných metod, na studiu a analýze dokumentů. Analýze byly podrobeny dobové zprávy, zápisy ze zasedání oficiálních orgánů apod. Analýza dokumentů byla také použita při studiu regionálních médií, konkrétně Přerovského deníku.

Výzkum byl realizován od poloviny července do konce září roku 2009. Probíhal ve čtyřech základních fázích. V první fázi byly na základě analýzy dostupných dokumentů a předchozích výzkumů identifikovány romské sociálně vyloučené lokality ve městě Přerově (jejich následná verifikace proběhla pomocí mentálního mapování systémových aktérů). Ve druhé fázi proběhly individuální rozhovory s experty, jejichž cílem bylo orientační zmapování každé z pěti vytipovaných rizikových oblastí. Komunikačními partnery byli zástupci Magistrátu města Přerova, pracovník Agentury pro sociální začleňování, pracovníci nestátních neziskových organizací, zástupci státní a městské policie a zástupci základních škol. Po rámcovém zmapování tématu následovala fáze terénní. Proškolení tazatelé se pohybovali po sociálně vyloučených lokalitách, kde situaci rizikových oblastí mapovali očima Romů. Čtvrtou fází byly focus groups se systémovými aktéry. Místní systémoví aktéři byli na základě vztahu k příslušným tématům pozváni ke skupinovým rozhovorům, ve kterých byla situace mapována z jejich perspektivy. Těmito aktéry byli výše jmenovaní pracovníci a zástupci dalších organizací (viz popis jednotlivých rizikových oblastí). Paralelně proběhlo sčítání romských obyvatel v sociálně vyloučených lokalitách, byla vytvořena sociálně demografická analýza Přerova, mapa sociální segregace a analýza místních médií.

Na tvorbě výzkumné zprávy se podílel multidisciplinární tým, který zahrnoval profese sociologa, psychologa, andragoga, sociálního a kulturního geografa a sociálního pracovníka. Multidisciplinarita ovlivnila celkovou podobu textu – různorodost pohledů a interpretací a také pojmových aparátů, která pramení

z odlišných paradigmat a přístupů, se promítla do výsledného textu. Editoři usilovali o koherentnost textu, který multidisciplinarita úspěšně narušovala.

Zpráva je strukturována do několika tematicky návazných celků. V kapitole *Romové v Přerově* je čtenáři představena historie Romů na území města s důrazem na poválečnou situaci, ale i současný stav. Další kapitola ukazuje, jak o přerovských Romech referuje jedno z nejsledovanějších přerovských médií, Přerovský deník. Zařazení mediální analýzy dokresluje celkovou atmosféru, která v Přerově kolem romských sociálně vyloučených lokalit panuje. Následuje kapitola *Identifikace a deskripce sociálně vyloučených lokalit*. V té popisujeme romské sociálně vyloučené lokality, včetně počtů jejich obyvatel. Pro ilustraci života v nich popisujeme průběh jednoho dne v lokalitě. V kapitole *Mapa segregace/sociální diferenciace obyvatelstva* představujeme identifikaci segregovaných lokalit na základě pobírání dávek hmotné nouze. Celkový pohled na problematiku romských sociálně vyloučených obyvatel v Přerově zakončuje sociálně demografická analýza města a jeho obyvatel. Druhou část zprávy tvoří popisy pěti rizikových oblastí, tak jak se nám je podařilo zachytit jak z perspektivy obyvatel sociálně vyloučených lokalit, tak z perspektivy systémových aktérů. Zpráva je ukončena celkovým závěrem a formulací doporučení, která by ve snahách o řešení dané situace měla být respektována.

Před prezentací výsledků výzkumu musíme vymezit perspektivu výzkumníků a některé sporné metodologické otázky. V první řadě musíme, pro účely předkládaného výzkumu, odpovědět na tradičně diskutovanou otázku, koho jsme považovali za Roma. Vymezení je důležité, v politické praxi vede nejasnost v této věci k problematickým rozhodnutím a opatřením. V dosavadní sociálně vědní diskusi existují tři hlavní pohledy na to, koho lze považovat za Roma.¹ První pohled pracuje s romskou kulturou. Romem je míněn ten, kdo si osvojil a praktikuje určitý komplexní systém hodnot norem a principů, tedy systém, který identifikujeme jako romskou kulturu. Druhý pohled se přiklání k tomu, že za Roma by měl být považován ten, kdo se sám jako Rom identifikuje. Konečně třetí pohled se opírá o romství jako o charakteristiku připsanou zvnějšku. Romem se stává ten, kdo je za Roma považován významnou částí svého okolí. Většinou je tato identifikace založena na jakémsi typickém vzhledu. V této studii pracujeme se třetí variantou vymezení. Za Romy tedy považujeme ty občany města Přerova, kteří jsou takto označováni svým okolím. Nepřihlížíme k tomu, k jaké národnosti se osoba sama hlásí. Z výše uvedených cílů výzkumu také vyplývá, že předmětem našeho zájmu nejsou Romové v Přerově jako takoví, ale jen ti Romové v Přerově, kteří žijí v lokalitách označovaných za sociálně vyloučené. Legitimitu takto vymezené cílové skupiny opíráme společně se zadavatelem výzkumu o doloženou skutečnost, že když chudí a sociálně vyloučení žijí na jednom izolovaném místě, a navíc jsou označováni jako jiní pro svůj fyzický vzhled (přikládá se jim jiná etnicita), jejich problémy narůstají a pro společnost jako celek se tím situace stává hůře řešitelnou.

¹ Moravec, Š. Nástin problematiky sociálního vyloučení romských populací. In Hirt, T., Jakoubek, M.: Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň 2006.

Obdobně musíme vymezit perspektivu svého nahlížení na sociální vyloučení a rizikové faktory s ním spojené. Společně s Moravcem chápeme sociální vyloučení jako problém povahy sociální a ekonomické (Moravec 2006). Proto podle nás není užitečné chápat problém sociálně vyloučených romských lokalit jako problém romského etnika. Naopak, jak jmenovaný autor píše, „eticita funguje jako klapky na očích –

nutí dívat se jen jedním směrem, zveličovat nepodstatné, přehlížet důležité a vynalézat, co není“ (str. 23). Také pro systémové aktéry z řad veřejnoprávních institucí by toto vymezení mělo být stěžejní. Takto s ním totiž pracuje i oficiální diskurz sociální politiky Evropské unie.² Sociální vyloučení je v něm chápáno jako důsledek kombinovaného vlivu nezaměstnanosti, nízké vzdělanosti a kvalifikace, nízkého příjmu, neadekvátního bydlení, zhoršeného životního prostředí, vysoké kriminality, nedostupné lékařské péče, kvalitního vzdělávání apod.

Sociální vyloučení, potažmo proces sociálního vylučování, je důležité nazírat jako oboustranný proces. Ze strany společnosti se jedná o odsouvání určitých osob na okraj společnosti (marginalizace) nebo mimo ni (exkluze), ze strany sociálně vyloučených se jedná o volbu určitých životních strategií. Proto na sociálně vyloučené nelze pohlížet pouze jako na oběti, ale také jako na sociální aktéry, kteří volí tvář v tvář svému vyloučení určité strategie. Často se stává, že strategie, která je v dané situaci individuálně racionální, je z hlediska hlavního proudu společnosti maladaptivní.

² Mareš, P.: Co s konceptem sociální exkluze v české společnosti? In: Mareš, P. (ed.): Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze. Masarykova univerzita, Brno: 2007.

II. ROMOVÉ V PŘEROVĚ

Tato kapitola představuje historické pozadí a okolnosti příchodu a usídlení Romů ve městě Přerově až po současnost. Pro porozumění současné situaci je významné především období po druhé světové válce, a obzvláště pak sociální a ekonomická transformace po roce 1989. Zmíníme se o poválečných migracích Romů do Přerova a přeneseme se až do současnosti. Přitom musíme mít na mysli, že v současné době se ve městě setkáváme již se třetí generací Romů, která se vzdálila tradicím a životním způsobům generace první. Historie, o níž dále píšeme, není jen souborem dat a údajů. Měli bychom jí rozumět jako časovému úseku, v němž se postupně utvořily tři specifické generační situace, kdy jednotlivé skupiny blízkých „ročníků“ Romů prožily velmi odlišné historické situace a zcela se liší obsahy nabytých zkušeností. Prolínají se a konzervují jisté typy vědění a zkušeností, které rodiny v čase nashromáždily – zkušenost opuštění zaostalého vesnického prostředí, práce v průmyslových podnicích, pečovatelský přístup státu v době socialismu, transformace společnosti a adaptace na život v tržním prostředí. Setkáváme se tak s posloupností tří generací, z nichž každá disponuje jinou zásobou životních zkušeností a prožitků.

První generace prožila zánik tradiční organizace a byla přemístěna na základě státem řízených pobídek z chudých a zaostalých vesnic Slovenska do prostředí průmyslových měst a rozvíjela se za podmínek a étosu socialismu. Nyní se cítí ostrčená a odložená do míst, která jsou nesrovnatelně horší než ta, která jim byla k dispozici za socialismu. Zaznamenáváme u ní silný resentment na dobu, kdy byla práce pro všechny, zajištěn byl základní životní standard a označení cikán neneslo tolik negativních konotací jako dnes. Tato generace, více muži než ženy, pracovala a setkávala se v zaměstnání s obyvateli města. Bydlela rozptýleně po městě a disponovala standardními městskými byty. Stávala se centrem pozornosti asimilačních snah a prošla více či méně úspěšně pracovní integrací v socialistických podnicích.

Druhá generace prošla modernizací, socialistickým vzdělávacím systémem a na vlastní kůži zažila nástup kapitalismu a neúspěch v rámci sociálně-ekonomické transformace společnosti. Kumulované frustrace z neúspěchu, zejména na trhu práce, se v ní obrací vůči členům okolní městské společnosti. Tato generace se adaptovala na nevyhovující podmínky a rozvinula množství strategií, které ji naneštěstí vzdalují od běžných způsobů života majority. Pracovní zkušenosti získává na sekundárním trhu práce, který skýtá krátkodobé a nejisté zdroje financí. Druhá generace se ocitla na okraji společnosti, více či méně marginalizována. Stala se závislou na sociálním systému státu a rozvinula se v ní řada negativních jevů jako zadlužování, lichva, hráčské závislosti apod. Někteří z druhé generace ale dokázali uspět a uniknout devastujícímu prostředí vznikajících ghett.

Třetí generace, s jejímiž členy se dnes setkáváme zejména kolem sociálně vyloučených městských lokalit, se v těchto místech narodila a život v nich pokládá

za samozřejmý a nevyhnutelný. Tito noví nositelé kultury se od tradice svých dědů posunuli mnohem více, než by se mohlo zdát. Jejich situace nese znaky kultury chudoby, vrůstají nikoliv do již matné tradice svých dědů, ale do životní situace svých otců a matek. Rozvíjí vlastní kulturu „ulice“ a jejich společné zážitky jsou zcela odlišné od zážitků spolužáků. Mísí se u nich přehnané aspirace, nejasná očekávání, demotivace, nedostatek podnětů, absence sociálních kontaktů, omezený jazykový kód a bariéry vůči okolí, které okolí vnímá především jako důsledek odlišného etnického původu a pevných tradic, což je omyl. O generační úctě a respektu k rodinným autoritám už lze pochybovat. Situace druhé a třetí generace nese známky mnohočetného sociálního vyloučení, jehož řešení je a ještě bude nesmírně obtížné. Nešťastnou roli zde může dále sehrávat etnicky homogenizované vzdělávání, které se v Přerově v čase ustavuje.

Na druhou stranu platí, že mnozí Romové všech tří generací jsou integrovaní a bydlí mimo sociálně vyloučená místa. Není jich mnoho, ale i oni se potýkají se silnou stigmatizací a v každodenním životě se musí distancovat od všeobecné představy Roma a stylizovat se do rolí „slušných cikánů“. Někdy tato stylizace působí až přehnaně. Nezůstávají ale stranou sociálního vyloučení, neboť i oni čelí jeho důsledkům.

Situace, se kterou jsme se setkali v poměrně přehledném prostředí menšího města, jakým Přerov je, poukazuje na velmi silně vytvořené bariéry nedůvěry na „obou stranách“, která se v čase prohlubovala. Svět města je rozdělen etnickou hranicí na „my“ a „oni“. Dnešní situaci poznamenává velká míra napětí mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit a ostatními obyvateli města. Atmosféru nedůvěry posiluje množství stereotypů a mýtů, které se časem utvořily na obou stranách, ale i událostí a jednání, díky nimž získává soužití vážné trhliny. Komunikace mezi oběma skupinami je mizivá. Naznačuje, že problémy v soužití obyvatel budou mít trvalejší ráz, mohou přerůst ze současné atmosféry napětí k větším sociálním tensím a konfliktům, zejména pokud nebudou současné problémy formulovány a řešeny, a hlavně implementovány vhodné intervenční strategie. Situaci zhoršuje zkušenost prolínání prostorů obou skupin. Nárokovaný prostor sociálně vyloučených obyvatel se na několika místech protíná s veřejným prostorem ostatních obyvatel města, a právě na těchto místech dochází k drobným konfliktům (ulice Škodova, cyklistická stezka a průjezd na ulici Kojetínské), které jsou základem nespočetných a hrůzných konstruktů o nebezpečnosti a nekulturnosti obyvatel sociálně vyloučených lokalit.

1) Příchod Romů

Romové začali do střední a západní Evropy ve větší míře přicházet od začátku 15. století, a to v důsledku tureckého náporu na Byzanc. Jednalo se o jednotlivé skupiny, na jejichž přítomnost na Moravě odkazuje výskyt jména/názvu „Czikán“. Od počátku 16. století výnosy panovníků nařizují vyhoštění romských skupin z jednotlivých zemí, což souvisí s ovládnutím střední a části jižní Evropy Habsburky. Ferdinand I. a jeho bratr Karel V. ve Španělsku začali mandáty z let 1545–1560 přikazovat vyhánění Romů a od roku 1556 i jejich napadání a zabíjení. Na Moravě se roku 1538 usnesl brněnský a olomoucký zemský sněm, který rozhodnul o vyhánění

Romů – měli být vypovězeni a vybiti „ve dvou nedělích“. V roce 1607 se zemský sněm opět zabíral otázkou přítomnosti Romů, kteří měli na Moravě páchat „škody ohněm i jinak“ a ohrožovat zemskou bezpečnost. V roce 1697 prohlásil Leopold I. svým skriptem Romy za psance (vogelfrei), a tak mohl kdokoli Romy beztravně zabít (na Moravě nejpozději roku 1701). V Olomouci byli roku 1709 popraveni dva Romové, podle výpovědí žili z almužen. Krajským hejtmanům Přerovského a Hradištského kraje, které sousedily s Uhrami, bylo roku 1745 uloženo, aby vykonávali na hranicích lepší dozor, aby se Romové nedostávali z Uher do země. Měli být chytáni a vraceni nazpět.³ Přes množství vydaných nařízení a represí se na Moravě pohybovalo několik romských skupin. V roce 1769 již podle neúplného sčítání žila na Moravě téměř stovka víceméně trvale usazených Romů (Hradištský a Brněnský kraj). Pronásledování přetrvávalo až do vlády Marie Terezie a Josefa II. Jejich reformy podporovaly násilnou asimilaci Romů, a to prostřednictvím praktik jako odebírání dětí, zákaz provozovat hudbu, obchodovat s koňmi, mluvit romským jazykem či nosit tradiční oděv. Asimilační program nebyl prosazován plošně, probíhal především v Uhrách, na Moravě částečně. Začátkem 19. století na Moravě vzniká povícero tzv. cikánských táborů (osad), které však nebyly součástí obcí, ale stály izolovaně na jejich okraji, na periferii města či na sporném katastrálním území. Jejich zrod souvisel s pokusy usídlit v moravských obcích jednotlivé rodiny. V roce 1930 bylo na Moravě evidováno 1 994 Romů. Postavení Romů řešil i Československý stát, který přijal zákon č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech, který umožňoval provádět soupis Romů. Ti dostávali po zapsání cikánskou legitimaci namísto průkazu totožnosti. Legitimace byly přidělovány i usazeným Romům, kterým obce odmítly udělit domovské právo. Romové podléhali evidování četnickou pátrací ústřednou v Praze a nesměli vstupovat do hlavního města a na některá další území. Zákon také umožňoval provádět asimilaci prostřednictvím odebírání dětí a jejich umísťování do výchovných ústavů, což stát zrušil až v roce 1950. V době protektorátu Čechy a Morava došlo k prohloubení protiromských opatření, jejichž výsledkem bylo téměř absolutní zdecimování romské populace. Kontinuita byla narušena, a tak historie Romů v Přerově vlastně začíná až po 2. světové válce.

2) Poválečné migrace Romů do Přerova

V období po druhé světové válce dochází k masivní migraci slovenských Romů na území České republiky, která probíhala v několika vlnách. V první vlně přicházejí Romové zejména do pohraničních oblastí, ve kterých po válce došlo k odsunu německého obyvatelstva. V druhé vlně přicházejí slovenští Romové zejména do průmyslových oblastí v tehdejším Československu s cílem získat práci a lepší bydlení. Část Romů slovenského původu, kteří přišli v tomto období na území České republiky, představuje také výsledek asimilačních snah státu, který prostřednictvím politiky rozptýlu násilně přesídloval slovenské Romy z vesnických osad do českých a moravských oblastí s nízkou koncentrací Romů.⁴

³ Hanzal, J.: Cikáni na Moravě v 15. až 18. století. NLN, 2004.

⁴ Kalibová, K.: Romové z pohledu statistiky a demografie. In Víšek, P. Romové v České republice (1945-1998). Praha: Socioklub, 1999, str. 14-15.

Stejně jako Brno, tak i Přerov patřil k prvním místům, kde se Romové ze Slovenska usídlovali. Přicházeli zejména z venkovského prostředí, především z osad východního Slovenska. Tyto státem iniciované pohyby obyvatelstva byly motivovány potřebou pracovní síly pro poválečnou ekonomiku, zemědělství i průmysl. Časem migrace nabývaly řetězového charakteru, kdy za hlavou rodiny přicházeli další a další členové rodin. V rozmezí let 1945–1958 se jednalo o několik migračních vln. Práce byla Romům přidělována na základě dekretu prezidenta republiky č. 88/1945 Sb., o všeobecné pracovní povinnosti, nebo za pomoci náborových akcí směřujících k dosídlení pohraničí. Příliv nových obyvatel ze Slovenska vedl ke vzniku systému evidencí, které měly na starost úřadovny Veřejné bezpečnosti v jednotlivých obvodech. V roce 1958 stát reagoval na nelepšící se situaci podporou asimilačního přístupu. Výsledkem byly represe, jejichž cílem bylo narušit dosavadní životní způsoby Romů. Zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob, směřoval k likvidaci kočovného způsobu života. V únoru roku 1959 proběhly soupisy osob označených za kočovníky, jejichž součástí se stali také slovenští Romové dojíždějící za prací. Zákon byl zaměřen na kočující, tzv. olašské, Romy, kteří byli přinuceni se usadit. To se dotklo i několika přerovských olašských rodin. Osoby na soupisech získaly do osobních průkazů zvláštní razítka a nesměly se bez povolení stěhovat z okresu, kde měly v době soupisu bydliště. Prováděcí předpis k zákonu z 12. prosince 1958 rozšířil platnost i na osoby vedoucí polokočovný způsob života. V roce 1965 vládní usnesení č. 502 usiluje o likvidaci nežádoucích cikánských soustředění. Likvidace sociálně a hygienicky nevyhovujících romských osad na Slovensku vedla k dalším přesunům obyvatelstva a rozptýlení Romů po celém území státu. Tento administrativní zásah skončil po třech letech neúspěchem. Asimilace nepřinesla očekávané výsledky a od počátku 70. let stát mění svůj postoj a prosazuje spíše strategii společenské integrace. V roce 1970 se prostřednictvím vládního usnesení č. 279 nově prosazuje politika integrace. Vzniká vládní komise pro „otázky cikánských obyvatel“ a integrace je přenesena na národní výbory, do jejichž kompetence spadá výkon lokální sociální politiky.

Migrace Romů do Přerova je příkladem dobrovolného pohybu lidí vyvolaného státní politikou pracovních nabídek z převážně venkovského prostředí, z chudých a zaostalých oblastí s nedostatečnými možnostmi zaměstnání do průmyslových oblastí na našem území. Příchod prvních romských rodin do města Přerova můžeme datovat do začátku 50. let, kdy stát inicioval přesuny Romů z prostředí východoslovenských osad.

První romskou rodinu v okrese Přerov zaznamenáváme v roce 1951. Jedná se o rodinu Bandových, jejíž členové jsou zaměstnáni v obci Přestavlky ve zdejším JZD.⁵ O sedm let později, tedy v roce 1958, již úřady v okrese napočítaly 24 romských rodin, které jsou ubytovány na ulici 9. května v dřevěných ubikacích národního podniku Pozemní stavby. Ty jsou podnikem, který ochotně přichází východoslovenské Romy zaměstnávat. Romská populace se díky pokračující migraci ze Slovenska a vysoké fertilitě rozrůstá. Současně narůstá neochota místních zaměstnavatelů uzavírat s příchozími pracovní smlouvy. Zaměstnavatelé se

⁵ Oznámení – správa Okresního národního výboru Přerov.

odvolávají na špatnou pracovní morálku a také vysokou pracovní absenci romských pracovníků. V roce 1958 je zřízena *Komise pro péči o cikánské obyvatelstvo*. Nově vzniklá komise má za úkol především vést evidenci o zaměstnanosti obyvatel cikánského původu, evidovat všechny cikánské děti na školách a také ustanovit kontrolní skupinu, která by prováděla soustavné kontroly cikánských ubytoven.⁶

Vzhledem k narůstajícímu počtu Romů, žijících nejen na Přerovsku, ale i na celém území státu, stát a posléze i místní orgány reagovaly na „nepřízpůsobivý“ způsob života romských rodin asimilační politikou. Krajský národní výbor v Olomouci a přerovský okresní národní výbor vyvíjely asimilační snahy o „převýchovu“ romského obyvatelstva a apelovaly na občany i na Romy (formou besed), aby se do převýchovy zapojili také. Cílem byla asimilace romského obyvatelstva a přijetí způsobu života majoritní společnosti.⁷

V roce 1958 Národní výbor v Olomouci na základě přijetí zákona č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob, přijal usnesení o plánovitém rušení cikánských osad a zamezení kočovného života cikánských obyvatel. Rozhodl, že Romům budou postupně přidělovány bytové jednotky a budou podporováni při výstavbě rodinných domů. V druhé polovině padesátých let jsou romské rodiny skutečně trvale usídlovány ve městě Přerově a v roce 1959 je v Přerově napočítáno již 138 obyvatel romského původu, z toho 61 dospělých a 77 dětí do 15 let.⁸

Důležité rovněž je, odkud Romové přicházeli. Převážná většina rodin pocházela z okresů Spišská Nová Ves a Poprad, přičemž přerovští Romové se svými příbuznými sice kontakt udržovali, nicméně ti se za příbuznými do Přerova zatím nestěhovali. O deset let později (v roce 1969) je ale zaznamenán téměř trojnásobný přírůstek romského obyvatelstva, a to na 386 osob, z toho je 208 dětí do 15 let.⁹

Ve stejném roce je také ustanoveno zájmové sdružení Romů, do jehož výboru byli za Přerov navrženi František Klempár a Alexander Mirga, což jsou po rodině Bandových první jména, která lze ze záznamů města Přerova vyčíst, a také příjmení, s nimiž se setkáváme i v současném Přerově. V tomto období jsou již všechny rodiny trvale usídleny ve městě, sídlí převážně na pravém břehu Bečvy v Dluhonské ulici a Na Odpoledni, zbytek je rozptýlen různě po městě Přerově. Většina rodin bydlí v nájemních domech, pouze několik rodin si zakoupilo starší rodinné domky a pracuje na jejich opravě.

Většina mužů v té době pracuje i nadále jako nekvalifikované pracovní síly, jsou zaměstnáni převážně na stavebních a výkopových pracích, část se nechá najímat také na pomocné práce do místního JZD. Řadu romských pracovníků

⁶ Zápis ze zasedání Komise pro péči o cikánské obyvatelstvo z 11. 9. 1958 konaného u Okresního národního výboru v Přerově.

⁷ Zápis ze zasedání Komise pro péči o cikánské obyvatelstvo z 15. 1. 1959 konaného u Okresního národního výboru v Přerově.

⁸ Zápis ze zasedání Komise pro péči o cikánské obyvatelstvo z 14. 5. 1959 konaného u Okresního národního výboru v Přerově.

⁹ Cekota, V.: Cikáni v Přerově. In Kultura města Přerova, Přerov: Městský národní výbor v Přerově, č. 1, ročník XII., 1969, str. 122.

zaměstnává také Bytostav Ostrava při pracích v Přerově. Ti zde bydlí pouze přechodně a dojíždějí do Ostravy. Ženy pracují většinou na úklidových pracích a pro Technické služby města Přerova. Vztah většinového obyvatelstva k Romům v Přerově je ale spíše negativní – obyvatelé se i nadále brání bydlet v těsné blízkosti romských rodin, nezlepšuje se ani postoj přerovských zaměstnavatelů vůči romským pracovníkům, kteří jsou kritizováni za často špatnou pracovní morálku, vysokou fluktuaci a nespolehlivost. Kritiky ze strany neromských spoluobčanů se týkají také údajné nedostatečné hygieny Romů, která má za následek občasné nemoci způsobené nečistotou, např. úplavicí. Školní docházka romských dětí se zlepšuje, učí se spolu s ostatními dětmi, ovšem jejich školní prospěch je slabý. Většina dětí ukončí školní docházku v nižších ročnících ZŠ a o další vzdělání nejeví zájem. Samotní Romové ale pokládají Přerov za dobré místo k životu a mají k němu velmi dobrý vztah.¹⁰

V roce 1986 je již v Přerově zaznamenáno 420 rodin v 352 bytech, což je asi čtyřikrát více bytů než v roce 1973.¹¹ Celkový přírůstek romského obyvatelstva je sice stále vysoký, ovšem oproti dřívějšku se znatelně snížil. Celkový přírůstek obyvatelstva způsobují příchody migrujících osob (přistěhovalé osoby) a přirozený přírůstek (nově narození).

Zatímco se míra přirozeného přírůstu obyvatel, tj. nově narozených osob, příliš neměnila, počet přistěhovalých osob narostl ve dvou časových úsecích. První vzestup je patrný v letech 1966–1969 a souvisí s vládním opatřením k řešení otázek cikánského obyvatelstva z roku 1965, které vyvolalo přemístění romských občanů ze slovenského okresu Bardějov do přerovského okresu. Druhá následná vlna romského přistěhovalectví souvisí s násilnou likvidací dalších cikánských osad na Slovensku, kdy se celé rodiny stěhují za svými příbuznými do Přerova. Z celkového počtu 486 dospělých osob, u kterých je známo místo narození, se jich 83% narodilo na Slovensku. Největší počty pocházejí z okresů Spišská Nová Ves, Poprad a Bardějov.¹²

V lednu v roce 1989 již bylo na území města evidováno celkem 933 romských občanů, z toho bylo 374 dětí a 75 mladistvých. Z 229 mužů v produktivním věku pracovalo 206, ze 221 žen v produktivním věku pracovalo 148.¹³

¹⁰ Cekota, V.: Cikáni v Přerově. In Kultura města Přerova, Přerov: Městský národní výbor v Přerově, č. 1, ročník XII., 1969, str. 123-125.

¹¹ Polášek, V., IV. Severomoravské demografické kolokvium. In Sborník referátů kolokvia. Přerov: Okresní národní výbor v Přerově, 1987, s. 107.

¹² Polášek, V., IV. Severomoravské demografické kolokvium. In Sborník referátů kolokvia. Přerov: Okresní národní výbor v Přerově, 1987, s. 104-109.

¹³ Zápis ze zasedání Rady Městského národního výboru z 22. 2. 1989.

3) Romové v transformující se společnosti po roce 1989

Sociálně-ekonomická transformace země, která proběhla na konci osmdesátých let a začátku let devadesátých, znamenala pro mnohé občany nové a netušené možnosti seberealizace a příležitosti. I pro Romy byla sametová revoluce důležitým předělem, přinesla jim možnost svobodného užívání jazyka, pěstování své kultury, zakládání organizací podporujících romská práva, občanských sdružení pro zlepšení situace Romů a pěstování etnokulturních identit.

Brzy se ale ukázalo, že polistopadová éra Romům nepřeje, že na ni nebyli dobře připraveni. S přechodem k tržní ekonomice se často nekvalifikovaní Romové dostávají na okraj společnosti. Devadesátá léta totiž přinesla útlum v průmyslové výrobě, který postihl nejenom Přerov. Proces transformace se navíc prolнул s procesem deindustrializace, kdy modernizace a technologická změna svým způsobem vedly k tomu, že se pracovní příležitosti pro nekvalifikovanou pracovní sílu drasticky snížily a byly nahrazeny kvalifikovanou pracovní silou. Výsledkem bylo snížení počtu pracovních míst, což se pro přerovské Romy, kteří v mnoha případech neměli dokončenou školní docházku, stalo osudným.

Stále zřetelněji se projevují známky koncentrace sociálně vyloučených osob zejména v prostoru, který získává postupně nálepkou vyhrazených míst pro neúspěšné. Na těchto místech se setkáváme se symptomy chudoby, nezaměstnanosti, anomie, nevyhovujícího bydlení, všemožných druhů závislostí, vandalismu, destabilizace rodin a životních způsobů vzdálených těm „majoritním“, a to vše v kontrastu ke konstituující se společnosti blahobytu symbolizované pracovitým občanem města. Zmíněné vyhrazené prostory poukazují na výskyt vážných sociálních problémů a sebereprodukující se „pasti chudoby“ a jsou trnem v oku „kolemjdoucím“ občanům či „návštěvníkům“ města.

Druhým faktorem, který romské obyvatelstvo v tomto období také výrazně zasáhl, bylo rozvolnění trhu s byty. Stoupající náklady na bydlení v obecních bytech přestaly být pro skupinu postiženou vysokou nezaměstnaností finančně dostupné. Romové se začali stěhovat do domů, kde bylo nájemné přijatelnější. Jedná se o domy v dnešních sociálně vyloučených lokalitách – zejména v ulicích Husova, Škodova, Kojetínská. Spontánní sestěhovávání bylo umocněno bytovou politikou města. Tomuto tématu se podrobněji věnuje jedna z kapitol. Transformace společnosti se odrazila do diferenciací prostoru města, kdy se vytvořil prostorový sektor obývaný „nižšími“ sociálními třídami a skupinami, které v procesu socioekonomické transformace neuspěly. Etnizace těchto prostor je evidentní na první pohled.

4) Současnost: sekundární informační zdroje

V současné době činí romští občané v Přerově skupinu, o které stěží můžeme hovořit jako o romské komunitě. Spíše se jedná o několik vnitřně nesourodých skupin, které obývají vymezené prostory – ne o všech se dá hovořit jako o sociálně vyloučených místech.

a) Hodnocení situace ve zprávách kraje

Zpráva *Východiska strategie integrace romských komunit v Olomouckém kraji* (2004), kterou zpracovala PhDr. Renáta Köttnerová, krajská koordinátorka pro národnostní menšiny a záležitosti romské komunity, popisuje situaci na Přerovsku následovně. Ve správním obvodu města žije dle údajů městského úřadu 4 950 Romů – z toho 1 100 dětí do 15 let, což činí 6,1% obyvatelstva. Přitom Přerov je místem největší koncentrace romské populace (3 600–4 000 osob). Aktivitu města zpráva hodnotí jako velmi prozíravé, zejména díky „Projektu vytvoření účinného systému bydlení pro sociální potřeby ve Městě Přerově“, který byl zpracován koncem roku 2001, a dalšímu projektu přijatému v červnu 2002 pod názvem „Program soužití ve městě Přerově a jeho postupné naplňování v návaznosti na finanční zabezpečení“. Zpráva uvádí, že ve městě působil Poradní sbor národnostních menšin a etnik, ve kterém měli většinové zastoupení Romové. Romové získali příležitost pracovat ve všech komisích města. Dále se dozvídáme o proromských a romských iniciativách, zejména problematice působení Sdružení romských podnikatelů, jím iniciované Romské zaměstnanecké agentury, ale i Sdružení mladých podnikatelů, Sdružení romské mládeže se sídlem v Přerově nebo Sdružení národnostních menšin města Přerova. Problémem byla netransparentnost, neprofesionalita a nečinnost těchto sdružení. Zpráva kladně hodnotí propracovanost aktivit města ve vztahu k romským komunitám.

Strategie integrace romských komunit Olomouckého kraje na období 2006–2010 vyhotovená za Olomoucký kraj v roce 2005 stejnou autorkou uvádí, že v Přerově došlo ke změnám ve složení Poradního sboru národnostních menšin a etnik, ve kterém měli Romové většinové zastoupení. Představitelé občanských sdružení ztratili zájem pracovat také v komisích města, byť se jim tato ojedinělá možnost naskytla. Množství romských organizací se potýkalo s problémy a přestalo fungovat. Město přistoupilo v rámci příprav Strategie integrace romských komunit Olomouckého kraje ke svolání možných participantů v jednotlivých oblastech (bydlení, zaměstnání, vzdělávání, zdravotní péče) a vytvořilo podklady pro řešení oblastí na základě zkušeností a odborného potenciálu pracovníků města a NNO. Realizována je řada projektů a město poskytuje množství dotací a vyhledává finanční zdroje, které směřují k integraci příslušníků romských komunit do společnosti. Jde především o dotační titul na podporu terénní sociální práce. Zpráva situaci v lokalitě hodnotí jako „stabilizovanou“ ve smyslu absence excesů či potřeby řešení mimořádných událostí či problémů. Postavení Romů představuje následovně. Potýkají se s nedostatkem pracovních příležitostí, velmi malé procento žáků odchází ze základních škol do učebních oborů nebo na střední školy. Romské děti po ukončení povinné školní docházky jsou v evidenci úřadu práce, pobírají dávky sociální péče, přičemž zpráva zdůrazňuje, že se jedná o fenomén, kterému by měla být věnována maximální pozornost, neboť jejich šance na uplatnění na trhu práce, vyžadujícím lidi kvalifikované a flexibilní, jsou minimální. Dále je uvedeno, že Romové v současném demotivujícím systému poskytování dávek sociální péče nevyvíjejí žádné aktivizační kroky, které by změnily jejich současný ekonomický i sociální status. Zpráva rovněž upozorňuje na vyšší koncentraci Romů v Mateřské škole Leštín a Mateřské škole Komenského (ve druhé

zmíněné bylo zřízeno místo asistenta pedagoga). Za „aktuálně problematickou“ byla označena situace na ZŠ Boženy Němcové, kde sice pracují 2 asistenti pedagoga, ale škola se transformuje v „romskou“ a neromští rodiče přehlašují děti do dalších škol, byť žijí v lokalitě, kde je školské zařízení pro ně spádovým. V oblasti zaměstnanosti je konstatováno, že mechanismy používané k získání zaměstnání nerozlišují etnicitu, nelze stanovit ani definovat nástroje určené přímo pro cílovou skupinu příslušníků romských komunit. Problém v uplatnění na trhu práce je vnímán v nepříznivém zdravotním stavu, který však není objektivizován. Institutu rekvalifikace je využíváno, ale problém nastává v docházce, neplnění povinností ze strany žadatele o zprostředkování zaměstnání. Informace o oblasti bydlení se týkají omezeného bytového fondu obce. Ve městě Přerov se nalézají tři lokality (Kojetínská, Husova, Škodova), kde situace vyžaduje řešení v kontextu koncentrace příslušníků romských komunit. Málo vybavené byty v domech jsou devastovány nájemci, v některých přeplněných bytech neodpovídá bydlení současnému standardu. Důvody vzniku těchto problémů jsou spatřovány především v odlišném stylu života. V lokalitě Škodovy ulice bydlí cca 70 nájemců, v absolutním vyjádření jde o zhruba 400–450 občanů, jde převážně o rodiny s malými dětmi. Lokality Tovačovská a Kojetínská jsou vyčleněny jako lokality pro neplatiče. Podle zprávy se situace v lokalitách díky terénní sociální práci stabilizuje, nedochází ke konfliktům uvnitř komunity ani mezi majoritou a příslušníky romských komunit. Je zapotřebí terénní sociální práci posilovat a profesionalizovat. Nejproblémovější skupinou z hlediska kriminogenního jednání jsou děti a mládež do 15 let, což se týká především přestupků. Objevuje se násilí, krádeže a lichva.

b) Výzkumy – informace o sociálně vyloučených lokalitách

Údaje o počtu Romů v lokalitách se různí – některé výzkumy a odhady neziskových organizací hovoří až o 2 000–3 000 osob, které by představovaly něco kolem 10% z celkového počtu obyvatel. Část Romů žije kromě toho ještě rozptýlena po městě. Po výzkumném působení v lokalitách však tyto odhady v současné chvíli pokládáme za nadhodnocené.

Tzv. Gabalova zpráva (*Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, 2006*) uvádí, že za celou Českou republiku je počet romských obyvatel žijících v sociálně vyloučených lokalitách 60 000–80 000. V Olomouckém kraji činí podle této zprávy celkový počet zkoumaných lokalit 27, v nichž orientačně žije 4 500–5 000 romských obyvatel.

Přerov společně s Olomoucí patří k místům, kde žije Romů v sociálně vyloučených lokalitách nejvíce. Zmíněná zpráva identifikuje na území města celkem pět sociálně vyloučených lokalit.

Zdroj: Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, 2006

Lokalitu A představuje uzavřený komplex rozlehlých činžovních domů s celkem 65 obydlenými byty. Vznikla dlouhodobou existencí a řízeným sestěhováním, část obyvatel do lokality přišla za levnějším bydlením. Zaznamenány byly dlouhodobé návštěvy ze Slovenska a migrace do Velké Británie. Celkový počet Romů je odhadován v rozpětí 701–800 osob, odhad podílu Romů na celkovém počtu činí 80%. Lokalita B je tvořena blokem několika činžovních domů, nalézá se v centru. Vznikla řízeným i přirozeným sestěhováním obyvatel, přičemž část obyvatel tvoří starousedlí bývalí zaměstnanci ČD, část obyvatel přišla za levnějším bydlením. Zaznamenána byla snaha města objekty prodat soukromému majiteli. Počet obyvatel lokality byl odhadován na 901–1 000. Lokalita C je tvořena blokem domů o 80 bytových jednotkách. Jedná se o dlouhodobě existující lokalitu, kterou Romové obývali již před rokem 1989. Jsou zde zastoupeni na celkovém počtu obyvatel 30%, informace o jejich počtu nebyla zjištěna. Lokalita D je uzavřeným blokem sedmi činžovních domů ze 30. let, v nichž je 51 bytových jednotek. Lokalita vznikla dlouhodobým osídlováním a přirozeným sestěhováním. Většina Romů sem přišla v posledních letech za levnějším bydlením, zaznamenány byly dlouhodobé návštěvy ze Slovenska. Odhad počtu Romů se pohybuje v rozpětí 901–1 000 a odhad podílu Romů na počtu obyvatel 75%. Lokalitu E tvoří dva přízemní domy s 16 holobyty pro neplatiče. Umístěna je na periferii města v průmyslové zóně, vznikla řízeným sestěhováním a je pokládána za „poslední štaci“. Obývá ji 76–100 obyvatel. Pokud sečteme celkové odhadované počty Romů v sociálně vyloučených lokalitách, tak se pohybují podle analýzy v rozmezí 2 579–2 900 osob.

Další výzkumná aktivita se váže k nepublikované zprávě Člověka v tísní (2008). Tato zpráva uvádí, že podle terénních pracovníků Člověka v tísní žijí v Přerově 2 000 Romů, z toho 70–80% v sociálně vyloučených lokalitách, zejména v prostorech ulic Škodova, Kojetínská, Husova a Tovačovská. Zpráva reflektuje vznik sociálně vyloučených lokalit a sestěhování obyvatelstva v devadesátých letech 20. století. Všímá si sociální diferenciace ve zmíněných prostorech dané přítomností množství rodových skupin a kolektivit a také jejich více či méně negativního „labelu“, který časem získávají. Solidární sítě mají charakter příbuzenský a rozprostírají se nad jednotlivými prostory a jsou silnější než sousedské vazby v místě. Zpráva si všímá okolností prodeje domů v ulici Škodova a interpretací nastalé situace obyvateli lokality. Odprodej a likvidace byly na jedné straně spjaty s obavami a nejistotou, na druhé straně s novými nadějemi na lepší bydlení a vyvolávaly u obyvatel různé reakce v podobě více či méně jasných přestav či rezignace.

Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice (2008), který vypracovala Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně se věnuje také lokalitě Přerov. Ve zprávě se dočteme o napjatém vztahu mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit a ostatními obyvateli města. Uvádí, že podle odhadu ve vyloučených lokalitách trvale žije 1 200–1 500 Romů. Lokality Husova, Kojetínská, Tovačovská a Škodova jsou označeny za lokality prostorově vyloučené. Pokud zahrneme i Romy žijící na dalších místech ve městě, pak celkově romská menšina tvoří 10% obyvatel města. Zpráva konstatuje, že lokality nejsou ze zdravotního hlediska vhodným prostorem k bydlení, že v nich chybí vybavení pro trávení volného času, možnost získat bydlení do značné míry ovlivňuje politika místní domovní správy, varováním pro neplnění nájemních povinností jsou holobyty s nálepkou poslední štace, v lokalitách vede vzájemné vypomáhání k vytváření sítí dluhů a přítomná je představa dočasnosti života v lokalitách. Zpráva zdůrazňuje, že proces odprodávání městských bytů není vyvážen procesem plánování řešení bydlení sociálně slabých obyvatel. Zpráva doporučuje věnovat pozornost situaci kolem ulice Škodova, následkům prodeje dalších městských bytů a lokalitě Kojetínská, v níž lze očekávat dosloužení domů. Poukazuje na možné další výzkumné sledování témat, jako jsou migrace obyvatel, zaměstnání, vzdělávání, dluhy, a subjektů veřejné správy a neziskových organizací jako činitelů podílejících se na mechanismech sociálního vyloučení.

5) Současnost: přehled vybraných subjektů a programů

a) Neziskové organizace působící v sociálně vyloučených lokalitách

Ve městě Přerově působí několik neziskových organizací, které se orientují na práci s obyvateli lokalit. Jedná se o tyto organizace: Armáda spásy v ČR, o. s. (pobočka Přerov), Oblastní charita Přerov, Člověk v tísní, o. p. s. a Kappa-Help, o. s.

Ve zprávě z roku 2004 *Východiska strategie integrace romských komunit v Olomouckém kraji* se dozvídáme řadu informací o působení i dalších neziskových organizací v Přerově. Sdružení registrované od roku 1991 pod názvem Sdružení

romských podnikatelů a soukromníků ČR se sídlem v Přerově si kladlo za cíl zvýšení romské zaměstnanosti, realizaci rekvalifikačních kurzů a poskytování sociálního poradenství. Tato organizace však nevykazovala žádné konkrétní aktivity. Iniciovala vznik Krajské rady podnikatelů, která kromě několika schůzek žádnou další činnost nevyvinula. Totéž platí i o Romské zaměstnanecké agentuře založené sdružením, jejíž činnost zůstala rovněž v rovině přání. Od roku 1998 je registrováno Sdružení romské mládeže se sídlem v Přerově, které v roce 2003 realizovalo akci „Miss Růže“, získalo malý příspěvek na činnost, kterou nerealizovalo a dotaci nevrátilo. Další činnost nevyvíjelo. Sdružení mladých podnikatelů v Olomouckém kraji se sídlem v Přerově zahájilo činnost v roce 2000, vzniklo jako „opoziční sdružení“ ve vztahu ke Sdružení romských podnikatelů a soukromníků ČR. Aktivity však nevyvíjelo a nijak se dál neangažovalo. Sdružení národnostních menšin města Přerova deklarovalo spolupráci se samosprávou i dalšími subjekty působícími v lokalitě, mělo se zaměřit na volnočasové aktivity dětí a mládeže, poradenství i pomoc při zajišťování bydlení. Krátkou dobu realizovalo občanské poradenství. Pochybnosti vzbuzovala profesionalita a odbornost týmu, jakož i udržitelnost aktivit v delším horizontu. V roce 2004 si tak pozornost zprávy zasluhuje pouze Charita Přerov, která od roku 2000 provozuje Romské komunitní centrum Lačo jilo (Dobré srdce) přímo v sociálně vyloučené lokalitě. Romské komunitní centrum nabízelo následující služby: mateřské centrum pro děti předškolního věku, aktivizační a motivační setkávání dětí školního věku a sociální poradenství. Další organizací je Armáda spásy působící ve Škodově ulici od roku 2000 (dětský klub Armády spásy), která zřídila sportovní klubovnu a dílnu a působí i v oblasti doučování. Kontaktní a krizové centrum Kappa-Help se zaměřuje nejen na prevenci drogových závislostí, ale i volnočasové aktivity dětí a mládeže jako nástroje prevence sociálně patologických jevů, realizuje aktivity směřující ke zlepšení interetnických vztahů. V roce 2003 bylo zaregistrováno občanské sdružení Louka se sídlem v Přerově, které si kladlo za cíl poskytování poradenství. V rámci projektu „Upre Roma“ měla zahájit v roce 2004 činnost i o. p. s. Společenství Romů na Moravě, a to otevřením občanské poradny. Aktivity ale nebyly realizovány.

Strategie integrace romských komunit Olomouckého kraje na období 2006–2010 vyhotovená o rok později, tedy v roce 2005, reflektuje další opadnutí zájmu Romů o angažovanost ve veřejné a občanské sféře. Dochází ke změnám ve složení Poradního sboru národnostních menšin a etnik, ve kterém měli Romové většinové zastoupení. Představitelé občanských sdružení ztratili zájem pracovat také v komisích města. Neaktivními se stala všechna romská sdružení: Sdružení romských podnikatelů a soukromníků ČR se sídlem v Přerově (povinnost vrátit dotaci ve výši 10 mil. Kč, která byla určena na rekvalifikační kurzy v Moravskoslezském kraji pořádané Romskou zaměstnaneckou agenturou), Sdružení romské mládeže se sídlem v Přerově (nevyúčtování a nevrácení dotace ve výši 20 tis. Kč), Sdružení národnostních menšin města Přerova, Sdružení mladých podnikatelů v Olomouckém kraji se sídlem v Přerově, Louka, o. s. se sídlem v Přerově. Medializace kauzy Romské zaměstnanecké agentury realizující rekvalifikace v Moravskoslezském kraji vyvolala negativní reakce jak mezi občany města, tak i prohloubila nedůvěru Romů v romské podnikatele. Vedle těchto nezdarů svou činnost úspěšně vyvíjela Charita Přerov, Armáda spásy a Kappa-Help. Zpráva k jejich

působení dodává, že se jedná se o organizace, jejichž činnost lze hodnotit pozitivně a jejichž výsledky jsou transparentně publikovány ve výročních zprávách. V roce 2005 bylo registrováno nové občanské sdružení Romale, které však nemělo dostatečnou kapacitu a personální obsazení.

Pokud tedy shrneme informace z let 2004 a 2005, tak pokusy o zřízení romských organizací poměrně rychle selhaly. Organizace se potýkaly s nedostatečnými kapacitami, kolabovaly na nezkušenosti svých zakladatelů, nesly znaky etnobysnysu, a dokonce se staly příležitostí pro podvodné jednání. Také zájem Romů o účast v komisích města opadla. Naopak se vyprofilovaly organizace, které dodnes působí v Přerově a nabízí potřebné programy a služby klientům ze sociálně vyloučených lokalit, navíc v jejich řadách nalezneme zaměstnané Romy. Krátce se budeme jejich činností zabírat, protože patří mezi významné systémové aktéry ve městě.

Armáda spásy v ČR, o. s. – pobočka Přerov

Armáda spásy v ČR, o. s., pobočka Přerov, se zabývá čtyřmi oblastmi činností: provozuje sbor, komunitní centra, pracuje s dětmi, dospělými i seniory, poskytuje vězeňskou péči. Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež bylo registrováno pod názvem Komunitní centrum Armády spásy Přerov pod č. 7160479. Služby jsou poskytovány od 1. 1. 2001 na adrese 9. května 2481/107, Přerov I-Město. Cílovou skupinu klientů tvoří děti a mládež ve věku od 6 do 26 let ohrožené společensky nežádoucími jevy, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a osoby, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Posláním Komunitního centra Armády spásy je poskytnout dětem a mládeži z Přerova a blízkého okolí podporu při dokončení základní školní docházky, začleňování do společnosti a posilování rozvoje jejich osobnosti formou vzdělávacích a volnočasových programů, a tím předcházení jejich sociálnímu vyloučení. Cílovou skupinu tvoří děti a mládež od 6 do 18 let, které začaly plnit povinnou školní docházku, osoby v nepříznivé sociální situaci, převážně z národnostních menšin, a osoby, které jsou velmi často ohroženy kriminálním chováním svého okolí. Cílem je působit na sociální začleňování, preventivně působit na omezení kriminality a společensky nepřijatelných jevů, pomoci při dokončení základního školního vzdělání s využitím jejich přirozeného prostředí a přibližovat prostředí a kulturu uživatelů majoritní společnosti. Armáda spásy provozuje dvě komunitní centra pro děti a mládež, jejich názvy odpovídají místům, v nichž jsou centra situována – KC Jižní (Jižní čtvrť) a KC Husova. Od jedné do dvou hodin probíhá psaní domácích úkolů pro děti, které přišly se školní aktovkou, od druhé hodiny do sedmnácti hodin probíhají nejrůznější volnočasové aktivity. Centrum motivuje matky a dospívající dívky k pomoci při realizaci programu pro děti. Další významnou aktivitou, registrovanou službou, je Azylový dům pro matky s dětmi (reg. č. 2904155) na adrese 9. května 2481/107, Přerov I-Město. Služba je poskytována od 1. 5. 2009, a to matkám s dětmi, ve výjimečném případě ženám na krizovém pokoji. Sociální služba je určena pouze matkám s dětmi bez otce.

Oblastní charita Přerov (OCHP)

Oblastní Charita Přerov sídlí v ulici 9. května 1925/82, Přerov I-Město. Vznikla 3. února 1992. Je registrovaná u Ministerstva kultury ČR dne 30. 10. 1996 jako evidovaná právnická osoba podle zákona č. 3/2002 Sb. Oblastní charita Přerov je poskytovatelem sociálně-zdravotních služeb a humanitární pomoci v Přerově a jeho okolí. OCHP se řadí k samostatným složkám Arcidiecézní charity Olomouc. Provozuje Charitní ošetrovatelskou službu, Charitní pečovatelskou službu, Občanskou poradnu, organizuje setkávání seniorů v klubu Spolu, provozuje Chráněnou dílnu sv. Terezičky, Romské komunitní centrum Lačo jilo – Dobré srdce, Romské komunitní centrum – Žížalka, půjčuje kompenzační pomůcky, provozuje Charitní šatník a humanitární sklad nábytku a spolupořádá Tříkrálovou sbírku. Služby Romského komunitního centra Lačo jilo – Dobré srdce byly registrovány pod č. 8067654 k 1. 1. 2007. Centrum sídlí v ulici Kojetínská a poskytuje služby pro děti a mládež ve věku od 6 do 26 let ohrožené společensky nežádoucími jevy, pro osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a etnické menšiny. Posláním Romského komunitního centra je poskytovat zázemí, pomoc a podporu dětem a mládeži, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci. Centrum slouží ke smysluplnému využívání volného času, vytváří prostor pro aktivity dětí a mládeže. Cílem služby je zlepšit kvalitu života dětí a mládeže (zejména romské), předcházet nebo snížit rizika související s jejich způsobem života, umožnit jim lépe se orientovat v běžném životě a řešit vlastní problémy. Centrum poskytuje služby jako besedy, sportovní aktivity, výuku práce s PC, individuální doučování a přípravu na vyučování, společenské a kulturní akce, výtvarné a rukodělné činnosti, deskové a společenské hry, hudební výchovu a poradenství. Navštěvují ho děti a mládež ve věku 6–18 let (především romského původu z lokality Kojetínská), které jsou bez akutní nemoci a jsou schopny se do aktivit zapojit. Aktivity probíhají odpoledne, zahajují doučováním. Na tuto část programu přicházejí děti se školní aktovkou a píší zde úkoly, pracovníce charity s dětmi také procvičují aktuální probíranou látku. Až děti dokončí svoje úkoly, navazuje další volnočasový program.

Dopolední program (Žížalka) začíná v 9.00 hod. a je určen pro děti předškolního věku a jejich matky. Posláním Romského komunitního centra – Žížalka je poskytnout rodinám s dětmi, jejichž vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivé sociální situace, aktivity, které pomáhají předcházet nebo zmírnit důsledky jejich vyloučení ze společnosti. Nabízí rodinám s dětmi ve věku do 7 let (především romským) aktivity a prostor, kde se rodiče a děti ze sociálně slabých rodin naučí svým dětem pomáhat v oblastech, jako jsou základní návyky, dovednosti a schopnosti, a předcházet krizové sociální situaci. Poskytovanou službou je „školička hrou“ – rozumová výchova, výtvarná výchova, hudební výchova, sociální návyky, hygiena, hudební výchova, procvičování motorických schopností. Jedná se o předškolní výuku dětí formou her, říkanek a písniček. Cílem těchto aktivit je, aby si děti osvojily znalosti a dovednosti, které jsou důležité pro jejich dobrý vstup do základní školy.

Rovněž jsou připravovány tvůrčí činnosti pro matky s dětmi, realizováno poradenství a volnočasové aktivity. Uživateli jsou i děti bez doprovodu rodičů starší tří let, jestliže mají vypěstované základní hygienické návyky. Ve skutečnosti matky své děti přivádí a na program nezůstávají, některé děti přichází zcela samy. V dopoledním programu se děti učí poznávat barvy, rozeznávat tvary, kreslit.

Kappa-Help, o. s.

Občanské sdružení nabízí pomoc lidem, kteří se dostali do tíživé sociální situace a hrozí jim vyloučení na okraj společnosti – ať již z důvodu užívání drog, chudoby nebo života na "špatné adrese". Kromě toho působí i preventivně, usiluje o předcházení sociálnímu vyloučení a o vzdělávání veřejnosti i jednotlivých profesních skupin. Provozuje kontaktní centra v Přerově a v Hranicích pro osoby ohrožené návykovým chováním (drogy, alkohol, hrací automaty), terénní programy v Přerově, Lipníku n. Bečvou, Kojetíně a Hranicích pro uživatele návykových látek, nízkoprahový klub pro mládež v Přerově – pro mládež ze sociálně znevýhodněného prostředí, která chce volný čas trávit i jinak než na ulici nebo v hernách, programy primární prevence pro žáky základních a středních škol. Působí na území celého okresu Přerov, většina služeb je bezplatných a anonymních. Drogové služby (kontaktní centrum a terénní program) jsou certifikovány RVKPP, program specifické prevence užívání drog byl certifikován MŠMT. V souladu se zákonem o sociálních službách sdružení disponuje třemi registrovanými sociálními službami – kontaktní centrum (reg. č. 9567487, od 1. 1. 2007), terénní programy (reg. č. 1403846, od 1. 1. 2007) a nízkoprahové zařízení pro děti a mládež (reg. č. 2932606, od 1. 1. 2007).

Sdružení v roce 2006 založilo kontaktní a krizové centrum pro uživatele drog v Přerově (původním zřizovatelem bylo Psychosociální centrum v Přerově). V letech 1997–1998 rozšířilo programy na Hranicko a v prostorách přerovského K-centra zahájilo od roku 1998 provoz Linky důvěry. V letech 1999–2000 se programy osamostatnily, vzniklo občanské sdružení Kappa-Help. V roce 2001 sdružení zahájilo intenzivní práci s romskými klienty, byl přijat romský terénní pracovník. V roce 2004 z ekonomických důvodů ukončilo provoz Linky důvěry. V roce 2006 prošly kontaktní a terénní programy certifikací odborné způsobilosti RVKPP. Kappa-Help rozvíjela spolupráci s partnery v regionu – užší spolupráce s Probační a mediační službou ČR, ve spolupráci s dalšími subjekty byl realizován dětský letní tábor "Společný svět" pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí. Sdružení rozvíjelo programy primární prevence na školách, program získal akreditaci MŠMT. Programy pro romskou mládež získaly zázemí v bývalém podchodu na tř. 17 listopadu v Přerově.

K-centrum Přerov má za cíl zlepšovat kvalitu života drogově závislých, snižovat zdravotní rizika plynoucí z užívání drog a postupně závislé motivovat ke změně. Cílem programu ve vztahu ke společnosti je omezení rizik plynoucích ze šíření krví přenosných chorob, odpovědnější zacházení s použitým injekčním materiálem a snížení kriminality související s užíváním drog. Kontaktní centrum je nízkoprahové.

V roce 2008 využilo služeb kontaktního centra Kappa-Help celkem 284 uživatelů nealkoholových drog.

Terénní programy Kappa-Help provozuje v Přerově od roku 2001. Cílem terénního programu je zejména navázání kontaktů s uživateli drog, kteří ještě nebyli v kontaktu s léčebným zařízením v jejich přirozeném prostředí. Součástí terénní práce je výměnný servis, poskytnutí informací a motivace klientů k návštěvě kontaktního centra. V rámci primární prevence sdružení v roce 2008 realizovalo 105 prožitkových lekcí na 27 školách. Programů se zúčastnilo 1 785 žáků a studentů.

Nízkoprahový klub Metro je programem orientovaným na mladé lidi ohrožené různými druhy rizikového chování. Vytváří prostor pro realizaci jejich hudebních, výtvarných nebo sportovních aktivit, bezpečné místo bez alkoholu a drog. Cílem projektu je nabídnout dětem a mládeži smysluplné trávení volného času jako alternativu k životu na ulici, v hernách nebo barech. Klub navštěvují převážně romské děti a mládež ve věku 13–26 let z nepodnětného, společensky, kulturně a sociálně znevýhodňujícího prostředí a svou adresou i ze sociálních důvodů izolované od okolního světa. Sdružení zdůrazňuje velké riziko ohrožení mládeže mezi 14.–18. rokem, která předčasně končí povinnou školní docházku a rezignuje na další stupně vzdělání. Vzhledem k chudobě a nezájmu jejich rodin jsou pro ně nedostupné běžné mimoškolní aktivity (kroužky, sportovní kluby), jak uvádí výroční zpráva. Provozní doba je rozdělena na dvě poloviny – první polovina pro děti do 13 let, druhá polovina pro mládež od 14 let. Pracovníci aktivně přinášejí témata k hovoru, která se týkají spokojenosti ve škole, s přáteli, doma atd. Velmi častým tématem jsou diskuse o propadání ve škole, o tom, kam jít po základní škole a jestli vůbec někam. Od července 2008 sdružení začalo pořádat akce mimo klub. Pracovníci klubu Metro nabízejí dětem možnost doučování učební látky ze školy, podporují je při realizaci výtvarných, sportovních, ale hlavně velmi oblíbených tanečních aktivit. V klubu působí také klubová kapela. Průměrná návštěvnost za celý rok 2008 je 28 návštěvníků denně. Celkový počet identifikovaných klientů je 135, odhadovaný průměrný věk 15,5 let.

K dalším významným aktivitám směřujícím do oblasti podpory interkulturních vztahů patří Program soužití, který organizace ve spolupráci s dalšími NNO a Statutárním městem Přerovem organizuje. Jedná se o aktivity zaměřené na zlepšení soužití Romů a majoritní populace. Patří sem oslava Mezinárodního dne Romů, Den soužití a Týden pro nízkoprahy – dny otevřených dveří. Kappa-Help rovněž poskytuje prostory, podporu a záštitu romské kapele Imperio.

Člověk v tísni, o. p. s.

V Přerově sídlí od roku 2007 také pobočka organizace Člověk v tísni. V lednu roku 2008 otevřela novou kancelář v Kojetínské ulici, která slouží především jako kontaktní místo pro obyvatele sociálně vyloučených lokalit. Společnost Člověk v tísni v Přerově nabízí pracovní poradenství již od dubna 2007. Poskytuje terénní programy (reg. č. 8373997),

a to v rámci Programů sociální integrace a poradenství. V době chystaného prodeje objektů ve Škodově ulici a předpokládaných problémových situací začala organizace působit v této lokalitě a pracovat s jejími obyvateli. Organizace nabízí zejména služby terénní sociální práce, pomáhá klientům v oblasti nezaměstnanosti, zadluženosti a sociálně-právního poradenství. Nabízí poradenství v oblasti bydlení, vypořádání se s dluhy nebo pomoc při vyřizování dávek pomoci v hmotné nouzi. Učí klienty, jak realizovat aktivizační plány sestavené na Odboru sociálních dávek magistrátu, jak kontaktovat zaměstnavatele, hledat nabídky práce na internetu a v inzertních novinách. V rámci podpory při získávání zaměstnání pracovníci doprovázejí své klienty k zaměstnavatelům a ve zkušební době je možná i jejich asistence při zaměstnání. Pracovníci pomáhají také klientům, kteří uzavřou smlouvy za nevýhodných podmínek. Terénní sociální práce v Přerově byla podpořena dotací Statutárního města Přerova a Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Pracovní poradenství bylo podpořeno v rámci Společného regionálního operačního programu Olomouckého kraje.

b) Organizace a programy Statutárního města Přerova

Na tomto místě se zmíníme alespoň o některých zařízeních a organizacích, o nichž se dále v textu zmiňujeme a které nějakým způsobem souvisí s problematikou sociálního vyloučení. Na území města nalézáme více než desítku mateřských škol, mezi nimi i Mateřskou školu Přerov, Komenského 25. Z téměř desítky základních škol jmenujeme Základní školu Boženy Němcové, Základní školu Svisle, Základní školu Trávník a Základní školu Velká Dlážka. Z organizací města ještě zmíníme Domovní správu města Přerova, příspěvkovou organizaci, která zajišťuje správu, provoz a hospodaření s domovním majetkem města a správu prodaných bytů a domů, Technické služby města Přerova, s. r. o., založené 2. dubna 2008 městem Přerovem, jejichž úkolem je zajišťování komunálních služeb pro město Přerov včetně dalších okolních obcí (svoz a likvidace TKO, údržba komunikací, zeleně a veřejného osvětlení, správa nemovitostí). Dalšími jsou odbory magistrátu – Odbor sociálních dávek a Odbor sociálních služeb a zdravotnictví.

Mezi významné dokumenty města bezesporu patří *Strategický plán ekonomického a územního rozvoje Statutárního města Přerova pro období 2007–2013*, který byl schválen na 4. zasedání Zastupitelstva města Přerova v únoru 2007 usnesením č. 56/4/6/2007. Strategický plán formuluje strategické cíle města a konkretizuje je ve formě příslušných priorit, opatření a aktivit. Strategický plán má přispět k lepší konkurenceschopnosti města při řešení konkrétních rozvojových projektů, které umožní ekonomický a územní rozvoj a přispějí ke zvýšení kvality života jeho občanů. Mezi definovanými prioritami nalézáme celkem tři – tvorbu a rozvoj podnikatelského prostředí, dopravní a technickou infrastrukturu a životní prostředí a také rozvoj lidských zdrojů a kvality života. V rámci zpracovávání plánu byl realizován průzkum názorů obyvatelstva pod názvem „Jak dál v Přerově, řekni, občane!“ (2003). Cílem výzkumu bylo identifikovat názory občanů na změny, které v Přerově proběhly, na problémy, se kterými se obyvatelé v každodenním životě setkávají a jejichž řešení jsou v působnosti městské samosprávy. Ve výzkumu byla mimo jiné následující zjištění. Občané označili jako zanedbaná místa

Kojetínskou, Škodovu a Tovačovskou ulici. Městský úřad by se měl zaměřit na šest oblastí – mezi nimi bylo i nevhodné chování nepřizpůsobivých občanů (Romové). Na nezabezpečení pravidelného úklidu ulic si především stěžovali respondenti bydlící v oblasti Jižní čtvrtě – 9. května, Za mlýnem – Osmek – Bezručova – Sadová, Husova – Kojetínská – Komenského – Denisova, Velká Dlážka – Za mlýnem – Osmek. Znečištěné ovzduší bylo vnímáno jako problém respondenty v podstatě ze všech lokalit Přerova I. Nejvíce stížností zaznělo z míst Husova – Kojetínská – Komenského – Denisova, centrum (Velké Novosady – Komenského – Šrobárova), bří Hovůrkových – 17. listopadu – Ztracená, bří Hovůrkových – Želátovská – U hřbitova. Více než polovina dotázaných uvedla, že se cítí ve svém bydlišti bezpečně, čtvrtina uvedla neutrální stanovisko – jak kdy. 13,5% respondentů se ve svém bydlišti necítí bezpečně. Jednalo se o třetinu respondentů žijících v ulicích Husova, Kojetínská, Komenského a Denisova a čtvrtinu dotázaných občanů z Jižní čtvrti a 9. května. Bezpečně se necítí rovněž dotázaní obyvatelé ulic Za mlýnem, Osmek, Bezručova, Sadová, bří Hovůrkových, 17. listopadu a Ztracená. Volnočasové aktivity jsou městem Přerovem dostatečně saturovány, v podstatě se objevily dva významnější problémy, a to nedostatek dětských hřišť a nedostatek volnočasových programů pro střední generaci a seniory. Informace o dění ve městě získávají respondenti především z listů Nové Přerovsko a Přerovské listy, z Kabelové televize Přerov a z plakátovacích ploch. V rámci SWOT analýzy se při posuzování občanských stránek města setkáváme s těmito slabými stránkami: nízkou informovaností o možnosti uplatnění občanů, nízkou úroveň bezpečnosti občanů v důsledku vyšší zločinnosti a vandalismu, problémy v občanském soužití sociálních a etnických skupin obyvatelstva a nízkým zájmem občanů o věci veřejné. V oblasti bydlení objevujeme v oblasti ohrožení tato rizika: další snižování životní úrovně občanů v důsledku vysoké nezaměstnanosti a tím neschopnost přijímat závazky spojené s bytovou výstavbou a neúčinnost prostředků k zabránění další devastace bytového fondu nepřizpůsobenými občany. Mezi slabými stránkami vidíme chybějící koncepci bydlení. Oblast rozvoje lidských zdrojů a kvality života vymezuje tři priority – zvýšení zaměstnatelnosti a vzdělanostní flexibility všech skupin, zlepšení životních podmínek a kvality života obyvatel města, zkvalitnění a zvýšení nabídky volnočasových, kulturních a sportovních aktivit pro obyvatele města.

V prioritě 3.1 nalézáme závazek:

3.1.2.3 Podporovat předškolní a základní vzdělávání vedoucí k integraci osob ohrožených sociálním vyloučením, provádět úpravy objektů škol a jejich prostor a pořizovat vybavení pro vzdělávací potřeby osob ohrožených sociálním vyloučením
Zúčastněné subjekty: Magistrát města Přerova, školy
Termín: průběžně.

V prioritě 3.2 jsou tyto cíle:

Opatření 3.2.1 Zlepšení soužití sociálních a etnických skupin obyvatelstva
3.2.1.1 Další rozvoj a plnění programu SOUŽITÍ
Zúčastněné subjekty: Magistrát města Přerova, neziskové organizace a další subjekty ze sociální, kulturní a vzdělávací oblasti
Termín: průběžně

Opatření 3.2.2 Rozvoj občanských aktivit a neziskových organizací v sociálních službách

3.2.2.1 Zpracovat komunitní plán

*Zúčastněné subjekty: Magistrát města Přerova, neziskové organizace,
Poradna pro rodinu – příspěvková organizace Olomouckého kraje, KÚ Olomouckého kraje
Termín: 30. 6. 2007*

3.2.2.2 Stanovit priority sociálních služeb zajišťovaných s pomocí neziskových organizací a nalézt model jejich víceletého financování v návaznosti na zpracovaný komunitní plán

*Zúčastněné subjekty: Magistrát města Přerova, KÚ Olomouckého kraje
Termín: každoročně*

3.2.2.3 Rozvíjet činnosti a podporu občanských aktivit a neziskových organizací v oblastech sociální a sociálně-zdravotní

*Zúčastněné subjekty: Magistrát města Přerova, NNO a další dotčené subjekty
Termín: každoročně*

Opatření 3.2.3 Rozvoj péče a zkvalitnění služeb pro obyvatele

3.2.3.2 Připravit a realizovat bydlení pro handicapované občany a občany ohrožené sociálním vyloučením

*Zúčastněné subjekty: Magistrát města Přerova, Sociální služby města Přerova – přísp. org., NNO
Termín: 31. 12. 2009*

Opatření 3.2.5 Zlepšení dostupnosti přiměřeného bydlení

3.2.5.1 Zpracovat koncepci bydlení ve městě Přerově

Zúčastněné subjekty: Magistrát města Přerova

3.2.5.2 Vybudování malometrážních bytů ve městě Přerově

*Zúčastněné subjekty: Magistrát města Přerova
Termín: průběžně 2008–2013*

Opatření 3.2.7 Odstraňování sociálně patologických jevů

3.2.7.1 Naplňování koncepce prevence kriminality

*Zúčastněné subjekty: Policie ČR, Městská policie Přerov, NNO, poradenská, školská a zdravotnická zařízení
Termín: průběžně*

3.2.7.2 Modernizovat monitorovací kamerový systém

*Zúčastněné subjekty: Městská policie Přerov, Magistrát města Přerova, Policie ČR, Ministerstvo vnitra ČR
Termín: průběžně*

A Priorita 3.3 zahrnuje tyto úkoly:

Opatření 3.3.1 Péče o volný čas dětí a mládeže

3.3.1.1 Podporovat činnosti zařízení pro využívání volného času a klubové činnosti mládeže

*Zúčastněné subjekty: Magistrát města Přerova, zainteresované organizace, sportovní organizace a kluby
Termín: každoročně*

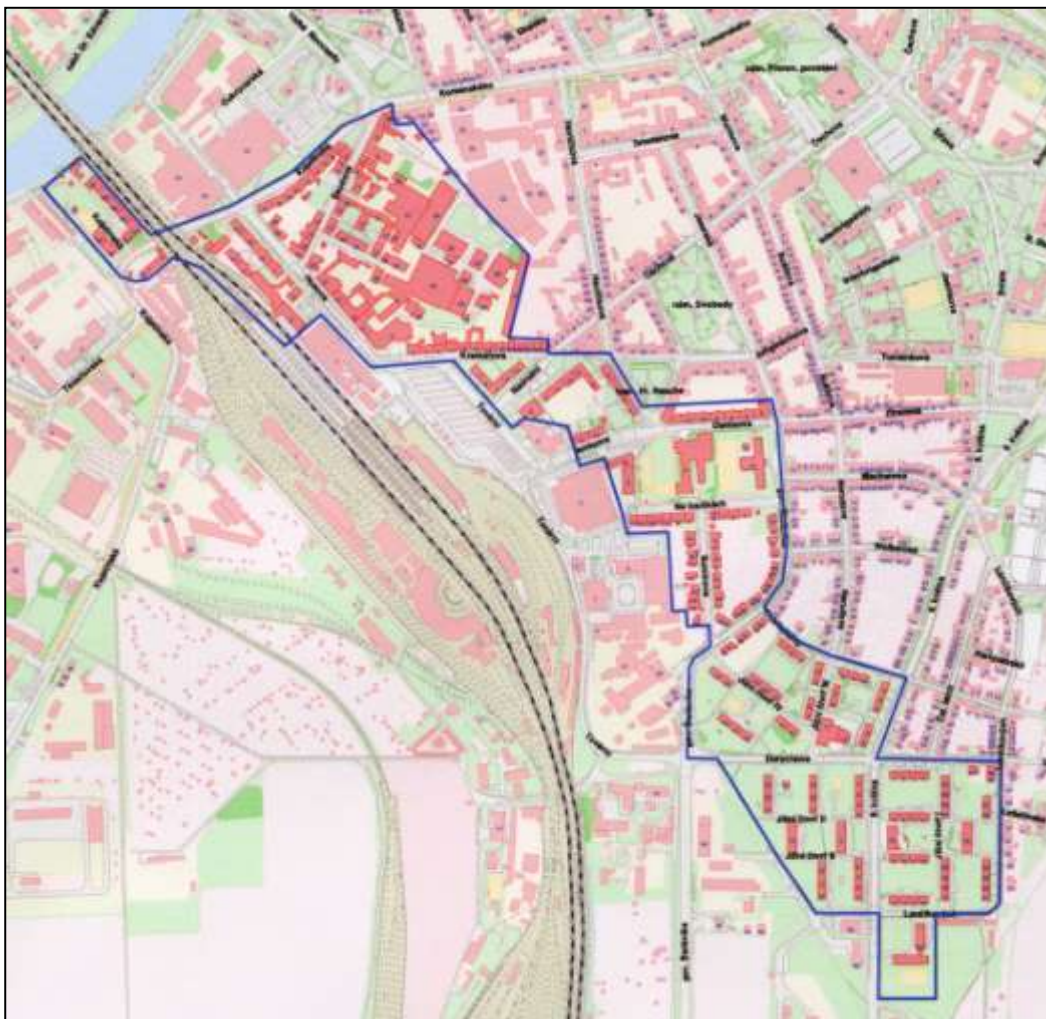
3.3.1.2 Vytvářet a udržovat sídlištní víceúčelová hřiště a dětská hřiště
Zúčastněné subjekty: Magistrát města Přerova
Termín: průběžně

Z výše uvedených informací vyplývá, že všechny dílčí priority strategického plánu třetí priority nazvané Rozvoj lidských zdrojů a kvality života se nějakým způsobem vážou k tématu sociálního vyloučení a týkají se vzdělávání, soužití, rozvoje aktivit, podpory NNO, rozvoje péče, bydlení, odstraňování sociálně patologických jevů a péče o volný čas dětí a mládeže.

Dalším dokumentem je *Územní plán města Přerova*, který Zastupitelstvo města Přerova vydalo po projednání dne 21. 9. 2009. V něm nalézáme informaci o návrhu přeložky silnice II/436 v ulici Kojetínské.

Zastupitelstvo města Přerova rovněž schválilo v únoru 2008 (č. usnesení 267/12/6/2008) Dlouhodobý plán rekonstrukce dětských hřišť v Přerově – do roku 2016. Na seznamu téměř padesáti hřišť není plánována rekonstrukce či zřízení jediného hřiště v námi sledovaných sociálně vyloučených lokalitách.

Město Přerov od roku 2008 prochází procesem tvorby integrovaného plánu rozvoje (IPRM), který městu umožní realizovat jeho rozvojové aktivity ve vytipované lokalitě. Zpracování integrovaného plánu je nezbytnou podmínkou čerpání prostředků z fondů Evropské unie. Integrovaný plán rozvoje města představuje soubor vzájemně obsahově i časově provázaných akcí, které jsou realizovány ve vymezeném území – tzv. problémové lokalitě. Integrovaný plán rozvoje města navazuje na celkovou vizi a strategii rozvoje města za účelem identifikace a řešení problémů rozvojových oblastí města v návaznosti na využití podpory ze strukturálních fondů v programovacím období Evropské unie 2007–2013. Město Přerov připravilo plán pro programovací období 2007–2013 IPRM pro „lokalitu Přerov – Jih“, který bude předložen do Integrovaného operačního programu. Jedná se o oblast Intervence 5.2. „Zlepšení prostředí v problémových sídlištích“. Ve vybrané problémové zóně města je cílem přispět ke zlepšení kvality života v oblasti bydlení se zaměřením na revitalizaci veřejných prostranství problémových sídlišť a regeneraci bytových domů v těchto sídlištích. Integrovaný plán rozvoje města (IPRM) bude zpracován pro území „Přerov – Jih“ – tato lokalita je vymezená následovně:

Zdroj: Integrovaný plán rozvoje města Přerov – Jih (listopad 2008)

Cílem integrovaného plánu je celkově revitalizovat danou lokalitu, tedy jak regenerovat panelové i cihlové bytové domy, tak zlepšit stav veřejných prostranství v této lokalitě. Na základě zpracovaného integrovaného plánu lze žádat o dotaci z fondů EU a na základě úspěšnosti projektu mohou vlastníci bytových domů zapojení do integrovaného plánu získat dotaci až 40% nákladů na regeneraci bytových domů (zateplení, výměny oken, dveří či modernizaci balkonů, společných prostor atp.).

Dne 22. května 2009 vyhlásilo Ministerstvo pro místní rozvoj ČR výzvu k podávání žádostí o poskytnutí podpory v Integrovaném operačním programu (IOP) v oblasti intervence Zlepšení prostředí v problémových sídlištích. Do této výzvy mohou jednotliví žadatelé posílat žádosti až na základě vyhlášených výzev měst, která mají zpracované a ministerstvem schválené integrované plány rozvoje měst. Dne 1. 7. 2009 uzavřel řídicí orgán – Ministerstvo pro místní rozvoj ČR s městem Přerovem Dohodu o zabezpečení realizace IPRM Přerov – Jih. Jednou z povinností města je zpracovat Výzvu pro podávání žádostí o poskytnutí podpory v rámci IPRM, a to do 2 měsíců od data uzavření dohody. Výzva města kopíruje podmínky výzvy zveřejněné ministerstvem pro místní rozvoj a doplňuje pouze podmínky pro hodnocení projektů, které budou na město předkládány. Výzva byla vyhlášena

dne 1. 9. 2009 a žádosti o podporu z IOP budou moci podávat: na projekty revitalizace veřejných prostranství pouze Statutární město Přerov a na projekty pro regeneraci bytových domů pouze vlastníci bytových domů a společenství vlastníků bytových jednotek. Rada města Přerova dne 12. 8. 2009 usnesením 2684/68/3/2009 schválila k 1. 9. 2009 vyhlášení výzvy k podávání žádostí o poskytnutí podpory v rámci Integrovaného plánu rozvoje města Přerov – Jih. Podporovanými aktivitami jsou pilotní projekty zaměřené na řešení romských komunit ohrožených sociálním vyloučením, revitalizace veřejných prostranství a regenerace bytových domů. Celkový finanční objem pro tuto výzvu je 88 331 364 Kč. IPRM Přerova naplňuje cíl IOP, kterým je zvýšení kvality života pro obyvatele problémových sídlišť prostřednictvím revitalizace prostředí a regenerace bytových domů v rámci těchto sídlišť. Celé IPRM je potom koncipováno jako pilotní projekt.

Integrovaný plán rozvoje města Přerov – Jih (listopad 2008) si klade za cíl zatraktivnit problémové zóny Přerov – Jih na takovou úroveň, aby se odvrátila hrozba jejich ghettizace, posílila se sociální a etnická integrace, aby se celé město stalo přitažlivým zejména pro mladé lidi, rodiny s dětmi a vzdělané ekonomicky aktivní obyvatelstvo, aby v důsledku těchto skutečností docházelo k přirozenému ekonomickému rozvoji a růstu města. Zaměřuje se na regeneraci sídlištních prostor na moderní a urbanisticky hodnotnou část města, snižování spotřeby energie zlepšením tepelně technických vlastností budov a jejich revitalizaci a prohloubení terénní sociální práce a zavádění nástrojů pro předcházení sociálnímu vyloučení ohrožených problémových skupin. IPRM konstatuje, že „od doby zpracování Gabalovy studie došlo v Přerově k dílčí změně lokalizace romského obyvatelstva. Z původních pěti lokalit směřuje významný migrační proud romského obyvatelstva do sídliště Jižní čtvrť, čímž se přenáší veškerá rizika sociálním vyloučením ohrožené romské komunity do nového prostředí. Proto je třeba do pilotního projektu kromě původních lokalit v ulicích Kojetínská (v Gabalově studii „lokalita A“), Husova („lokalita D“), Škodova („lokalita B“) a Denisova („lokalita C“) přičlenit i oblast sídliště Jižní čtvrť. Sociálně vyloučená oblast s holobyty v Tovačovské ulici („lokalita E“) součástí zóny Přerov – Jih není.“

Prioritní oblast C. Sociální integrace zahrnuje celkem tři aktivity – renovaci společných prostor bytových domů, posílení sociální integrace v rámci volnočasových aktivit a podporu vzdělávání pro děti z vyloučených komunit (především v rámci předškolní a školní výchovy). Ve fázi přípravy se na tvorbě IPRM aktivně podíleli členové řídicího výboru, pracovní skupiny, manažeři IPRM a ostatní zainteresované skupiny (Člověk v tísni, o. p. s., Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, bytová družstva atd.). Součástí IPRM je také SWOT analýza v oblasti sociální integrace. Ta identifikuje následující silné stránky: široká síť poskytovaných služeb, dostupnost standardní sociální péče ve městě, spolupráce s neziskovým sektorem, terénní služby v rámci sociálně vyloučených lokalit, podpora programů a aktivit zaměřených na prevenci kriminality a eliminaci sociálně patologických jevů, zpracovaný komunitní plán rozvoje sociálních služeb města. Mezi slabými stránkami nalézáme: absenci chráněného bydlení, nedostatečné množství sociálních služeb poskytovaných prostřednictvím nestátních subjektů, nedostatečný počet bezbariérových přístupů ke zdravotnickým zařízením

pro občany se sníženou mobilitou, problémy v občanském soužití sociálně slabých skupin obyvatelstva a etnických menšin.

Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb ve městě Přerově pro období let 2007–2010 vznikl v rámci komunitního plánování, jehož počátky lze vystopovat v roce 2003. V plánu se uvádí: „Zvláštní pozornost je třeba věnovat velké komunitě romského obyvatelstva žijící ve městě Přerově. Přestože se při posledním sčítání obyvatel (v roce 2001) hlásilo k romské národnosti 102 osob, je počet Romů v Přerově daleko vyšší. Podle profesionálního odhadu terénních sociálních pracovníků (*dále jen TSP*) Městského úřadu Přerov se jejich počet pohybuje v rozmezí 3 500–4 000 osob.“ V rámci KP proběhlo v roce 2006 šetření potřeb sociálních služeb romské menšiny ve městě Přerově, a to formou ankety. Šetření prováděli terénní sociální pracovníci, osloveno bylo třicet romských obyvatel města Přerova z jeho různých lokalit. Závěrem ankety bylo tvrzení: „Současné životní podmínky romské komunity ve městě a jejich celkové postavení ve společnosti se promítají i do požadavků těchto obyvatel na státní i nestátní subjekty. Dotazovaní jasně definovali potřebu věnovat se dětem a mládeži, řešit bytovou otázku romské komunity. S tím úzce souvisí potřeba permanentního sociálního poradenství a konkrétní pomoci, včetně nabídky zaměstnání.“

Pracovní skupina Etnické menšiny definovala celkem pět cílů, k nimž patří:

- připravit podmínky pro zavedení systému bydlení pro sociální potřeby (zvyšovat připravenost na čerpání dotací v rámci Programu podporovaného bydlení a Programu podpory výstavby nájemních bytů pro příjmově vymezené osoby, připravovat podmínky pro intenzivní sociální práci u rodin, které se potýkají s problémem úhrady nájemného, prevence sociálního vyloučení, prevence kriminality, integrace cílové skupiny osob se zvláštními potřebami v oblasti bydlení do běžného života);
- aktivity pro rizikovou mládež (příprava podkladů a zřízení nízkoprahového zařízení pro rizikovou mládež ve věku 15–26 let, vznik pracovní pozice terénní sociální pracovník pro rizikovou mládež ve věku 15–26 let, udržení a rozvoj stávajících služeb Romského komunitního centra Kappa-Help, udržení a rozvoj aktivit Romského komunitního centra Lačo jilo – Dobré srdce);
- vytváření podpůrného systému péče o kulturně odlišné žáky ze sociálně znevýhodněného prostředí (včasná péče, podpora úspěšného „procházení“ školským systémem, prevence předčasného opouštění vzdělávacího systému);
- integrace osob ohrožených sociálním vyloučením na trh práce (terénní pracovní poradenství);
- zajištění koordinace, plánování a vyhodnocení sociálních služeb v oblasti péče o etnické menšiny (zajištění koordinace a rozvíjení programů pro spolupráci organizací zabývajících se problematikou etnických menšin).

Zpráva *Východiska strategie integrace romských komunit v Olomouckém kraji* (2004) hodnotí aktivitu města jako velmi prozíravé, zejména díky „Projektu vytvoření účinného systému bydlení pro sociální potřeby ve městě Přerově“, který byl zpracován koncem roku 2001, a dalšímu projektu přijatému v červnu 2002 pod názvem „Program soužití ve městě Přerově a jeho postupné naplňování v návaznosti na finanční zabezpečení“. Zpráva uvádí, že ve městě působil Poradní sbor národnostních menšin a etnik, ve kterém měli většinové zastoupení Romové. Romové získali příležitost pracovat ve všech komisích města. Zpráva dobře hodnotí propracovanost aktivit města ve vztahu k romským komunitám. *Strategie integrace romských komunit Olomouckého kraje na období 2006–2010*, vyhotovená za Olomoucký kraj o rok později, uvádí, že v Přerově došlo ke změnám ve složení Poradního sboru národnostních menšin a etnik, ve kterém měli Romové většinové zastoupení. Představitelé občanských sdružení ztratili zájem pracovat také v komisích města, byť se jim tato ojedinělá možnost naskytla.

Poradní sbor národnostních menšin a etnik vznikl v roce 2003, Romové v něm měli většinové zastoupení. Cílem Poradního sboru národnostních menšin a etnik bylo zejména „přenášet specifické potřeby příslušníků minorit na představitele města a napomáhat jejich reálnému naplňování“.¹⁴ Své zastoupení měli Romové i v jednotlivých komisích Rady města Přerova a mohli být nápomocni řešení dané problematiky (komise sociální pomoci, komise volného času, sportu a kultury, komise pro veřejný pořádek a bezpečnost, komise pro výchovu a vzdělávání a komise pro hospodaření s obecními byty). Pro údajnou opakovanou absenci a neochotu účastnit se pravidelných jednání bylo členství v komisích ukončeno a rovněž poradní sbor zanikl.¹⁵ Podle některých tvrzení šlo zvoleným romským zástupcům mimo jiné i o to získat prostřednictvím této činnosti od města nějaké peníze do vlastní kapsy. Vytvoření poradního orgánu, který by byl z větší části tvořen romskými zástupci, je ale stále spatřováno jako jedno z možných řešení celé situace v Přerově, protože v současné době zcela absentují jakékoliv romské autority, které by prosazovaly zájmy romských obyvatel a které by také ostatní Romové mohli považovat za vzory. Uvažuje se proto, jak překonat dřívější neúspěch romských poradních sborů.

Strategie integrace romských komunit Olomouckého kraje na období 2006–2010 se zmiňuje o využívání možnosti získávat dotace na terénní sociální pracovníky z RVZRK. Na *Program terénní sociální práce* město Přerov čerpá z prostředků státního rozpočtu každoročně neinvestiční dotaci, v roce 2008 tato dotace činila částku 310 400 Kč. V roce 2004 město jako jediná oslovená lokalita přistoupilo v rámci příprav Strategie integrace romských komunit Olomouckého kraje ke svolání možných participantů v jednotlivých oblastech (bydlení, zaměstnání, vzdělávání, zdravotní péče), a vytvořilo tak podklady pro řešení vycházející ze zkušeností a potenciálu pracovníků města a NNO. V roce 2004 byl realizován Primární preventivní program na základních školách a speciálních školách v Přerově. Témata jednotlivých přednášek jsou koncipována tak, aby korespondovala s učebními osnovami a stala se nedílnou součástí Minimálního preventivního

¹⁴ Plnění programu Soužití ve městě Přerově, srpen 2007.

¹⁵ Plnění programu Soužití ve městě Přerově, srpen 2007.

programu na školách a školských zařízeních. Město dotuje řadu aktivit – v roce 2002 kulaté stoly, Sdružení romských podnikatelů, vydání sborníku volnočasových programů, volnočasové aktivity, nevládní organizace, v roce 2003 tréninkové komunikační kurzy, tvorbu výukových programů na ZŠ Boženy Němcové, občanskou poradnu, Romskou pouť, Program Soužití, semináře, sportovní a kulturní aktivity, výchovně vzdělávací programy, v roce 2004 nevládní neziskové organizace, Den soužití, projekt prevence kriminality, volnočasové aktivity a program terénní sociální práce.

Strategie integrace romských komunit Olomouckého kraje na období 2006–2010 uvádí, že město Přerov v rámci přípravy strategie precizovalo návrhy a náměty pro jednotlivé oblasti následovně. Pro oblast vzdělávání se zaměřilo na podporu asistentů pedagoga, podporu a motivování nestátních neziskových organizací působících v romských komunitách s důrazem na efektivnost a transparentnost a úpravu vnitřního předpisu školy ve vztahu k absenci žáků. V oblasti zaměstnanosti se jednalo o vytvoření pracovního místa na úřadu práce za účelem poskytování informační služby pro romskou minoritu a využití možnosti podporovaného zaměstnávání. V oblasti bydlení šlo o maximální využívání institutu zvláštního příjemce, tak aby se účinně předcházelo dlužným částkám. Dále se jednalo o posilování úlohy terénní sociální práce ve vyloučených lokalitách, využívání dotačních titulů pro působení TSP ve vyloučených lokalitách pro NNO a možnost rekonstrukce (případně i výstavby) pro nízkopříjmové skupiny obyvatel. V oblasti kriminality pak město vytvářelo podmínky pro terénní sociální práci i pro NNO včetně kofinancování, kladlo důraz na partnerství a realizaci projektů primární prevence Odboru sociálních služeb a zdravotnictví magistrátu ve spolupráci s městskou policií, Policií ČR a nestátním neziskovým sektorem.

V červnu 2002 zastupitelstvo města Přerova schvaluje *Program soužití ve městě Přerově*, který má pomoci vytvářet podmínky pro bezkonfliktní soužití národnostních menšin a etnik s majoritní společností. Výchozí cíle programu jsou: vytvářet rovné příležitosti pro všechny obyvatele města, vytvářet podmínky pro účast všech obyvatel na životě měst, rozvíjet uvědomování si kulturní identity a tradičních hodnot života národnostních menšin a etnik a aktivně přispívat k bezkonfliktnímu soužití všech obyvatel města založenému na partnerství, rovnosti příležitostí a občanské solidaritě.

Pro integraci příslušníků romských vyloučených lokalit do společnosti definuje program jako klíčové zejména tyto oblasti – bytová problematika, vzdělávání, volný čas a vzájemná komunikace. V roce 2007 Rada města Přerova schválila aktualizaci tohoto programu. V rámci naplňování cíle zaměřeného na zlepšování komunikace začalo město pořádat

jednání u kulatého stolu, která mají především zlepšit vzájemnou komunikaci, informovanost a spolupráci a tím napomoci zlepšení interetnického soužití v Přerově. Jednání se účastní zástupci města Přerova, státní i nestátní organizace a také zástupci národnostních menšin a etnik ve snaze o aktivní participaci těchto obyvatel do života města. „Svémi aktivitami a finančními dotacemi se město podílí i na kulturních a společenských akcích pořádaných ve spolupráci s romskými sdruženími působícími ve městě Přerově.“¹⁶ Realizace Programu soužití se omezila na každoročně konaný „Den soužití“, na kterém se uskutečňují různé sportovní programy, taneční vystoupení a koncerty hudebních skupin. O tom, zda Den soužití plní deklarovanou funkci, tedy zlepšení vzájemných vztahů mezi romskými a neromskými obyvateli města Přerova, lze diskutovat. Letošní Den soužití konaný 15. srpna v areálu FC Kozlovice nabídl festival romských kapel a tanečních skupin z Přerovska a Hranicka, utkání týmů malé kopané, prezentaci přerovských NNO, občerstvení a hry pro děti. Účast Romů se pohybovala kolem 200 osob, zatímco z majority byla na akci přítomna přibližně desítka pracovníků nevládních neziskových organizací, které s Romy úzce pracují, a symbolicky svou účastí deklarovali „soužití“. Z magistrátu byla přítomna jedna pracovnice. Fotbalová utkání se tak odehrávala mezi Romy a celá akce působila dojmem spíše etnický homogenizující aktivity a vypovídala o skutečném stavu soužití ve městě. Tento a další příklady dokládají, že existuje výrazný rozdíl mezi deklarovaným oficiálním důrazem na soužití a jeho minimálním praktickým naplňováním. Bylo by zjednodušující tuto skutečnost vykládat jako nezáměr ze strany města – spíše chybí rozpracování, konkrétní představa a realizace mechanismů a způsobů, jak myšlenky programu naplňovat a uvádět v život.

c) Podoba soužití ve městě

Z dříve uvedených informací lze snadno odvodit, že téma soužití občanů města a obyvatel sociálně vyloučených lokalit, obzvláště Romů, bylo různě tematizováno, vesměs však negativně. Město Přerov deklaruje od roku 2003 snahu zlepšit kvalitu soužití obyvatel, nicméně každodenní život občanů je prostoupen nespočtem příběhů o problematických zkušenostech s tou či onou skupinou obyvatel. Aspekt veřejného mínění není součástí našeho výzkumu, přesto lze v prostředí města snadno identifikovat řadu **sociálních mýtů**, které v čase vznikly a utvrdily řadu negativních stereotypů, nutno podotknout, že na obou stranách. Uvedme alespoň dva příklady. První příběh, se kterým jsme se setkali, ilustruje způsob, jak mýtus vzniká v čase a jak je reprodukován. Týká se události, kdy policie při kontrole zadržela dvě romské dívky školou povinné v jednom z přerovských barů. Žádné známky užívání alkoholu policie nezaregistrovala, ale stejně se postupně tato událost transformovala do příběhu, že obě dívky popíjely kolu s alkoholickým nápojem, že byly opilé, že přišly do školy opilé, že romští žáci chodí do školy opilí a nakonec, že existuje jakýsi dívčí gang, o kterém se toho moc neví.

¹⁶ Plnění programu Soužití ve městě Přerově, srpen 2007.

Druhý mýtus se týká ulice Škodova. Její příběh je opředen spoustou příběhů o její nebezpečnosti, o házení kamenů, plivání, plácání po zadnicích, vulgarismech apod. Je zajímavé, že se tyto příběhy v místních médiích vyrojily v době, kdy se začínala projednávat budoucnost nemovitostí, které byly následně odprodány soukromému vlastníkovi. Události, které se odehrály zejména v roce 2007, již mají málo společného se

současnou situací. Většina obyvatel místo opustila, a byť nás tato ulice jako výzkumníky oslovila, po dobu našich pozorování jsme nezaznamenali jediný incident. Pověst ulice jako nebezpečného místa však v myslech obyvatel přetrvává. Ukazuje se, že kvalita soužití odráží mnohé okolnosti, které patří často už k historickým, nicméně zásoba zkušeností občanů se tvořila v čase a pojímala různé události, takže dnes zaznamenáváme silné stereotypy, které naneštěstí ovlivňují i systémové aktéry, kteří by měli k řešení situace přispívat. **Mnohdy jsou větší sociální mýty než samotné problémy. Pokud je něco problémem, tak rozlišení mýtů a reality.** Problém sociálního vyloučení je často vnímán způsobem, jakým o problémech běžně referují média. Fascinace nebezpečím a tajemnem mnohdy přebíjí realitu obyvatel a událostí sociálně vyloučených míst. Problém sociálního vyloučení je etnizován a pojímán touto optikou různě: některé problémy jsou zveličovány, jiné zase opomíjeny. O realitě obyvatel vyloučených míst se toho ví skutečně velmi málo. Tato místa málokdo navštěvuje (během pozorování jsme zaznamenali v lokalitách pohyb pracovníků neziskových organizací, poštovní doručovatelky a dealerů), takže se nemůžeme divit, že se kolem života těchto obyvatel odvíjí spousta nepřesných a zavádějících informací, které stávající stereotypy potvrzují. Zaniká tak velká různorodost obyvatel lokalit, objevuje se neporozumění tomu, co se odehrává „uvnitř“ a nevytváří se žádný prostor pro komunikaci. Sociálním mýtům se do cesty staví poměrně málo faktických informací, které by je vyvracely. Vytváří se tak prostor pro morálně hodnotové pojetí sociálního vyloučení, které posuzuje problém v rovině individuálního zavinění.

Kvalitu soužití poznamenala segregace obyvatelstva do několika sociálně vyloučených lokalit, které získaly nálepku poskvrny města, míst nebezpečných a rušivých. Tato nálepka je silná, ale má svůj reálný základ. V čase se vytvořily sociálně vyloučené lokality a potenciálně kriminogenní prostředí, v němž lze stěží rozlišit skutečné oběti od pachatelů. Mnohdy jsou oběťmi obyvatelé míst, aniž by to bylo veřejně známo. Na hranicích vyloučených míst dochází ke konfliktům, které mají vesměs podobu narušení řádu občanského soužití, často už jen díky málo reflektované skutečnosti průniku teritorií, které si nárokují za vlastní obyvatelé sociálně vyloučených lokalit, s veřejným prostorem, významnými pěšími či cyklistickými trajektoriemi obyvatel města. I samotní výzkumníci se nechtě pletli cyklistům do cesty. Problematické však není jenom soužití mezi obyvateli města a obyvateli sociálně vyloučených míst. Také život ve vyloučených lokalitách je velmi

vzdálen ideálu soužití a nemá žádný soudržný komunitní či velkorodinný ráz, jak by mnozí očekávali.

Už jen ze zběžného prohlédnutí informací o městě na internetu je patrné, že nálepka, kterou město získává mezi širší veřejností, je v rozporu se základními premisami strategického plánu města. I proto je potřeba se kvalitě soužití ve městě věnovat. Město si díky negativním reflexím podoby soužití obyvatel na sebe obrátilo pozornost tzv. radikální pravice, což v médiích následně utvrdilo ne příliš dobrou pověst města. Romové se i v minulosti stávali terčem napadání menších skupinek radikálů, nicméně jim dokázali čelit a odrazit je. V roce 2009 se však ve městě odehrály dvě významné události, které ovlivnily další podobu soužití a kterým se budeme věnovat podrobněji na jiném místě. Jednalo se o květnový mítink Dělnické strany, a zejména pak dubnový pochod radikálů městem, který procházel místy obývanými Romy. Organizátoři svolávali své příznivce a sympatizanty prostřednictvím webových stránek, kde také zveřejňovali xenofobní a rasizující výroky namířené proti Romům. Extremisté vyzývali k „etnické segregaci“ a ještě více vyhrocovali už tak napjatou situaci mezi romskými a neromskými obyvateli města Přerova. Tyto události ovlivnily způsob vnímání místní situace systémovými aktéry a také Romy. Radikálové by asi nebyli spokojeni s tím, že mnohé vlivy byly nezamýšleně pozitivní a integrující.

III. OBLASTI SOCIÁLNÍ EXKLUZE/INKLUZE V PERSPEKTIVĚ SYSTÉMOVÝCH AKTÉRŮ A OBYVATEL SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT - METODOLOGIE

Jak jsme již uvedli v úvodu, v rámci příprav výzkumu jsme se rozhodli pro integrativnější výzkumný postup, kdy jsme propojili několik výzkumných metod a technik. Jednalo se především o metody kvalitativní, které byly doplněny o metody kvantitativní. K tomuto propojení a velké metodologické různosti nás vedla potřeba porozumět velkému množství jevů a událostí v kontextu města a prvotní různorodost informací, se kterou jsme se setkávali. Naším úkolem bylo reflektovat také interpretace zkoumaných jevů místními aktéry a porozumět tomu, jak jsou tyto interpretace zasazeny do místních souvislostí a vztahů a jak jsou tyto interpretace sociální reality propojeny. Rovněž nás k integrativnějšímu postupu vedla nutnost zabezpečit potřebnou validitu výzkumu. Při plánování výzkumu jsme kladli důraz na uchopování zkoumaných jevů z různých úhlů pohledů a kladli důraz na zpracování různých zdrojů dat, které jsme získávali od obyvatel sociálně vyloučených lokalit, od systémových aktérů, od expertů, ze statistik, z pozorování, z dokumentů, z tisku apod.

Dále uvádíme výčet výzkumných metod a technik:

Vstupní mapující rozhovory s experty

Polostrukturované rozhovory s experty sloužily k mapování situace v dané oblasti a k základní orientaci ve vztahu ke zkoumaným jevům. Výzkumníci oslovovali významné experty, kteří v dané oblasti působí a mají rozsáhlé znalosti. Na základě těchto vstupních rozhovorů byly připraveny navazující individuální rozhovory.

Individuální hloubkové rozhovory

Navazovaly na mapující rozhovory s experty, komunikačními partnery byli další aktéři, kteří přicházejí do kontaktu se sledovanými fenomény, a zejména pak přímo s obyvateli sociálně vyloučených lokalit. Pro každou z pěti oblastí byl určen výzkumník, který měl se zkoumanými jevy zkušenosti z dřívější praxe či působení a uměl komunikovat s obyvateli sociálně vyloučených lokalit. Těchto pět výzkumníků se pohybovalo přímo v sociálně vyloučených lokalitách. Vyhledávali vhodné konverzační partnery, pořizovali a zpracovávali individuální hloubkové rozhovory. Zařazení těchto rozhovorů bylo nesmírně důležité, našim cílem bylo zjistit a promítnout do výzkumu perspektivu samotných sociálních aktérů, kteří obývají sociálně vyloučené lokality a jejichž hlas je málokdy slyšet. Právě jejich interpretace jsme konfrontovali s interpretacemi systémových aktérů.

Focus groups (ohniskové skupiny) se systémovými aktéry

Skupinové rozhovory se systémovými aktéry navazovaly na individuální rozhovory s experty a obyvateli lokalit. Za systémové aktéry jsme považovali osobnosti, které se pohybovaly v dané oblasti a působily na různých pozicích jako reprezentanti systému, který v dané oblasti aktivně působí nebo přichází do kontaktu s důsledky procesu sociální exkluze. Do skupin jsme pozvali reprezentanty organizací státní správy a samosprávy i nestátních a příspěvkových organizací.

Pro každý tematický celek jsme uskutečnili samostatný skupinový rozhovor (celkem pět), kterého se účastnili významní systémoví aktéři. Odehrály se v prostorách městského úřadu. Metoda ohniskových skupin je založena na skupinovém rozhovoru, který je ale odlišný od běžného rozhovoru mezi tazatelem a konverzačním partnerem. Opírá se o interakce členů skupiny, které jsou vyvolány předkládanými tématy. Interakce iniciuje a do jisté míry i řídí moderátor. Zvolená metoda nám sloužila k pochopení některých postojů k fenoménům i jako zdroj porozumění zvolenému tématu. Název ohnisková metoda získala, protože základem diskusí jsou určená témata a výpovědi členů skupiny vystávající ve skupinových interakcích. Předností metody ohniskových skupin je možnost pozorovat velké množství interakcí mezi členy skupiny ve stanoveném časovém úseku. Nejedná se ale o zcela přirozené prostředí – diskuse se odvíjí na základě vstupů moderátora a je stimulována určitým směrem.

Mentální mapování

Aplikace této doplňkové výzkumné metody se týkala zachycení prostorové struktury preferencí a postojů, kognitivního obrazu či představy prostoru při identifikaci sociálně vyloučených míst v rámci rozhovorů s experty. Doplňovala expertní rozhovory a původně jsme měli od této metody velká očekávání. Předpokládali jsme její užitečnost při identifikaci sociálně vyloučených míst. Po několikeré aplikaci jsme zjistili, že aktéři místa popisují ve shodě sami se sebou i s předchozími výzkumy, a tak metoda s drobnými odchylkami víceméně potvrdila správnost předchozích závěrů.

Mentální mapování je výzkumná metoda zachycující prostorovou strukturu preferencí a postojů, jakýsi zvnitřnělý kognitivní obraz či představu prostoru. Mentální mapa je grafickým vyjádřením konstruovaného obrazu a vyjádřením porozumění prostoru/prostorům. V minulosti byla aplikována při studiu městských prostor. Zobrazuje prostorovou strukturu města sociálními aktéry, kteří přiřkládají jistým prostorům symbolický význam. Konverzační partnery jsme požádali o nákresey oblastí města s vymezením jejich hranic a společných charakteristik. Jedná se o uchopení prostorových aspektů sociální exkluze, který je kvantitativním způsobem obtížně postižitelný. Mentální mapa vyjadřuje porozumění fyzickému prostoru, přičemž ho strukturuje a vymezuje za použití některých fyzických prvků.

Sociálně demografická analýza

Jedná se o provedení sociálně demografické analýzy na základě zpracování dostupných zdrojů dat. Sociálně demografickou analýzu jsme zařadili proto, že by bylo chybou opomenout skutečnost, že sociální vyloučení nastává v rámci širších souvislostí a kontextů. Může ho posilovat např. nezaměstnanost, bytová situace a podmínky bydlení apod. Proto jsme sledovali celkový sociálně demografický ráz města a jeho proměny v čase, které nejsou důležité jen pro současnou situaci, ale můžeme z nich vyčíst i trendy, které se budou promítat a určovat budoucí podobu možných sociálních problémů. Sociálně demografická analýza umožňuje porozumět a pojmenovat vývojové trendy a na základě zpracování dostupných dat přinést informace například z oblasti vývoje počtu obyvatelstva nebo bydlení. Cíleně jsme se zaměřovali na oblasti, které přímo či nepřímo souvisí se sociálně vyloučenými lokalitami. Analýza zpracovává především údaje získané ze zdrojů Českého statistického úřadu, Úřadu práce v Přerově a České správy sociálního zabezpečení. Pokud některé údaje srovnáváme, tak jsme se rozhodli je porovnávat s údaji za Olomoucký kraj.

Diskurzivní analýza

Další doplňkovou metodou byla textuální analýza mediálních výpovědí o Romech v místním tisku. Diskurzivní analýza vychází z přístupů sociálního konstruktivismu, který je založen na historickém a kulturním pojetí diskurzu – druhu sociálního jednání, který hraje roli při vytváření sociálního světa. Vychází z přesvědčení, že sociální aktéři produkují různé, leč omezené reprezentace a interpretace světa. Nás zajímalo, jaké reprezentace o Romech produkuje místní tisk.

Etnografické pozorování

Pro porozumění a verifikaci některých informací jsme zvolili cílené pozorování aspektů života v sociálně vyloučených místech. Etnografické pozorování se týkalo každodenního života obyvatel vyloučených míst. Výzkumníci se zúčastňovali běžných aktivit, vedli si terénní poznámky, a to v průběhu celého výzkumu. Potřeba verifikace některých informací vedla k zintenzivnění pozorování v druhé polovině výzkumu, která si vyžádala participativnější zapojení výzkumníků.

IV. IDENTIFIKACE A DESKRIKCE SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT – PROSTOROVÉ ASPEKTY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

V Přerově má podle nejvyšších odhadů žít až čtyři tisíce Romů (někteří systémoví aktéři hovoří o pěti, v jednom případě dokonce o sedmi tisících). Tyto odhady oscilují kolem deseti procent celkové populace Přerova. O sčítání všech Romů ve městě jsme se nepokoušeli, nemůžeme tedy předložit kvantitativně podložený argument, nicméně si troufáme tyto odhady označit za nadhodnocené. Když se pozorovatel projde po městě, nepotkáva za „každého desátého kolemjdoucího Roma“. Samozřejmě můžeme namítat, že Romové se vzhledem k přetrvávajícímu odstupu od neromské populace typicky pohybují pouze na určitých územních segmentech, ale pokud jsou těmi hlavními sociálně vyloučené lokality, v těch se, dle našich informací, zdržuje 836 Romů. (Hovoříme o počtu obyvatel sociálně vyloučených lokalit, tak jak je vymezujeme, viz str. 45-57. Do ulice Husovy tak např. nezapočítáváme obyvatele domů protějších k lokalitě, přestože se nachází ve stejné ulici. Stejně tak v ulici Škodova jsme započítali pouze obyvatele dvorního traktu, nikoliv např. protilehlý dům s bezbariérovými byty ve stejné ulici. Hranice lokalit, které se lámou i v rámci ulic, jsme stanovili na základě mentálního mapování expertů, etnografického pozorování a výpovědí obyvatel sociálně vyloučených lokalit.)

Romové obývají v Přerově více míst. Největší koncentrace romského obyvatelstva, která je příkladem novodobého vzniku sociálně vyloučených lokalit, jsou lokality Husova, Škodova, Kojetínská a Tovačovská. Tyto lokality spadají do tzv. zóny Přerov – Jih. Toto účelové označení vzniklo pro potřeby Integrovaného plánu rozvoje města (IPRM). Nejedná se o homogenní oblast s jednotnou historickou zkušeností. Na str. 30 je vyznačeno na mapě města Přerova. Jedná se o nesourodou oblast, která je charakteristická dopravními uzly a areály průmyslové výroby. Lokality se nachází v těsné blízkosti železniční trati a hlavních silničních tahů městem. V rámci územně funkční struktury města se jedná o největší soustředění domů s byty II., III. a IV. kategorie (dle staré kategorizace). Na druhé straně jsou lokality dobře dostupné, blízko centra města a občanské vybavenosti. Popis těchto následuje níže.

Dále se hovoří o stoupajícím počtu romských nájemníků v Jižní čtvrti a v ulici Denisově. Tyto lokality jsou charakteristické etnickým mixem svých nájemníků, ale podle našich údajů o nich v žádném případě nelze hovořit jako o lokalitách sociálně vyloučených či romizovaných. V Jižní čtvrti žije podle nejvyšších odhadů 15% romských obyvatel, v ulici Denisově 30%. V menším počtu žijí Romové v ulicích Štefánika, Jungmannova, Komenského, Trávník, Kratochvílova, Svěpomoci, Na Odpoledni, Kopaniny, Velká Dlážka, Novosady, Hranická a Teličkova; ale také ve zbytku ulic Husova, Kojetínská a Škodova.

Lokality Husova, Kojetínská a Tovačovská jsou k sociálnímu vyloučení predisponovány vyloučením prostorovým. Ulice Kojetínská a Tovačovská jsou od zbytku města odříznuty železnicí. Ulice Husova je situována mezi železnicí

a jedním z hlavních průjezdů městem. Umístění těchto lokalit, které jsou obklopeny frekventovanými dopravními tahy a navíc jsou součástí průmyslové zóny, implikuje méně kvalitní životní prostředí s vysokou hlučností a prašností. Škodova ulice je naopak součástí vnitřní části města, označení prostorově vyloučené lokality pro ni tedy neplatí. Špatnými adresami se lokality staly v první polovině devadesátých let, kdy v nich působením různých faktorů začali převažovat romští nájemníci a dlužníci města. Prostorová segregace byla umocněna vyčleněním lokality Kojetínská (rok 1992) a Tovačovská (rok 1994) jako lokalit pro neplatiče. Všechny lokality tvoří dvorní trakty, které je z větší části skrývají před okolním světem. Procházející tak může projít v těsné blízkosti lokalit, aniž by si uvědomil jejich existenci. Domy v lokalitách pocházejí většinou ze 30. let minulého století. S výjimkou ulice Tovačovské byly určeny zaměstnancům železnice, proto se nachází v těsné blízkosti jak trati, tak nádraží.

K sestěhovávání obyvatel do romských sociálně vyloučených lokalit Husova a Škodova docházelo zejména z těchto důvodů: Po roce 1989 byla řada domů s bytovými jednotkami vrácena restitucentům. Nájemníci bytů měli nárok na náhradní bydlení stejné kategorie, jako byl původní byt. Město jim zajišťovalo byty také v současných sociálně vyloučených lokalitách. Dalším důvodem byly spontánní výměny bytů mezi neromskými (ale i romskými) nájemci bytů v současných sociálně vyloučených lokalitách s romskými nájemci bytů mimo tyto lokality. Motivací Romů, kteří si své byty vyměnili tak, aby se dostali do těchto lokalit, byly nižší náklady na bydlení spojené s užíváním bytů nižších kategorií, které v lokalitách jsou, a jednorázový finanční obnos, který za výměnu obdrželi. Další motivací bylo bydlení ve větších bytech pro početnější rodiny a bydlení v blízkosti rodiny (tato motivace s postupující romizací prudce klesala a dnes je vnímána jako nežádoucí). Dalším důvodem bylo sestěhovávání romských rodin bez nájemních poměrů do bytů ke svým příbuzným žijícím v lokalitách. Dalším důvodem začalo být postupné odmítání obecních bytů v těchto lokalitách jinými než romskými žadateli o obecní byt. Město prostřednictvím svých institucí projevilo porozumění s neochotou bydlet na těchto „špatných adresách“ a jak neromští, tak romští žadatelé o byt nejsou sankcionováni, pokud nabízený byt na těchto adresách nepřijmou. V praxi to znamená, že byty v lokalitách přijímají pouze romští žadatelé.

1) Diverzita lokalit

Jmenované lokality vznikly v průběhu poslední dekády minulého století, jsou tedy relativně novodobými uskupeními. Proto **nemůžeme říci, že by jejich obyvatelé tvořili komunity v pravém slova smyslu** (přirozeně vytvořené celky s provázanými vnitřními vazbami). V lokalitách jsou zastoupeny jak blízké, tak vzdálené příbuzenské vazby, ty však jsou stejně významné, ne-li významnější napříč lokalitami. V rámci lokalit nalézáme spíše atomizované rodinné jednotky, které se neidentifikují ani s lokalitou, ani s ostatními obyvateli.

Obyvatelé hovoří o touze dostat se z lokalit ven (kromě současného osazenstva ulice Tovačovské). Bylo by proto iluzorní přistupovat k lokalitám jako k romským rodinným či sousedským pospolitostem. Vzhledem k explicitnímu odstupu obyvatel od lokalit nelze bez změny stavu identifikaci s lokalitou jako s místem s atributy domova (prvky bezpečí a jistoty) bez výrazné proměny lokalit ani předpokládat.

Lokality jsou stratifikovány majetkově, subetnický, rodově/kastově, získaným statusem a dobou příchodu do lokality/města Přerova. Argument majetkové stratifikace by neměl být zneužíván k populistickému poukazování na domnělý vysoký životní standard rodin žijících v lokalitách. Většina rodin žije na hranici relativní a absolutní chudoby. O absolutní chudobě hovoříme u rodin, které mají problém s uspokojováním svých základních životních potřeb. Není přitom rozhodující, zda tato neschopnost nastává vlivem nedostatečných příjmů nebo vlivem nevhodného hospodaření s penězi. Mějme na paměti, že ať tak či onak, chudoba se dotýká vždy celých rodin, tedy také např. dětí, které nemají možnost ovlivnit zdroje nebo hospodaření. Absolutní chudoba znamená absolutní nedostatek, tedy nedostatečné uspokojování takových základních potřeb, jakými jsou strava, oblečení či zdravotně nezávadné bydlení. O relativní chudobě hovoříme tehdy, je-li rodina schopna uspokojovat své základní potřeby, ale na úrovni, která je výrazně nižší než standard, který je ve společnosti obvyklý. Na první pohled se nemusí jednat o závažný problém, pro sociální vyloučení je však stejně stěžejní jako chudoba absolutní. Vytváří totiž situaci sociální deprivace, která způsobuje distanci od majoritního proudu společnosti. Relativní chudoba se v sociálně vyloučených lokalitách projevuje tak, že přestože v lokalitě vidíme např. satelity, mobilní telefony a automobily, jejich majitelé zároveň splňují znaky chudoby. To znamená, že nemají kvalitní stravu, nemají prostředky na dovolenou, z finančních (ale i jiných) důvodů se nepodílí na kulturním životě města, děti nenavštěvují hodnotné volnočasové aktivity a nejsou do nich investovány potřebné finanční zdroje pro jejich rozvoj apod. Někde jsou nicméně patrné rozdíly. Nejvíce se majetková stratifikace promítá do lokality Husovy. V té se setkávají rodiny s vyšším životním standardem (poměřováno ke zbytku lokality!), a naopak lidé, kteří své životní potřeby uspokojují na základní úrovni. V lokalitě se tak setkáme s kontrastem relativně kvalitních automobilů na straně jedné a dva roky odpojené elektřiny na straně druhé. Možná právě tato skutečnost přispívá ke zvláštní, obtížně popsateľné atmosféře, která v lokalitě, jako v jediné, panuje. Nově příchozí cítí, jako by na něj padala tíseň nenaplněných aspirací, frustrací starousedlických rodin, a naopak bezmocnost chudých, kteří jsou vystaveni každodennímu srovnávání s úspěchem sousedů. V lokalitě Kojetínské se setkáváme se všezahrnující chudobou, ze které vystupuje pouze jedna výjimka (zlé jazyky tvrdí, že se jedná o výjimku vzešlou z lichvy).

Subetnická stratifikace zahrnuje olašské Romy (Vlachike Roma), v jednom případě žijící, světe div se, v ulici Husově společně se slovenskými Romy. Za dobu výzkumu se nám nepodařilo odhalit, jak se olašská rodina v sociálně vyloučené lokalitě ocitla.

Rodovou/kastovní stratifikaci s konotacemi k tradiční romské rituální čistotě detailně popisují autoři nepublikovaného výzkumu Člověka v tísni. Nám nezbyvá, než jejich zjištění verifikovat. S vědomím zjednodušení hovoří o dvou hlavních

rodových skupinách, které lze v Přerově nalézt. Jedna skupina je považována za váženější než skupina druhá. Jedná se o nositele těchto příjmení: Mirga, Klempár, Jano, Polhoš, Gábor, Ištánek, Ondič. V ulici Husově převládá tato váženější skupina, v ostatních lokalitách jsou rodové skupiny namíchány. Ve druhé skupině nalezneme tato příjmení: Horváth, Makuňa, Žiga, Čonka, Džuga, Bogol, Girga nebo Turták. Autoři upozorňují, že čím dál tím více dochází k nivelizaci tohoto rozlišení. Ve starších generacích byly tyto skupiny endogamní, v generacích mladších toto pravidlo polevuje. Dnes si životního partnera jedinec vybírá napříč skupinami a důležitější nežli původ a rodová příslušnost rodiny partnera je jeho kvalita coby budoucího rodiče a člena domácnosti a úroveň a pověst jeho nejužší orientační rodiny (ve smyslu ekonomickém, sociálním a morálním). Jedná se tedy o kritéria shodná s těmi, které se uplatňují v neromské společnosti. Nicméně některé zkušenosti ukazují, že kastování stále v omezené míře přetrvává. Mnoho příslušníků mladší generace „ví“, které rodiny, resp. jejich prarodiče, jedli rituálně nečisté psí maso (někteří třicátníci dokonce tvrdí, že to zažili). Vedoucí jedné z ubytoven bojuje s nechutí jednotlivých rodin bydlet ve vedlejších místnostech. Solidární síť spojené s pocitem soudržnosti jsou silnější po příbuzenské linii nežli po linii komunitní příslušnosti uvnitř lokality. Tradiční kastování je však rozmělněno získaným statutem, který je dalším ze stratifikačních kritérií. Stejně jako v majoritní společnosti platí, že se člověk k vyššímu postavení v rámci komunity může vypracovat. Relevantních kritérií je několik. Jako stěžejní se jeví schopnost získat finanční prostředky a majetek. Způsob je přitom důležitý jen v omezené míře. Pozitivně je hodnoceno, když je majetek získán bez vykořisťování spřízněných Romů, když je získán chytrostí a když je využíván k podpoře užší i širší rodiny. Dalším faktorem, který přispívá k možnosti získání dobrého postavení, jsou důležité kontakty, resp. schopnost využívání užitečných sociálních sítí (když potřebuji výhodně půjčit, vím kam jít; když potřebuji jinak pomoci, vím kam jít; když potřebuji najít práci, vím kam jít apod.).

Posledním aspektem, který vstupuje do stratifikace, je **doba příchodu do lokality**, ale také do města Přerova. Vyšší status má jednoznačně starousedlictví, které je vyzdvihováno, nově příchozí (rozuměj pozdní vlny migrací Romů do Přerova ze Slovenska a stěhování do lokalit v druhé polovině devadesátých let) jsou často vnímáni jako lidé nedosahující srovnatelného statusu.

Pro soužití obyvatel romských sociálně vyloučených lokalit a příslušníků majoritní společnosti se jeví jako centrální problém **střet prostorů, které jsou vnímány jako „romské“ a „majoritní“**, tedy jako „naše“ a „jejich“, a **vyloučení Romů z důležitých veřejných prostranství**. Prostorová dimenze života Romů ve městě Přerově ukazuje střet prostorů obývaných a užívaných majoritou a obývaných a užívaných Romů. Existují trasy, teritoria a spojnice, které Romové považují za svá území a jsou jako takové chápány i majoritou. Nutno podotknout, že se většinou jedná o území méně prestižní. Vedle dvorních traktů sociálně vyloučených lokalit jsou to některá přilehlá prostranství (např. břeh Bečvy za lokalitou Kojetínskou). Neromský obyvatel Přerova v těchto místech často ani jednou nebyl, nemá důvod je navštěvovat a možná z nich má nepříjemný pocit, který bychom mohli charakterizovat jako směsici strachu a nechuti. Dále existují teritoriální území, na která Romové naopak typicky nechodí,

pouze existuje-li k tomu nějaký zvláštní podnět. Z těchto prostranství jsou Romové neviditelně vylučováni a dle komentáře jednoho z oslovených expertů se v tomto projevuje „jejich nízké sebevědomí“, které je způsobováno pocitem života v permanentně nepřátelském (rozuměj „bílém“) okolí, které určuje pravidla jejich životů a kterému ne vždy úplně rozumí. Tímto prostorem je např. náměstí. Posledními, asi nejviditelnějšími teritorii jsou ta, která si na jednu stranu Romové pomyslně nárokují (cítí se v nich bezpečně, přiléhají k „jejich“ prostředí), ale zároveň jsou využívána majoritou. Jedná se zejména o vnější části dvorních traktů sociálně vyloučených lokalit ulice Husova a Škodova. Pro příslušníky majoritní společnosti jsou to frekventované trasy pro pěší, které vedou od dopravních uzlů (vlakové nádraží, v blízkosti je také autobusové nádraží) směrem k centru města, odpočinkové zóny pro cestující (spravený prostor s lokomotivou a lavičkami mezi nádražím a Husovou) a také první věc, kterou z Přerova uvidí cestující, který vystoupí z vlaku. Střetů v těchto prostorech je zdokumentováno velmi mnoho. O Škodově ulici se tradují příběhy, po kterých má člověk strach do ní vstoupit. Ve skutečnosti jde asi o to, jak to popsal jeden z našich komunikačních partnerů, že „*je tam velké množství postávajících a malé množství procházejících*“. Postávající hloučky romským obyvatel, kteří na sebe hlučně pokřikují, může asi na procházející Neromy působit nepříjemně. V minulosti mělo docházet také k cílenému pokřikování na kolemjdoucí ženy, k plivání po lidech apod. Domníváme se, že ve spojení s centrálním umístěním oblasti, která je všem na očích a bývá jednou z prvních přerovských lokalit, kterou nově příchozí do Přerova vidí, došlo k jisté mytizaci „romského problému“ ve městě. Myslíme si, že skutečný počet Romů v Přerově je nižší, než kolik se běžně uvádí, a že k tomuto nadhodnocení přispívá právě tento střet prostorů. Tím nechceme bagatelizovat problematickou situaci, která v sociálně vyloučených romských lokalitách ve městě Přerově vznikla. Naopak, předkládaná výzkumná zpráva obsahuje řadu konkrétních doporučení, která by mohla přispět ke komplexnímu řešení.

2) Lokalita Kojetínská

Lokalitu Kojetínská tvoří dva protilehlé cihlové domy, které ohraničují obdélníkový dvůr. Lokalita je situována kolmo k výpadevové silnici na Kojetín, ze silnice jsou viditelné pouze boční křídla obou domů. V zadní části lokalitu ohraničuje řeka Bečva, těsně za delším domem vede železniční trať. V roce 1992 městská rada schválila ul. Kojetínskou (domy č. p. 1826–1831, 1846, 1847) jako lokalitu pro soustředění problémového obyvatelstva (tj. neplatiče a nájemníky porušující dobré mravy).

Kratší dům má dva vchody (č. p. 1846, 1847), delší dům má šest vchodů. Oba domy mají dvě nadzemní podlaží. Dva vchody kratšího domu jsou zrekonstruovány (náklady na rekonstrukci se pohybovaly mezi sedmi a osmi milióny korun). Byty v nich mají elektrické topení v podlaze, umyvadla se studenou vodou a záchody

v bytech. Jedná se o byty se sníženým standardem bydlení. Půdy jsou v tomto domě zabezpečeny proti neoprávněnému vniknutí. Jeden vchod je zcela zaplněn, druhý vchod je z části prázdný. Ve vchodu blíže k silnici sídlí v prvním patře Romské komunitní centrum Oblastní charity Přerov, v prvním patře druhého vchodu mají kancelář terénní pracovníci Člověka v tísní.

Protilehlý dům působí zchátrale. V některých vchodech jsou vybité domovní dveře, ztrouchnivělá okna někde úplně chybí. Domovní správa v roce 1996 zabezpečila prázdné byty proti vniknutí, některá okna jsou proto zazděná. V prvním patře jsou na několika oknech mříže. Ve vchodech jsou byty III. kategorie o velikosti 1+1 a 2+1. Toalety jsou v bytech, koupelny výjimečně, když si je vybudovali nájemníci. Topí se kamny na tuhá paliva a přímotopy. Prázdné byty domovní správa opravuje tak, aby byly obyvatelné až těsně před nastěhováním nájemníků (náklady na opravu jsou 50 až 200 tis. Kč). Vchod nejdál od silnice (č. p. 1831) je dle informací z domovní správy určen druhým rokem k prodeji, dle informací v IPRM je určen ke zbourání. Okna patnácti bytů jsou zabetonována nehořlavým materiálem, vchod je zabezpečen proti vniknutí. Cena bude určena dohodou, zájem projeví dva romští podnikatelé.

Směrem k železnici nejsou zbudována žádná protihluková opatření (stejně jako v jiných lokalitách, s výjimkou protihlukových oken v ulici Husově). Zástupci města poukazují na to, že se domy nachází v oblasti ochranného pásma železnice, kde se nesmí nic stavět ani provádět přestavby. Jedná se o oblast určenou k tzv. dobydlování. To znamená, že se v lokalitě může bydlet (to je dáno historicky), ale jakmile se začnou využívat k jiným účelům, návrat k bydlení už není možný. V katastrálním plánu nejsou domy v Kojetínské určeny k bydlení. Provádí se pouze opravy nutné k zachování funkčního provozu bytů a domů. Tento problém bude dle IPRM řešen novým územním plánem města, kde již využití pozemku bude změněno na plochy obytné zástavby. Po jednáních se stavebním úřadem mělo dle IPMR dojít k dohodě, že daným projektům bude vydáno oprávnění ke stavebním úpravám.

Ve většině vchodů v lokalitě je ve sklepě zbudovaná kobka s obsluhou elektrických pojistek a elektroměrů. Na chodbách nejsou rozvaděče, svítí se transformátorem na 24 voltů. Tato opatření byla vybudována jako obrana proti poměrně častým krádežím elektřiny. Byty, do kterých jsme měli možnost se podívat, byly stejně jako v ostatních lokalitách pečlivě uklizeny. Jejich vybavení bylo spíše skromné, kdo by čekal pověstnou okázalost, byl by zklamán. Jediná výjimka nadstandardního zařízení pochází, dle zlých jazyků, z lichvy.

Lokalita působí uklizeným dojmem. Na udržování pořádku se podílí zejména jedna starousedlá nájemnice. V rohu lokality je umístěn velkokapacitní kontejner a popelnice. Také sklepy nejsou zaplněny odpady, v létě tohoto roku zorganizovali úklid terénní pracovníci města.

Povrch dvora tvoří štěrk, ušlapaná hlína a travnaté plochy. Vedle kratšího domu je hřiště s pískovým povrchem. Vedle něj je klepač na čištění koberců a pozůstatek nízké železné konstrukce, která slouží k sezení. Na dvoře parkují auta.

Den v lokalitě

V letních měsících, ve kterých byl výzkum realizován, ožívá dvůr během desáté hodiny dopolední. Dospělí posedávají na schodech jednotlivých vchodů, kde popíjejí tureckou kávu a debatují, venku jich je méně než odpoledne. Skupinky se příliš nepromíchávají. Přicházejí návštěvy příbuzných, které v lokalitě tráví většinu dne. Dospělí a rodiny přijíždí auty, náctiletí přichází pěšky. Přichází z ulic Denisovy, Jungmannovy a z Husovy. Častým jevem jsou opravy aut na dvoře (forma přivýdělku) a péče o vlastní auta (mytí a leštění). Nutno podotknout, že vozový park není tvořen polorozbitými vraky a na dvoře nenacházíme skelety starých aut, tak jak je to typické v jiných sociálně vyloučených lokalitách mimo Přerov. Přes den v lokalitě stává čtyři až sedm aut, jsou v udržovaném stavu, stáří přibližně deset let. Děti si hrají se psy, kterých je v lokalitě neurčitý počet (mění se ze dne na den, společně s nově příchozími návštěvami). Všichni jsou křížení, dobře živení a čistí. Během dopoledne si s přibližně pěti dětmi venku hrají pracovnice Charity. Kreslí křídami po betonovém plácku, hrají hry.

V lokalitě si během dopoledních hodin nelze nepovšimnout pobíhání dětí školou povinných. Na otázky, proč nejsou ve škole, nalézají bezprostřední, více či méně originální odpovědi, které by jako oficiální omluva příliš neuspěly. V pozdním dopoledni přichází poštačka. V lokalitě zná všechny jménem, ví, na koho se obrátit. Poštovní schránky k dispozici nejsou, příjemce pošty hledá po dvoře, nechává si je zavolat nebo volá do oken. Jedna z nájemnic jí s sebou balí bagetu na oběd. Rytmus venkovního života není přerušován časem oběda. Děti za běhu konzumují rohlíky anebo vařené kosti.

Odpoledne se dvůr více zalidňuje. Typické je opět posedávání s tureckou kávou na schodech jednotlivých vchodů. Mnoho bytů má otevřená okna, přes která nahlíží na dvůr nájemníci. Na dvůr je svým bratrem a kamarádem snesen osmnáctiletý chlapec s dětskou mozkovou obrnou. Z druhého nadzemního podlaží (lidově řečeno z třetího patra) ho snáší na mechanickém invalidním vozíku. Elektrický vozík vůbec nepoužívá, protože je příliš těžký a znemožňuje dopravu po schodech i s popsanou asistencí. Mechanický vozík jeví známky vysokého opotřebení, protože není uzpůsoben nárazům na schodech, po kterých je mladík několikrát denně spouštěn dolů. Chlapci chvíli postávají před domem, potom vyráží ve stejné sestavě do Škodovy ulice.

Čistí se dva koberce. Ty se nejprve omyjí vodou z Bečvy, přinesou na klepač a dále čistí. Ženám asistují úplně mokré děti. Pět kluků ve věku deset až patnáct let loví v Bečvě ryby. Mají jeden prut, který si vzájemně půjčují. S porybným jsou údajně domluveni, chycené ryby totiž nejí a vracejí je zpátky do vody. Popisují přítomnost pověstného sumce, který se schovává pod opěrnými trámy mostu. Při následném setkání nás ujišťují, že těsně po našem odchodu chytili velkou štikou. V průběhu

odpoledne pomalu odchází návštěvy, dvůr je však zalidněný i po setmění. V pozdním odpoledni hrají kluci s dospělými muži fotbal, přestávají, až když není vidět na balón. Děti jsou venku i po setmění, řada dospělých k nám přichází, aby dala najevo svůj kategoričeský nesouhlas s tímto denním režimem.

Stejně jako v ostatních lokalitách převažují lidé mladšího a středního věku a děti. V lokalitách kromě Husovy ulice prakticky nezaznamenáváme osoby starší šedesáti let.

Kvantitativní ukazatele z lokality

Lokalitu tvoří 8 vchodů s 97 byty. Neobsazených je v současnosti dle informací domovní správy 48. Z toho 11 je drženo jako bytové náhrady vč. přístřeší a 37 je volných (z nich je 15 určených k prodeji/zbourání; vchod č. p. 1831).

V lokalitě jsme napočítali 35 rodin, které fakticky obsazují stejný počet bytů. Osob, které lokalitu obývají, je dle našich údajů 244. Z toho dětí mladších 14 let je 151. Neromové jsou v menšině, v lokalitě jich žije dle námi zjištěných údajů 5.

3) Lokalita Tovačovská

Tovačovská, stejně jako ostatní lokality, se nachází v průmyslové zóně Přerova, blízko hlavního silničního tahu na Kojetín. Lokalitu tvoří dva podlouhlé přízemní domy, které stojí za sebou. Každý z nich má tedy samostatný dvůr a jejich nájemníci spolu vůbec nemusí přijít do kontaktu. Od hlavní silnice je dvůr každého domu oddělen těžkými plnými železnými vraty, obyvatelé domů jsou tak doslova odděleni od okolního světa. Domy sloužily původně jako sezónní ubytovny pro dělníky z pivovaru.

V roce 1994 byly započaty přípravy oprav domů v ulici Tovačovské s tím, že jednoduché byty IV. kategorie budou určeny pro problémové obyvatelstvo. Lokalita měla být určena pro ty „nejhorší z nejhorších“ nájemníků. Problémový nájemník z Kojetínské mohl být přestěhován ještě do horšího bydlení, právě sem. Se změnou zákonné úpravy v roce 2006 přestala být tato logika sledována a z pohledu města tvoří nyní Kojetínská s Tovačovskou lokalitu jednoho typu – pro neplatiče. Už mezi nimi není rozlišováno. Oba domy tedy obsahují byty s nižší vybaveností, podle novinářské terminologie tzv. holobyty (pojem však nemá žádnou oporu v zákoně).

První dům (č. p. 1259) obsahuje 8 bytů velikosti vesměs 0+1, druhý dům (č. p. 1457) obsahuje 14 bytů stejné velikosti. Druhý dům je v současnosti nabídnut k prodeji firmě, která musí přestěhovat svou provozovnu kvůli dálničnímu sjezdu.

Proto se v něm, alespoň oficiálně, nebydlí. Byty mají záchod a umyvadlo se studenou vodou, elektrické vytápění podlahy.

První dům obývají tři romské rodiny, původně z Husovy ulice. Nejstarší muž, který je zjevně hlavou celé minikomunity, chová bojovné psy. Ti jsou zavřeni v ohrazené kóji, jako nově příchozí jsme byli několikrát upozorněni na jejich agresivitu. Vedle nich jsou na dvoře domu dvě kočky. Dvůr je přizpůsoben kolektivnímu rodinnému životu. Na betonovém chodníku, který je před domem, je natažený koberec, který umožňuje hru dětí batolecího věku. Tři obydlené jednotky jsou od ostatních odděleny plotem. Obyvatelé zde žijí odděleně, dvě rodiny se nestýkají ani s obyvateli Kojetínské ulice, která je Tovačovské nejbližší. Jedna rodina má příbuzné v Kojetínské a s touto lokalitou udržuje časté kontakty. Finanční situaci všech tří bytových jednotek řídí starší muž, jehož autorita určuje chod všech domácností.

Kvantitativní ukazatele z lokality

V domu blíže ke Kojetínské jsou obsazeny 3 bytové jednotky. Podle našich údajů v nich bydlí 34 osob, všichni Romové. V rámci 4 rodin žije 10 dětí mladších 14 let.

4) Lokalita Škodova

Lokalita ve Škodově ulici není prostorově vyloučenou lokalitou. Naopak. Ulice je jednou z hlavních spojnic mezi nádražím a centrem města. Lokalita byla městem v roce 2007 prodána společnosti Opera Bohemia, s. r. o. (resp. původně firmě ImmoFin), která má prostor využít pro zvýšení občanské vybavenosti. Domy mají být zdemolovány a stávající nájemníci vystěhováni. Z původních přibližně 50

obsazených bytů v době prodeje je nyní obsazeno přibližně 20. Jejich počet se neustále snižuje. V průběhu výzkumu (2 měsíce) opustil lokalitu další nájemník.

Lokalita je tvořena 6 cihlovými domy (č. p. 15, 19, 21, 23, 25 a 27), v každém domě je na 3 podlažích 12 bytů. Jedná se o byty III. kategorie (ve staré kategorizaci). Sociální zařízení je ke každému bytu vlastní, ale je umístěno na chodbě. Dvůr je rozdělen na půl domem č. p. 17. V něm jsou byty II. kategorie – sociální zařízení je umístěno uvnitř bytu. Lokalita obsahuje 81 bytových jednotek o velikosti 1+1 až 4+1. Podle údajů Domovní správy města Přerova je obsazených 25 z nich, podle našich údajů je obsazených 20 z nich. Všechny byty jsou původně bez koupelen, některé rodiny si je zřídily svépomocí, některé koupelny v bytech vybudovali bývalí nájemci. Jedná se o primitivní sprchový kout nebo vanu v prostoru kuchyně, oddělené závěsem. Ze zbylých rodin má takto vybavený byt dle našich zjištění čtvrtina. V bytech je elektřina a studená voda. V letních měsících využívají nájemci k vaření elektrických sporáků a vařičů na propanbutanové bomby. V zimních měsících využívají k vaření kamna na pevná paliva, která zároveň byt vytápí a ohřívá

se na nich voda. K ohřevu vody slouží také elektrické bojler. Každý byt má vlastní elektroměr. Poměrové vodoměry byly ve Škodově ulici umístěny před přibližně sedmi lety. Po šesti letech jim dle zákonné normy vypršel cejch. Běžnou praxí je, že se vodoměry v takovém případě vymění nebo projdou revizí. Povinnost měření studené vody vodoměry však není závazně upravena. Nový majitel proto využil svého práva a vodoměry měřící spotřebu studené vody zrušil. Podle informací terénních pracovníků byli obyvatelé lokality informováni domovní správou o tom, že vodoměry v zimě doslouží a že mají možnost si je vyměnit. Nikdo to ovšem neudělal s ohledem na to, že se budou co nejdříve stěhovat. Výměnu jim s tímto odůvodněním nedoporučoval ani pracovník firmy Opera Bohemia, s. r. o. V lokalitě je zavedena kabelová televize.

Momentálně lokalita působí zanedbaně, v každém vchodu zůstávají průměrně tři rodiny, domy jsou tedy poloprázdné. Někde chybí okna, případně jsou zabíta deskami. Dům č. p. 19 je vyklizený, ohraničený zátarasy a připravený ke zbourání. Mimo zátaras ale bourání nic nenasvědčuje a dům působí opuštěně. Čistotu a pořádek je s ohledem na stávající stav obtížné udržet. Při jednom ze vstupů do dvorního traktu je umístěn velkoobjemový kontejner, odpadky z něj přetékají. Některé neobývané byty jsou otevřené a hromadí se v nich odpadky. V podobném stavu jsou také sklepy, které navíc nebyly opraveny po záplavách v roce 1997. Pokud se nájemníci domluví, uklízí si svůj vchod nebo udržují prostor před domem.

Podobně jako v ostatních lokalitách jsou byty v lokalitě vlhké a drží se v nich plíseň. Okna jsou ztrouchnivělá (mimo nová okna v domě č. p. 17) a společně s nedovíracími dveřmi jsou zdrojem tepelných úniků v zimních měsících.

V ulici Škodově se mimo dvorní trakt v domě, ve kterém také bydlí Romové, nachází romská hospoda U kmotrů. Je velmi neobvyklé, aby do ní přišel Nerom. Když se to děje, jedná se většinou o pracovníky neziskových organizací (nebo výzkumníky). Podle výpovědí v zásadě platí, že tohle je romská restaurace a jinač se nechodí. Občas zajdou i jinač (populární jsou restaurace spojené s výherními automaty), ale U kmotrů „se ti chlapi, byť legálně pracují a mají solidní příjmy, cítí bezpečněji“.

Den v lokalitě

Škodova ulice působí dojmem vyliďňující se oblasti. V předešlých výzkumech zaznamenali výzkumníci rušný pouliční život. Popisován je celodenní venkovní pohyb jak dětí, tak dospělých. Ten byl ostatně také zdrojem střetů s okolním světem, s příslušníky majoritní společnosti. Popisovány jsou obtížné průchody vnější částí ulice, kterými se prochází mezi vlakovým nádražím a centrem města. Ještě před rokem je měly znesnadňovat postávající maminky s kočárky, skupiny dětí,

podomácku odění muži. V historii města Přerova se traduje, že ulicí Škodova není radno procházet a je lépe zvolit delší, ale bezpečnější trasu. Procházející mají být ohrožováni kapesními krádežemi, pliváním dětí, po ženách má být pokřikováno. Dnes je ulice většinou zcela prázdná, část dne si na ní hrají děti, ale jejich počet není

nijak dramatický. Ulice ožívá v ty večery, kdy je otevřena místní romská hospoda U kmotrů. Místní muži a děti do ní vcházejí a vycházejí, ženy se zdržují kolem. Děti a mladiství posedávají v blízkosti hospody na patnicích a hrají si do pozdních večerních hodin.

Na uzavřeném dvoře je život také omezen. V průběhu odpoledne venku sedí

na vnesených židlích u vneseného stolu skupinka max. osmi lidí, dalších deset lidí postává a sdružuje se na kus řeči. Děti je venku taktéž do deseti. Hrají si s domácím králíkem a s kočkou. Novou atrakcí je pro ně oplocený dům č. p. 19, ke kterému se dostávají podlézáním zátaras. Z lokality do okolí nedoléhá pověsný hluk.

Lidé v lokalitě mají strach, co s nimi bude. Představitelé města popisují změnu v chování obyvatel lokality po změně vlastníka: „Už ví, že se nemohou odvolávat ke komisi (bytové) a k radě (města), tak pravidelně platí nájem.... Ví, že kdyby nezaplatili, soukromý majitel by je vystěhoval a nikdo by jim nepomohl.“ Tím poukazují na relativní vstřícnost města vůči dlužníkům. Ti měli, když bylo vlastníkem objektů město, po splacení dluhu možnost opětovného prodloužení smlouvy na dobu určitou či stažení výpovědi z nájmu u smluv na dobu neurčitou. Starost o budoucnost je patrná ve výpovědích nájemníků, kteří nejsou majitelem informováni o dalším postupu. Žijí teď v pozici nepohodlných nájemců, kterých se majitel snaží a nemůže zbavit. To je demotivuje k jakýmkoliv jiným krokům než k pečlivému hlídání plateb za užívání bytů. Neví, zda budou v lokalitě přes zimu, myslí si, že spíše ano a že se je majitel bude snažit „vystrnadit“ postupně, a to maximálním možným zvyšováním nájemného a nekalými praktikami spojenými s účtováním vyšší spotřeby vody a dalších energií. Bezradnost a pocit frustrace jsou zesilovány zprávami o tom, že se z lokality stěhuje další rodina, která přijala odstupné. U zbylých nájemníků se prohlubuje pocit: „tak nás zase bude o něco méně“. Přiblížit současnou atmosféru může výpověď jednoho z obyvatelů ulice, že „to takhle nemuselo dopadnout, kdyby se lidi nezlakomili (rozuměj kdyby nebrali peníze)“. Povzdech nad tím, že nebyli jednotní, teď jich je málo a stále jich ubývá, vyjadřuje obavu, že tam zůstanou nakonec sami. V lokalitě zůstávají ti, kteří nemají kam jít. Nebo jim nebylo nabídnuto dost vysoké odstupné, aby si za něj byli schopni něco koupit, opravit starý dům atd.

Kvantitativní údaje o lokalitě

Ve Škodově ulici žije v současné době 20 rodin. Ty mají dohromady 107 členů. Děti mladších 14 let jsme zaznamenali 62. V lokalitě žijí podle dostupných informací 4 Neromové.

Příběh jedné ulice: vznik sociálně vyloučené lokality Škodova

Domy ve Škodově ulici byly původně v majetku Československých drah a sloužili k bydlení jejich zaměstnanců. Od roku 1990 vlastní byty město Přerov. Škodova ulice je v té době obývána lidmi z většinové společnosti. Romové se do lokality začínají stěhovat z domů, které byly v rámci restitucí navraceny původním majitelům. Se zabezpečením náhradních bytů pomáhá město Přerov. Volba připadá na Škodovu ulici v těch případech, kdy nájemníci původně obývají byt nižší kategorie a mají nárok na náhradní byt stejné kategorie. Dalším faktorem jsou výměny bytů vyšších kategorií v jiných lokalitách za byty nižší kategorie ve Škodově ulici, které jsou levnější. Způsoby získání bytu na Škodově ulici Romy tedy byly:

Forma náhradního bydlení: Restituenti, kterým byly vráceny domy, hledali náhradní byty pro stávající nájemníky. Část bytů nabízí město Přerov v dnešních sociálně vyloučených lokalitách, mezi nimiž je i Škodova ulice. Důvodem volby těchto lokalit jsou nižší kategorie bytů, na které mají nájemníci nárok.

Výměna bytu: Do Škodovy ulice se lidé formou výměny bytů dostávali z nejrůznějších důvodů, za hlavní příčinu lze označit více či méně reálnou obavu z neschopnosti hradit stávající nájem v bytě I. kategorie a růst úhrad za nájemné a služby související s nájmem bytu. Romové, rozptýlení po celém městě a bydlící v nedávno postavených panelácích, realizují výměny bytu s původními obyvateli Škodovy ulice. Motivační jsou také jednorázové finanční částky, které jsou Romům za přenechání bytu I. kategorie vypláceny.

Přidělením nájmu obecního bytu dle pořadníku žadatelů: Bydlení ve Škodově ulici je nabízeno rodinám čekajícím v pořadníku na nájem obecního bytu. S postupující romizací se Škodova ulice dostává (společně s Husovou a v některých případech také Kojetínskou) na nepsaný seznam „špatných adres“. To znamená, že žadatelé o obecní byt mají právo nabízený byt v této lokalitě odmítnout, aniž by za to byli v systému přidělování obecních bytů sankcionováni.

Nájemní smlouvy byly uzavírány jednak na dobu určitou, a to s možností žádat o prodloužení doby nájmu (zanesenou do stávající smlouvy), jednak na dobu neurčitou. Podle nepsaných pravidel přístupu města k dlužníkům měli nájemci po vzniku dluhů a následných sankcích možnost požádat komisi o hospodaření s obecními byty o opětovné vystavení nájemní smlouvy.

V roce 2004 byla zřízena pracovní skupina k řešení problémové lokality Škodova. Závěrem tato komise doporučila domy č. p. 15 až 27 prodat zájemci, který nebude po městě požadovat zajištění bytové náhrady pro nájemce těchto bytů. Dne 16. 4. 2007 byl schválen prodej lokality Škodova do rukou společnosti se současným názvem Opera Bohemia, s. r. o. (30. 6. 2006 byla do obchodního rejstříku zapsána firma ImmoFin CZ s. r. o., která se záhy přejmenovala). Lokalita Škodova byla prodána za 1 500 000 Kč. Záměrem společnosti je výstavba objektů pro občanskou vybavenost.

Informace o změně vlastníka získávali obyvatelé lokality z vlastní iniciativy, a to doptáváním na Domovní správě města Přerova (která se stala správcem lokality) nebo na Odboru sociálních služeb a zdravotnictví. Informováni byli také pracovníky neziskových organizací. Pomocí letáků a osobních konzultací vysvětlovali nájemcům jejich práva a varovali před přijetím jednorázového odstupného. Nájemci postupně zjišťovali, s jakými záležitostmi se mohou obracet na domovní správu a s jakými záležitostmi se mají obracet na nového majitele. Informace od zástupců společnosti Opera Bohemia, s. r. o. bylo možno získat až v prosinci daného roku. Společnost pořádala individuální a skupinové informační setkání. Nájemníci byli informováni o typu svých nájemních smluv a o možnostech budoucího bydlení.

Po převodu objektů do majetku společnosti Opera Bohemia bylo obydleno přibližně 50 bytů. Někteří nájemníci byli v procesu soudního vystěhování z důvodu výpovědi z bytu nebo neprodloužení nájemní smlouvy z důvodu problematického hrazení nájemného. Tato skupina nájemníků se vystěhovala z lokality Škodova jako první a začala proces snižování počtu nájemců v lokalitě. Další skupinou uvolňující byty byla skupina lidí, kteří přijali odstupné jako náhradu za odevzdání svého bytu a podpis dohody s pronajímatelem o zániku nájmu. Odstupné většinou činilo částku v rozmezí 50–120 tisíc. Bylo využito k nejrozličnějším účelům.

Rodiny odešly ze Škodovy ulice do následujících oblastí:

1. na ubytovny (Azylový dům pro matky s dětmi, Ubytovna Pavla Mirgy v ulici Dluhonské, ubytování mimo město Přerov, např. Praha nebo jiné město);
2. k příbuzným do bytu (např. do obecního bytu v Kojetínské, v Husově, nebo ve Škodově ulici, pokud byli blízcí příbuzní, např. matka odevzdala byt a šla bydlet do bytu, kde žil její syn s rodinou);
3. podnájemní bydlení v Přerově;
4. bydlení na vesnici, např. zakoupení rodinného domu;
5. emigrace do Anglie.

Nyní obývá lokalitu dvacet rodin, které řádně hradí nájem a veškeré přidružené platby. Tyto rodiny mají jednak nájemní smlouvy na dobu neurčitou, nebo smlouvy na dobu určitou s dodatkem o prodloužení v případě řádného hrazení nájemného. Rodiny jsou si vědomy reálné hrozby obdržení výpovědi z nájmu v případě dluhu. Dům č. p. 19 je první, který je kompletně vystěhovaný. Od poloviny září je ohrazený plotem a nájemníky v lokalitě je očekávána jeho brzká demolice.

Momentálně panuje v lokalitě všeobecné napětí, obyvatelé neví, co s nimi bude. Hlavním problémem sužujícím nájemníky lokality je technický stav domů, vchodů a bytů. V lokalitě dochází k opravám pouze v případě náhlých havárií. Domy jsou vybydlené, v celých činžovních domech bydlí pouze jedna až čtyři rodiny. Nájemníci se tak potýkají s obtížnou vytopytelností bytu, který je obklopen prázdnými prostory. V domech se objevují švábi a hlodavci. Společnost Opera Bohemia, s. r. o. není vázána smluvní povinností informovat Magistrát města Přerova o stavu přemísťování nájemníků. Informace nejsou ve srozumitelné formě sdělovány ani nájemníkům. Těm je, vždy individuálně, opakovaně nabízeno odstupné.

Zaznamenali jsme i snahy o poskytování klamných informací s cílem znejistit obyvatele v jejich nájemních právech.

Během posledních dvou let ztratilo v lokalitě bydlení formou pronájmu obecního bytu přibližně 30 rodin. Ocitly se bez stabilního bydlení, mnoho z nich obývá ubytovny jak po městě, tak mimo město; další bydlí v nevyhovujících podmínkách v přelidněných bytech u příbuzných. Silné rodinné vazby, které původní nájemníci ve Škodově ulici s ostatními obyvateli města mají, předurčují jejich setrvání nebo návrat do města Přerova. V budoucnu můžeme nastat velký problém s řešením sociální situace těchto rodin, zejména s ohledem na sociální situaci vysokého počtu nezletilých dětí.

5) Lokalita Husova

Lokalitu Husova tvoří tři třípodlažní domy uzavírající vnitřní obdélníkový dvůr se čtyřiceti sedmi byty. Delší dům se dvěma vchody je blíže k železnici, dva domy, mezi nimiž je průchod do dvorního traktu lokality, jsou podél silnice. Jeden z těchto dvou domů je novější než ostatní (č. p. 7, 9). Před nedávnem prošel celkovou rekonstrukcí. Jsou v něm byty I. kategorie, čtyři na každém patře. Do bytů je zaveden plyn, koupelna i záchod jsou v rámci bytu. Nové jsou také domovní dveře, které jsou opatřeny samouzavíracím mechanismem (který se nevyužívá).

Ve starších domech jsou byty II. a III. kategorie, vždy dva na patře. V přízemí sídlí nízkoprahový klub Armády spásy. Až na výjimky mají byty koupelny, některé opatřené bojlerem. V lokalitě je kombinace etážového topení, elektrického topení a ve starších domech kamna na tuhá paliva. Byty v lokalitě Husova jsou velmi prostorné, obvykle 4+1 s výměrou 100 až 120 m². Jeden z domů je ze strany směrem k dráze opatřen protihlukovými okny.

Dvorní trakt je dále ohraničen nízkými budovami patřícími železnici (mají rozbitá okna a nevyužívají se) a plotem z vlnitého plastu. Dvůr lokality slouží jako parkoviště pro auta (ta jsou zaparkována také na plácku za domem, těsně vedle železnice), v letních měsících si obyvatelé vynášejí židle před dům, případně sedávají na vnější straně domů (na zídce u chodníku). Povrch dvorního traktu tvoří opět udusaná tráva a hlína a ohraničený betonový plácek. Na něm původně stával velkokapacitní kontejner, který už delší dobu v lokalitě není. Místo něj je na dvou místech řada popelnic.

Jako u jediné z popisovaných lokalit tematizuje představitel domovní správy nevyhovující povrch dvorního traktu. Říká, že nájemníci mají pravdu v tom, že když zaprší, tak je na dvoře bláto. Problém je v nevyjasněnosti majitele pozemku. Odpovědnost na sebe přehazují České dráhy a domovní správa. Děti využívají pro trávení volného času dvůr, případně zázemí nízkoprahového klubu pro děti Armády spásy, který se sem přestěhoval z ulice Škodovy.

Úklid závisí na domluvě mezi nájemníky, někde se uklízí pravidelně a jinde ne. V lokalitě nenalézáme znaky vybydlování, jako je tomu např. v ulici Kojetínské.

Den v lokalitě

Lokalita ožívá v několika fázích. Z lokality společně odchází tříčlenná rodina Neromů. Nejkratší možnou cestou opouští dvorní trakt bočním vchodem. Sousedy, kteří jsou již vzhůru, nezdraví. Děti školou povinné odchází do školy buď v doprovodu někoho z příbuzenstva, nebo v hloučku, ne samy. Nevíme, jestli je to náhoda, ale zdá se nám, že do školy odchází více dětí než z ulice Kojetínské. Ale možná zdání klame. Dvůr se dopoledne nezabydluje, na vině je snad postupné ochlazování, zářijová rána začínají být studená a uzavřený dvorní trakt je zastíněný, bez slunce. Rodiny v průběhu dopoledne opouští lokalitu pro různá zařízení, dvůr je střídavě prázdný, střídavě jím obyvatelé prochází. Když se potkají, tak si vyměňují informace o tom, kdo kam odešel a proč, ale míjejí se i bez toho, aniž by si cokoli řekli. Získáváme pocit, že část lidí se navzájem vůbec nezná nebo spolu prostě nekomunikují. Rytmus dvora v první polovině dne více odpovídá životu v atomizovaných jednotkách panelákového sídliště. Armáda spásy je s dětmi uvnitř centra, po dvoře pobíhají tři děti. Znají harmonogram centra. Říkají, že teď se v centru budou učit a až odpoledne tam můžou děti, které se učit nechtějí (tedy ony). Ukazují na velký budík, který je umístěn za oknem centra. Manželské páry a samotné ženy se vrací s pochůzek, nesou plné igelitové tašky s nákupy.

Kolem poledne se dvůr začíná zalidňovat výrazněji. Venku postávají maminky s kočárky a s malými dětmi, skupinky dětí běhají kolem a ven vychází i starší lidé s malými rozkládacími sedačkami. Maminky okřikují malé děti a volají na ty starší, ať na ně dají pozor. Vedle nás si na zídku sedá skupinka dívek, která se dělí o bonboniéru. Příděl bonbónů určuje Olaška, která je podle všeho majitelkou pamlsků.

Na schody protějšího domu si sedá žena středního věku, která se i s dětmi a s manželem právě vrátila z nákupů. Volá na nás, ať k ní přijdeme. Ptá se nás, co zde děláme, a začne nám popisovat, proč v lokalitě nechce bydlet. Vyjmenovává seznam nedostatků svého bytu a požaduje po nás nápravu. Marně vysvětlujeme, že nejsme z domovní správy. Potom už ani nevysvětlujeme, protože máme strach, že by mohlo dojít k ještě většímu nedorozumění.

Jdeme se projít po domech. Terénní pracovnice nás vede k bytu jedné klientské rodiny. Před dveřmi bytu se povaluje igelitový pytel s odpadky, který docela zapáchá. Romská žena si stěžuje, že současní sousedé nejsou schopni udržovat pořádek. Ona kvůli tomu nemůže pouštět ven děti, v této lokalitě to dle jejích slov nejde, přidává se i partner. Ze sousedního bytu vychází mladík, kterému žena hubuje, ať odpadky vynese. Odvětlí, že nemá čas, ale večer odpadky jistě vynese. Mladík, který je dle dostupných informací Rom, má zrzavé vlasy a bílou pleť. Tápeme v neurčitých mlhách etnicity.

V pozdním odpoledni se vrací domů tříčlenná rodina Neromů. Do lokality vchází bokem, prochází bez povšimnutí sousedů, s nikým se nezdraví a využívá nejrychlejší cesty domů. Nejživěji je v lokalitě v podvečer, i když ne celý. Skupinky dospělých posedávají na vynesných židlích a povídají si. Spontánně se vytváří skupinky žen a zvláště skupinka mužů. Ženy střídavě volají na děti, dávají jim peníze a posílají je na nákup do Tesca. Potřebují ingredience na večeři.

Se stmíváním se dvůr vylidňuje. Zůstávají pobíhající děti, odhadem je jim deset až patnáct let. Stáváme se zdrojem alespoň nějakého vzrušení, proto nás vyprovází ven z lokality, k cestě. U cesty, před vstupem do lokality sedí na patníku skupinka dětí, jeden mladík má kytaru. Ale nehrají, jenom pokřikují. Část z nich se přesouvá do ulice Škodovy, kytaru berou s sebou. S lokalitou se tak loučíme bez romské písničky na rtech.

Kvantitativní údaje o lokalitě

V lokalitě žije dle našich zjištění přibližně 450 osob, z toho 180 dětí. Neromů bydlí v lokalitě 20.

6) Lokalita Denisova

K ulici Denisova přiléhá nám. Fr. Rasche. V běžné mluvě se o lokalitě hovoří jako o „Denisové“, ve skutečnosti je do lokality zahrnuta i tato ulice. Domy v lokalitě byly částečně zrekonstruovány městem.

Některé domy mají proto nové fasády, okna a zasklené lodžie. V bytech jsou také nové elektroinstalace. Část bytů je dvoupokojových, část jednopokojových.

Dle staré kategorizace bytů se jedná o byty I., II., a III. kategorie. Ohřev teplé vody je elektrický. Pokud má někdo koupelnu, zbudoval si ji na své vlastní náklady. V bytech je zaveden plyn. V lokalitě je kabelová televize a byty mají vodoměry.

Bydlí zde jak Romové, tak Neromové, Romů je menšina. Do Denisovy se začali stěhovat v rámci výměn městských bytů a prostřednictvím přidělování městských bytů v druhé polovině devadesátých let. Jeden byt je obýván Romkou, která dle všeho nedbá dobrých mravů a ostatní nájemníci musí čas od času řešit rušení nočního klidu, znečišťování společných prostor apod. Jinak je soužití reflektováno jako poklidné. Lidé společně dbají o přilehlé dvory, na kterých je zeleň, vnitřní dvůr je uklizený. Na úklid společných prostor je najata komerční firma Alka. Děti tráví svůj čas na vnitřním dvoře, protilehlém školním hřišti a v přilehlém parku.

Jako jediná z lokalit je ulice Denisova určena k prodeji bytů do vlastnictví stávajících nájemců dle zák. č. 72/94 Sb. Zatím je ze strany nájemců nedostatečný zájem.

Dle informací ředitele Domovní správy města Přerova je v jednání, zda domy v Denisově ulici nevrátit do městského fondu bytů neurčených k prodeji. Pokud by se tak stalo, Domovní správa by dokončila započaté rekonstrukce domů (zasklení pavlačí).

Kvantitativní údaje o lokalitě

V ulici Denisova a na přilehlém náměstí Fr. Rasche Romové obývají 20 bytových jednotek. Napočítali jsme celkem 72 Romů, z toho 34 dětí, 34 dospělých a 4 seniory.

7) Počty obyvatel sociálně vyloučených lokalit

Zdroj údajů	Gabalova zpráva	FSS	IPRM/terénní sociální pracovníci města	Naše údaje
	Rok 2005/06	Rok 2008	Rok 2008	Rok 2009
Kojetínská Osob celkem	701–800	-	700–800	244
Dospělí ; Romové	-	-	-	86
Děti do 14 let; Romové	-	-	-	151
Senioři; Romové	-	-	-	2
Neromové	140–160	-	140–160	5
Rodiny celkem	-	-	-	35
Tovačovská Osob celkem	76–100	-	-	34
Dospělí ; Romové	-	-	-	21
Děti do 14 let; Romové	-	-	-	10
Senioři; Romové	-	-	-	0
Neromové	-	-	-	0
Rodiny celkem	15–20	-	-	4
Škodova Osob celkem	901–1000	-	900–1000	107
Dospělí ; Romové	-	-	-	41
Děti do 14 let; Romové	-	-	-	62
Senioři; Romové	-	-	-	0
Neromové	-	-	50–100	4
Rodiny celkem	-	-	-	20

Husova Osob celkem	901–1000	-	900–1000	451
Dospělí ; Romové	-	-	-	247
Děti do 14 let; Romové	-	-	-	180
Senioři; Romové	-	-	-	4
Neromové	-	-	315–350	20
Rodiny celkem	-	-	-	-
Denisova (vč. Fr. Rasche) Romů celkem	30%	-	112	72
Dospělí ; Romové	-	-	-	34
Děti do 14 let; Romové		-	-	34
Senioři; Romové	-	-	-	4
Rodiny celkem; Romové	-	-	-	20
Romové v sociálně vyloučených lokalitách celkem (bez Denisovy)	2 579–2 900	1 200 – 1 500	2 500–2 900	836
Romové v Přerově Celkem	4 500–5 000	-	3 500–4 000	-

Jak jsme zjistili, celkový počet obyvatel sociálně vyloučených lokalit v současné době činí 836 osob. Jedná se o orientační údaj, který v sobě může skrývat některé nepřesnosti a zkreslení. Vzhledem k rozdílnému způsobu vnímání hranice dospívání lze rovněž diskutovat o přesnosti údajů ohledně počtu dětí.

V. MAPA SEGREGACE/SOCIÁLNÍ DIFERENCIACE OBYVATELSTVA

Když jsme použili v rámci rozhovorů termín segregace, mnozí naši partneři ho přijímali s nedůvěrou. Nemůžeme se tomu divit, neboť se segregace stala od 90. let sledovaným tématem v médiích a nese v sobě nádech něčeho negativního. Zaznamenali jsme, že za ostychem se skrývalo vnímání segregace jako důsledku působení politiky města. Tento pojem dále používáme výhradně jako vědecký termín urbánní sociologie, který neznámá nic víc než oddělení různých diferencovaných sociálních skupin do rozdílných obytných oblastí v rámci městského prostoru, a tím i prostorové vyjádření sociální nerovnosti. Segregace nemá jedinou příčinu, ale vzniká v důsledku spolupůsobení mnoha faktorů a procesů – sociálních, ekonomických, ekologických atd. Má různé podoby a může se projevat v sociálně kulturní rovině, kdy mají sociální, etnické či kulturní skupiny tendenci bydlet v blízkosti a udržovat vzájemné vztahy, subkulturu, tradice, nebo naopak vystupuje jako nedobrovolná segregace, kdy se pobyt v místě stává pro skupinu nevyhovující, ale mnohé bariéry brání jejím členům z daného prostředí se vymanit a přesídlit jinde. S ohledem na naše téma se můžeme setkat se specifickými projevy segregace jako gentrifikací nebo ghettoizací. Gentrifikace znamená příliv majetnějších skupin obyvatelstva do částí měst, kde zakupují a renovují starší a poničené budovy, což bývá spojeno s přemísťováním či vytěsňováním původních obyvatel jinde. V Přerově k tomuto procesu došlo ve dvou specifických podobách – nejdříve ve spojitosti s restitucemi a následně s děním ve Škodově ulici, kde soukromý investor zakoupil některé budovy a plánuje zde výstavbu multifunkční stavby. Ghettoizace, která s gentrifikací částečně souvisí, zase představuje proces nedobrovolné koncentrace skupiny obyvatel, která je chudá, nevzdělaná a nekvalifikovaná, a její izolace v místě. Termín ghetto vyjadřuje spíše dlouhodobé nedobrovolné setrvávání v místě. Ke ghettoizaci ve městě dochází zejména v lokalitě Kojetínská a Tovačovská, které jsou vyhrazeny pro tzv. neplatiče, osoby, které neplnily podmínky nájemní smlouvy a jsou dlužníky města.

Segregace má své kladné i záporné stránky. Výhodou může být udržování identity, zajištění etnické či kulturní blízkosti, podpora sociálních sítí, pocit bezpečí a opory, ekonomická výhodnost a příležitosti, možnost sociální a komunitní práce, nevýhodou zase existence bariér, nevyhovující životní podmínky, absence služeb, izolace, nedostatek komunikace s okolím, omezení možností a sociální mobility a reprodukce chudoby.

Úkol přesně vymezit sociálně vyloučená místa není jednoduchý (nejen v Přerově), jak by se mohlo na první pohled zdát, byť jsou důsledky sociálního vyloučení patrné na prostorové struktuře města. Doposud byl kladen důraz především na prostorové aspekty sociálního vyloučení. Jsme si vědomi toho, že vyloučení v prostoru je jednou z hlavních forem sociální exkluze, charakterizuje ho vysoká koncentrace vyloučených osob v dané oblasti nebo vyloučení určitých prostorových oblastí v důsledku jejich specifického charakteru. Sociálně vyloučená místa charakterizuje

vyšší míra kriminality, nízká kvalita života a bydlení, nevyhovující a nepodnětné životní prostředí, izolovanost od okolí, zhoršená dopravní dostupnost, nedostatečná infrastruktura, absence služeb, nekvalitní občanská vybavenost, přítomnost jevů, které jsou označovány za sociálně patologické apod. Lidé žijící v těchto místech jsou často závislí na místním trhu práce, který nabízí jen omezené možnosti, a postrádají širší sociální vazby na majoritní společnost, včetně příležitostí tyto vazby navazovat a rozvíjet. Jejich obyvatelé se adaptují na životní podmínky, tím se vzdalují sociální kontrole a běžným vzorům jednání majoritní společnosti. Následně se i snižují jejich šance participovat na životě společnosti, dochází k celkové degradaci místa, úpadku občanských a dalších společenských aktivit, omezení kontaktů s okolím a nemožnosti podílet se na běžných aktivitách. To vše podtrženo hlubokým rozčarováním, deziluzí, apatií, ale i velkými očekáváními a imaginací, důrazem na náhodu a štěstí.

Koncentrace sociálně vyloučených osob a skupin zakládá prostorovou exkluzi, která následně vede k „degradaci území“, z něhož se vystěhovávají původní obyvatelé, pokud k tomu mají příležitost. Mnozí totiž v místě uvíznou a jsou obětí procesu, který je stigmatizuje a poznamenává. V sociálně vyloučených oblastech se reprodukuje způsob života, který jsou na hony vzdáleny způsobům většinové společnosti. Vyloučená místa se proměňují v sociální pasti, které brání jejím obyvatelům uniknout a vymanit se. Postupně se u nich rozvíjí kultura závislosti (nejenom na státních sociálních podporách), specifická pravidla, normy, mocenské struktury a celkově nedůvěra v jakékoliv podněty zvenčí. Reprezentanti majority jsou přijímáni se skepsí, stejně jako i veškeré abstraktní systémy většinové společnosti, včetně reprezentativních institucí. Kontakty se omezují na minimum a obyvatelé se setkávají jen s omezenými rolmi většinové společnosti – učitelkou, poštovní doručovatelkou, pracovníkem nevládní neziskové organizace, a to převážně v nerovné, mocensky nevyvážené situaci. V povědomí majority se jedná o místa „no-go areas“, místa, jimž je lepší se vyhýbat. Tato místa jsou prostorově definována různě – může se jednat o konkrétní ulici, shluk ulic, bloky bytových domů nebo jen jeden dům. Nejvýraznějším znakem vyloučeného fyzického prostoru jsou neadekvátní bydlení a špatné podmínky bydlení, minimální občanská a sociální vybavenost oblasti, absence infrastruktury, neudržování blízkého okolí domů a nízká kvalita životního prostředí, vyčlenění/oddělení oblasti od okolí a její izolace včetně vymizení společně sdílených prvků života.

Vymezení sociálně vyloučených fyzických míst může být v některých případech jednodušší, v jiných komplikovanější. Důležitý je rovněž symbolický aspekt vyloučení, specifické „významy míst“, které jsou sociálně konstruovány obyvateli či návštěvníky města. Prostorová strukturace města vnímaná jejími obyvateli se může lišit od její fyzické podoby jen tím, že obyvatelé přikládají jistým prostorům zvláštní – symbolický – význam. Jedná se o části města, které jsou coby specifické útvary součástí dlouhodobé paměti aktérů, kteří v prostoru zobrazují a určitým způsobem vnímají oblasti se společnými charakteristikami. Stačí uvést příklad Škodovy ulice, jejíž symbolický význam dokonce překročil hranice města a mediálně ho proslavil.

V případě Přerova je situace týkající se identifikace znaků prostorového vyloučení nejednoznačná. Ukazuje na složitost vymezení a identifikace sociálně vyloučených míst, což souvisí s vícedimenzionálním charakterem segregace. Tuto skutečnost již reflektuje *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* (2006), která některým lokalitám upírá status prostorového vyloučení. Ve skutečnosti je většina sociálně vyloučených míst v blízkém okolí centra s dostupností všemožných služeb a občanské vybavenosti. Vedle známých míst (Kojetínská, Škodova, Husova) je ve městě poměrně znatelné rozptýlení sociálně vyloučených obyvatel (clustering), které nemá tak silnou symbolickou hodnotu a nebudí takovou pozornost obyvatel vyjma sousedů. V případě Kojetínské ulice se ale můžeme snadno splést. Znaky prostorové exkluze jsou při delším pozorování snadno rozeznatelné a pozorovatele překvapí i přísná strukturovanost samotného místa. Symbolická hodnota místa je vysoká jak pro obyvatele města, pro které je Kojetínská místem koncentrace a odložištěm neplatičů a neúspěšných Romů, tak pro obyvatele lokality, pro které je místem trestu a hanby, pranýřem a pastí, trpěným ubytováním. Znaky prostorového vyloučení se koncentrují na přesně vymezené hranice „ghetta“. Průchod mezi domy do dvorního traktu je vstupem do jiného světa.

Vzhledem k zajímavosti vymezení hranic, symbolické hodnotě, dlouhodobé plánované existenci lokality a také vnitřní prostorové struktura místa přikládáme komentovaný náčrt výzkumníka z terénního zápisníku, který zachytil různost kvalit prostoru vně i uvnitř lokality, doplněný o námi vyznačené prostorové zóny. Sociálně vyloučený prostor této lokality má své zřetelné hranice. Na níže uvedeném obrázku jsou vyznačeny červeně. Do lokality se vstupuje směrem z jihu buď chodníkem pro pěší, nebo příjezdovou cestou, která odbočuje z ulice Kojetínské. Tomuto vstupu věnují obyvatelé lokality pozornost, neboť je branou, kterou prochází každý návštěvník, je strážným místem přechodu mezi dvěma světy. Severní hranici tvoří přírodní prvek – řeka Bečva a její křovinami zarostlý břeh. Západní linii po celé délce lemuje železniční trať a východní zase oplocení. Lokalita je tak ze všech stran uzavřena přírodními či umělými prvky, má „pevnostní“ charakter.

Modrá barva označuje obytný prostor, který obývá většina obyvatel. I zde je patrné, že existuje stratifikace podle jednotlivých vchodů a že některé vchody jsou poničeny více, některé méně. Před vchody se shlukují skupinky obyvatel, což dokresluje segmentarizaci této bytové zóny. Tento prostor je diverzifikován do jednotek, které odráží hierarchie a složité vztahy mezi obyvateli lokality.

[illegible]

Také místně veřejný prostor je strukturován a různě využíván obyvateli lokality. Mísí se v něm prašné cesty, travnaté úseky, keři zarostlé sektory a betonové plochy. Má však jedno společné – je prost všeho, co by se dalo odnést či nějak zužítkovat. Pozorovali jsme jednoho obyvatele, který si na dobu fotbalového utkání vynesl vlastní lavičku a po skončení sportovního klání si ji zase odnesl a uzamkl ve sklepě. Obyvatelé si stěžují na skutečnost, že nemohou ponechat své věci venku, aniž by je někdo zničil či zcizil.

Místně veřejný prostor je diverzifikován do tří odlišných zón. Zelenou je vyznačena zóna sousedící s břehy řeky Bečvy (viz obrázek níže). Skýtá dětem a mladistvým alespoň částečně anonymní trávení volného času v místech zarostlých křovinami, stejně jako i možnosti koupání v řece v letních měsících. Jedná se o neupravené místo, v němž nalézáme divoce rostoucí zeleň.

Opakem tohoto místa je zóna vyznačená na obrázku oranžovou barvou. Tato zóna je přístupovým místem k jednotlivým vchodům, jezdí se zde auty a na kolech. Tento prostor je sdílen všemi obyvateli lokality bez rozdílu, je využíván i jako parkoviště.

Modře vyznačená zóna je užitkovým prostorem, v němž jsou umístěny pečlivě seřazené popelnice a otevřený kontejner, stejně jako sušáky, na nichž permanentně vlaje prádlo. Zajímavá zóna je označena hnědě. Skládá se z jakési imitace hřiště, kde dospělí obyvatelé lokality příležitostně hrají fotbal – sport, který je mezi přerovskými Romy oblíbený (i olašskými). S ním sousedí místo, které vzniklo položením betonových panelů. Na něm nalézáme dětské kresby.

Červeně označený prostor se nalézá za obytnou budovou, jedná se o stezku, která směřuje k řece a v rámci lokality nemá žádný zvláštní význam mimo spojnici k řece, kterou lze využít v případě, že nechcete procházet přímo lokalitou.

Hranice lokality jsou nesmírně zajímavé, neboť právě na nich se odehrává symbolický střet dvou světů. V ulici Kojetínské je pod dohledem místních obyvatel vchod do lokality a žádný návštěvník neujde pozornosti. Nárokováno je i teritorium přímo před vstupem a příjezdová cesta, na které se čas od času otáčí nevítaný „gádžovský“ automobil. Místem občasných občanských konfliktů je cyklistická stezka, která se překrývá s pěší přístupovou trasou k lokalitě. Cyklisté projíždějí v těsném průjezdu mezi pochodujícími skupinkami, což ve zúčastněných vyvolává smíšené pocity.

V mnohem intenzivnější podobě se s konflikty setkáváme podél dvou hranic lokalit v ulici Škodova a Husova. Obě lokality mají velmi podobný ráz jako lokalita v ulici Kojetínské. Ze tří stran jsou místa sevřeny umělými prvky a přístup je možný právě ze zmíněných ulic. Jmenované ulice tvoří průsečík, po kterém se pohybují obyvatelé města i obyvatelé lokalit. Hranice vedoucí ulicemi se bohužel prolínají s frekventovanými trajektoriemi obyvatel města, po nichž se zejména během dne pohybují proudy lidí. Veřejně místní nárokový prostor obyvatel sociálně vyloučených lokalit se prolíná s veřejným prostorem obyvatel města, což navíc prohlubuje symbolika trajektorií jako spojnic obyvatel města mezi domovem a prací. Není překvapením, že toto prolnutí vytváří prostor drobných konfliktů mezi obyvateli a přispěl k mnohým sociálním mýtům, které prohloubily propast mezi oběma skupinami a dodnes působí na aktéry, aniž by reflektovaly skutečnost, že ulice Škodova se již znatelně vyprázdnila díky postupnému zániku lokality. Kolektivní paměť ale nadále uchovává tuto ulici jako místo, kterému je lepší se vyhnout. Co se týká prostorových aspektů sociálního vyloučení, dospíváme k závěru, že jsou v rámci města evidentní v lokalitách Tovačovská, Kojetínská, Husova a Škodova. Představuje je uzavřenost vesměs dvorních traktů se zřetelnými hranicemi míst. Specifické je jejich umístění v blízkosti centra města, což ale nic nenapovídá o tom, že jejich obyvatelé participují na společenské a občanské nabídce, kterou město nabízí. Za hranicemi nalézáme znaky chudoby, nízké kvality bydlení, izolace, zanedbání okolí, nevyhovující hygienické podmínky života, výskyt heren a zastaváren v okolí. Sociálně vyloučené lokality jsou sice blízko centra města, ale žijí si svým vlastním životem a rytmem. Jejich obyvatelé například nenavštěvují restaurace, kde jim dávali najevo, že jsou nežádoucí.

Po této sociálně prostorové exkurzi se vrátíme k otázce vymezení sociálně vyloučených lokalit. Je možné zvolit nějaký jiný přístup, který by v prostoru vymezil koncentraci sociálně vyloučených obyvatel, aniž by vycházel ze sledování čistě symbolických či prostorových znaků sociálního vyloučení? Domníváme se, že je to možné a také velmi užitečné. Během výzkumu jsme se setkali s argumenty, že otázka sociálního vyloučení je přehnaně etizována (romizována) a pozornost se upírá k jedné etnické skupině, což může u ostatních vzbuzovat negativní reakce. Za touto námitkou se skrývá mnohem vážnější problém, a to problém sociální spravedlnosti. Právě proto jsme se rozhodli, že i na tuto otázku budeme hledat odpověď.

Způsobů, jak empiricky změřit míru segregace, je několik. Rozhodli jsme se pro hodnocení segregace použít lokalizační kvocient, který měří relativní koncentraci skupiny obyvatelstva v určité územní jednotce. Výsledky jsme vyjádřili kartograficky. Hledali jsme ukazatel, který by nebyl etizovaný a bylo by ho následně možné porovnat s výsledky etnografického pozorování v lokalitách.

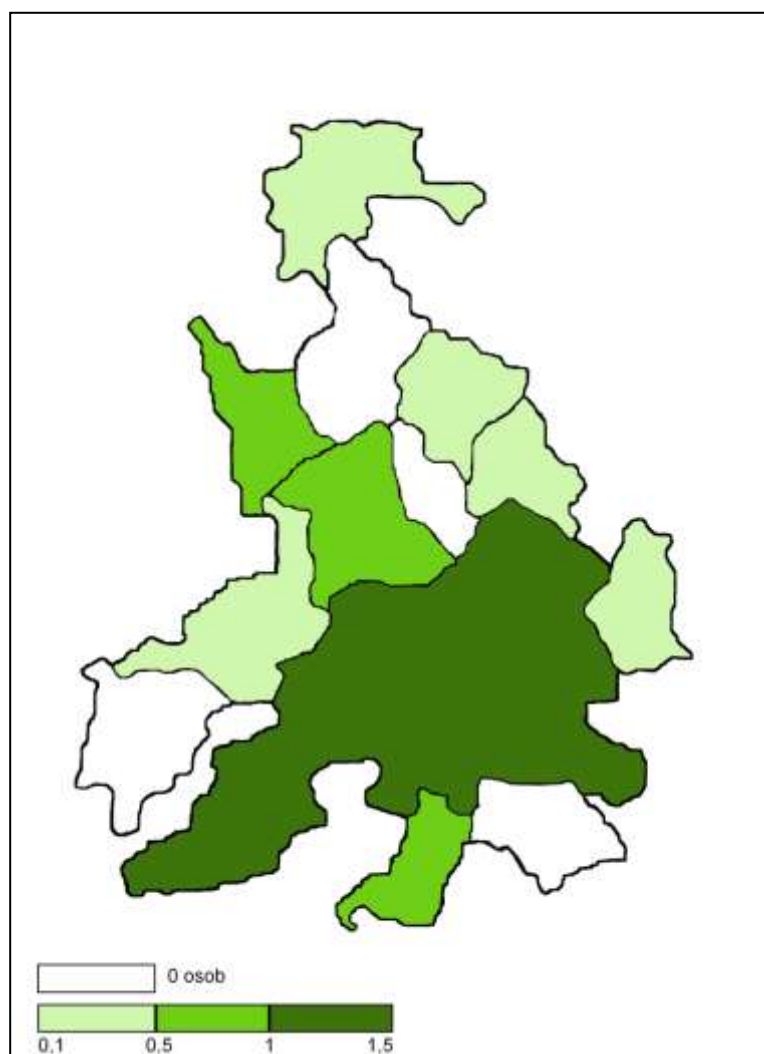
Nejvíce vypovídající a současně zjiitelnou skupinou byli příjemci dávek. Nakonec jsme se z praktických důvodů rozhodli pro výběr skupiny osob – příjemců dávek v hmotné nouzi, které vyřizují sociální odbory pověřených obecních úřadů. Díky nadstandardní spolupráci s městem a příslušným odborem jsme za důsledně zajištěných a dohodnutých podmínek anonymity získali počty osob v hmotné nouzi (nikoliv jména a adresy) bydlících v jednotlivých ulicích města. Osoby v hmotné nouzi jsou ty „úplně nejchudší“ a mohou pobírat tyto dávky: příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádnou okamžitou pomoc. Všichni tito pobíratelé mají hraniční příjmy, jsou zcela ohroženi sociální exkluzí. Samozřejmě se setkáváme s jistými limity a nepřesnostmi. Na seznamu nenalezneme ty osoby, které nesplňují kritéria dávek,¹⁷ a také osoby, které bydlí v místě bez ohlášení. Po propočtu lokalizačních kvocientů na základě získaných dat z prvního zářijového týdne jsme sestavili následující mapu prostorové distribuce osob pobírajících dávky v hmotné nouzi ve městě Přerově.

¹⁷ Patří sem osoba:

- která prokazatelně neprojevuje snahu zvýšit si příjem vlastním přičiněním,
- která není v pracovním nebo obdobném vztahu, nevykonává samostatnou výdělečnou činnost a není vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání,
- která je vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání a bez vážných důvodů odmítla vykonávat krátkodobé zaměstnání nebo účastnit se v cíleném programu k řešení zaměstnání,
- které nevznikl nárok na nemocenské nebo jí náleží ve snížené výši, a to z důvodu, že si přivodila pracovní neschopnost úmyslně,
- která je osobou samostatně výdělečně činnou a její příjem po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí proto, že se nepřihlásila k nemocenskému pojištění,
- které za neplnění povinností zákonného zástupce dítěte spojených s řádným plněním povinné školní docházky byla uložena sankce,
- která nastoupila výkon trestu odnětí svobody, byla vzata do vazby (tato skutečnost trvala po celý kalendářní měsíc),
- které se poskytují pobytové sociální služby v domově pro osoby se zdravotním postižením, domově pro seniory, domově se zvláštním režimem nebo v chráněném bydlení, zdravotnickém zařízení ústavní péče déle než 3 měsíce, ústavní péče v psychiatrické léčebně nebo v léčebně pro dlouhodobě nemocné déle než 3 měsíce.

Osoby pobírající dávky v hmotné nouzi

Lokalizační kvocient osob pobírajících dávky v hmotné nouzi ve městě Přerově
(září 2009)

Jak jsme již uvedli, pro vytvoření mapy byl využit lokalizační kvocient, který měří relativní koncentraci skupiny obyvatelstva v určité územní jednotce.

$$L_{qi} = S_i / A$$

S_i = podíl příslušníků skupiny X v územní jednotce i

A = podíl příslušníků skupiny X v širším teritoriu

Pokud hodnota kvocientu přesahuje 1, znamená to, že skupina X je relativně více koncentrována v územní jednotce v porovnání se širším celkem, hodnoty větší než 2 by indikovaly vysokou míru koncentrace sledovaného jevu. V analýze je použit lokalizační kvocient pro hodnocení koncentrace osob pobírajících dávky v hmotné nouzi na úrovni městských částí Přerova. Lokalizační kvocient se běžně využívá k měření územní koncentrace i segregace obyvatelstva.

Z mapy vyplývá, že při porovnání koncentrace výše zmíněných osob v jednotlivých městských částech vůči celému městu Přerovu pouze v MČ Přerov-Město je podíl obyvatel pobírajících dávky v hmotné nouzi vyšší než ve městě Přerově.

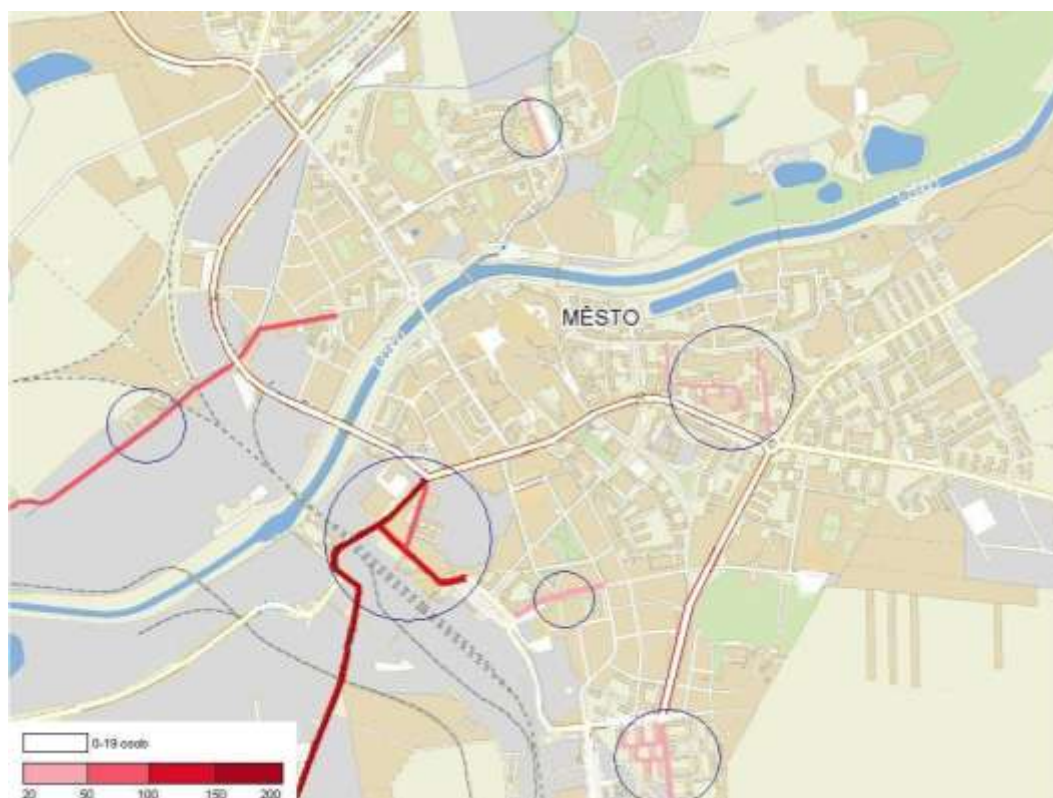
Vysoká je také koncentrace osob pobírajících dávky v MČ Žeravice (hodnota kvocientu 0,9), Předmostí (0,6) a Lověšice (0,6), kde ale nedosahuje míry koncentrace v rámci města Přerova (kvocient je nižší než 1). V ostatních městských částech nedosahuje koncentrace obyvatelstva pobírajícího dávky v hmotné nouzi ani poloviny hodnoty města Přerova. V MČ Čekyně, Popovice, Henčlov a Újezdec nežije žádný obyvatel, který pobírá dávky v hmotné nouzi.

Pro ještě názornější ilustraci lze říci, že v rámci celého města Přerova pobírá dávky v hmotné nouzi každý 46. obyvatel. Mezi jednotlivými městskými částmi pak vévodí Přerov-město, kde dávky v hmotné nouzi dostává každá 39. osoba, následují Žeravice, kde je to každý 54. obyvatel, Lověšice – každý 75. obyvatel, Předmostí – každá 81. osoba a Dluhonice – každý 91. obyvatel. V dalších městských částech je situace mnohem příznivější. V Penčicích je na dávkách v hmotné nouzi závislý jen každý 142. obyvatel, v Lýskách každá 209. osoba, v Kozlovicích každý 286. obyvatel a ve Vinarech dokonce jen každá 400. osoba. Ve zbývajících městských částech nepobírá dávky v hmotné nouzi žádná osoba.

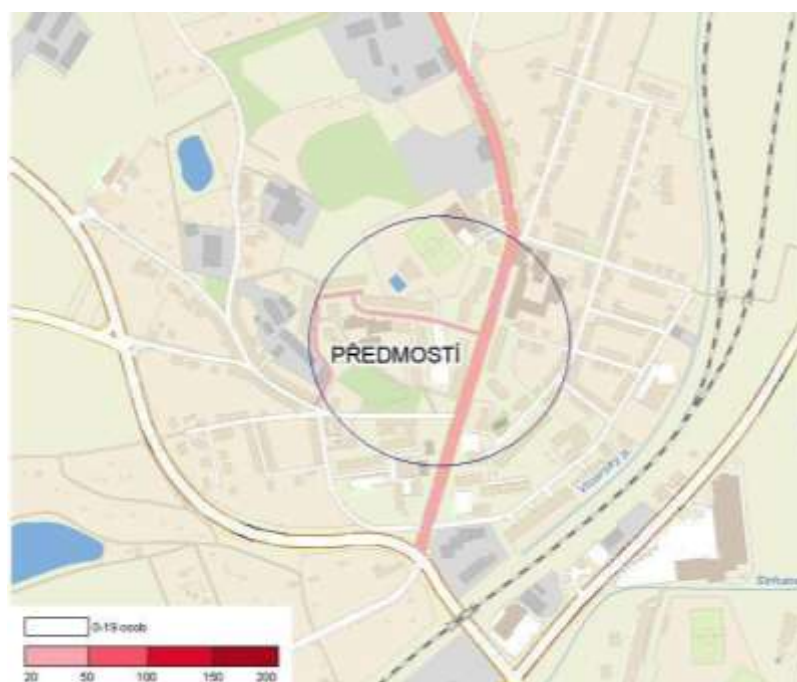
Je zřejmé, že v absolutních číslech bydlí nejvíce obyvatel pobírajících dávky v hmotné nouzi v MČ Přerov-Město (934 osob), následuje Předmostí (62 osob). V ostatních městských částech už hovoříme pouze o desítkách obyvatel či o jednotlivcích (Žeravice – 11 osob; Lověšice – 7 osob; Dluhonice – 4 osoby; Penčice, Kozlovice a Vinary – v každé MČ 2 osoby, Lýsky – 1 osoba). Ve městě Přerově tedy dostává dávky v hmotné nouzi 1025 obyvatel.

Pro bližší lokalizaci osob pobírajících dávky v hmotné nouzi jsme na mapě Přerova zvýraznili jednotlivé ulice, které obývá 20 a více výše zmíněných obyvatel. Takovéto ulice se nacházejí v MČ Přerov-Město a Přerov-Předmostí. Ulice jsou podle počtu osob pobírajících dávky v hmotné nouzi zvýrazněny různými odstíny červené barvy – od světlé (20–50 osob) po tmavou (150–200 osob). Méně než 20 osob jsme do mapy nezanašeli.

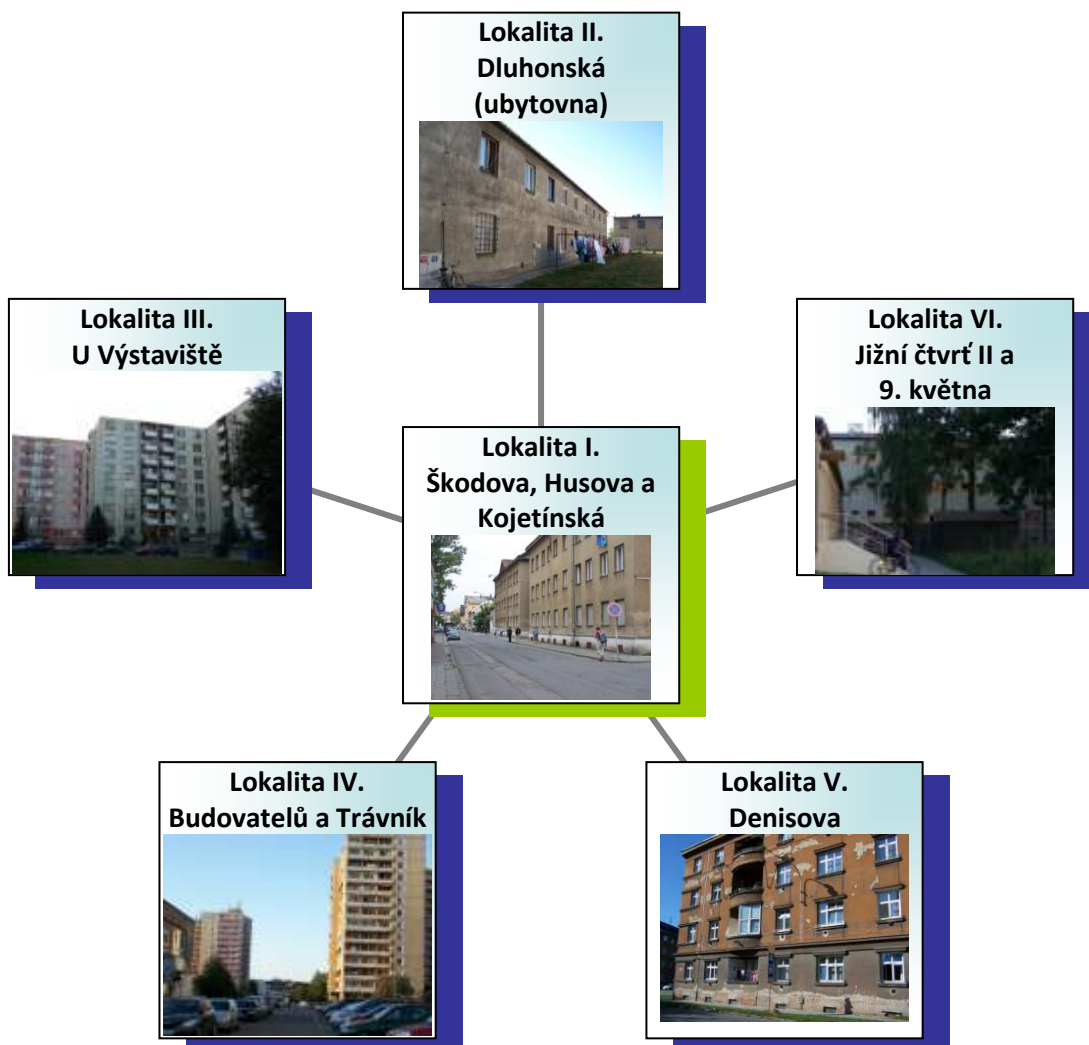
**Počet osob pobírajících dávky v hmotné nouzi podle ulic – MČ Přerov-Město
(září 2009)**

**Počet osob pobírajících dávky v hmotné nouzi podle ulic
MČ Přerov-Předmostí
(září 2009)**

Na mapě počtu osob pobírajících dávky v hmotné nouzi podle ulic – MČ Přerov-Město – je evidentních celkem šest míst s koncentrací osob ve velkém riziku sociálního vyloučení. Jedná se o početně dominující uskupení ulic Škodova, Husova a Kojetínská a pět menších uskupení:

Dosavadní výsledky tedy ukazují, že problém sociálně vyloučených lokalit je soustředěn velmi výrazně do shluku ulic Škodova, Husova a Kojetínská. Vedle těchto „známých“ míst ale ve městě nalézáme i další početně menší rozptýlené (clustering) koncentrace osob ve vysokém riziku sociálního vyloučení – jedná se o soukromou ubytovnu v ulici Dluhonská, dále o Jižní čtvrť a ulici 9. května (sídli v ní Azylový dům pro matky s dětmi), ulici Denisova a dále tři sídlištní komplexy: ulice U Výstaviště (ubytovna Červeného kříže), ulice Budovatelů (ubytovna pro matky s dětmi provozovaná Sociálními službami města Přerova), Trávník a ulice Hranická a Pod Skalkou v Předmostí. Tato místa nejsou sociálně vyloučenými lokalitami, ale lokalitami koncentrujícími sociálně vyloučené jedince. Co se týká otázky sociální spravedlnosti, v Přerově se podle zmíněných adres jedná o velmi silný etnizovaný aspekt sociálního vyloučení, které se především týká Romů.

VI. SOCIÁLNĚ DEMOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY MĚSTA A JEHO OBYVATEL

Součástí výzkumné zprávy je sociálně demografická analýza, která vychází ze sekundárního zpracování dat. Zařazení této analýzy není samoučelné, ale má své důvody. Pokud se zabýváme sociálně vyloučenými lokalitami, jejich vznikem a existencí, nesmíme opomenout skutečnost, že se lokality nějaký čas utvářely v mnohem širších souvislostech a kontextech města. Sociální vyloučení se neutváří v izolaci od ostatních sociálních procesů. Naopak ho ovlivňuje např. nezaměstnanost, podmínky bydlení apod.

Proto sledujeme celkový sociálně demografický ráz města a jeho proměny v čase, které nejsou důležité jen pro současnou situaci, ale můžeme z nich vyčíst i trendy, které se budou promítat a určovat budoucí podobu možných sociálních problémů a tenzí. Sociálně demografická analýza umožňuje porozumět a pojmenovat vývojové trendy, reflektovat minulost, přítomnost a do jisté míry i predikovat vývoj ve městě. Na základě zpracování dostupných dat přináší analýza informace například z oblasti vývoje počtu obyvatelstva nebo bydlení. Cíleně jsme se zaměřovali na oblasti, které přímo či nepřímo souvisí se sociálně vyloučenými lokalitami. Analýza zpracovává především údaje získané ze zdrojů Českého statistického úřadu, Úřadu práce v Přerově a České správy sociálního zabezpečení. Pokud některé údaje srovnáváme, tak jsme se rozhodli je porovnávat s údaji za Olomoucký kraj.

1) Obyvatelstvo

První část analýzy se věnuje obyvatelstvu města Přerova, zejména vývoji počtu obyvatel, lidnatosti jednotlivých městských částí a diferenciaci obyvatel podle různých ukazatelů – pohlaví, národnosti, náboženského vyznání, věku, ekonomické aktivity apod.

a) Vývoj počtu obyvatelstva

Město Přerov obývalo na konci roku 2008 celkem 46 503 obyvatel. Vývoj počtu obyvatel v posledních patnácti letech nám ukazuje následující tabulka.

Vývoj počtu obyvatelstva Přerova v letech 1994 až 2008

Rok	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet obyvatel k 31.12.	50728	50447	50206	49930	49560	49153	48901	47988	47582	47311	46938	46858	46912	47037	46503
Index 1989=100%	100%	99%	99%	98%	98%	97%	96%	95%	94%	93%	93%	92%	92%	93%	92%

Ze srovnání počtu obyvatel v jednotlivých letech od roku 1994 do konce roku 2008 vyplývá, že se počet obyvatel Přerova každým rokem postupně snižoval.

Jedinou výjimkou je přírůstek obyvatel mezi roky 2005 až 2007, kdy počet obyvatel mírně stoupl – o 179 osob. Při celkovém zhodnocení vývoje počtu obyvatel Přerova v posledních patnácti letech je zřejmé, že trendem je pokles počtu obyvatel. Mezi lety 1994 a 2008 došlo k úbytku obyvatelstva o 8% (4 225 osob), přičemž se dá mluvit o pozvolném snižování počtu obyvatel – přibližně 1% ročně. Více nám o důvodech tohoto jevu napoví tabulka níže, která se věnuje bilanci pohybu obyvatelstva.

Bilance pohybu obyvatelstva Přerova v letech 1989 až 2008

Rok	Narození živě	Zemřelí	Přirozený přírůstek (úbytek)	Přistěhovalí	Vystěhovalí	Migrační přírůstek (úbytek)	Celkový přírůstek (úbytek)
1989	682	470	212	930	1 097	-167	45
1990	651	438	213	875	1 066	-191	22
1991	624	486	138	729	1 281	-552	-414
1992	558	432	126	939	1 093	-154	-28
1993	569	459	110	696	999	-303	-193
1994	478	436	42	636	715	-79	-37
1995	466	517	-51	613	843	-230	-281
1996	425	434	-9	598	830	-232	-241
1997	452	448	4	517	797	-280	-276
1998	400	441	-41	542	871	-329	-370
1999	397	440	-43	506	870	-364	-407
2000	385	443	-58	619	813	-194	-252
2001	401	438	-37	556	940	-384	-421
2002	432	465	-33	647	1 020	-373	-406
2003	377	407	-30	707	948	-241	-271
2004	424	433	-9	654	1 018	-364	-373
2005	416	434	-18	867	929	-62	-80
2006	439	407	32	1 050	1 028	22	54
2007	454	434	20	1 360	1 255	105	125
2008	487	425	62	651	1 247	-596	-534

Z tabulky je zřejmé, že kladný přirozený přírůstek obyvatelstva, tedy stav, kdy počet živě narozených převyšuje počet zemřelých, pozorujeme od roku 1989 do roku 1994, v roce 1997 a od roku 2006 do roku 2008. V ostatních sledovaných letech došlo v Přerově k přirozenému úbytku obyvatelstva.

Pro Přerov je typický migrační úbytek obyvatelstva. K odlivu obyvatelstva docházelo v průběhu osmnácti let z dvaceti sledovaných, s výjimkou roku 2006 a 2007. Největší migrační úbytek za posledních dvacet let zasáhl Přerov v roce 2008, kdy z města odešlo téměř šest set obyvatel (596 osob). Situaci, kdy počet vystěhovalých o více než pět set osob přesáhl počet přistěhovalých, je patrný ještě v roce 1991 552 osob).

Pokud se podíváme na celkový přírůstek nebo úbytek obyvatelstva, zjistíme, že se s výjimkou čtyř let (1989, 1990, 2006, 2007) pohybujeme v záporných číslech. K největšímu celkovému úbytku došlo právě v roce 2008, a to o více než pět set obyvatel (534 osob). V žádném jiném ze sledovaných let nedosáhl úbytek v Přerově hranice pěti set osob, v maximální míře se pohyboval okolo ztráty čtyř set obyvatel.

b) Obyvatelstvo podle městských částí a pohlaví

Přerov se člení do třinácti městských částí, z nichž počtem obyvatel i rozlohou je největší Přerov-Město.

Obyvatelstvo Přerova podle městských částí a podle pohlaví (2. 1. 2008)

	Obyvatelstvo					
	celkem		počet mužů		počet žen	
Městská část	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
Přerov	47 373	100,0%	23 101	48,8%	24 272	51,2%
Přerov I-Město	36 793	77,7%	17 871	48,6%	18 922	51,4%
Přerov II-Předmostí	5 063	10,7%	2 497	49,3%	2 566	50,7%
Přerov III-Lověšice	522	1,1%	260	49,8%	262	50,2%
Přerov IV-Kozlovice	572	1,2%	298	52,1%	274	47,9%
Přerov V-Dluhonice	363	0,8%	183	50,4%	180	49,6%
Přerov VI-Újezdec	721	1,5%	353	49,0%	368	51,0%
Přerov VII-Čekyně	664	1,4%	320	48,2%	344	51,8%
Přerov VIII-Henčlov	558	1,2%	282	50,5%	276	49,5%
Přerov IX-Lýsky	209	0,4%	106	50,7%	103	49,3%
Přerov X-Popovice	233	0,5%	113	48,5%	120	51,5%
Přerov XI-Vinary	801	1,7%	384	47,9%	417	52,1%
Přerov XII-Žeravice	590	1,2%	295	50,0%	295	50,0%
Přerov XIII-Penčice	284	0,6%	139	48,9%	145	51,1%

Nejlidnatější městskou částí je Přerov-Město, kterou obývá téměř 80% obyvatel Přerova (77,7%). Druhou městskou částí, co se týče lidnatosti, je Přerov-Předmostí, kde počet bydlících mírně převyšuje jednu desetinu z celkového počtu obyvatel města (10,7%). V dalších sedmi městských částech bydlí 1% až 2% obyvatel (Lověšice, Kozlovice, Újezdec, Čekyně, Henčlov, Vinary a Žeravice). Nejméně lidnaté části města neobývá ani 1% populace Přerova (Dluhonice, Lýsky, Popovice, Penčice).

V populaci celé České republiky počet žen mírně převyšuje počet mužů a stejně je tomu také v Přerově, kde jsou ženy zastoupeny 51,2% a muži 48,8%. Tento jev kopírují rovněž jednotlivé městské části s výjimkou Kozlovic, Dluhonic, Henčlova a Lýsek, kde muži početně dominují nad ženami, a Žeravic, kde je počet mužů a žen shodný.

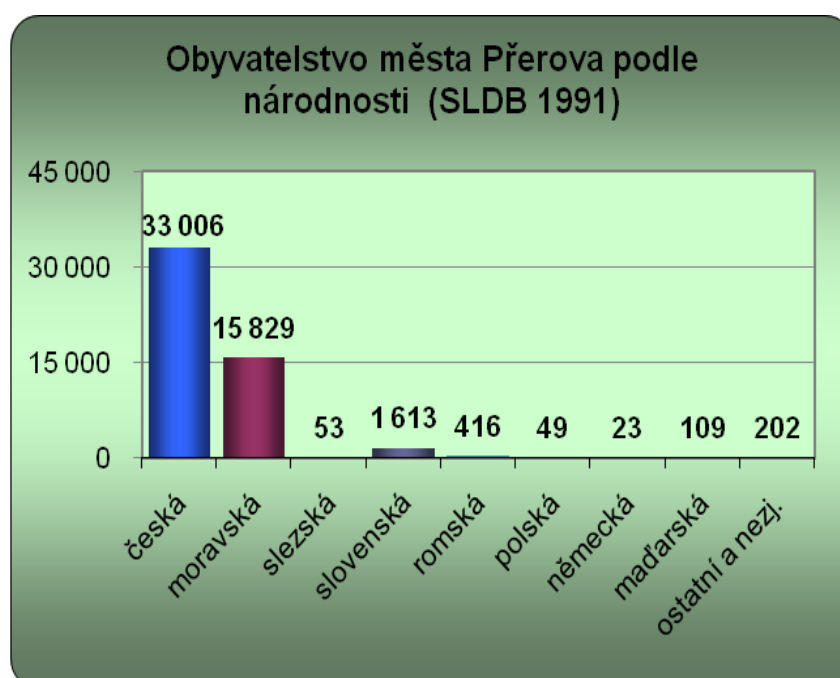
c) Obyvatelstvo podle národnosti

Olomoucký kraj obývá téměř devět desetin obyvatel české národnosti (87,8%), následuje obyvatelstvo s národností moravskou (7,7%) Třetí nejpočetnější skupinou v rámci kraje jsou lidé, kteří uvedli při sčítání lidu v roce 2001 národnost slovenskou (1,8%). K romské národnosti se přihlásilo v Olomouckém kraji jen 0,1% obyvatel (v absolutních číslech 868 osob, dále jen v abs. č.).

Nejvíce obyvatel Přerova uvedlo při Sčítání lidu, domů a bytů 2001 českou národnost (88,4%), následovali je obyvatelé s národností moravskou (7,1%). Téměř 2% populace Přerova se přihlásily ke slovenské národnosti (1,9%). K romské národnosti se hlásí 0,2% populace Přerova (v abs. 102 osob) a k polské 0,1% obyvatel.

Při bližším pohledu na obyvatelstvo Přerova, které se přihlásilo v roce 2001 k romské národnosti, podle pohlaví zjistíme, že tak učinilo 54 mužů a 48 žen. Pro srovnání uvádíme údaje o národnosti obyvatel ze sčítání lidu v roce 1991. Přibližuje nám je následující graf.

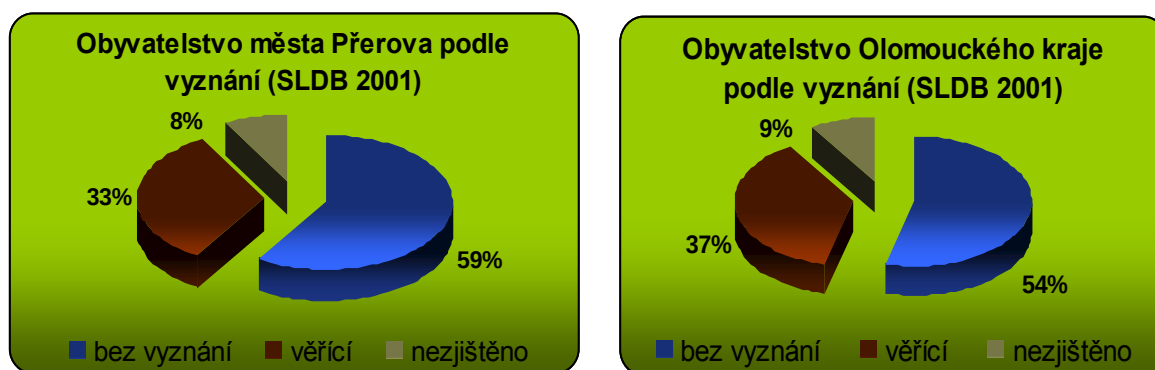
Z grafu je patrné, že nejvíce obyvatel se přihlásilo k české a moravské národnosti (česká 64,3%, moravská 30,9%). Třetí nejpočetnější národnostní skupinou byli Slováci (3,1%) následováni Romy (0,8%).

Je tedy zřejmé, že v průběhu let 1991 až 2001 došlo buď k odchodu obyvatel slovenské a romské národnosti, nebo se tito obyvatelé v roce 2001 rozhodli přihlásit k jiné národnosti než v roce 1991.

d) Obyvatelstvo podle náboženského vyznání

V Olomouckém kraji bydlí z více než poloviny (54%) obyvatelstvo bez vyznání. Věřících obyvatel je téměř o jednu třetinu méně (37%).

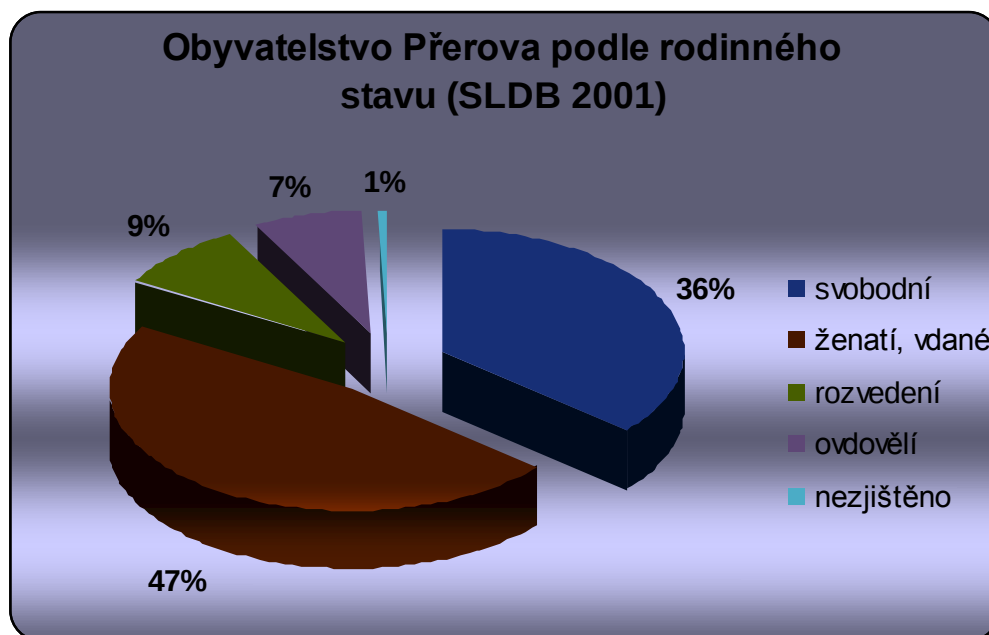
Srovnání obyvatelstva města Přerova a Olomouckého kraje podle náboženského vyznání (SLDB 2001)

V Přerově představují osoby bez vyznání téměř tři pětiny zdejší populace (59%), je jich tedy procentuálně o 5% více než v Olomouckém kraji. Třetina obyvatel Přerova uvedla při sčítání lidu v roce 2001, že jsou věřící (33%). Téměř desetina obyvatel se k otázce víry nevyjádřila.

e) Obyvatelstvo podle rodinného stavu

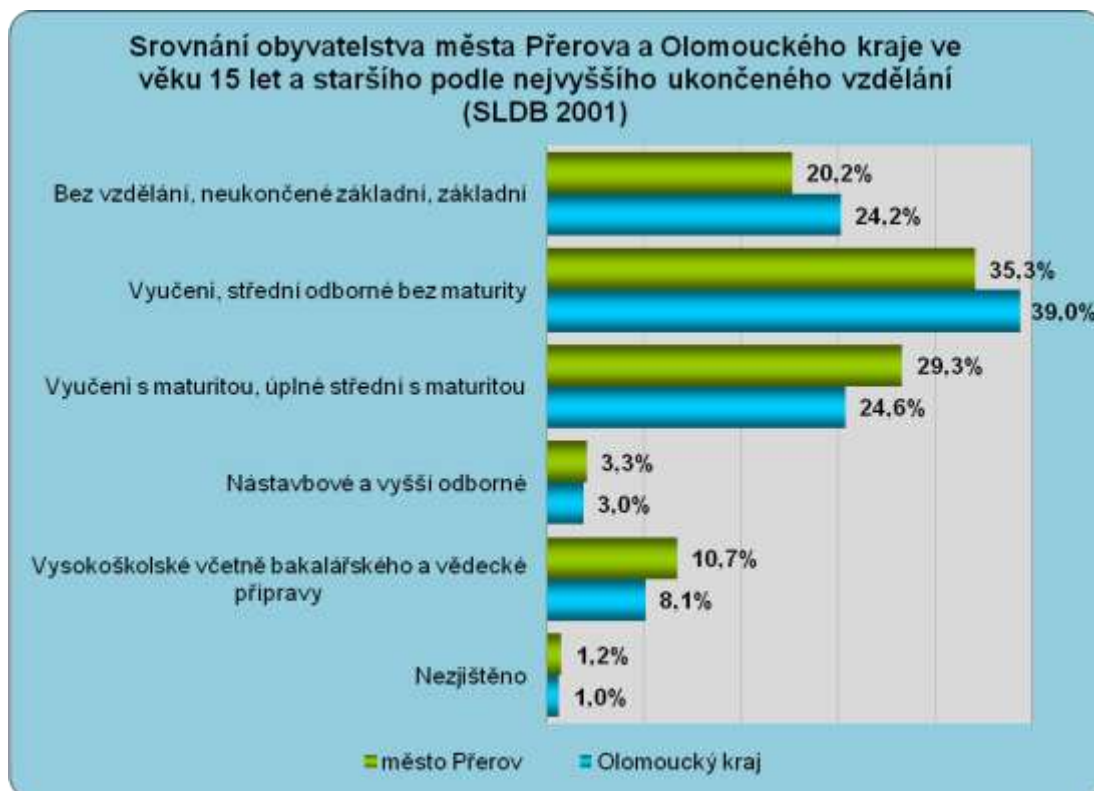
Téměř polovinu obyvatel Přerova (47%) reprezentují vdané ženy a ženatí muži. Počet svobodných mírně přesahuje jednu třetinu obyvatelstva (36%) a rozvedení jsou zastoupeni téměř desetinou přerovské populace (9%). Nejmenší skupinu tvoří ovdovělí, kteří představují 7% obyvatel.

Pokud se podíváme na rodinný stav podle pohlaví, pak zjistíme, že ve skupině svobodných obyvatel a skupině ženatých mužů či vdaných žen dominují muži. Ženy naopak převládají mezi rozvedenými a velmi výrazně mezi ovdovělými.

f) Obyvatelstvo podle nejvyššího ukončeného vzdělání

Srovnání obyvatelstva Přerova a Olomouckého kraje ve věku 15 let a staršího podle nejvyššího ukončeného vzdělání nám napovídá, že obyvatelstvo Přerova můžeme na základě tohoto srovnání pokládat za vzdělanější. Zatímco v Přerově je osob, které nesložily maturitní zkoušku, o málo více než polovina (55,5%), Olomoucký kraj obývají více než tři pětiny obyvatel bez maturity (63,2%). Maturity a vyššího vzdělání ve městě Přerově dosáhly více než dvě pětiny obyvatel (43,3%), v Olomouckém kraji počet těchto osob mírně přesahuje jednu třetinu (35,7%). Podrobněji nám toto srovnání znázorňuje následující graf.

Dvě pětiny obyvatel Přerova (20,2%) tvoří skupinu osob bez vzdělání, s neukončeným základním nebo základním vzděláním. Více než třetina osob (35,3%) je vyučena nebo má střední odborné vzdělání bez maturity. Své vzdělání maturitní zkouškou ukončily bezmála tři desetiny populace města (29,3%). Vysokoškolské studium dokončila více než desetina obyvatel (10,7%). Nejmenší skupinou jsou obyvatelé Přerova s nástavbovým nebo vyšším odborným vzděláním (3,3%).¹⁸

Bližšímu představení obyvatelstva města Přerova ve věku 15 let a staršího podle nejvyššího ukončeného vzdělání a pohlaví se věnuje následující graf.

¹⁸ Pro srovnání uvádíme i údaje za celou ČR k témuž datu: bez vzd., neuk. základ., základ. = 23,5%; vyučen, bez mat. = 38%; SŠ s mat. = 24,9%; VOŠ, nástavba = 3,5%; VŠ = 8,9%; nezjiš. = 1,3%.

Při hlubší analýze obyvatelstva Přerova podle nejvyššího ukončeného vzdělání a pohlaví je zjevné, že kategorii obyvatel bez vzdělání, s neukončeným základním nebo základním vzděláním vévodí ženy (ženy 25,5%; muži 14,4%). Stejně je tomu také u osob, které dosáhly na maturitu (ženy 30,6%; muži 28%) a u nástavbového a vyššího odborného vzdělání (ženy 3,5%; muži 3%).

Naopak mužů je více mezi obyvateli, kteří jsou vyučeni nebo mají střední odborné vzdělání bez maturity (muži 40%, ženy 31%) a také mezi vysokoškolsky vzdělanými obyvateli Přerova (muži 13,4%, ženy 8,2%).

g) Obyvatelstvo podle věku

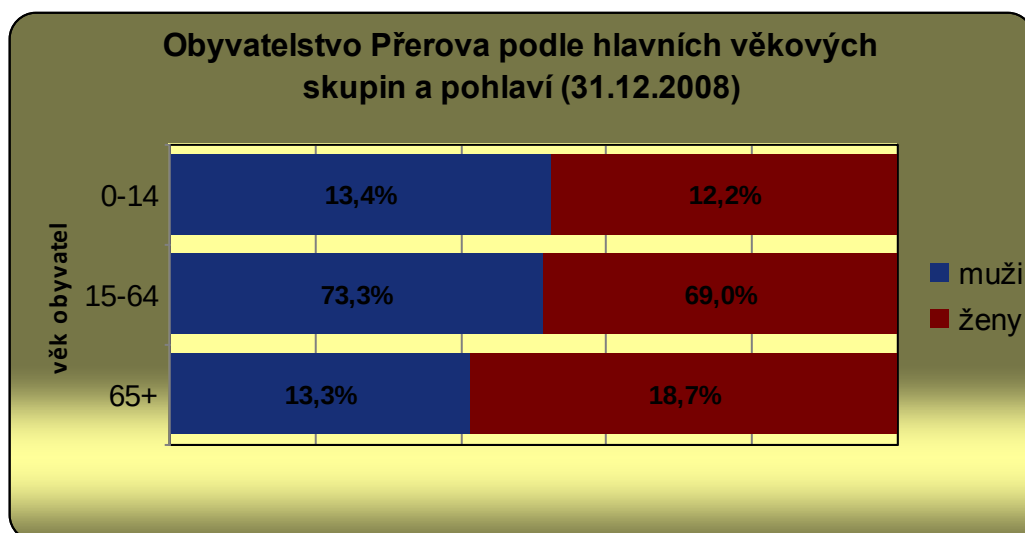
Obyvatelstvo lze z hlediska věku sledovat hned v několika rovinách. My se budeme dále věnovat rozdělení obyvatel Přerova do hlavních věkových skupin, obyvatelstvu podle průměrného věku a stromu života.

Obyvatelstvo podle hlavních věkových skupin

Rozdělením obyvatelstva do hlavních věkových skupin získáme tři kategorie – osoby v předproduktivním věku, v produktivním věku a v poproduktivním věku. V dřívějších statistikách je hranice mezi produktivním a poproduktivním věkem stanovena na 60 let. Avšak v souvislosti s posouváním věkové hranice odchodu občanů ČR do starobního důchodu je v novějších statistikách tento hraniční věk posunut na 65 let.

Ze srovnání obyvatelstva Přerova podle hlavních věkových skupin je patrné stárnutí populace. Pokud se podíváme na nejmladší věkovou skupinu obyvatel do čtrnácti let, pak vidíme, že v roce 1991 tvořila více než dvě pětiny obyvatelstva Přerova (21%), ale v roce 2008 už jen mírně přesahovala jednu pětinu (12,8%). Počet osob v produktivním věku se v průběhu let 1991 až 2008 nepatrně zvýšil (o 2,6%). Zato výrazně posílilo zastoupení obyvatelstva v poproduktivním věku, které bylo v roce 1991 reprezentováno jednou desetinou obyvatel (10,4%) a v roce 2008 už 16,1% obyvatel. Došlo tedy k navýšení o 5,7 %.

Podíváme-li se blíže na obyvatelstvo podle hlavních věkových skupin a pohlaví, zjistíme, že ženy jsou v Přerově starší než muži. V kategorii předproduktivního věku jsou zastoupeny nepatrně méně (o 1,2%), ale v kategorii znázorňující poproduktivní věk je jejich početní převaha patrná na první pohled (o 5,4%). Tento jev docela souvisí s vyšší nadějí žen na dožití.

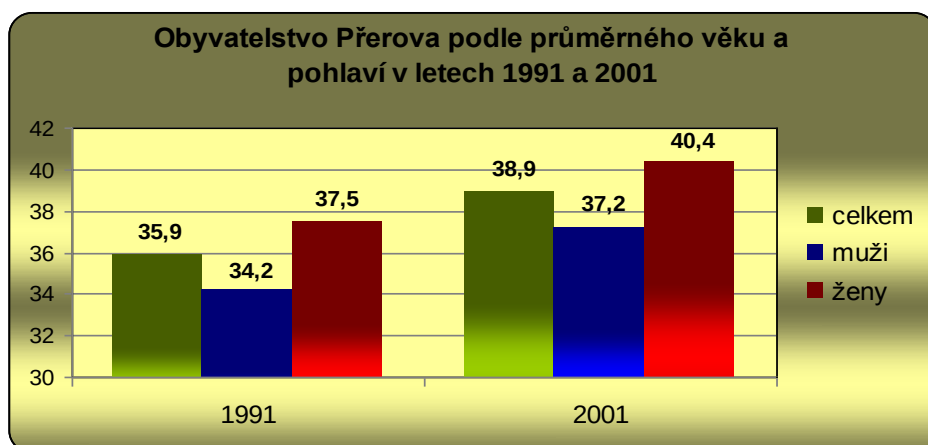
Obyvatelstvo Přerova podle městských částí a podle hlavních věkových skupin (SLDB 2001)

Okres, obec, část obce	Obyva- telstvo celkem	Počet obyvatel ve věku		
		0–14 let	15–59 let	60+ (včetně nezjištěno)
Přerov	48 335	15,6%	66,3%	18,1%
Přerov III-Lověšice	483	19,5%	63,6%	17,0%
Přerov II-Předmostí	5 373	17,6%	74,5%	7,8%
Přerov IV-Kozlovice	557	11,7%	68,6%	19,7%
Přerov IX-Lýsky	219	8,7%	76,3%	15,1%
Přerov I-Město	37 638	15,4%	65,3%	19,3%
Přerov VIII-Henčlov	561	16,0%	67,2%	16,8%
Přerov VII-Čekyně	634	11,8%	66,4%	21,8%
Přerov VI-Újezdec	659	17,8%	61,2%	21,1%
Přerov V-Dluhonice	332	11,7%	64,5%	23,8%
Přerov XIII-Penčice	316	13,6%	59,5%	26,9%
Přerov XII-Žeravice	558	14,9%	63,1%	22,0%
Přerov XI-Vinary	788	15,5%	70,4%	14,1%
Přerov X-Popovice	217	15,2%	59,0%	25,8%

Obyvatelstvo se v jednotlivých městských částech podle daného ukazatele výrazně liší. Nejméně obyvatel v předproduktivním věku je zastoupeno v Lýskách, kde nepředstavuje ani desetinu tamních obyvatel (8,7%). Naopak procentuálně nejvíce obyvatel ve věku do 14 let – téměř dvě desetiny – bydlí v Lověšicích (19,5%). Skupina obyvatel v poproduktivním věku je nejmenší v Předmostí, kde dosahuje pouhých 7,8%. Zároveň žije v Předmostí druhá nejpočetnější skupina osob v produktivním věku (první Lýsky se 76,3%), která tvoří téměř tři čtvrtiny obyvatel (74,5%) a dá se tak předpokládat, že zde ve větší míře než v ostatních městských částech dojde v čase k přelivu obyvatelstva ze skupiny v produktivním věku do skupiny v poproduktivním věku (vyjma zmíněných Lýsek).

Obyvatelstvo podle průměrného věku

Dalším ukazatelem stárnutí populace je průměrný věk obyvatelstva, jehož vývoj zachycuje následující graf.

Mezi lety 1991 až 2001 zestárlo obyvatelstvo Přerova v průměru o 3 roky. Stárnutí obou pohlaví bylo téměř totožné, zatímco ženy zestárly o 2,9 let, muži o 3 roky.

Strom života

Rozložení obyvatelstva města Přerova podle věku nám znázorňuje strom života.

Z grafu je zřejmé, že největší skupinu osob v Přerově tvoří lidé ve věku 25–29 let následováni obyvateli ve věku 20–24 let. Další početně výraznou věkovou kategorií jsou osoby ve věku 50–54 let a 45–49 let. Jedná se tedy o silné populační ročníky sedmdesátých let minulého století a jejich rodiče (data z roku 2001).

Hodně názorně graf ilustruje vyšší naději žen na dožití, kdy od padesáti let věku jsou v populaci Přerova výrazně více zastoupeny ženy.

h) Obyvatelstvo podle ekonomické aktivity

V Olomouckém kraji má ekonomicky aktivní obyvatelstvo (50,7%) mírnou převahu nad ekonomicky neaktivním obyvatelstvem (48,7%). Ekonomicky aktivní obyvatelstvo zahrnuje zaměstnané osoby, které v Olomouckém kraji přesahují čtyři

desetiny obyvatel (44,7%), a zbylých 6% představují nezaměstnaní. Mezi ekonomicky neaktivním obyvatelstvem jsou nejpočetnější skupinou nepracující důchodci, kteří představují necelou čtvrtinu obyvatel (22,3%), a dále pak žáci, studenti a učni, kteří se podílí na obyvatelstvu téměř dvěma desetinami (18%).

**Srovnání obyvatelstva města Přerova a Olomouckého kraje
podle ekonomické aktivity (SLDB 2001)**

		Město Přerov	Olomoucký kraj
Ekonomicky aktivní obyvatelstvo		52,6%	50,7%
v tom zaměstnaní		45,4%	44,7%
z toho	zaměstnané osoby, zaměstnavatelé, samostatně činní	43,1%	42,5%
	pracující důchodci	1,6%	1,2%
	ženy na mateřské dovolené	0,5%	0,7%
v tom nezaměstnaní		7,2%	6%
Ekonomicky neaktivní obyvatelstvo		46,7%	48,7%
v tom	nepracující důchodci	21,5%	22,3%
	žáci, studenti, učni	17,3%	18%
	ostatní s vlastním zdrojem obživy	1,7%	1,7%
	osoby v domácnosti	0,6%	0,7%
	ostatní závislé osoby	5,6%	6%

V Přerově je ekonomicky aktivní obyvatelstvo procentuálně jen o málo početnější než v Olomouckém kraji (52,6%). Zaměstnaných obyvatel má Přerov téměř o jedno procento více (45,4%), ale zároveň zde bydlí i mírně více nezaměstnaných osob (7,2%). Zaměstnané ekonomicky aktivní obyvatelstvo představují zejména zaměstnané osoby, zaměstnavatelé a samostatně činní, jejichž počet přesahuje čtyři desetiny obyvatel Přerova (43,1%). Zaměstnané ekonomicky aktivní obyvatelstvo v sobě zahrnuje také pracující důchodce (1,6%) a ženy na mateřské dovolené (0,5%). Ekonomicky neaktivní obyvatelstvo představuje 46,7% obyvatel Přerova, přičemž podíl nepracujících důchodců činí téměř čtvrtinu obyvatelstva (21,5%) a žáků, studentů a učňů necelé dvě desetiny (17,3%), a je tak srovnatelný s Olomouckým krajem.

Pokud se zaměříme na ekonomicky aktivní obyvatelstvo podle odvětví, ve kterém lidé pracují, pak zjistíme, že téměř třetina obyvatel Přerova je zaměstnána v průmyslu (30,7%). Více než desetina obyvatel pracuje ve školství, zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti (11,1%) a také v obchodě, opravách motorových vozidel a spotřebního zboží (10,1%). Za významné odvětví lze ještě považovat dopravu, pošty a telekomunikace, které zaměstnává 9% obyvatel Přerova. Více než 7% populace pracuje ve veřejné správě, obraně a povinném sociálním zabezpečení (7,9%) a ve stavebnictví (7,3%).

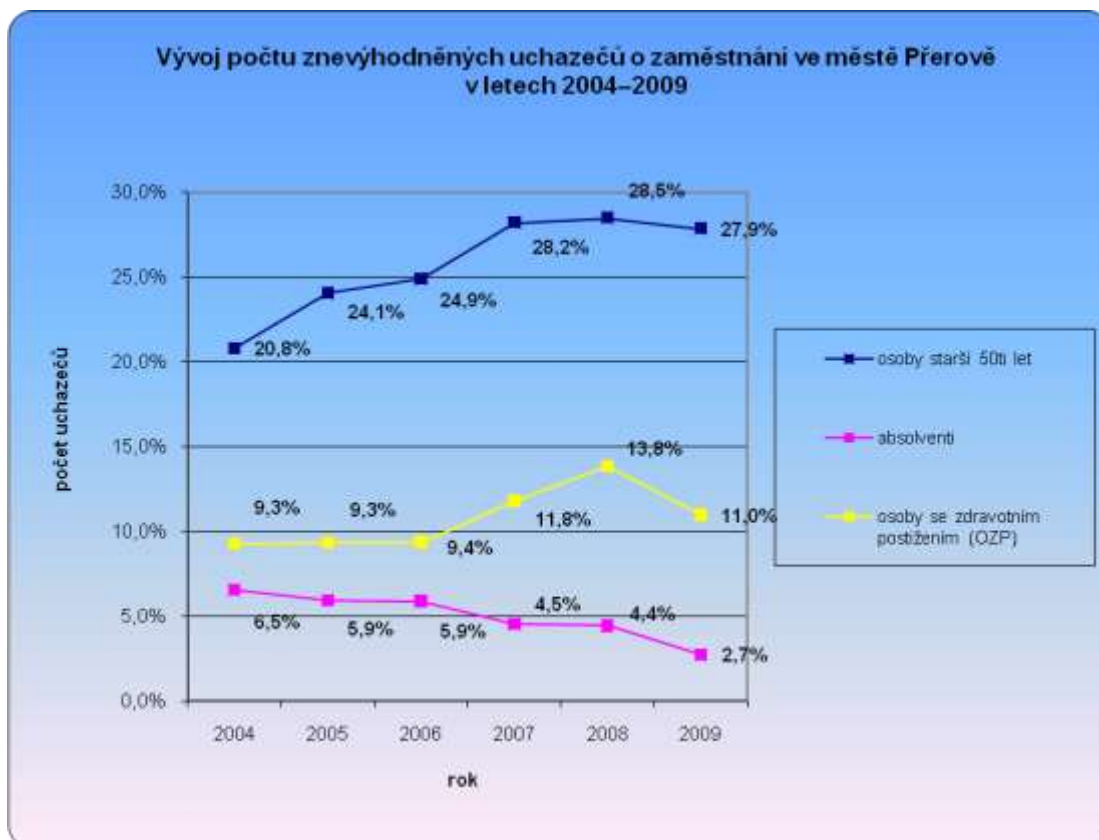
Nezaměstnanost

Nezaměstnanost je jedním z palčivých problémů obyvatel bydlících v sociálně vyloučených lokalitách. V následující části analýzy se proto věnujeme vývoji počtu uchazečů o zaměstnání v Přerově, jejich vzdělanosti a znevýhodněným skupinám uchazečů, jako jsou absolventi, osoby starší padesáti let a osoby zdravotně znevýhodněné.

Graf nám ukazuje vývoj počtu uchazečů o zaměstnání v Přerově vždy k prosinci daného roku. Z grafu je patrné, že počet uchazečů se od roku 2001 do roku 2008 snížil z 3 233 osob na 2 034 osob, tedy o 1 199 osob (37,1%). Trend poklesu uchazečů o zaměstnání trval od roku 2003 a největší úbytek lze sledovat mezi lety 2006 a 2007, a to o 712 osob. Nová data z července letošního roku ovšem uvádějí, že v červenci 2009 je na Úřadu práce v Přerově evidováno 2 915 uchazečů o zaměstnání, což by znamenalo, že po pěti letech poklesu počtu uchazečů dochází k jeho nárůstu.

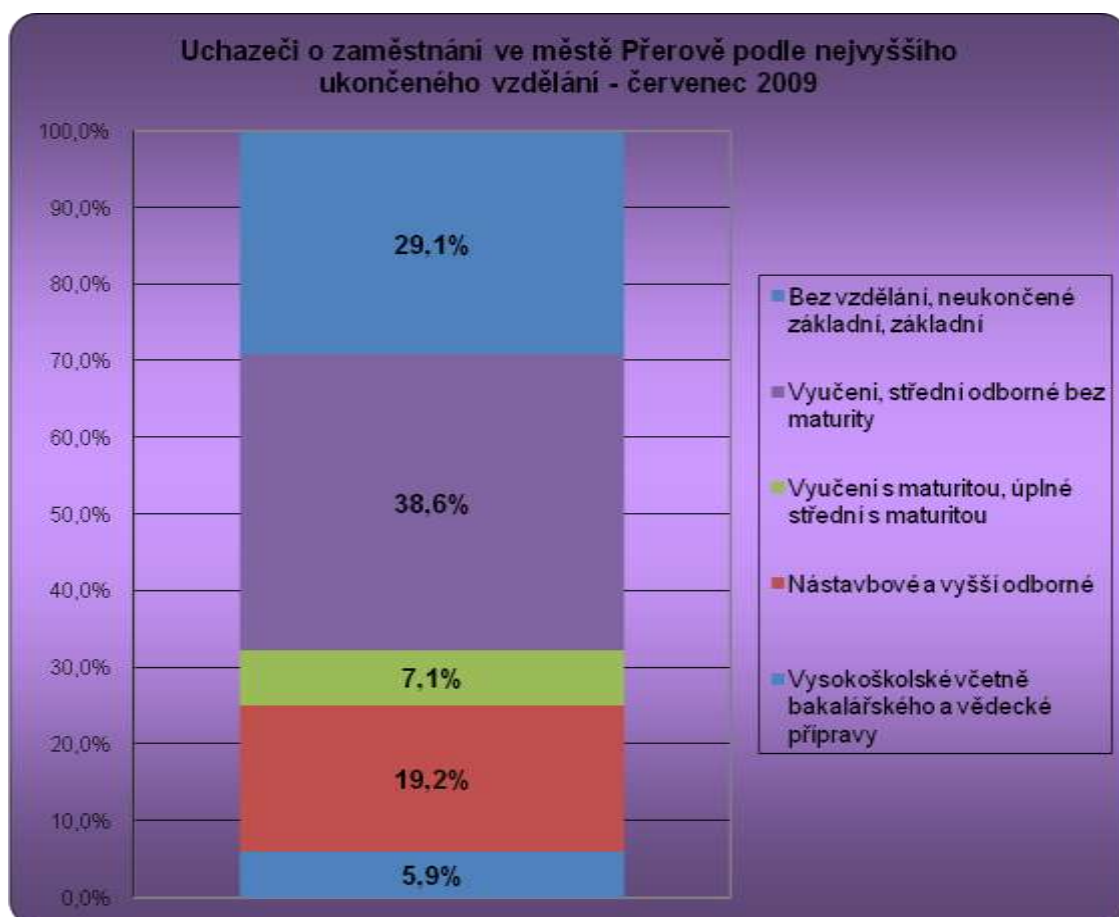
Od roku 2004 do roku 2009 je poměr mužů ucházejících se o zaměstnání na Úřadu práce v Přerově a žen uchazeček přibližně stejný – pohybuje se okolo 50% (červenec 2009 – mužů 51%; žen 49%). V červenci 2009 činila průměrná délka evidence jednoho uchazeče o zaměstnání 618 dní.

Uchazeči o zaměstnání starší padesáti let tvořili v červenci 2009 více než čtvrtinu z celkového počtu uchazečů (27,9%). Jejich počet od roku 2004 do roku 2008 neustále narůstal (o 7,7%), v červenci letošního jsme zaznamenali mírný pokles oproti prosinci 2008 (o 0,6%).

Osoby se zdravotním postižením se v červenci 2009 podíleli na počtu uchazečů v Přerově více než desetinou (11%). V posledních šesti letech se jejich podíl pohybuje právě okolo jedné desetiny z počtu uchazečů, vyjma konce roku 2008, kdy jejich počet stoupl na 13,8%.

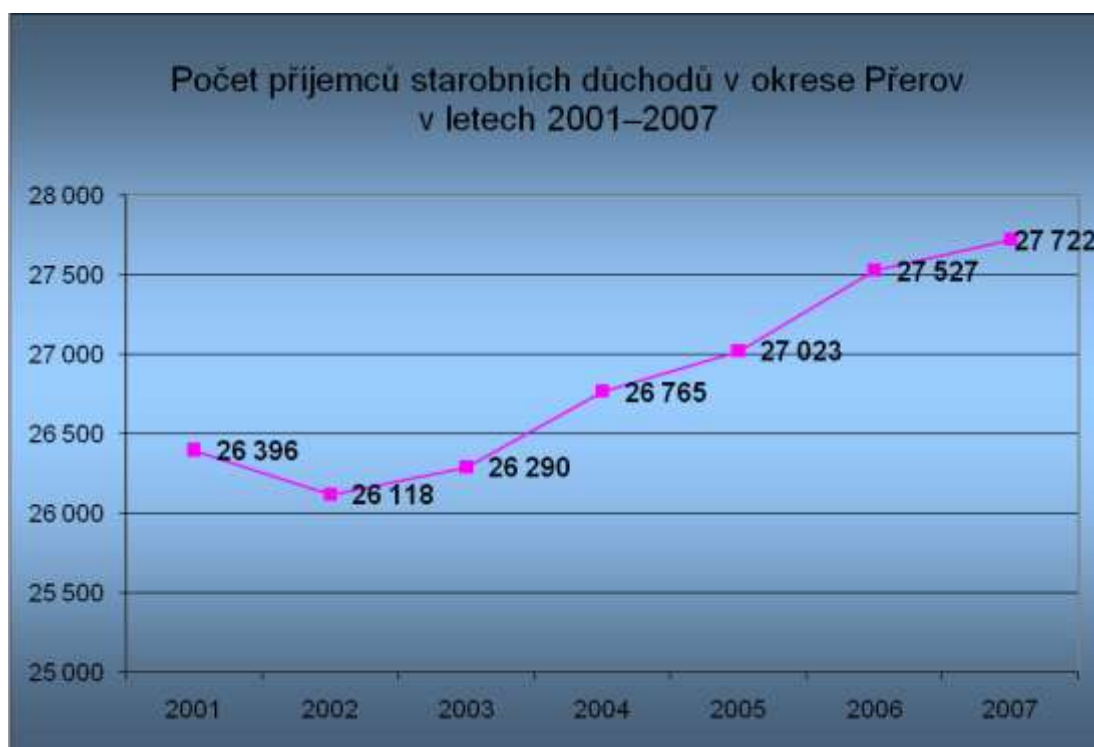
Podíl absolventů na celkovém počtu uchazečů o zaměstnání průběžně klesá, od konce roku 2004 do roku 2008 o 2,1%. V červenci 2009 jejich podíl klesl dokonce na pouhých 2,7%.

Pokud se podíváme na nejvyšší ukončené vzdělání uchazečů o zaměstnání, pak zjistíme, že největší skupinu tvoří osoby vyučené a se středním odborným vzděláním bez maturity, kteří se na celkovém počtu uchazečů podílejí téměř dvěma pětinami (38,6%). Bezmála tři desetiny uchazečů jsou obyvatelé bez vzdělání, s neukončeným základním nebo základním vzděláním (29,1%). Celkově se osoby, které nedosáhly maturity, podílejí na počtu uchazečů o zaměstnání více než dvěmi třetinami (67,7%). Osoby, které dosáhly maturity, nástavbového a vyššího odborného vzdělání nebo vysokoškolského vzdělání jsou zastoupeny mezi uchazeči bezmála jednou třetinou (32,2%).

Příjemci důchodů

Informace o počtech příjemců starobních, invalidních a částečných invalidních důchodů poskytuje Česká správa sociálního zabezpečení pouze za okres Přerov. Za jednotlivá města či městské části nejsou dané údaje zjišťovány.

Počet starobních důchodců v okrese Přerov od roku 2002 neustále narůstá. V roce 2002 jich bylo 26 118 a v roce 2007 jejich počet dosahoval téměř 28 tisíc (27 722). V průběhu šesti let (2002–2007) tedy přibýlo 1 604 starobních důchodců. Průměrná výše starobního důchodu od roku 2001 do roku 2007 vzrostla téměř o dva tisíce korun a dosáhla výše 8 460 Kč.

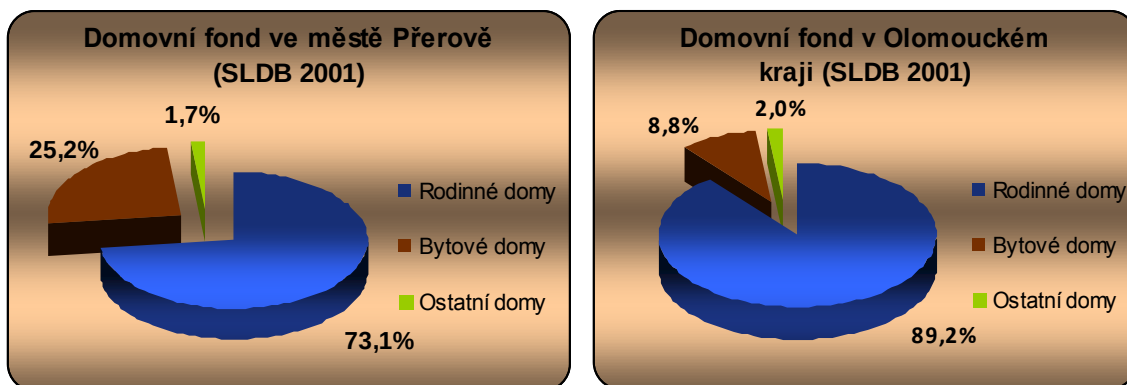
Počet příjemců plných invalidních důchodů se mezi lety 2001 až 2007 pohybuje přibližně okolo 4 500. Plný invalidní důchod k 31. 12. 2007 pobíralo 4 402 osob a jeho průměrná výše je jen o málo menší než u důchodu starobního, činí 8 236 Kč.

Osob s částečným invalidním důchodem pozvolna přibývá z 1 664 osob v roce 2001 na 1 946 v roce 2007 (o 282 osob). Průměrná výše částečného invalidního důchodu dosahuje 5 047 Kč.

2) Domovní fond

Domovní fond tvoří ve městě Přerově 4 264 domů. Trvale obydlené domy představují více než devět desetin ze všech domů (91%). Domovní fond Přerova a Olomouckého kraje podle typu domů nám přibližují následující grafy.

Srovnání domovního fondu ve městě Přerově a Olomouckém kraji (SLDB 2001)

Podíl rodinných domů a bytových domů je v obou srovnávaných oblastech odlišný. Zatímco v Přerově počet rodinných domů dosahuje téměř tří čtvrtin (73,1%), v Olomouckém kraji představují rodinné domy bezmála devět desetin (89,2%) z celkového počtu domů. Více než čtvrtinu domovního fondu Přerova tvoří bytové domy (25,2%), v Olomouckém kraji je to jen necelá desetina (8,8%). Ostatní domy představují v obou oblastech okolo dvou procent (Přerov 1,7%; Olomoucký kraj 2%).

V následujícím textu se věnujeme právě bytovým domům a bytům v bytových domech, protože zejména ty jsou obývány osobami v riziku sociálního vyloučení.

a) Bytové domy podle vlastnictví

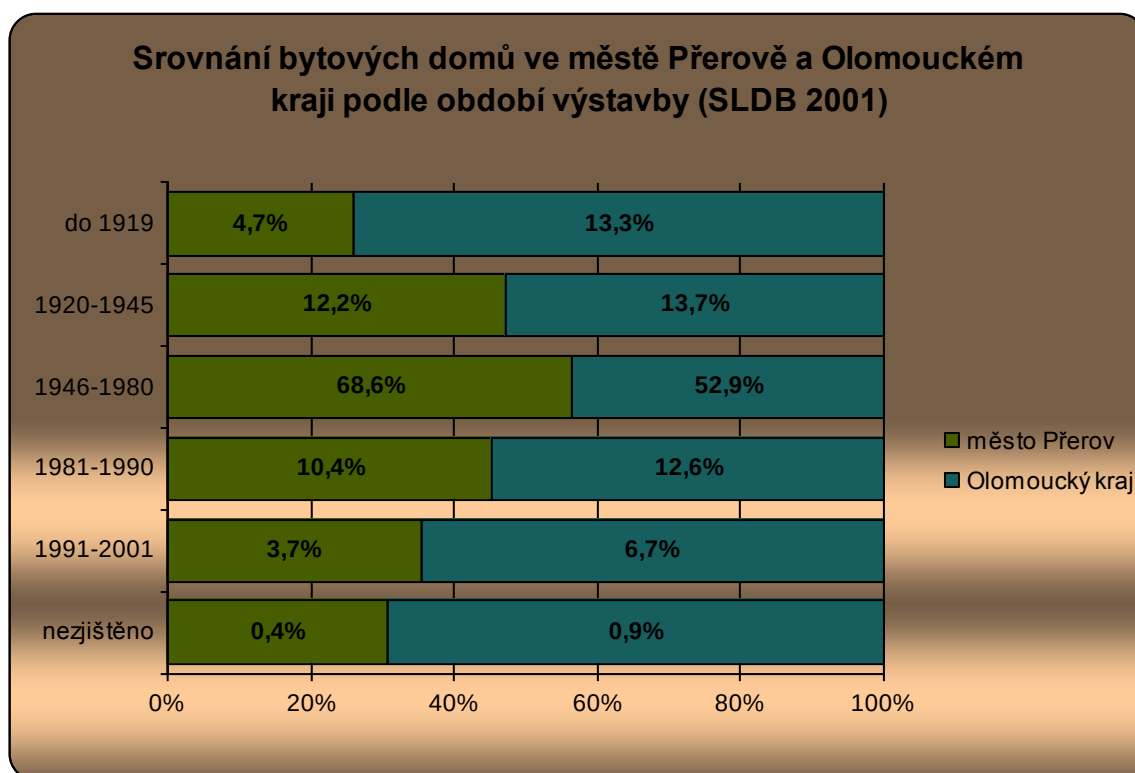
Podle dat ze Sčítání lidu, domů a bytů 2001 vlastní stát nebo obec téměř tři desetiny bytových domů Přerova (28,8%). Téměř dvě desetiny jich patří bytovému družstvu (16,7%) a necelá jedna desetina soukromým fyzickým osobám (8,5%). Téměř polovina bytových domů v Přerově připadá ostatním vlastníkům (45,6%).

b) Bytové domy podle počtu bytů

Nadpoloviční většina bytových domů v Přerově má dvanáct a více bytů (58,4%). Více než jedna třetina bytových domů v Přerově je tvořena bytovými domy se čtyřmi až jedenácti byty (38,2%). Nejméně jsou zastoupeny bytové domy se dvěma až třemi byty, které představují pouhých 3%.

c) Bytové domy podle období výstavby

Více než polovina (52,9%) bytových domů v Olomouckém kraji pochází z let 1946 až 1980. Bytových domů, které byly postaveny před rokem 1945, je v Olomouckém kraji více než čtvrtina (27%) a z období let 1981 až 1990 pochází více než jedna desetina (12,6%) domů. Nejméně bytových domů je z let 1991 až 2001 – 6,7 %.

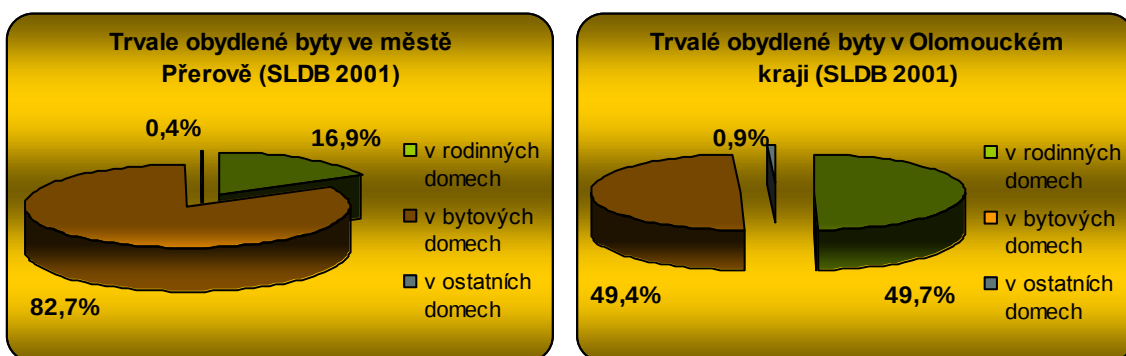
Ve městě Přerově, stejně jako v Olomouckém kraji, pochází nejvíce bytových domů z období mezi roky 1946 až 1980 (68,6%). Více než desetinou se na počtu bytových domů podílejí ty, které byly postaveny v letech 1920 až 1945 (12,2 %) a 1981 až 1990 (10,4%). Méně než dvacetina bytových domů v Přerově je z doby před rokem 1919 (4,7%) a nejméně bytových domů bylo postaveno mezi roky 1991 až 2001 (3,7%).

Průměrné stáří trvale obydlených bytových domů je v Přerově 40,7 let a v Olomouckém kraji dosahuje 44,4 let.

3) Bytový fond

Bytový fond ve městě Přerově tvoří 18 893 trvale obydlených bytů (dále jen TO byty).

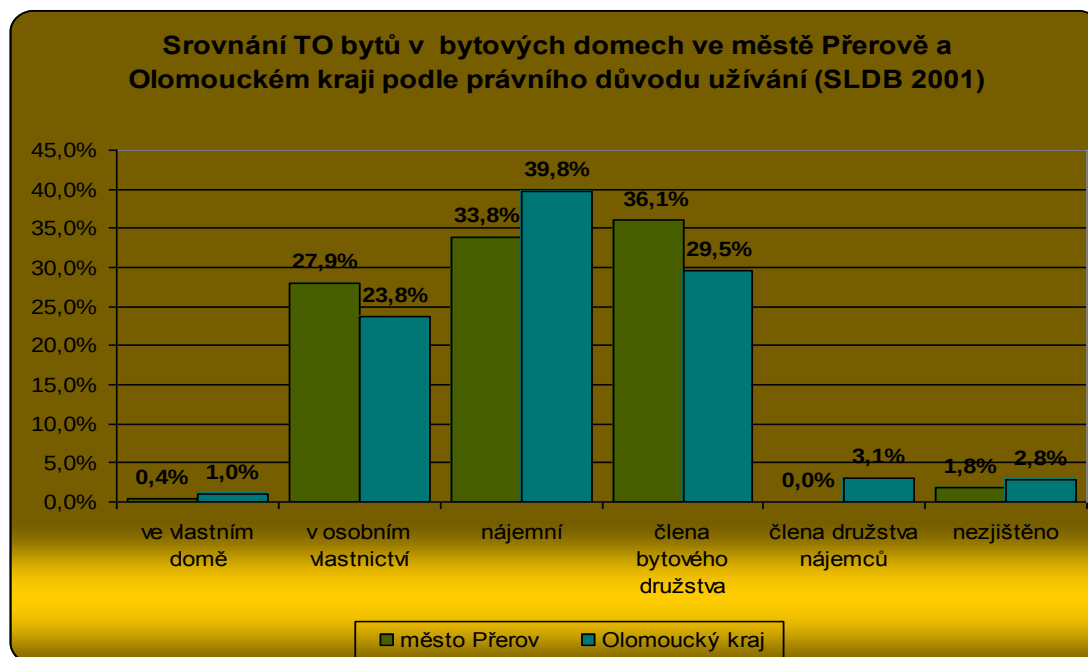
Srovnání bytového fondu ve městě Přerově a Olomouckém kraji (SLDB 2001)

Bytový fond města Přerova je z více než tří čtvrtin tvořen TO byty v bytových domech (82,7%). Tyto byty v Olomouckém kraji představují jen necelou polovinu (49,4%) a je jich o málo méně než bytů v domech rodinných (49,7%). Byty v rodinných domech jsou v Přerově zastoupeny jen necelými dvěma desetínami (16,9%). TO byty v ostatních domech jsou v obou sledovaných oblastech reprezentovány necelým jedním procentem (Přerov 0,4%; Olomoucký kraj 0,9%).

a) TO byty v bytových domech podle právního důvodu užívání bytu

Nájemní byty v Olomouckém kraji představují téměř dvě pětiny bytů v bytových domech (39,8%). Téměř třetina bytů je člena bytového družstva (29,5%) a více než dvě desetiny bytů v bytových domech jsou v osobním vlastnictví (23,8%). Jen malá část bytů je člena družstva nájemců (3,1%) a ještě méně bytů je užíváno na základě vlastnictví domu (1%).

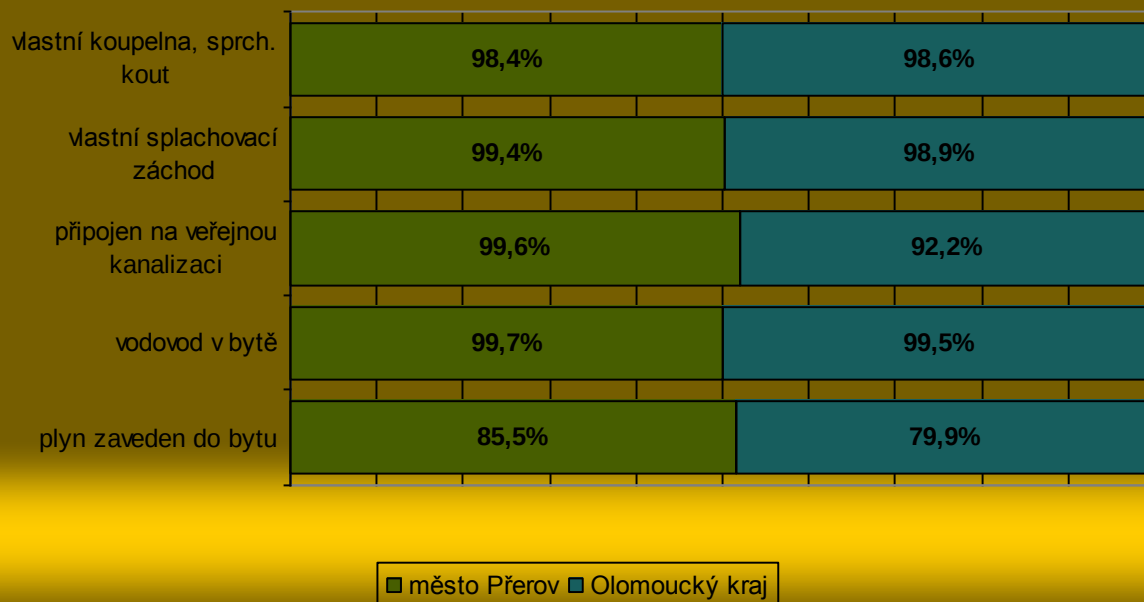

Největší část TO bytů v bytových domech Přerova, téměř čtyři desetiny, představují byty člena bytového družstva (36,1%). Následují byty nájemní, které se na bytovém fondu v bytových domech podílejí o málo více než jednou třetinou (33,8%), a byty v osobním vlastnictví, které jsou zastoupeny necelými třemi desetinami (27,9%). Na základě vlastnictví domu je užíváno jen 0,4% bytů v bytových domech.

b) TO byty v bytových domech podle technického vybavení

V následující části budeme sledovat TO byty v bytových domech podle ukazatelů technického vybavení bytů. Bude nás tedy zajímat, zdali je do bytu zaveden plyn a voda, jestli je byt připojen na veřejnou kanalizační síť nebo zda má byt vlastní sociální zařízení.

Srovnání TO bytů v bytových domech ve městě Přerově a Olomouckém kraji podle technického vybavení (SLDB 2001)

Převážná většina TO bytů v bytových domech v Přerově výše jmenované ukazatele naplňuje. Nicméně do více než jedné desetiny bytů není zaveden plyn (14,5%) a 0,3% TO bytů nemá přívod vody (v abs. 48 bytů). Vlastní sprchovací kout nebo koupelnu postrádá 1,6% (v abs. 253 bytů) a vlastní splachovací záchod 0,6% (v abs. 101 bytů) TO bytů v bytových domech. Na veřejnou kanalizaci není připojeno 0,4% bytů.

c) TO byty v bytových domech podle způsobu a energie používané k vytápění

V Přerově je téměř devět desetin TO bytů v bytových domech vybaveno ústředním topením (88%). Bezmála desetina bytů využívá k vytápění kamna (8,7%) a pouhá dvě procenta etážové topení.

Necelá desetina TO bytů v bytových domech topí plynem (9,8%). Elektrinu k topení používá 2,5% bytů a 1% bytů využívá uhlí. Ještě méně bytů jako energii k vytápění užívá dřevo (0,2%). Upozorňujeme však, že více než čtyři pětiny bytů při Sčítání lidu, domů a bytů 2001 neuvedly energii využívanou k vytápění (86,5%).

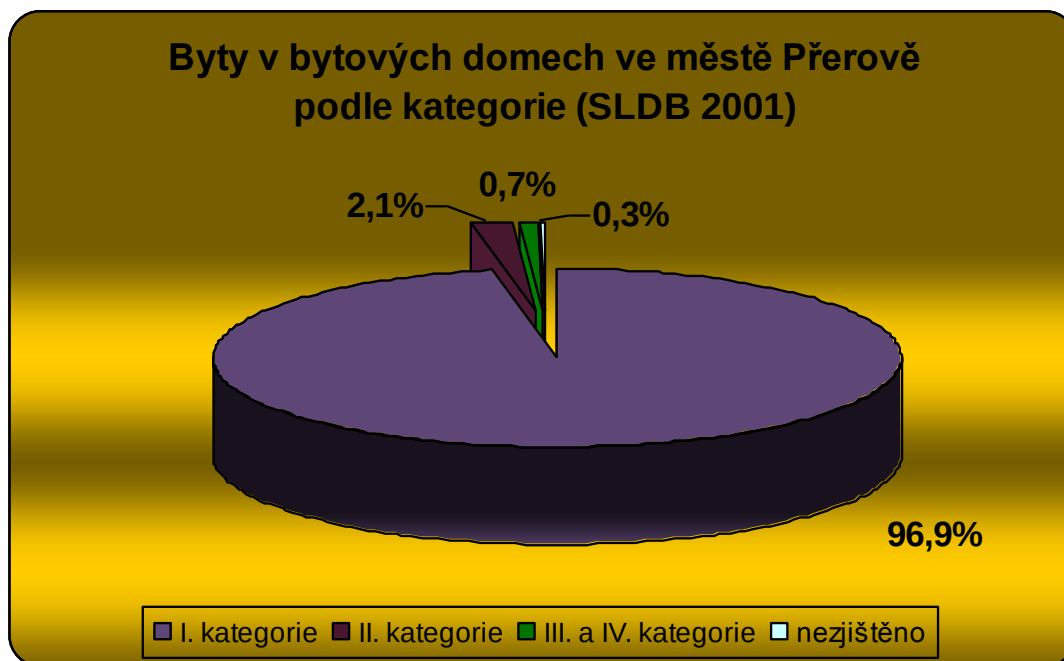
d) TO byty v bytových domech podle počtu obytných místností

Třípokojové byty představují v Přerově více než dvě pětiny TO bytů v bytových domech (43%). Více než jedna třetina bytů má dva pokoje (39,1%) a jednopokojových bytů je o málo více než jedna desetina (13,8%). Pouhá 3,5% bytů

disponují čtyřmi obytnými místnostmi a téměř zanedbatelný je podíl pěti a více pokojových bytů (0,2%).

e) TO byty v bytových domech podle kategorie bytu

Většina TO bytů v bytových domech Olomouckého kraje jsou byty I. kategorie (95%). Byty II. kategorie představují necelá čtyři procenta (3,8%) a nejmenší počet je bytů III. a IV. kategorie, které čítají 0,9%.

V Přerově jsou byty I. kategorie zastoupeny 96,9%. Byty II. kategorie tvoří více než dvě procenta (2,1%) TO bytů v bytových domech (v abs. 322 bytů) a 0,7% představují byty III. a IV. kategorie (v abs. 102 bytů).

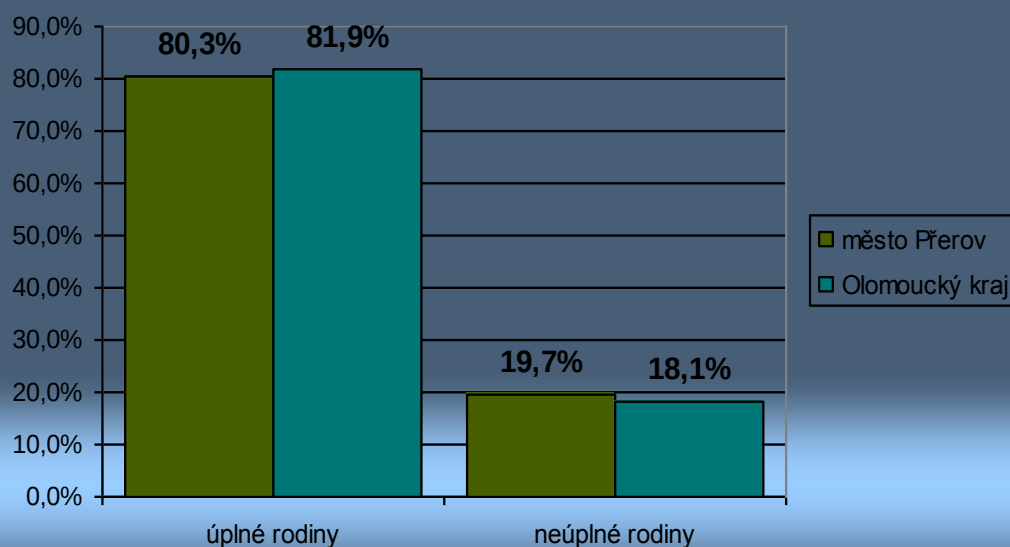
4) Rodiny a domácnosti

Následující část práce se bude věnovat rodinám a rodinným domácnostem – způsobu a úrovni bydlení rodin, počtu závislých dětí v rodinách a také rodinám se třemi a více dětmi.

a) Rodiny podle úplnosti

Srovnáním rodin podle úplnosti ve městě Přerově a v Olomouckém kraji zjistíme, že situace je v obou oblastech podobná. Znázorňuje nám ji následující graf.

Srovnání rodinných domácností ve městě Přerově a Olomouckém kraji podle úplnosti (SLDB 2001)

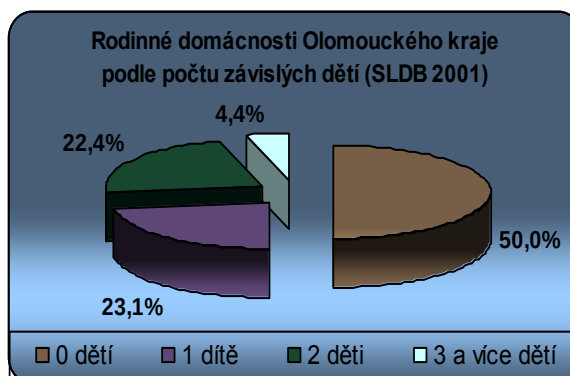
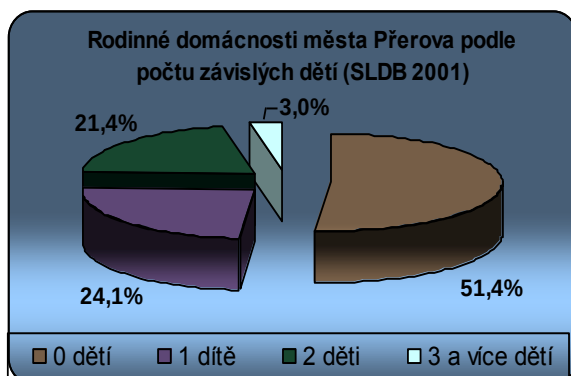

Rodinných domácností je v Přerově 14 049 a více než čtyři pětiny z nich reprezentují úplné rodiny (80,3%). Procentuálně podobně je na tom také Olomoucký kraj, kde úplné rodiny tvoří 81,9%. Neúplné rodiny jsou jak v Přerově, tak i v Olomouckém kraji zastoupeny necelou jednou pětinou (Přerov 19,7%; Olomoucký kraj 18,1%).

b) Rodiny podle počtu závislých dětí

V Olomouckém kraji nemá polovina rodin žádné závislé dítě. Téměř čtvrtina rodin vychovává jedno závislé dítě (23,1%) a podobný je počet rodin se dvěma závislými dětmi (22,4%). Tři a více závislých dětí bydlí ve 4,4% rodin.

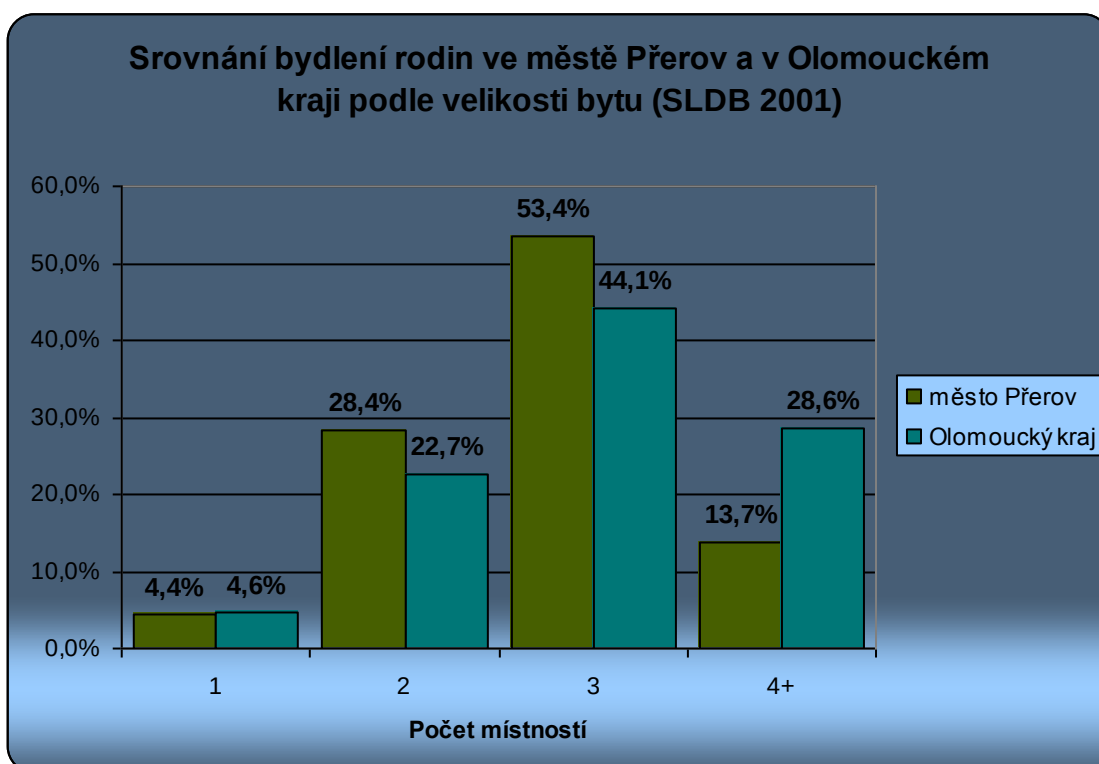
Srovnání počtu rodin ve městě Přerově a Olomouckém kraji podle počtu závislých dětí (SLDB 2001)

V Přerově představují rodiny bez závislých dětí více než jednu polovinu z celkového počtu rodinných domácností (51,4%). Téměř čtvrtinu rodin tvoří ty, které mají jedno závislé dítě (24,1%), a o málo méně je rodin se dvěma závislými dětmi (21,4%). Tři a více závislých dětí nalezneme ve 3% rodin (v abs. 422 rodin).

c) Bydlení rodin se závislými dětmi podle velikosti bytu

Rodiny se závislými dětmi Olomouckého kraje z více než dvou pětín bydlí v třípokojových bytech (44,1%). Téměř tři desetiny rodin se závislými dětmi mají čtyř a vícepokojový byt (28,6%). Byty se dvěma místnostmi obývá více než pětina rodin (22,7%) a jednopokojové byty 4,6% rodin se závislými dětmi.

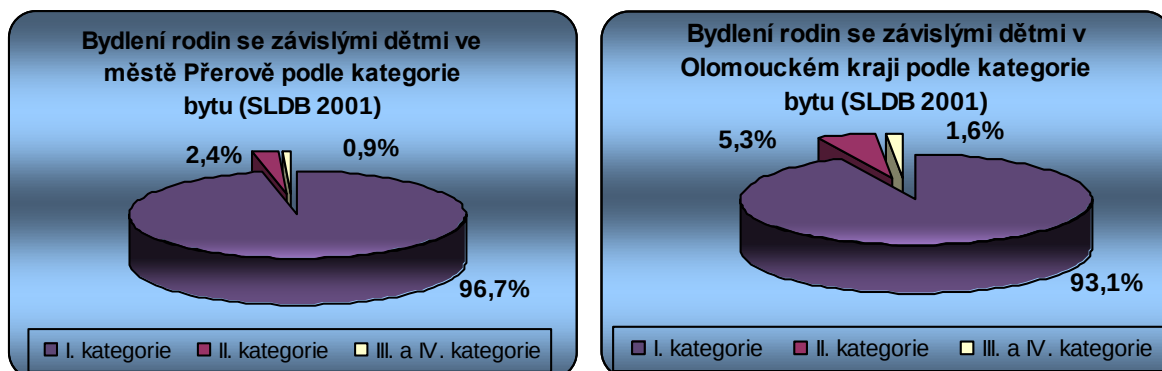
Třípokojovým bytem ve městě Přerově disponuje více než polovina rodin se závislými dětmi (53,4%). Téměř tři desetiny takových rodin bydlí ve dvoupokojových bytech (28,4%) a více než desetina jich obývá čtyř a vícepokojový byt (13,7%). Nejméně rodin se závislými dětmi má byt s jednou obytnou místností (4,4%, v abs. 298 rodin).

Pokud se blíže podíváme na bydlení rodin se třemi a více závislými dětmi podle velikosti bytu v Přerově, zjistíme, že téměř polovina jich bydlí ve třípokojových bytech (49,5%). Více než čtvrtina těchto rodin má k dispozici byt se dvěma obytnými místnostmi (25,9%) a necelá pětina čtyř a vícepokojový byt (19,5%). Jednopokojový byt obývá 5,1% rodin se třemi a více závislými dětmi.

d) Bydlení rodin se závislými dětmi podle kategorie bytu

Srovnání bydlení rodin se závislými dětmi ve městě Přerově a v Olomouckém kraji podle kategorie bytu nám napovídá, že stav je nepatrně horší v rámci kraje. Blíže se situaci věnují následující grafy.

Srovnání bydlení rodin se závislými dětmi ve městě Přerově a Olomouckém kraji podle kategorie bytu (SLDB 2001)

V obou sledovaných oblastech bydlí převážná většina rodin se závislými dětmi v bytech I. kategorie (Přerov 96,7%; Olomoucký kraj 93,1%). V Olomouckém kraji 5,3% takových rodin obývá byty II. kategorie. V Přerově disponují byty II. kategorie 2,4% rodin se závislými dětmi. Byty III. a IV. kategorie užívá v Přerově 0,9% rodin se závislými dětmi (v abs. 60 rodin) a v rámci Olomouckého kraje 1,6% rodin se závislými dětmi.

Převážná část rodin se třemi a více závislými dětmi má k dispozici byty I. kategorie (86,1%). Necelá desetina jich bydlí v bytech II. kategorie (7,1%). Byty III. a IV. kategorie obývá 6,8% rodin se třemi a více závislými dětmi.

e) Vybavení bytových domácností

Následující tabulka se věnuje ukazatelům vybavení bytových domácností a srovnává situaci ve městě Přerově a Olomouckém kraji.

**Srovnání bytových domácností města Přerova a Olomouckého kraje
podle vybavení (SLDB 2001)**

Vybavení bytových domácností	město Přerov	Olomoucký kraj
1 osobní automobil	37,6%	42,8%
2 a více osobních automobilů	3,4%	5,2%
telefon pevný i mobilní	20,4%	18%
PC s internetem	5,7%	5,3%
PC bez internetu	8,3%	8,3%
vlastní rekreační objekt	11,3%	8,4%
auto, PC, telefon, rekr. objekt	3,4%	2,6%

Jeden osobní automobil vlastní necelé dvě pětiny bytových domácností v Přerově (37,6%) a více než dvě pětiny bytových domácností v Olomouckém kraji (42,8%). Okolo dvou desetin bytových domácností je vybaveno pevným i mobilním telefonem (Přerov 20,4%, Olomoucký kraj 18%). Necelá desetina bytů je vybavena počítačem bez připojení na internet (v obou oblastech 8,3%) a o málo méně než dvacetina počítačem s internetem (Přerov 5,7%; Olomoucký kraj 5,3%). Kolem desetiny bytových domácností disponuje vlastním rekreačním objektem (Přerov 11,3%; Olomoucký kraj 8,4%).

5) Shrnutí

Při celkovém zhodnocení vývoje počtu obyvatel Přerova v posledních patnácti letech je zřejmé, že pozorovatelným trendem je pokles počtu obyvatel. Mezi lety 1994 a 2008 došlo k úbytku obyvatelstva o 8% (4 225 osob). Pro Přerov je typický migrační úbytek obyvatelstva, obyvatelé město opouští. Největší migrační úbytek za posledních dvacet let zasáhl Přerov v roce 2008, kdy z města odešlo téměř šest set obyvatel (596 osob).

K romské národnosti se při Sčítání lidu, domů a bytů 2001 přihlásilo 0,2% populace Přerova, což je v absolutních číslech 102 osob. Učinilo tak 54 mužů a 48 žen. V Přerově představují osoby bez vyznání téměř šest desetin zdejší populace (59%), třetina obyvatel města uvedla v roce 2001, že jsou věřící (33%). Téměř polovinu obyvatel Přerova (47%) reprezentují vdané ženy a ženatí muži. Počet svobodných mírně přesahuje jednu třetinu obyvatelstva (36%).

Z hlediska vzdělání dvě pětiny obyvatel Přerova (20,2%) tvoří skupinu osob bez vzdělání, s neukončeným základním nebo základním vzděláním. Více než třetina osob (35,3%) je vyučena nebo má střední odborné vzdělání bez maturity. Své vzdělání ukončily maturitní zkouškou bezmála tři desetiny populace města (29,3%). Vysokoškolské studium dokončila více než desetina obyvatel (10,7%). Nejmenší skupinou jsou obyvatelé Přerova s nástavbovým nebo vyšším odborným vzděláním (3,3%).

Ze srovnání obyvatelstva Přerova podle hlavních věkových skupin je zřejmé stárnutí místní populace. Nejmladší věková skupina obyvatel do čtrnácti let tvořila v roce 1991 více než dvě pětiny obyvatelstva Přerova (21%), ale v roce 2008 už jen mírně přesahovala jednu pětinu (12,8%). V tomto směru má pokles v nejmladší věkové skupině dopady na obsazenost například základních škol, ale jeho dopady se v čase projeví i jinde. Počet osob v produktivním věku se v průběhu let 1991 až 2008 nepatrně zvýšil (o 2,6%). Zato výrazně posílilo zastoupení obyvatelstva v poproduktivním věku, které bylo v roce 1991 reprezentováno jednou desetinou obyvatel (10,4%) a v roce 2008 už 16,1% obyvatel. Tento trend bude v čase vytvářet celou škálu potřeb této věkové skupiny, které bude potřeba uspokojovat a bezesporu vytvářet kapacitní tlak na místní síť poskytovatelů sociálních, zdravotních a dalších služeb. Mezi lety 1991 až 2001 zestárlo obyvatelstvo Přerova v průměru o tři roky.

V Přerově má ekonomicky aktivní obyvatelstvo (52,6%) převahu nad ekonomicky neaktivním obyvatelstvem (46,7%). Téměř třetina obyvatel Přerova je zaměstnána v průmyslu (30,7%), což může být problémem zejména v momentech útlumu průmyslové výroby. Na druhou stranu ale právě průmysl může vytvářet pracovní příležitosti pro osoby ohrožené sociálním vyloučením a podporovat programy pracovní integrace. Počet uchazečů o zaměstnání v Přerově se od roku 2001 do roku 2008 snížil z 3 233 osob na 2 034 osob, tedy o 1 199 osob (37,1%). Z nových dat z července letošního roku vyplývá, že v červenci 2009 bylo na Úřadu práce v Přerově evidováno 2 915 uchazečů o zaměstnání, což by znamenalo, že po pěti letech poklesu počtu uchazečů dochází k jeho nárůstu. V červenci 2009 činila průměrná délka evidence jednoho uchazeče o zaměstnání 618 dní.

Uchazeči o zaměstnání starší padesáti let tvořili v červenci 2009 více než čtvrtinu z celkového počtu uchazečů (27,9%). Osoby se zdravotním postižením se v červenci 2009 podíleli na počtu uchazečů v Přerově více než desetinou (11%). Podíl absolventů na celkovém počtu uchazečů o zaměstnání činil v červenci 2009 pouhých 2,7%. Osoby, které nedosáhly maturity, se na počtu uchazečů o zaměstnání podílejí více než dvěmi třetinami (67,7%). Osoby, které dosáhly maturity, nástavbového a vyššího odborného vzdělání nebo vysokoškolského vzdělání jsou zastoupeny mezi uchazeči bezmála jednou třetinou (32,2%). Ukazuje se, že dobrou prevencí nezaměstnanosti je dosažení středoškolského vzdělání.

Domovní fond tvoří ve městě Přerově 4 264 domů. Trvale obydlené domy představují více než devět desetin ze všech domů (91%). V Přerově počet rodinných domů dosahuje téměř tří čtvrtin (73,1%) a více než čtvrtinu domovního fondu Přerova tvoří bytové domy (25,2%). Podle dat ze Sčítání lidu, domů a bytů 2001 vlastní stát nebo obec téměř tři desetiny bytových domů Přerova (28,8%). Tento poměr se ale díky prováděné privatizaci bytového fondu v posledních letech zmenšil. Nadpoloviční většina bytových domů v Přerově má dvanáct a více bytů (58,4%). Nejvíce bytových domů pochází z období mezi roky 1946 až 1980 (68,6%). Průměrné stáří trvale obydlených bytových domů v Přerově je 40,7 let.

Bytový fond ve městě Přerově čítá 18 893 trvale obydlených bytů (dále jen TO byty) a je z více než tří čtvrtin tvořen TO byty v bytových domech (82,7%). Největší část TO bytů v bytových domech Přerova, téměř čtyři desetiny, představují byty člena bytového družstva (36,1%). Následují byty nájemní, které se na bytovém fondu v bytových domech podílejí o málo více než jednou třetinou (33,8%), a byty v osobním vlastnictví, které jsou zastoupeny necelými třemi desetinami (27,9%).

Do více než jedné desetiny TO bytů v bytových domech není zaveden plyn (14,5%) a 0,3% TO bytů nemá přívod vody (v abs. 48 bytů). Vlastní sprchový kout nebo koupelnu postrádá 1,6% (v abs. 253 bytů) a vlastní splachovací záchod 0,6% (v abs. 101 bytů) TO bytů v bytových domech. V Přerově je téměř devět desetin TO bytů v bytových domech vybaveno ústředním topením (88%) a bezmála desetina bytů využívá k vytápění kamna (8,7%).

Třípokojové byty představují v Přerově více než dvě pětiny TO bytů v bytových domech (43%). Více než jedna třetina bytů má dva pokoje (39,1%) a jednopokojových bytů je o málo více než jedna desetina (13,8%). V Přerově jsou byty I. kategorie zastoupeny 96,9%. Byty II. kategorie tvoří více než dvě procenta (2,1%) TO bytů v bytových domech (v abs. 322 bytů). Jen 0,7% představují byty III. a IV. kategorie (v abs. 102 bytů).

Rodinných domácností je v Přerově 14 049 a více než čtyři pětiny z nich reprezentují úplné rodiny (80,3%). V Přerově představují rodiny bez závislých dětí více než jednu polovinu z celkového počtu rodinných domácností (51,4%). Téměř čtvrtinu rodin tvoří ty, které mají jedno závislé dítě (24,1%), a o málo méně je rodin se dvěma závislými dětmi (21,4%). Tři a více závislých dětí nalezneme ve 3% rodin (v abs. 422 rodin). Třípokojovým bytem ve městě Přerově disponuje více než polovina rodin se závislými dětmi (53,4%). Téměř tři desetiny takových rodin bydlí ve dvoupokojových bytech (28,4%) a více než desetina jich obývá čtyř a vícepokojový byt (13,7%). Nejméně rodin se závislými dětmi má byt s jednou obytnou místností (4,4%, v abs. 298 rodin).

Téměř polovina rodin se třemi a více závislými dětmi bydlí ve třípokojových bytech (49,5%). Více než čtvrtina těchto rodin má k dispozici byt se dvěma obytnými místnostmi (25,9%) a necelá pětina čtyř a vícepokojový byt (19,5%). Jednopokojový byt obývá 5,1% rodin se třemi a více závislými dětmi. Většina rodin se závislými dětmi bydlí v bytech I. kategorie (96,7%). Byty II. kategorie disponují 2,4% rodin se závislými dětmi. Byty III. a IV. kategorie užívá v Přerově 0,9% rodin se závislými dětmi (v abs. 60 rodin). Převážná část rodin se třemi a více závislými dětmi má k dispozici byty I. kategorie (86,1%). Necelá desetina jich bydlí v bytech II. kategorie (7,1%). Byty III. a IV. kategorie obývá 6,8% rodin se třemi a více závislými dětmi.

VII. PREZENTACE PŘEROVSKÝCH ROMŮ V PŘEROVSKÉM DENÍKU

Předmětem následující analýzy se stal místní tisk, zastoupený Přerovským deníkem. Dříve vycházel pod názvem Nové Přerovsko, nyní vychází pravidelně každý den kromě neděle. Tento titul se orientuje mimo jiné na zpravodajství z Přerovska a z Olomouckého kraje a je významným informačním zdrojem, z kterého občané města čerpají informace. V pátek navíc čtenáři nalézají uvnitř listu týdeník s názvem Nové Přerovsko. Vydavatelem je VLTAVA-LABE-PRESS, a. s.

O významu tohoto informačního zdroje pro občany města již referuje průzkum veřejného mínění pod názvem „Jak dál v Přerově, řekni, občane!“ (2003). Informace o dění ve městě získávají občané především z listů Nové Přerovsko a Přerovské listy, z Kabelové televize Přerov a z plakátovacích ploch.

Během výzkumu jsme zjistili, že velký význam má při utváření, rozumění a uchopení problému sociálního vyloučení ve městě veřejné mínění. To čerpá informace právě prostřednictvím zmiňovaného titulu, a tak nás zajímalo, jakým způsobem Přerovský deník prezentuje témata související s přítomností Romů ve městě. Podrobili jsme analýze mediální výpovědi (medializované obsahy) v deníku o Romech za poslední tři roky – tedy za období 2007–2009 (září). Hledali jsme odpověď na otázku, jak média informují o Romech a v jakých souvislostech. Kladli jsme si otázky, jaká témata se v souvislosti s Romy objevují, jakými událostmi se média zabývají a jak informují o dění v regionu týkajícího se Romů. Vzhledem k tomu, že nám šlo zejména o porozumění souvislostí, tak jsme zvolili diskurzivní analýzu. Diskurzivní analýza vychází z přístupů sociálního konstruktivismu, který je založen na historickém a kulturním pojetí diskurzu. Diskurz¹⁹ je určitým druhem sociálního jednání, který hraje roli při vytváření sociálního světa. Nezkoumá, co je pravda a co není. Vychází z přesvědčení, že sociální aktéři produkují různé, leč omezené reprezentace a interpretace světa. Zajímá nás, které výpovědi (promluvy, texty) jsou produkovány v diskurzu média, s jakými pojmy se v souvislosti s Romy vyskytují a do jakých vzájemných vztahů jsou ve výpovědním prostoru uváděny. Do analýzy vstoupil celý korpus textů, celkem se jednalo o 144 článků.²⁰

¹⁹ Slovo diskurz pochází z latiny, *discurrere* označovalo promluvu, projev, řeč, rozpravu. V současné době je diskurz chápán jako uspořádaný soubor vět o daném předmětu, konkrétní podoba vědění o určité věci. Obecně se jedná o celek všech výpovědí, mluvených a psaných. Je popisován nikoliv prostřednictvím konkrétních autorů, ale skrze výpovědi, za nimiž není shledáván žádný skrytý smysl nebo záměr konkrétních osob.

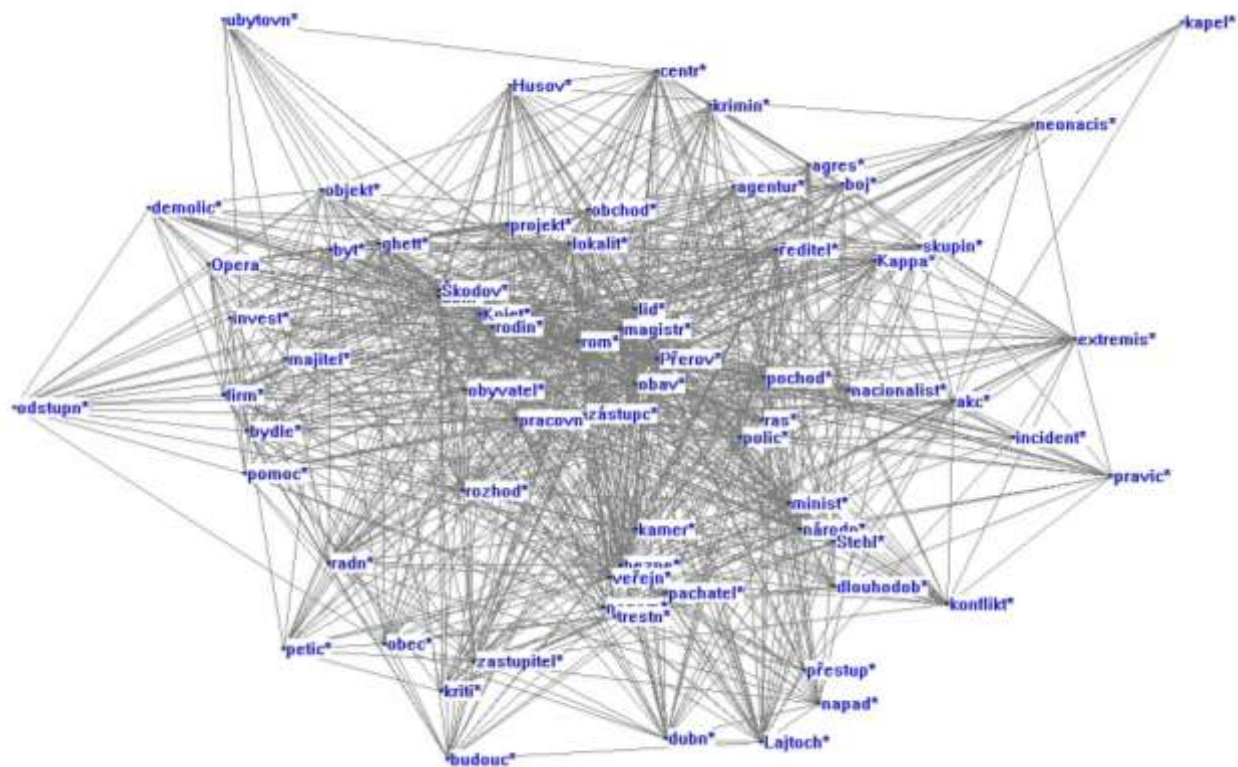
²⁰ Korpus textů zahrnoval 359 535 znaků bez mezer. Texty jsme vyhledali na základě těchto slov: rom, romů, romové, romy, romu, romům, romem, romovi, romech, rome, roma. Následně jsme manuálně odstranili nerelevantní části textu a nadbytečné znaky, které by ztěžovaly analýzu. Nadbytečné znaky byly tečky, které neukončovaly věty, a jiné znaky (&, /, \$, " apod.). Vyčištění textu jsme provedli v programu TextStat 3.0. Takto očištěné soubory jsme sloučili do jednoho korpusu, který vstoupil do analýzy jako data. Korpus tak tvořil celkem 2 047 stran, tvořilo ho 14 252 020 znaků s mezerami.

Vycházeli jsme výhradně ze slov a slovních spojení, které se v textu vyskytují. Zjistili jsme frekvenci všech slov v textu, vybrali nejčastěji se vyskytující slova a vytvořili frekvenční slovník.²¹ Slova jsme převedli na základní tvar a sloučili významově blízka. Korpus jsme rozčlenili na části – analytické jednotky a prostřednictvím kvantitativního softwaru jsme spočítali výskyty a spoluvýskyty slov ve všech jednotkách a po dalších úpravách jsme zobrazili vzdálenost slov v grafické podobě.²² Vycházíme z toho, že slova vyskytující se v podobných kontextech mají příbuzný význam. Z následujících grafů vyčteme základní strukturu pojmů, kterou interpretujeme. Vzdálenost jednotlivých prvků v grafu vnímáme jako vzdálenost diskurzivní. Slova, která jsou v grafu umístěná blíže ke středu, se nacházejí v centru. Ta, která jsou od středu dále, se ocitají na okraji. Při interpretaci posuzujeme diskurzivní vzdálenost mezi slovy a také jejich umístění v prostoru. Hledáme vysvětlení pro jednotlivé konfigurace ve výpovědním prostoru.

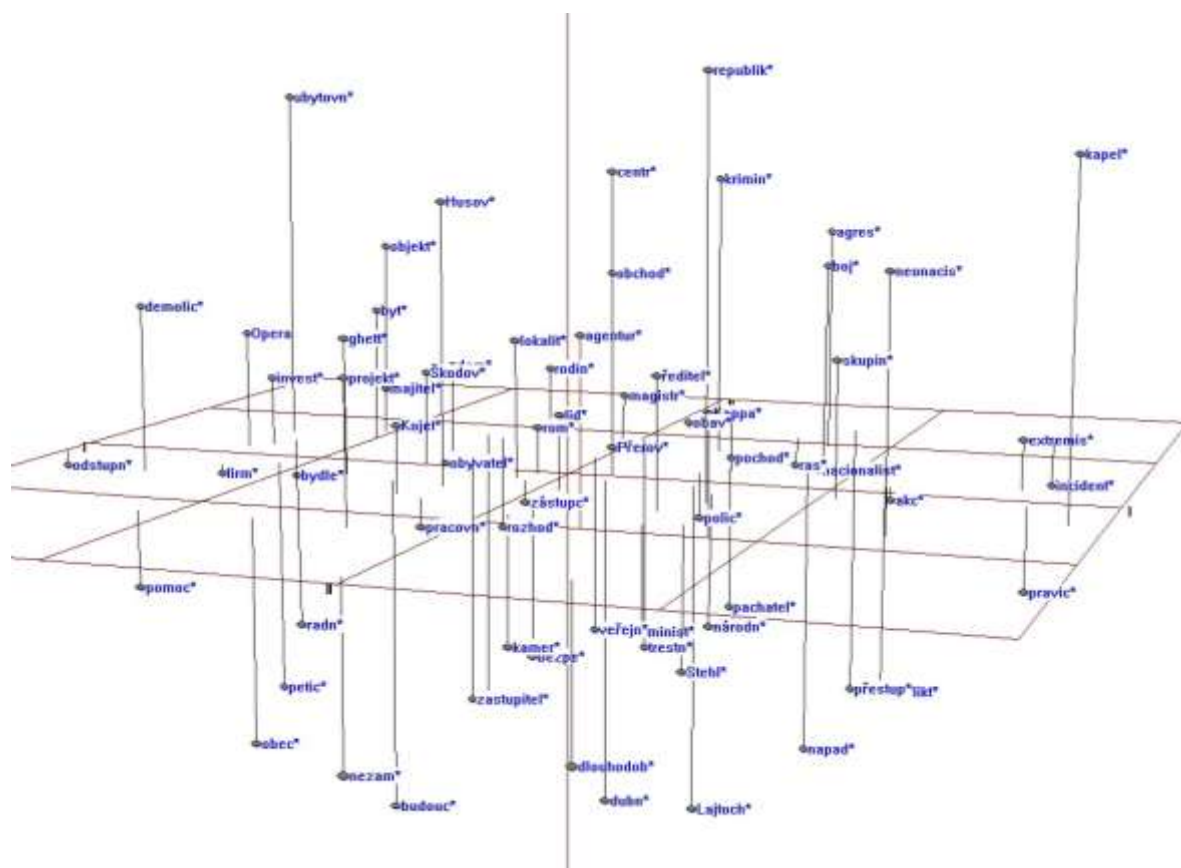
O složitosti, hustotě vztahů a vzdálenosti mezi nejfrekventovanějšími slovy vypovídá následující graf.

²¹ Prvním krokem analýzy je sestavení slovníku pomocí programu pro kvantitativní textovou analýzu Hamlet II. Frekvenční slovník uvádí nejčastěji se vyskytující významově samostatná slova. Tento slovník jsme dále upravili tak, aby se v něm neobjevovaly funkční a kontextuální slova (číslovky, částice, předložky, spojky atd.). Z takto upraveného slovníku jsme sestavili slovník nejfrekventovanějších slov. Vybraná slova jsme upravili na jejich základní tvar, např. rom* zahrnuje slova jako romský, romovi, romům, romové atd. V analýze pak byly vyhledány všechny tvary slova „rom“. Celkem jsme do analýzy nechali vstoupit více než 70 slov.

²² Dalším krokem bylo zjistit společné výskyty slov, k čemuž jsme použili opět analytický program. Z párových četností spoluvýskytů vznikla symetrická matice, kterou jsme normalizovali pomocí Jaccardova koeficientu podobnosti. Pro převedení matice vzdáleností do prostoru jsme použili mnohorozměrné škálování (MDS). Výsledkem je mapa slov, která jsou v grafu zobrazena jako body. Ta slova, která jsou v textech k sobě nejbližší (spoluvýskyt v jedné větě), se také v prostoru nacházejí blízko sebe. Naopak slova, která jsou v textech vzdálená, se v prostoru zobrazují daleko od sebe. Výsledek uvádíme v trojrozměrném prostoru.

Konfigurace slov ve výpovědním prostoru (trojrozměrně)

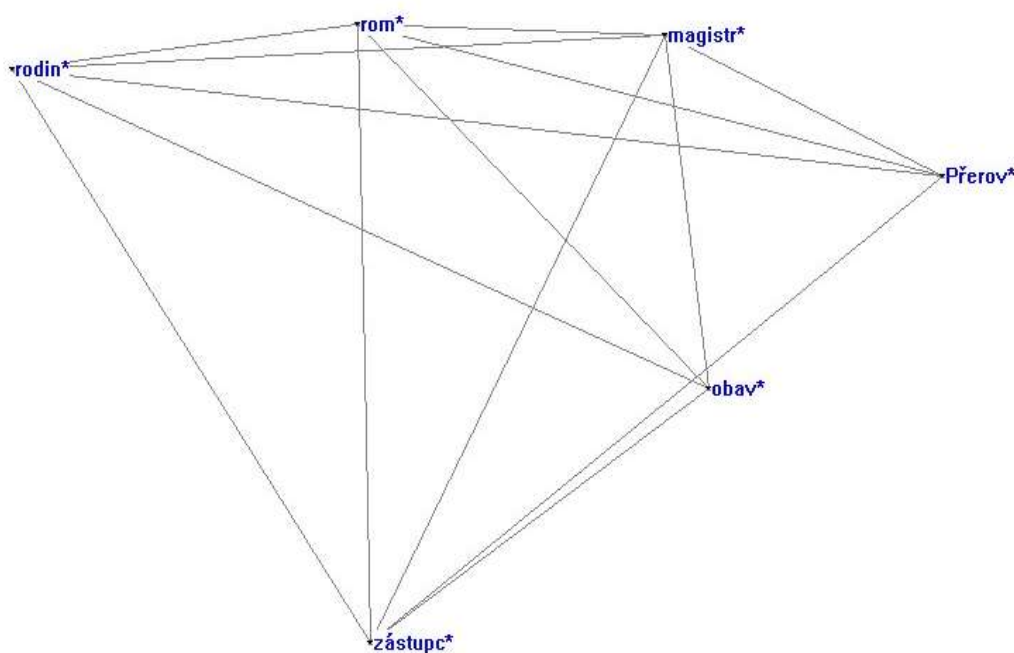
Nyní přistoupíme k interpretaci těchto zobrazení. Při interpretaci se zaměříme nikoliv na jednotlivá slova, ale na strukturu celého výpovědního prostoru. Velmi četná slova, která se v textech nejvíce vyskytují a opakují, nalézáme v grafech kolem středu. Blíže středu jsou slova sémanticky blízká. Jejich pozice je stabilní, zatímco méně četná a frekvenčně nevázaná slova se nacházejí na okrajích grafů. Při interpretaci si povšimneme hlavních aspektů výpovědního prostoru. Sledujeme, které:

- pojmy jsou si blízké, a které naopak vzdálené (polarita),
- pojmy jsou seskupeny do tzv. shluků,
- shluky lze ve výpovědním prostoru nalézt,
- pojmy jsou centrální,
- pojmy jsou periferní.

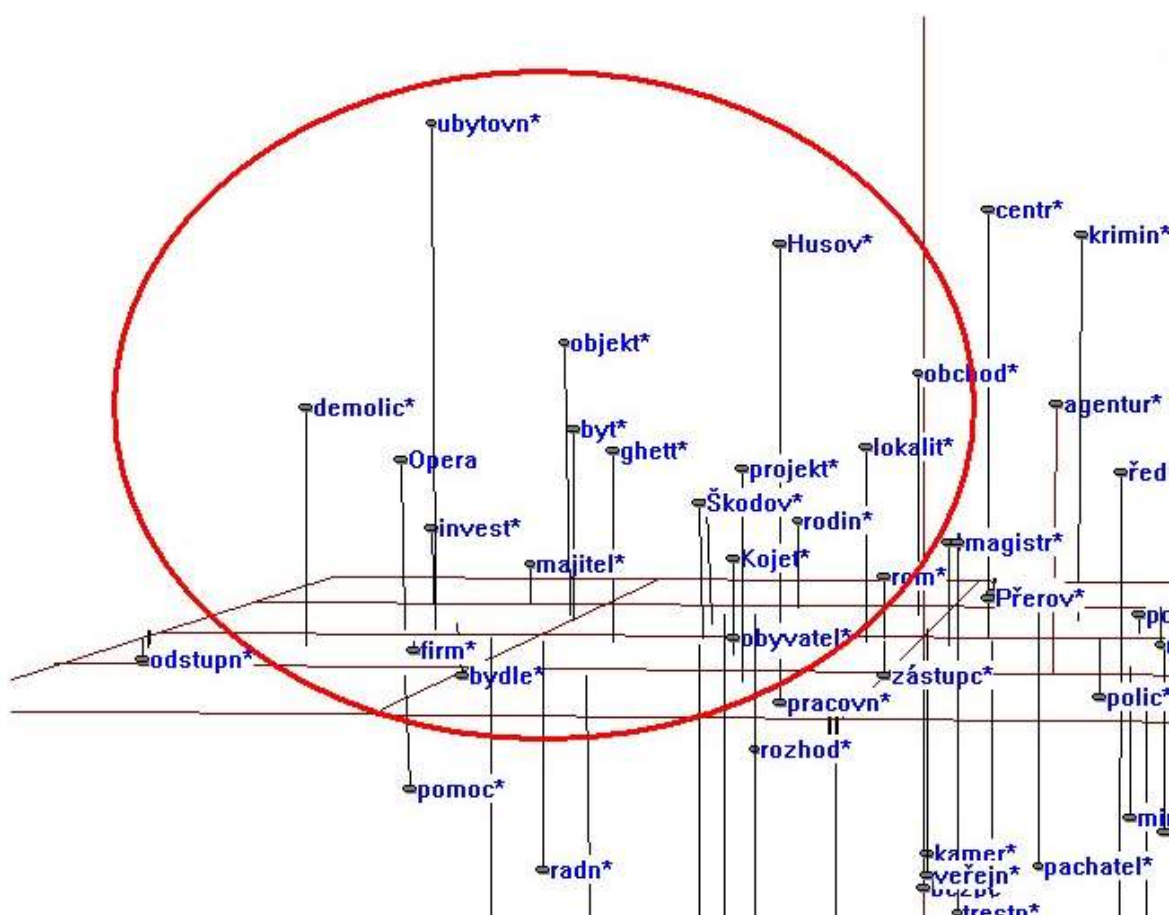
Vzdálenosti mezi jednotlivými slovy jsou pro nás vzdálenostmi diskurzními.

Shluk I. – centrální pojmy

Ústředními slovy celého výpovědního prostoru jsou Rom* a Přerov*. Tvoří ústřední osu, kolem které se strukturuje celé výpovědní pole. Následující graf ukazuje už i další slova, která se vyskytují v blízkosti této ústřední osy – magistrát a obavy. Pokud se poohlédneme po dalších blízkých slovech, tak zjistíme, že k základním charakteristikám Roma patří bydlení v lokalitách Škodova, Kojetínská a Husova a rodinný (velkorodinný) život.

Významným tématem jsou přerovská ghetta, tři ulice, které jsou v tisku zmiňovány velmi často společně – Škodova, Kojetínská a Husova. Velké téma přerovských ghetť je v rámci grafu situováno ve druhém kvadrantu. Zmíněná místa jsou prezentována jako ghetta, která se skládají ze souboru domů, v nichž bydlí Romové. Romové jsou obyvatelé těchto míst, sociálně vyloučených lokalit, obývají v ghettech objekty a byty. Nejčastěji jsou však Romové obyvatelé domů na ulici Škodově. Lokality Husova a Kojetínská se v něčem podobají a trochu od lokality Škodova liší. Především tím, že Romové jsou nejčastěji spojováni s ulicí Škodova, s ostatními lokalitami o něco méně často. Co zase všechna tři místa spojuje, je jejich charakter ghetta.

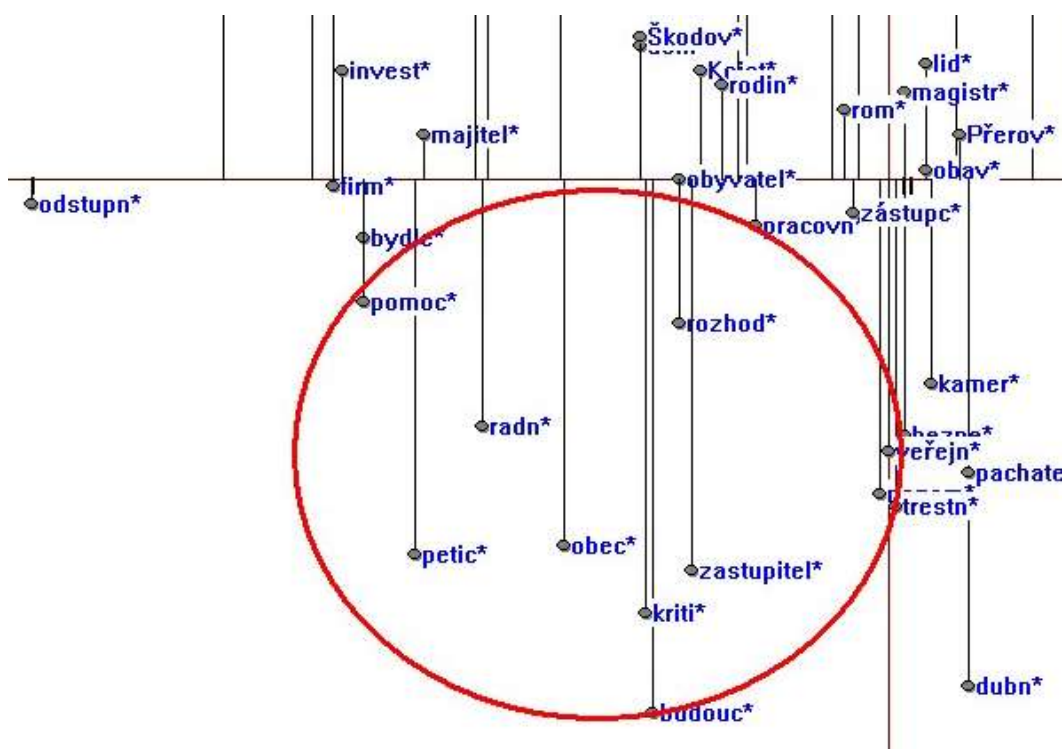

Téma Škodovy ulice má ještě jedno specifikum. Periodikum se věnuje okolnostem prodeje domů soukromému investorovi, firmě Opera Bohemia, která je novým majitelem domů. Do popředí vystupuje zástupce firmy, viditelný reprezentant v rámci Přerova. S investicí souvisí demolice a vyplácení odstupného. Do oblasti bydlení v ghettech míří řada projektů. Poněkud stranou všeho nalézáme sdělení

o ubytovnách, které jsou rovněž pokládány za ghetta, a objektech nabízejících ubytování Romům.

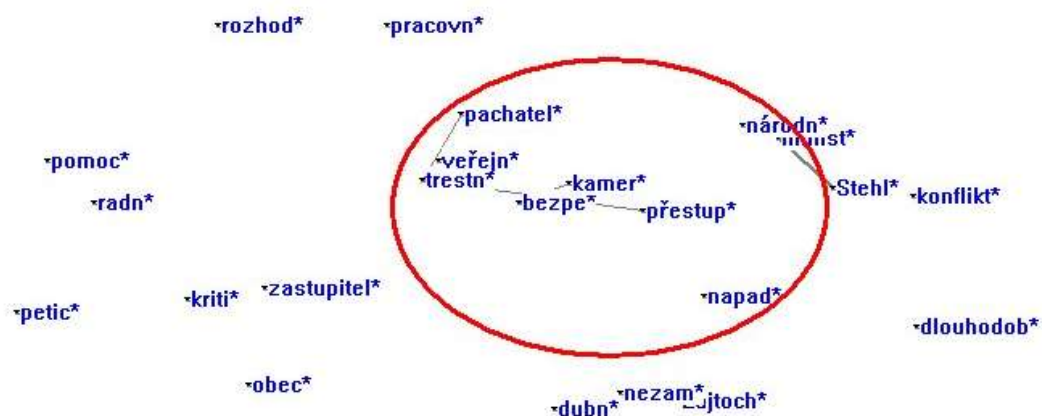
Shluk III. – věci veřejné

Třetí shluk, který nalézáme ve třetím kvadrantu výpovědního prostoru, se věnuje tématu věcí veřejných. Zde jsou situovány rozhodnutí radnice a zastupitelů, která se týkají obecních záležitostí a budoucnosti města. Rozhodování také patří zástupcům a pracovníkům města. Veřejný prostor zaplňují protestní petice a kritiky ve vztahu k „romské otázce“, na které představitelé obce reagují. Také zde nalézáme spojitost mezi obcí a pomoci Romům v otázce bydlení. Rozhodování o věcech veřejných stojí v opozici vůči tématu přerovských ghett – reaguje na jejich existenci a zejména na problematiku bydlení Romů.

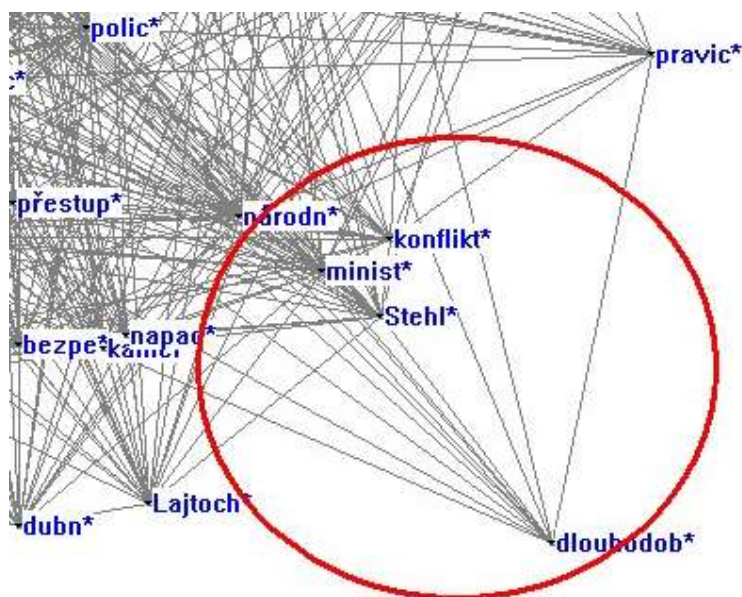
Shluk IV. – Romové jako pachatelé

Další shluk slov se nalézá ve čtvrtém kvadrantu a spojuje ho téma bezpečnosti. Romové jsou představováni jako pachatelé trestné činnosti a přestupků, jsou uváděni v souvislosti s napadením. Otázka, která se v této souvislosti řeší, se týká bezpečnosti ve veřejném prostoru a zajištění problémových míst kamerovým systémem. Ve spojitosti s tématem bezpečnosti se vyskytuje jméno primátora města a také otázka nezaměstnanosti.

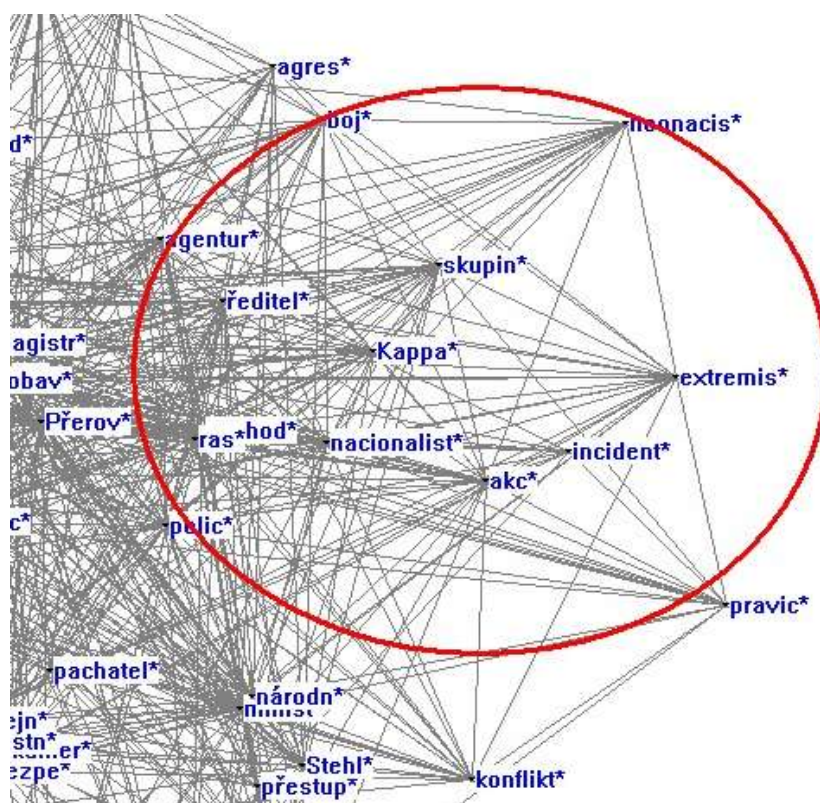
Shluk V. – Ministerstvo pro lidská práva

Rovněž ve čtvrtém kvadrantu náleží vedle tématu bezpečnosti místo působení ministerstvu pro lidská práva. Pozornost médií si zasloužila bývalá ministryně. Ministerstvo se zabývá tématy národnostních menšin a intervnuje do konfliktních situací. Řešení, která se konfliktních situací týkají, jsou však dlouhodobá.

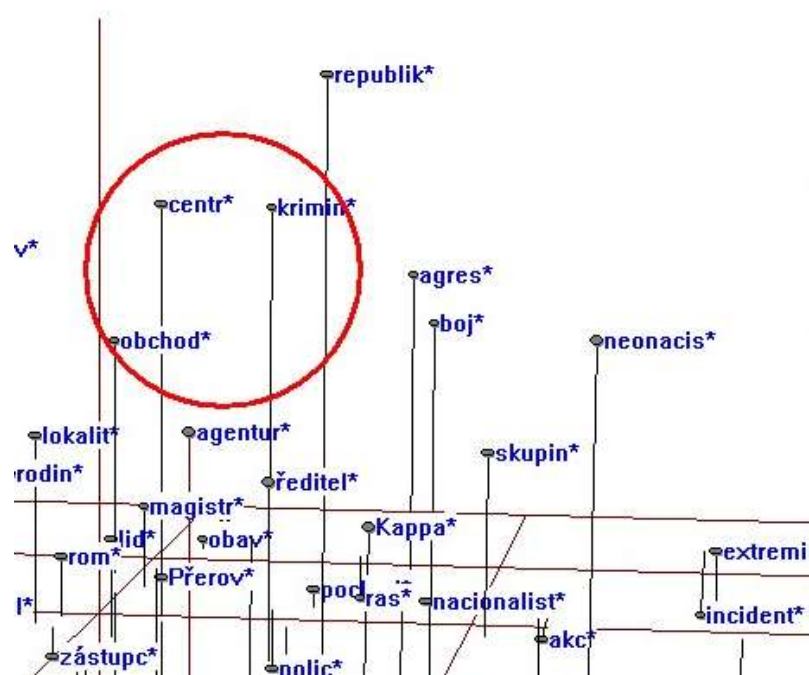
Shluk VI. – extremisté v akci

Velkým samostatným tématem, které se v periodiku prosadilo, jsou akce extremistů. V grafu obsadilo prostor prvního kvadrantu. Extremisté pořádají ve městě různé akce a vyvolávají množství incidentů. Jsou to skupinky nacionalistů, kteří se projevují agresivně a vyvolávají ve městě bojůvky a střety. Pořádají koncerty a vystoupení kapel. Významnou akcí byl pochod nacionalistů ve městě. Jejich aktivitám a rasově motivovaným akcím se postavila policie, její ředitel, ale i další organizace – nejčastěji je zmiňována Agentura pro sociální začleňování a nevládní nezisková organizace Kappa-Help, okrajově i magistrát. Tyto aktivity vyvolávají u místní populace obavy, stejně jako u magistrátu a Romů.

Shluk VII. – kriminalita v centru města

Spíše okrajovým tématem je kriminalita, která souvisí s krádežemi v obchodech v centru města. Toto téma rovněž náleží prvnímu kvadrantu.

Když shrneme výsledky diskurzivní analýzy periodika Přerovský deník, tak „romská tematika“ je prezentována v několika tematických celcích. V první řadě Romové obývají tři romská ghettá na ulici Škodova, Husova a Kojetínská, sociálně vyloučené lokality, nejčastěji jsou ale zmiňováni v souvislosti s ulicí Škodova. Periodikum se věnuje okolnostem prodeje domů soukromému investorovi, firmě Opera Bohemia, která je novým majitelem. S investicí souvisí demolice lokality a vyplácení odstupného. Na okraji zájmu jsou ubytovny.

Dalším velkým tématem, které se týká existence ghett, jsou rozhodování ohledně věcí veřejných. O nich rozhodují radnice a zastupitelé, určují chod obecních záležitostí a budoucnost města. Konkrétní rozhodování provádějí zástupci a pracovníci města. Veřejný prostor zaplňují protestní petice a kritiky ve vztahu k „romské otázce“, na které představitelé obce reagují. Obec hraje velkou roli v řešení otázky bydlení Romů. Rozhodování o věcech veřejných stojí v opozici vůči tématu přerovských ghett – reaguje na jejich existenci a zejména na problematiku bydlení Romů.

Romové jsou v tisku identifikováni jako pachatelé trestné činnosti a přestupků, jsou uváděni v souvislosti s napadením. Řešena je otázka bezpečnosti ve veřejném prostoru a zajištění problémových míst kamerovým systémem. V souvislosti s tématem bezpečnosti se vyskytuje jméno primátora města a také otázka nezaměstnanosti.

Dalším tématem je působení ministerstva pro lidská práva. Pozornost médií si zasloužila bývalá ministryně. Ministerstvo je představeno jako zastánce národnostních menšin, intervenující do konfliktních situací. Řešení, která se konfliktních situací týkají, jsou však dlouhodobá.

Velkým tématem jsou akce extremistů ve městě a regionu. Extremisté pořádají ve městě různé akce, vyvolávají množství incidentů. Jsou to skupinky nacionalistů, kteří se projevují agresivně a iniciují ve městě bojůvky a střety. Pořádají koncerty a vystoupení kapel. Významnou akcí byl pochod nacionalistů ve městě. Jejich aktivitám a rasově motivovaným akcím se postavila policie, ale i další organizace –nejčastěji je zmiňována Agentura pro sociální začleňování a nevládní nezisková organizace Kappa-Help, okrajově i magistrát. Tyto aktivity vyvolávají obavy u všech zúčastněných stran.

Marginálním tématem periodika je kriminalita, která se týká krádeží v obchodech v centru města a jeho blízkosti.

Shrnutí

Tedy – Romové jsou prezentováni především jako obyvatelé ghett, přičemž veřejné instituce reagují na jejich existenci, zabývají se problematikou bydlení, reagují na kritiky obyvatelstva a přijímají rozhodnutí. Romové jsou vykresleni jako pachatelé trestné činnosti, což vede k potřebě řešit otázku bezpečnosti ve městě. Zastáncem Romů je ministerstvo pro lidská práva, které sice intervenuje, ale řešení jsou příliš dlouhodobá. Ve městě působí extremisté, pořádají akce, postavila se jim především policie, ale i další organizace. Působení extremistů vyvolává mezi lidmi velké obavy. Analýza odkryla základní stereotypy, které se týkají vnímání Romů jako obyvatelů ghett, pachatelů trestné činnosti a celkově ve spojitosti s bezpečnostní otázkou. Organizace jsou zde proto, aby nějak situaci řešily. Město přitahuje extremisty, což vyvolává strach. Zcela chybí informace o každodenním životě Romů, a pozitivních vzorech a dobrých příkladech soužití.

VIII. PODOBA ZÁVISLOSTÍ V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH

Při mapování závislostí v romských sociálně vyloučených lokalitách v Přerově jsme se setkali s častým problémem monitoringu sociálně patologických jevů. K tomuto tématu stejně jako k jiným samozřejmě neexistuje statistická dokumentace se zachycením etnicity. V mapování závislostí jsme se proto museli spoléhat na odhady expertů a na výpovědi komunikačních partnerů z řad obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Získané údaje nicméně považujeme za vysoce validní. Výpovědi různých aktérů popisující problematiku závislostí z odlišných perspektiv jsou v plném souladu a dávají dohromady výjimečně konzistentní obraz.

Při mapování závislostí jsme se setkávali s rozpíjením hranic mezi etnicitou a sociálním vyloučením. Ve výpovědích expertů i obyvatel sociálně vyloučených lokalit se mísila etnicita a sociální vyloučení tak, že byla patrná etnizace sociálního problému. Když jsme se ptali na závislosti, byly tematizovány ve spojení s romským etnikem, nikoliv ve spojení se sociálně vyloučenými lokalitami (zjednodušeně řečeno, získali jsme výpovědi typu „pro Romy je typické, že...“, nikoliv výpovědi typu „pro Husovu/Škodovu/Kojetínskou je typické, že...“). Zpětně tuto skutečnost interpretujeme tak, že závislosti nejsou v sociálně vyloučených lokalitách vnímány jako specifický problém, který je charakteristický jen pro toto prostředí. Komunikační partneři ale vnímali typické rysy, které má nebezpečí závislostí pro Romy jako takové. Tedy pro Romy, kteří žijí na různých místech v Přerově, nejen v sociálně vyloučených lokalitách. Oblast závislostí je také úzce spojena s nastavením sociálních sítí závislých. Např. ti, kdo užívají drogy, je od někoho dostávají, s někým konzumují. Pro sociální sítě obyvatel vyloučených lokalit jsou přitom typičtější příbuzenské vazby než ty sousedské. Distribuce závislostí tedy probíhá napříč sociálně vyloučenými a jinými lokalitami, jejichž obyvatelé jsou v intenzivním kontaktu.

1) Úvod a popis situace

Největším problémem, který se na poli závislostí v romských sociálně vyloučených lokalitách a obecně mezi Romy ve městě Přerově objevuje, je hra na výherních automatech. Ta nabývá rozličných podob na škále rekreační hra až gamblerství. V současné době je v Přerově provozováno 379 výherních hracích přístrojů povolených Magistrátem města Přerova, 247 videoterminálů, 18 kusů elektronických rulet a 5 kusů elektronických kostek, povolených Ministerstvem financí ČR (leden 2009). Hraní je mezi Romy velmi rozšířené a výrazně se podílí na zvyšování ekonomické dimenze sociální exkluze. Hra na výherních automatech jde napříč všemi sociálními vrstvami Romů v sociálně vyloučených lokalitách (a pravděpodobně také mimo ně) a představuje zásadní zdroj úniku financí z komunity.

Odhady hovoří o tom, že hrají až tři čtvrtiny romských mužů. Ostatní závislosti v pomyslném žebříčku rizikovosti zaostávají. Můžeme konstatovat, že ostatní rizikové oblasti závislostí nejsou vnímány jako závažné.

Dalším, výrazně nižším, rizikem je rozšíření marihuany mezi romskou mládeží. Experti se neshodují na procentuálních odhadech, ty jsou však v každém případě velmi vysoké. Pravidelně užívá marihuanu 30 až 50% dětí a dospívajících (první odhad). „Zkusí to každý, pravidelně kouří tak polovina (druhý odhad). „Trávu kouří naprostá většina našich děcek, půjde to až o 80% těchto děcek“ (třetí odhad). Popularita marihuany se zdá být vyšší než u majoritní společnosti. Příčiny můžeme vidět v životním stylu romských -náctiletých, kteří jsou častěji na úřadech práce, a tím častěji bez pravidelné celodenní aktivity. Volba marihuany je dána příznivou cenou a snadnější možností utajení konzumace před okolím (než je tomu např. u alkoholu).

Třetím rizikem, které v sociálně vyloučených lokalitách monitorujeme, je rekreační užívání pervitinu mezi mladými romskými muži. Co se týče skutečné závislosti na pervitinu, expertní odhady hovoří o 30 až 50 Romech v Přerově, ale toto číslo je velmi orientační. Typickým je skutečně spíše rekreační užívání, které je častější v určitém věku a při určitých příležitostech. Odhaduje se, že zkušenost tohoto typu má s pervitinem 25% Romů ze sociálně vyloučených lokalit. Typickým rekreačním uživatelem pervitinu je Rom mezi 20 a 30 lety, který užíváním demonstruje svůj „vyšší status“, tedy že na drogu má peníze. Pervitin je drogou, která více či méně umožňuje rekreační užívání (i když s velkými riziky) a tito rekreační uživatelé s drogou přestávají bez odborné intervence. Příčinou je změna životního stylu ovlivněná věkem nebo jiné situační faktory (např. přestěhování dealera). Můžeme proto odhadnout, že v Přerovských sociálně vyloučených lokalitách existuje konstantní procento rekreačních uživatelů pervitinu, konkrétní osoby, které toto procento tvoří, se však mění. S užíváním drogy přestávají uživatelé kolem třicátého roku věku, noví uživatelé dorůstají kolem dvacátého roku věku.

K popularitě pervitinu a marihuany přispívá jejich finanční dostupnost a sociálně integrační prvky v jejich užívání. Ani v jednom případě ovšem nelze hovořit o problému drogové závislosti. Ta je v sociálně vyloučených lokalitách marginální. Ani v případě užívání marihuany, ani v případě rekreačního užívání pervitinu neprodukuje tato činnost jako vedlejší produkt kriminalitu. Na rozdíl od hry na výherních automatech je finanční zátěž spojená s těmito drogami snesitelná (cena jedné dávky pervitinu se pohybuje v rozmezí 200 až 250 Kč) a své uživatele nenutí k nelegálním způsobům získávání finančních prostředků. Cena marihuany je dle dostupných údajů nižší než cena alkoholu.

Oproti očekáváním a zkušenostem z jiných sociálně vyloučených lokalit není v Přerově rozšířený heroin a tolueen (nebo jiné čichačské drogy).

Gamblerství stejně jako drogová závislost mají v romských komunitách jiný status než v majoritní společnosti. Nejsou vnímány z medicínského hlediska jako nemoc. Dokud nezačnou být provázeny negativními sociálními důsledky (např. krádeže

v rámci komunity z důvodu potřeby získání financí pro nákup drogy či pro hru), komunita včetně nejbližší rodiny je toleruje a neproblematizuje. Romové proto jen zřídka využívají služeb neziskových organizací pro terapii, výměnu jehel apod. Nepotýkají se s existenčními problémy, jehly a jiné pomůcky kupují v lékárnách. Nemůžeme říci, že by služby neziskových organizací nevyužívali proto, že by v ně neměli důvěru (pracují v nich i romští pracovníci). Spíše nepociťují potřebu této služby. Poptávku po intervenci spouští až psychické či interpersonální problémy (např. domácí násilí páchané pod vlivem drogy). Romové pouze v ojedinělé míře využívají také možnosti institucionální léčby. Tolerantní sociální síť Romům umožňuje i v případě rozvinuté závislosti čerpání dostatečných finančních a jiných podpůrných zdrojů tak, že závislí neprodukují kriminalitu. Ze začátku závislosti můžeme tuto podporu vnímat pozitivně. Problematickou se podpora stává z dlouhodobějšího hlediska. Podpůrná síť vlastně umožní závislému relativně bezproblémové užívání drogy, a tím oddaluje řešení problému (léčbu, intervenci, asistenci).

Co se týče nejběžnější legální drogy, alkoholu, závislost na něm není vnímána jako problém, který by vyžadoval speciální intervenci. Jedná se samozřejmě o drogu užívanou, ale, jak se shodují experti, na rozdíl od majoritní společnosti nevede u Romů k vážným sociálním problémům (např. není příčinou těžkých psychických obtíží, rozvodů apod.). Odhady hovoří o tom, že alkohol pije denně 10–20% obyvatel sociálně vyloučených lokalit.

V romských sociálně vyloučených lokalitách je dále zdokumentováno častější kouření cigaret. To se týká populace jako celku, ale také dětí (kouří již ve věku jedenácti až dvanácti let), mladistvých, těhotných a kojících žen. Děti jsou často od raného věku vystaveny pasivnímu kouření. Rozšířené kouření vedle finanční náročnosti přispívá k nezdravému životnímu stylu, který je na části obyvatel sociálně vyloučených lokalit patrný (častá obezita, dýchací obtíže – astma, kašel).

2) Interpretace situace obyvateli sociálně vyloučených lokalit

V mapování závislostí mezi obyvateli romských sociálně vyloučených lokalit jsme narazili na užívání legálních drog, nelegálních drog a gamblerství. U drog nás nezajímala pouze otázka úzu (tedy běžného užívání), ale i abúzu (nadužívání) a misúzu (zneužívání). Abúzus pak může vést ke vzniku závislosti na dané droze, misúzus je pak podobou interakce, kdy daná droga je užívána v nežádoucím čase, místě eventuálně osobou. Zde nás především zajímalo, jak se staví příslušníci sledovaného etnika ke konzumaci legálních drog nezletilými.

a) Legální drogy

Okrajově jsme se dotazovali na postoje rodičů ke kouření svých dětí. Nedostali jsme zcela jednoznačnou odpověď. Ve dvou případech nám bylo pracovníci v sociálních službách řečeno, že Romové jsou tolerantnější ke kouření svých dětí,

zejména pak chlapců. „V některých rodinách kouří kluci ještě před patnáctým rokem, někde začínají už v desíti. Nelze však tvrdit, že by to bylo ve všech rodinách. Spíše to platí pro oblasti, kde Romové žijí v „ghettech“, zde je tlak většinové kultury méně zřetelný“ (z výpovědi pracovnice). Romové jsou přísnější ke kouření dívek, tyto jsou spíše rodiči trestány za své nikotinové experimenty, není jim dovoleno kouřit před svými rodiči.

Krabičky cigaret jsou často sdíleny mezi dospělými a dětmi mladšími patnácti let (11, 12 let). Tolerance rodičů je nastavena tak, že např. syna požádají, aby jim cigaretu zapálil. Když se syn po dvou potaženích zdráhá cigaretu odevzdat, zvýší rodič hlas a upozorní ho na to, že je ještě na kouření moc mladý. Signály, které děti v tomto smyslu od svých rodičů dostávají, jsou rozporuplné. Kouření v omezené míře je vpodstatě tolerováno.

Někteří rodiče tolerují i konzumaci alkoholu svých dětí. Není až tak neobvyklá situace, že v rámci rodinných oslav je alkohol nabízen starším dětem, ne k nějaké masivní konzumaci, ale jako přípitek. Tolerantní postoj je uplatňován opět spíše vůči chlapcům, dívky jsou vedeny k abstinenci.

Romové konzumují méně alkohol v restauracích a více doma nebo při sešlostech na veřejných prostranstvích, kde mají tendenci se scházet. K tomu existují dva důvody. První důvod je ryze ekonomický. Alkohol kupovaný v restauracích je dražší než alkohol zakoupený v běžných obchodech. Druhým důvodem je skutečnost, že Romové jsou z restaurací vytlačováni. Obsluhující je odmítají obsloužit s tím, že by „...se ožrali a pak by tam dělali bordel“ (z výpovědi pracovníka). Z toho důvodu Romové navštěvují vlastní restauraci, čímž se vytváří bezpečné prostředí pro Romy, ale jsou tak posilovány izolační proudy mezi většinovou společností a Romy. Uvedené odmítání se týká spíše běžných „hospod“, v dražších podnicích se s tímto Romové nesetkávají. Romové z Přerova proto často jezdí do restaurací a na diskotéky do přilehlých center, jako je Olomouc a Zlín, „...tady tyto problémy nemáme“ (z výpovědi dotazovaného).

V soukromí a na veřejnosti se konzumuje spíše pivo a hlavně tvrdý alkohol. Volba značky je určena cenou alkoholu, jsou voleny spíše levnější alkoholické nápoje.

Co se týče podob interakce mezi Romy a alkoholem ve srovnání s většinovou populací, tak rozdíl je v postoji ke konzumaci alkoholu u žen. Ženě není tolerováno, aby pila o samotě nebo s ostatními ženami. Pokud již konzumuje alkohol, tak ve společnosti se svým mužem. Obecně ženy pijí mnohem méně alkohol než muži. Návštěvník romské hospody U Kmotrů (hospoda na Škodově ulici) si nemůže nevšimnout, že v hospodě není jediná žena. Výjimkou jsou pouze páteční zábavy spojené s grilováním, hudbou a tancem. Přístup mužů k alkoholu kopíruje přístupy většinové populace k alkoholu. „Mezi námi cikány jsou i abstinenti, kteří alkohol trvale odmítají, někteří pijí jen výjimečně, většina cikánů si alkohol jednou dvakrát do týdne dá, deset dvacet procent pije denně“ (z výpovědi pracovníka). Stigmatizující je silná a nápadná ebrieta pijáka, jakož i závislost (každodenní pití). Silně podnapilého jedince ostatní na přechodnou dobu začnou oslovovat jménem

nějakého místního „opilce“. Vyjadřují tak svůj odsudek k jedinci, který překročil rozumnou míru.

Závislost není brána ani tak jako medicínský, jako spíše morální problém „...nedokážu se kontrolovat, mám slabou vůli, proč bych se měl léčit, z čeho prosím vás? Když budu chtít, tak skončím“ (z výpovědi závislého). Z důvodů jistého veřejného opovržení se snaží především ženy pijáků kontrolovat tok finančních prostředků pijáka. Taková žena pijáku odpírá peníze, nebo mu jich poskytuje omezené množství. Tento daný stav respektuje nebo si hledá příležitostné práce, za které by si alkohol kupoval.

Léčení závislosti je odmítáno. Jednak Romové v nadměrném pití nevidí zdravotní problém, obecně pak platí, že Romové odmítají dlouhodobě opouštět své rodinné sítě a podřizovat se komunitnímu léčebnému režimu „...to raděj skočím pod vlak než bych se šel léčit“ (z výpovědi závislého). „My už to nějak sami zvládnem“ (z výpovědi ženy závislého).

Sociokulturní vzorce týkající se konzumace alkoholu u Romů se v mnohém blíží vzorcům regulujícím tento jev u většinové populace. Rozdílným se jeví větší tolerance k pití alkoholu u nezletilých, jakož i omezení, která se týkají konzumace alkoholu ženami. Romové na závislost nahlízejí z morálního hlediska, v případě vzniku tento problém řeší omezením finančních toků pro závislého, odmítají však hledat pomoc v psychiatrických ambulancích a léčebnách. Toto přirozeně odmítají sami závislí, tato možnost však je odmítána i rodinnými příslušníky. Romům jsou stavěny bariéry v konzumaci alkoholu v běžných restauracích, v reakci na to konzumují alkohol v soukromí, případně ve vlastní restauraci.

b) Ilegální drogy

Ilegální drogy budeme dále diferencovat na organická rozpouštědla, opiáty, stimulantia a kanabionoidy. Skupinu halucinogenů nezařazujeme, jelikož nebyla nikým z dotazovaných tematizována.

Organická rozpouštědla

S vdechováním organických rozpouštědel (sniffing) se lze setkat u osob nižšího věku či nižšího socioekonomického statusu. Má se za to, že sniffingem jsou nejvíce ohroženi právě mladí Romové.

Námi oslovené osoby popíraly, že by se se sniffingem setkávaly ve větší míře. Jeden z pracovníků uvedl, že se mu občas nějaké dítě svěřilo, že to zkoušelo, ale jen výjimečně a nepravdělně. „Máme informace o tom, že si to ty rodiny hodně hlídají, že nenechávají děcka fetovat, že ty děcka ... nevíme o tom, že by nějak fetovaly, a myslím si, že v této době je to naprosto na ústupu“ (z výpovědi pracovníka). Dříve měl být sniffing v Přerově více rozšířen. Měl se však zde udát případ, kdy takto intoxikovaný nezletilý spadl do Bečvy a utopil se. Byl nalezen až s velkým časovým odstupem, jeho tělo bylo tímto poznamenáno, což mělo velmi zapůsobit na ostatní

dospělé Romy, kteří jakékoli pokusy nezletilých velmi tvrdě potírali. „*Jak? Prostě dostanou po hubě a je to! V tomto jsou všichni cikáni zajedno*“ (z výpovědi pracovníka). Nedokážeme posoudit, zda se jedná o městskou legendu nebo zda se tento příběh skutečně odehrál. Odkazují na něj i někteří ze systémových aktérů, minimálně základ příběhu se proto pravděpodobně zakládá na skutečné události. Zdá se však, že vdechování organických rozpouštědel Romy je v současnosti opravdu jen marginální problém (usuzujeme ze skutečnosti, že všichni dotazovaní, jak obyvatelé sociálně vyloučených lokalit, tak zástupci expertů na toto téma, odpovídali ve shodě).

Opiáty

Nejčastějšími reprezentanty opiátů v ČR je heroin a subutex. Jedná se o látky s vysokým potenciálem závislosti, které velmi rychle a snadno vyvolávají závislost. Na užívání se nabalují kriminální aktivity aktérů, kteří jsou nuceni k obstarávání značných finančních prostředků na pravidelný nákup drogy.

Nesetkali jsme se s tím, že by Romové v sociálně vyloučených lokalitách v Přerově užívali heroin nebo subutex či jiné látky na bázi opiátů. Toto je vysvětlováno skutečností, že tyto drogy nejsou na území města Přerova rozšiřovány, a tedy ani běžně dostupné. Opakovaně je v této souvislosti zmiňován Prostějov, kde užívání heroinu mezi Romy má být vážnějším problémem. Důvodem je distribuce Olašskými Romy, kteří v Přerově tuto distribuční funkci neplní. Jedná se opět o marginální obtíž.

Kanabinoidy

Kanabinoidy jsou nejrozšířenější nealkoholické ilegální drogy na našem území. Více než polovina nezletilých a mladých dospělých má s touto drogou svou zkušenost. Kanabinoidy jsou považovány za iniciační drogu, která je předstupněm k užívání jiných nebezpečnějších drog.

Kouření marihuany je uváděno jako nejvýraznější problém, který zasahuje u Romů převážně dospívající a mládež. „*Kdo nehulí trávu, není in*“ (z výpovědi pracovníka). Marihuanu mladí Romové kouří více než majoritní vrstevníci. „*Typický Rom mezi 15 a 18 spíše nechodí do školy, spíše je na pracáku, spíše se tak pohybuje v okruhu svých známých a spíše se nudí, a spíše teda kouří tu trávu. A u majority ten typický mladý člověk v tomhle věku spíše chodí někam do školy nebo do učení a kouří třeba trávu taky, ale ne tolik jako Romové*“ (z výpovědi pracovníka). Kouří už děti ve věku kolem dvanácti třinácti let. Kouří chlapci i dívky, chlapci přece jen poněkud více. Marihuanu nakupují od „bílých“ dealerů. Kouření marihuany jde po vlnách, někdo ji sežene a obdaruje i ostatní. Kouří se ve větších skupinách. Ti ostatní to tomu, co marihuanu sehnal, zase někdy v budoucnu oplatí. Samotní uživatelé své kouření nevidí jako problém, berou to jako zdroj zábavy. „*Co z toho máte, je to normálka, přece z našich hulí každý, máme to pod kontrolou, aspoň je sranda*“ (z výpovědi uživatele). Rodiče navenek kouření marihuany odsuzují, zdá se však, že kouření se jim nedaří dobře odhalovat, navíc jsou k těmto aktivitám tolerantnější než „bílí“

rodiče. „*Takže si myslím, že ta tolerance, ta verbální deklarovaná je minimální, ale potom ta skutečná je docela jako velká*“ (z výpovědi pracovníka). Pravidelné kouření ovlivňuje volní vlastnosti uživatelů. „*Oni jsou potom takoví vymazaní, bez nálady, bez energie. Nic je nebaví, ještě více kašlou na školu, jakoby stáli stále jen na jednom místě*“ (z výpovědi pracovnice). Přístup dospělých k takovým dětem není jednotný. Někteří rodiče to tolerují, jiní odmítají. Pokud rodiče dětí nejsou ke kouření marihuany svými dětmi tolerantní, tak zakazují, aby se jejich potomek s některými kamarády stýkal.

Ukazuje se, že užívání marihuany doznalo mezi dětmi a dospívajícími skutečně masový charakter. Tito ji volí jako iniciační rituál dosažení věku dospělosti. Navíc se zdá, že kouření marihuany kromě své rekreační funkce plní výrazně integrativní funkci. Je důvodem k setkávání, navazování nových kontaktů, k realizaci sociální výměny. Je otázkou, zda existuje alternativní integrativní činnost, která by pro tuto věkovou kohortu mohla být žádoucí alternativou ke kouření marihuany.

Stimulancia

Jedná se o skupinu drog, které mají výrazně stimulační roli. Mezi nejtypičtější představitele stimulancií patří pervitin, droga, která se vyrábí z dostupných léků, které obsahují amfetaminy. Pravidelné užívání drogy vyvolává paranoidně-halucinatorní příznaky.

Užívání pervitinu je mezi Romy poměrně rozšířeno. Tuto drogu volí spíše mladí dospělí a dospělí středního věku. Její užívání je doménou mužů, neví se o uživatelkách pervitinu mezi Romy. „*Piko užívají kluci mezi dvaceti a čtyřiceti léty. Berou to hlavně o víkendech. Kdo to bere, tak je někdo, jako že na to má. Ostatní se je snaží napodobovat. Ano, je to dost věcí módy*“ (z výpovědi pracovnice). „*Ten pervitin tam většina nebo hodně těch Romů bere spíš rekreačně nebo občas, jako třeba... bílí podnikatelé kokain, a že to zase není taková typická droga pubertální mládeže, ale že to berou v rámci zvýšení sexuální výkonnosti nebo aby se lépe zabavili, když už je nudí alkohol*“ (z výpovědi jiného pracovníka). Odhadem až 25% mužů tohoto věku má zkušenost s pervitinem. Pervitin se kupuje u dealerů, je vyráběn samotnými Romy. Odhadem existují dvě varny (výrobní pervitinu), kterými jsou Romové zásobováni. Někdy od nich odebírají pervitin i „bílí“ uživatelé. Vařiči (výrobci) drogu vyrábějí z léků obsahujících pseudoefedrin, ti co vaří, bývají většinou i uživateli. I mezi Romy jsou lidé zjevně na pervitinu závislí, jedná se o pravidelné uživatele, kteří mají v souvislosti s pravidelným užíváním četné psychické problémy. „*V rodině máme dva závislé na pervitinu. Měli vidiny a slyšiny, jde z nich strach, jsou dost agresivní. To se pak rodina dokáže semknout a hledají pomoc u doktorů. Oba byli na léčení, celou léčbu však nevydrželi*“ (z výpovědi pracovnice). Dokud však tyto potíže nenastanou, pokud uživatel nezačne laicky řečeno „bláznit“ a svým jednáním vyvolávat strach, tak uživatelé nejsou svou sociální sítí tlačeni k vyhledávání pomoci u odborníků, uživatelé téměř nekontaktují ani nízkoprahová zařízení, která poskytují terciární prevenci ve sledované oblasti. Nástup na léčení může být i účelově zaměřen. „*Tady se většinou léčíjou, když už jím teče do bot, když jím hrozí kriminál*“ (z výpovědi uživatele). Užívání pervitinu

nevyvolává vážnější kriminální jednání, které by zasahovalo majoritu. Pervitin je poměrně dostupný, navíc je dostupný i finančně. Rodina má tendenci uživatele tolerovat, sanovat potíže z braní plynoucí, možná i finančně podporovat. Romové nemusí vidět zřetelnou odlišnost mezi braním pervitinu na jedné straně a konzumací alkoholu na straně druhé. Uvedená skutečnost tlumí problémy plynoucí s užíváním směřující navenek, odsouvají však dobu vyhledání odborné pomoci.

Užívání pervitinu zůstává ve směru k většinové populaci skryto. Uvedené se děje díky tomu, že dané užívání neprodukuje nápadné množství kriminální činnosti, navíc užívání pervitinu je rodinou tolerováno. Rodina se obrací na odbornou pomoc až v okamžiku, kdy se závislý stává ve svém jednání nepředvídatelným a nebezpečným. Romské komunitě by měly být dány k dispozici informace, jak postupovat, pokud se u někoho blízkého naplno rozvine halucinatorně-paranoidní syndrom.

c) Hráčství

„Cikán přemýšlí, dokud nemá peníze, až je má, tak je po přemýšlení...“ (z výpovědi jednoho z dotazovaných).

Na hru lze pohlížet ze dvou úhlů pohledu. Pozitivní pohled hodnotí hru jako základní lidskou činnost, ve které si buďto jedinec osvojuje žádoucí lidské aktivity, nebo hra plní relaxační úlohu. Negativní pohled nahlíží na hru jako na činnost, díky níž jedinec zažívá autistický odklon od reality, tento se upíná ke hře, v níž není obtěžován běžnými životními problémy, eventuálně hra se stává zdánlivě atraktivním prostředkem, jak zvýšit svůj sociální status, jak nabýt finanční prostředky. Existuje celá řada oněch „negativních“ her.

V našem dotazování byla dominantně zmiňovaná hra na automatech, sázkové hry byly zmiňovány jen okrajově, mnohahodinový pobyt na internetové síti nebo hra běžných PC her nebyly respondenty nijak tematizovány. Z toho důvodu se dotazování zaměřilo na problematiku patologického hráčství na výherních automatech.

Patologickým hráčstvím se rozumí hráčství, díky kterému jedinec přestává plnit své životní role, jelikož hra se pro něj stala dominantní životní aktivitou, tato zasahuje přímo hráče, ale i jeho rodinný systém, který se takto stává problémovým systémem.

Všichni dotázaní, ať už se to týká pracovníků organizací poskytujících sociální služby určené převážně Romům nebo i dotčených osob (buďto přímo hráčů nebo jejich rodinných příslušníků), označují hráčství za nejvýraznější problém (z trsu závislostí), který se masivně dotýká a zasahuje Romy.

Všichni se shodují v tom, že hraje více než polovina romských mužů, má hrát více než tři čtvrtiny mužů, objevilo se i tvrzení, že „málokterý chlap nehraje“ (z výpovědi pracovnice). Ženy také hrají, hrajících žen je však menšina. Občas padla zmínka,

že hrají i děti. Pokud hraje muž tak toto v rámci komunity nevyvolává žádnou zvláštní pozornost, hrající žena je brána za nápadnou a nežádoucí odchylku. Pokud už v rodině někdo pravidelně hraje a utrácí tím velké finanční částky, tak toto téma není probíráno mimo rodinný systém, rodina to před veřejností tají nebo zlehčuje. Je rozlišováno, zda hráč hraje jen pro zábavu, nebo jej hra už finančně ruinuje, toto je pak bráno za ostudu, která dopadá na celou rodinu. Na hraní svých rodičů neupozorňují ani děti, dané téma neužívají k vysvětlení nesplnění některých svých závazků.

Je otázkou, proč četné herny, které jsme náhodně navštívili, jsou téměř bez hráčů, jejich nemnozí návštěvníci spíše konzumují alkohol, než by hráli. Toto je mi hráči vysvětleno, že se máme přijít podívat po dávkách nebo po přídavicích, to je zde plno. Hráč bez zaměstnání znal přesně tato výplatní data. Navíc jsme byli upozorněni, že v dnešní době potřebuje hráč k prohře řádově tisíců korun řádově hodiny svého hráčského času.

Romové mají více hrát, protože více věří ve štěstí a věří, že budou bohatí a že se ve srovnání s ostatními „vyšvihnou“, dostanou se díky penězům do vyšších vrstev, budou někdo (z výpovědi ženy bývalého hráče).

Peníze a z nich plynoucí podoba způsobu života jsou výrazným stratifikačním mechanismem Romů. Romové mají za to, že je jim bráněno v cestách vedoucích k existujícím společenským zdrojům, v počátcích věří, že hra je jednou z mála cest k vyššímu sociálnímu statusu, která jim není odepřena.

Hru však nelze zužovat na inovativní cestu vedoucí ke zdrojům většinové společnosti. Hrají i ti, kteří mají dostatek majetku a finančních prostředků. „*Měli jsme vlastní byt, já podnikala, manžel mi pomáhal s podnikáním, v té době jsme měli fůru peněz. Muž začal hrát. Já v tom nic špatného neviděla, přece na to máme a třeba vyhraje a budeme mít ještě více peněz*“ (z výpovědi manželky bývalého hráče). „*Dřív jsem měl kopu peněz, měl jsem sběrnou, vydělával jsem tisíce, tak jsem hrál... proč bych nehrál, když jsem na to měl...*“ (z výpovědi hráče).

Zde se objevuje převládající orientace na přítomnost. Hra jako součást životního stylu určuje postavení hráče, není zde patrná tendence orientovat se výrazně na budoucnost a uchovávat nabyté zdroje perspektivně.

Romové však tíhli ke hře již v minulosti. Mezi Romy se již dříve provozoval hazard, hrávaly se kostky, a hlavně karty. „*Dřív to bylo takové spravedlivější, stačilo umět hrát karty nebo kostky, mít nějaké peníze a být trpělivý, jednou jsi vyhrál, jednou prohrál... hlavně ty peníze byly nějak mezi náma, mohl jsi je hravě vyhrát nazpět. Dnes to zůstane jenom té bedně a tomu, komu bedna patří*“ (z výpovědi hráče). Z výpovědi je patrné, že v době před masovým rozšířením hracích automatů zůstávala hráčská vášeň pod kontrolou jak individuální, tak kolektivní. Hráč vkládal do hry omezené množství peněz, peníze zůstávaly v romské komunitě, a tím, že bylo do hazardních her vtaženo více aktérů, nebyla možná její anonymizace společně s anonymizací možných negativních důsledků. Můžeme se domnívat, že v rámci

poměrně silných komunitních a rodinných vazeb bylo také možno hru omezit pomocí běžných sociálních mechanismů v komunitě. Tento náhled na historický vývoj může být do jisté míry romantizující, faktem ovšem zůstává, že v historické literatuře nenalzáme zmínky o masovém podléhání hráčství mezi Romy, tak jak je dokumentujeme dnes.

Dnes je hra daleko dostupnější. Herny jsou všude, stačí projít centrum města Přerova a přilehlé ulice, kde je jejich koncentrace největší. Herny navíc mají otevřeno nonstop. Romové jako hráči nejsou nijak diskriminováni. „Víte, teď je v Přerově taková parta mladých kluků, je jich asi patnáct, cikáni, kteří dělají v hospodách bordel..., jsou takoví chytlaví, vyvolávají rvačky a problémy. Takže to za ně schytají všichni Romáci. Tu jsme došli do hospody, že si něco dáme. Došel číšník, že to máme marné, že nám nic nedá, ať prý vypadneme. Na odchodu jsem se ho zeptala, jestli si alespoň můžeme zahrát. Prý bez problémů, prý to je něco jiného“ (z výpovědi pracovnice).

Hra pro pravidelné hráče přináší četné a vážné problémy. Takový hráč má nutkavou potřebu nadále a opakovaně hrát. „Je to jako magnet. Ráno si přísahám, že dnes nebudu hrát. Pak dostanu peníze, jdu kolem herny a zase mě to dostane. Nejprve si říkám, prohraju pětistovku, potom tisícovku, nakonec prohraju všechno“ (z výpovědi hráče). Hráč hraje, přestože získal náhled na nemožnost zpětně vyhrát byť jen část prohraných peněz. „Jasně že nejde vyhrát, kdysi jsem tomu věřil, ale to je už dávno (smích), když jsem hrál karty, tak jsem věděl, že když to vydržím, tak si peníze zase najdou cestičku ke mně, dnes si jdu jenom zahrát a zapomenout na potíže, které jsem si hraním vyrobil“ (z výpovědi hráče). Ve hře se prohrají značné finanční částky. „Prohrál jsem za ty roky, co hraju, statisíce... ne miliony, já jsem blb, já mohl mít dům, já se mohl mít“ (z výpovědi hráče). „Kvůli hraní manžela jsem se hrozně zadlužila, no byly to miliony, kvůli tomu jsem šla sedět“ (z výpovědi ženy hráče). Hráč, aby měl peníze ke hře, bere peníze svým blízkým, potom začne prodávat hodnotnější majetek. „Všechno jsem prodal, nejprve šla televize, video, dvd... dnes nemáme vůbec nic... zůstaly nám postele a stůl v kuchyni“ (z výpovědi hráče).

Hráči popírají, že by se dopouštěli krádeží mimo rodinu, ale s ohledem na jejich nutkání ke hře, toto nelze vyloučit.

Hraní přirozeně zasahuje celou rodinu. „Jsme velmi často bez peněz, no hrůza. Hlad, ten míváme často, co máme dělat, když tento všechno prohraje. Prý jde nakoupit a vrátí se bez nákupu a bez peněz. Dlužíme lichvářům deset tisíc, máme třicet tisíc dluhů na bytě. Brzy nás soudně vystěhují, skončíme na ubytovně, to bude ostuda“ (z výpovědi ženy hráče). „Většinu akcí pro děti plánujeme po přídavcích nebo po sociálních dávkách. Chceme, aby děti třeba na výlet měly svačinu a nějakou tu korunu. Stejně plno děcek nedojde, pak to omlouvá tím, že jejich doma neměli peníze“ (z výpovědi pracovnice).

Když se prohrají peníze, tak se Romové uchylují k půjčkám. Nejčastěji si půjčují u lichvářů. Na vysoký úrok jim půjčují jiní Romové. K těmto mají dvojaký vztah,

na jedné straně oceňují, že existuje někdo, kdo je jim ochoten půjčit peníze, na straně druhé je odsuzují za vysoký úrok, který jen s obtížemi mohou splatit. „Aspoň někdo nám cikánům půjčí. Musím přece něco dát děckám najíst“ (z výpovědi ženy hráče). „Nejde jim neplatit. Dojdou a vyhrožují bitím, těch vymahačů je hned několik, no, mám z nich strach... Neudám je, to bych musel pryč z města, a kam bych jako podle vás tak šel?“ (z výpovědi hráče).

Většinou hraje muž, pokud má rodinu, tak mu žena hrozí odchodem a snaží se dostat peníze pod svou kontrolu, aby nehrál. „Už jsem od něj dvakrát utekla i s děckama, ale zase mě přemluvil. Nechám si posílat jeho peníze k sobě na účet. Ale vrátila jsem se naposledy, příště odejdu pryč a navždycky“ (z výpovědi ženy hráče). Mají však existovat i rodiny, ve kterých žena nesmí vůči mužovu hraní vystupovat. „Když to ženská začne řešit, dostane přes hubu a je to“ (z výpovědi pracovnice).

Léčení jako forma řešení závislosti na hře je odmítáno. „Přece se někam nenechám zavřít“ (z výpovědi hráče). „Ne, to bych nechtěla, aby byl mimo domov několik měsíců“ (z výpovědi ženy hráče).

Hráč postupně hrou prohrává veškerý rodinný majetek, postupně nemá vůbec nic. „Je to jako v té pohádce, jak ten chlap našel ten poklad a měnil ho, až mu nic z toho nezůstalo (smích)“ (z výpovědi ženy bývalého hráče).

Pokud má rodina hráče nějaký majetek, tak ten se prodá, zaplatí se dluhy plynoucí z hraní, zbytek, pokud je hráči k dispozici, tak se prohraje. Prodá se byt, auto, domácí spotřebiče. Pokud rodina žije v obecním bytě, tak vzniknou dluhy za nájem a za služby až je nakonec vystěhována. Uvedené platí též pro život v podnájmu.

*Lze se shodnout s oslovenými jedinci, že hráčství velmi výrazně negativně prostupuje celou romskou komunitu na území města Přerova. Hra výrazně plní odstředivé tendence, hráč i jeho rodina směřují díky hře na výherních hracích automatech k sociální exkluzi. Tito nakonec končí na ubytovnách v sousedství jiných Romů. V ghettu se navzájem posiluje maladaptivní jednání jednotlivých obyvatel, což brání opětovnému návratu do většinové společnosti. Obecně platí, že se vzrůstající materiální bídou vzrůstá tendence hrát hazardní hry. Hra je totiž brána jako cesta k vysněnému blahobytu nebo jako únik od reálného uvědomění si svých malých možností uspět ve stávající společnosti. Nejúčinnější cestou proti hraní je právě zlepšení ekonomické úrovně obyvatel. Toho však pochopitelně nelze skokově dosáhnout. Jinou možnou cestou je stavět bariéry mezi hráče a jeho hry. Dnešní herny jsou vskutku bezbariérově poskytovanou službou, jsou hojně zastoupeny, prostorově dostupné, otevřeny většinou nepřetržitě, majiteli a provozovateli zde není uplatňován segregační mechanismus. Jediným omezením je jen věk hráče. Doporučujeme proto regulovat existenci heren jak místně, tak i časově. Otázkou opět je, do jaké míry je uvedená regulace na vybraném území skutečně reálná a zda bude existovat vůle k takové změně. **Pokud se ovšem počet heren ve městě nesníží, zlepšení situace nemůže nastat.***

3) Interpretace situace systémovými aktéry

Na drogové závislosti se v Přerově orientuje nestátní nezisková organizace Kappa-Help, centrum sociální prevence. V Přerově provozuje kontaktní centrum pro osoby ohrožené návykovým chováním, terénní programy pro uživatele návykových látek a nízkoprahový klub pro mládež (Metro). S následky závislostí se mohou setkávat mj. příslušníci městské a státní policie, pracovníci nízkoprahových center Armády spásy (ulice Husova) a charity (ulice Kojetínská), sociální kurátoři Magistrátu města Přerova, pracovníci přilehlých základních škol a členové komise bezpečnosti, prevence kriminality a BESIP, která funguje při Magistrátu města Přerova. Zejména těchto aktérů jsme se ptali na podobu závislostí v sociálně vyloučených lokalitách ve městě Přerově.

Téma závislostí vnímají systémoví aktéři shodně, až na problematiku hry na výherních automatech, potažmo gamblerství. Aktéři se shodují na tom, že závislosti na legálních a ilegálních drogách se v sociálně vyloučených lokalitách nijak neodlišují od zbytku Přerova v tom smyslu, že si nezasluhují kontinuální pozornost či cílenou intervenci. Vedoucí jedné z ubytoven, která je typická sociálně slabou klientelou, např. uvádí, že zatímco u neromských obyvatel dosahuje míra alkoholové závislosti 70%, u romských obyvatel je typičtější pouze občasná konzumace alkoholu. Problém závislostí je proto výrazněji tematizován pouze organizací, která se pomocí závislým přímo zabývá – KAPPA- HELP. Mimo to pracovníci základních škol řeší u romských dětí tabakismus.

I pracovníci Kappa-Help, kteří jako jediní ze systémových aktérů závislosti tematizují, vnímají jako problematickou závislost v sociálně vyloučených lokalitách pouze gamblerství. Ostatní závislosti (tj. závislost na legálních a ilegálních drogách) vnímají jako existující, reálné, ale svým rozsahem, významem a důsledky jako spíše marginální.

Ostatní systémoví aktéři nevnímají žádnou ze závislostí v sociálně vyloučených lokalitách jako prioritní problém či jako natolik závažnou, že by vyžadovala zvláštní pozornost. Závislosti nevnímají jako problém typický pro romské vyloučené lokality, jdou napříč společností. V sociálně vyloučených lokalitách k nim mohou být lidé náchylnější, protože mají z důvodů časté dlouhodobé nezaměstnanosti více volného času, méně povinností a z důvodů obtížné životní situace mohou častěji hledat únik z reality. Ani městská, ani státní policie, terénní pracovníci města a jiní systémoví aktéři nezaznamenávají problémy, které by v romských sociálně vyloučených lokalitách museli řešit z důvodů závislostí. Výjimkou je hra na výherních automatech a gamblerství. Tu vnímají jako velmi problematickou pracovníci neziskových organizací, kteří působí v terénu sociálně vyloučených lokalit.

a) Specifika práce s romskými klienty na poli závislostí

Pracovníci Kappa-Help, kteří poskytují služby spojené s užíváním drog (bezplatné výměny jehel, terapeutické poradenství apod.), mají romské klienty v minimální míře. Za 8 let svého působení zaznamenal jeden z pracovníků 5 romských klientů.

V organizaci přitom působí také romští pracovníci, nelze proto říci, že by Romové služby nevyužívali z důvodů nedůvěry v instituce majoritní společnosti. V romské komunitě spíše není potřeba této služby.

Absence potřeby služby je dána kombinací několika faktorů:

- Reálný výskyt závislosti na ilegálních drogách je v sociálně vyloučených lokalitách nízký.
- I když se závislost vyskytne, rodina ji toleruje a narkomanovi umožňuje žít „normální život“ a obstarávat si drogu způsoby, které neprodukují kriminální činnost.
- Sníženou toleranci okolí vůči závislému zaznamenáváme až v momentě, kdy začne být užívání drogy spojeno s psychickými či interpersonálními problémy (např. domácí násilí). Teprve poté je závislý vyzván nejbližší rodinou, aby vyhledal pomoc.
- U romských klientů je velmi komplikovaná ústavní léčba. Delší odloučení od rodiny není považováno za žádoucí ani závislým, ani jeho okolím.

Výrazným specifikem romského etnika je, v případě závislosti, poměrně vysoká míra tolerance vůči užívání drog a gamblersství. Rodiče dětí a mladistvých deklarují přísný protidrogový postoj. Míra tolerance vůči drogám projevovaná na verbální úrovni však kontrastuje s laxním přístupem, který rodiče zvolí, začne-li jejich potomek drogy skutečně užívat. Rodiče nepodnikají žádné radikální kroky (vlastně žádné kroky).

Dalším specifikem práce s romskými klienty je absence represivních opatření v rámci rodiny a komunity a zdokumentovaná nefunkčnost represivních opatření na systémové úrovni. Absence represivních opatření v rámci rodinných a komunitních vazeb znamená, že např. romská matka není schopna vyhodit dítě, které je závislé na drogách na ulici, aby mu dočasným zhoršením životních podmínek dlouhodobě pomohla k léčbě. Tento krok je samozřejmě velmi obtížný pro všechny rodiče a dokáže jej málokdo. U romských rodičů však pracovníci zaznamenali větší momentální citovou angažovanost, která jim tento zdánlivě krutý krok, byť dlouhodobě prospěšný, znemožňuje. K závislému přistupují spíše pečovatelsky, jako k člověku, který má díky závislosti určité specifické potřeby, které je nutno uspokojit. Nefunkčnost represe na systémové úrovni souvisí s obecně nízkou důvěrou a respektem k institucím majoritní společnosti. Zkušenosti pracovníků z organizace Kappa-Help ukazují, že ti závislí, kteří se pro svou závislost dostali do vazební věznice, se v devadesáti procentech případů vraceli zpět opět kvůli závislosti. Romští rodiče také ve vztahu k majoritním institucím ochraňují své děti. V případě konfliktu, např. ve škole, důrazně zastávají pozici svého dítěte a snahu o realizaci represivního opatření, např. ze strany pedagoga, sabotují.

Specifika práce s romskými klienty se týkají také přípravy klienta na ústavní léčbu. Pracovníci Kappa-Help se snaží klienty připravit na režim ústavní léčby, který je pro romské klienty obtížněji zvládnutelný v mnoha aspektech. Jsou jimi

např. nutnost otevřené komunikace o věcech, o kterých Romové nejsou zvyklí komunikovat, nebo omezení návštěv rodinných příslušníků, zejména ze začátku léčby. Nevyhovující je také např. strava, na kterou Romové nejsou zvyklí.

Pracovníci základních škol řeší u romských dětí a mladistvých kouření cigaret. Odhady počtu dětí závislých na kouření nejsou jednoznačné. Pedagogové se setkávají s tolerancí tohoto jevu u rodičů, proto je pro ně obtížné ho jakkoliv řešit. Pracovnice jedné z přerovských základních škol např. popisuje komplikovanou situaci na školních výletech. Některé děti jsou již ve věku povinné školní docházky silnými kuřáky a je pro ně nemožné zůstat celé dopoledne bez cigaret. Proto jsou s pedagogem domluveni na určitých signálech – např. oznámí, že potřebují zatelefonovat domů rodičům, s vědomím pedagoga se vzdálí od zbytku třídy, aby mohly vykouřit cigaretu. Pedagogové tímto způsobem řeší obtížnou situaci, kdy nemohou připustit, ať děti kouří před nimi a před ostatními žáky, ale zároveň vědí, že je dítě závislé a rodiče tuto závislost neproblematizují.

b) Spor o herny

Na nebezpečí gamblerství upozorňují zejména romští pracovníci neziskových organizací, kteří toto téma znají ze svého bezprostředního okolí. Bílí pracovníci mají informace z důvodů silné tabuizace finančních těžkostí rodin pouze zprostředkované nebo od těch svých klientů, kteří už se díky dluhům dostali do tak složité situace, že ji nejsou schopni řešit bez její pomoci.

Situace je očima těchto pracovníků kritická. Hra na výherních automatech prochází všemi vrstvami romských obyvatel Přerova a netýká se pouze vyloučených lokalit. Jedná se o rozšířenou formu zábavy. Hraní je často spojeno s konzumací alkoholu, hraje se však i bez něj. Většinou hrají muži, ženy spíše výjimečně. Odhady procentuálního zastoupení na škále občasný hráč až závislý gambler nejsou možné, pracovníci se však shodují na tom, že finanční úniky jsou nesmírné. U občasného hraní plní výherní automaty funkci rodinné zábavy. Do herny může přijít rodina i s dětmi, hraje jedna osoba (otec), ostatní se dívají.

V bodě gamblerství se systémoví aktéři neshodují. Sociální pracovníci s přímou zkušeností s dopady hry na hracích automatech na komunitu, doporučují omezení dostupnosti heren. Upozorňují na vysoký počet heren ve městě, na jejich nepřetržitý provoz. Poukazují na zlepšení situace ve městech, ve kterých došlo k omezení dostupnosti heren na základě městské vyhlášky. Předpokládají, že skutečně závislí jedinci by v případě zákazu heren ve městě Přerově začali za hrou dojíždět do jiných měst, většinou hráčů, kteří (zatím?) závislí nejsou, by se touto situační bariérou hra znemožnila. Nemají kde hrát, tak nehrají. Předpokládané pozitivní efekty se týkají zejména finančních úspor. Vzhledem k neuspokojivé finanční situaci obyvatel sociálně vyloučených lokalit považujeme tento efekt za stěžejní.

V zastupitelstvu města Přerova proběhla na téma heren s výherními automaty výrazná politická diskuse. Začala v druhé polovině loňského roku, kdy s návrhem

na omezení provozu heren s výherními automaty přišla jedna z opozičních politických stran (Společně pro Přerov). Město vytvořilo pracovní skupinu (2 členové byli z ODS, 2 z ČSSD, po jednom z KSČM, KDU-ČSL a jeden byl pracovníkem Magistrátu města Přerova), která připravila návrh obecně závazné vyhlášky ošetřující provoz heren. Ta byla přijata na zasedání zastupitelstva 2. 2. 2009 (Obecně závazná vyhláška č. 1/2009 o stanovení míst, ve kterých mohou být provozovány výherní hrací přístroje). Vyhláška stanovuje seznam padesáti dvou míst, na kterých mohou být výherní automaty provozovány. Tato místa se kryjí s místy heren, které byly v době přijetí vyhlášky v provozu. Jinými slovy, vyhláška zachovala provoz již existujících heren s hracími automaty, ale znemožnila jejich zřízení na nových místech. Představuje tedy stop stav. Opozice vyhlášky požadovala omezení provozu heren jejich situovaností pouze více než sto metrů od škol a církevních objektů a omezením provozní doby od 10 do 22 hodin. Svůj návrh vyhlášky předložila zastupitelstvu 20. 4. 2009, návrh však nebyl schválen.

Výraznější zásah plánuje město dle jednoho z radních až po přijetí nového loterijního zákona. Důvody k prozatímní opatrnosti v radikálnějším omezování provozu heren shrnuje tento radní takto:

- Po zákazu nebo omezení dostupnosti heren s výherními automaty hrozí žaloby ze strany jejich majitelů za zmaření podnikání. To je způsobeno vysokými zřizovacími náklady heren.
- Město má z provozu heren s výherními automaty nezanedbatelný příjem do městského rozpočtu (cca 18 milionů Kč ročně). Po jejich zákazu či omezení dostupnosti by městská kasa o tento příjem přišla.
- Legislativní nedořešenost. Město povoluje pouze herny s výherními automaty, vedle nich však existují také tzv. videoterminály. Těm uděluje licenci Ministerstvo financí a město nad nimi nemá žádnou kontrolu. Lze předpokládat, že při zákazu heren s výherními automaty přibude klientela těmto videoterminálům. Hráčů tedy neubude, ale město přijde o příjem.
- V hernách s videoterminály, na internetovém sázení apod. se dá prohrát mnohem vyšší finanční obnos než v hernách s klasickými výherními automaty.
- Když se zakážou herny v Přerově, hráč peníze nechá v jiném městě a město Přerov z toho nebude mít nic. Řešení je potřeba hledat na úrovni celonárodní legislativy.
- Při zákazu heren s výherními automaty se začnou objevovat černá kasina. Opět představují nebezpeční finančních úniků. Město ani stát z nich nemají žádné příjmy.

4) Shrnutí

Téma závislostí není v přerovských sociálně vyloučených lokalitách vnímáno jako prioritní problém ani jejich obyvateli, ani systémovými aktéry. Jako velmi nebezpečná se nicméně jeví hra na výherních automatech, a to jak v poloze

občasného hraní, tak v poloze gamblerství (přesnou hranici nejsme schopni určit). Nebezpečí se nemá týkat pouze sociálně vyloučených lokalit, ale romského etnika jako takového. Má hrát až 75% romských mužů. Na zničující finanční důsledky upozorňují terénní pracovníci neziskových organizací. Ostatní závislosti či užívání legálních a ilegálních drog existují, jejich výskyt variuje podle typu drogy, důsledky na komunitu však nejsou nijak markantní.

Nejvíce rozšířenou ilegální drogou je marihuana. Pravidelně ji podle odhadů užívá až 50% mladistvých v romských sociálně vyloučených lokalitách. Podle expertů se mezi romskou mládež dostává z majority. Další populární drogou je pervitin. S jejím rekreačním užíváním má zkušenost přibližně 25% mladých romských mužů. Se skutečnou závislostí se však setkáváme pouze výjimečně. V romských lokalitách pravděpodobně existují varny pervitinu, droga se k uživatelům dostává jak odtud, tak z majoritní společnosti. Na rozdíl od jiných sociálně vyloučených lokalit se v Přerově nesetkáváme s čichacími drogami a s heroinem.

Mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit se setkáváme s vysokou mírou užívání legálních drog – alkoholu a cigaret. Alkohol užívá denně 10–20% obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Cigarety jsou rozšířeny nejen mezi dospělou populací, ale také mezi dětmi a mladistvými.

Podle všeho nevede užívání legálních ani ilegálních drog v přerovských sociálně vyloučených lokalitách ke kriminálnímu nebo výrazně sociálně patologickému chování. Obstarávání drog neprodukuje specifickou formu kriminality zejména proto, že skutečná závislost na drogách je spíše nízká a drogy jsou finančně dostupné. Jejich konzumace proto uživatele finančně neruší a nenutí je obstarávat si prostředky na drogu formou trestné činnosti.

Ze systémových aktérů problematiku závislostí tematizuje pouze organizace, která se na drogové závislosti přímo zaměřuje a pracovníci základních škol, kteří musí čelit nikotinové závislosti svých žáků. Ostatní aktéři se se závislostmi nebo s jejich důsledky nesetkávají v míře, která by se lišila od jejich výskytu napříč celou populací.

Jako riziko s potenciálem destruktivní závislosti se jeví hra na výherních automatech. Je rozšířená napříč všemi vrstvami romských obyvatel ve městě Přerově, ne vždy dosahuje rozměrů závislosti, způsobuje nicméně značné finanční úniky a hráče i jeho rodinu vrhá do situace absolutní chudoby.

5) Doporučení

- Doporučujeme přísnou městskou regulaci provozu heren s výherními automaty. Herny s výherními automaty jsou jedinou službou, která je pro Romy dostupná bez omezení, stejně jako pro majoritní populaci. Zatímco v restauracích se Romové setkávají s více či méně otevřeným rasismem, v hernách jsou vítanými hosty. Herny mají nepřetržitý provoz a je jich vysoký počet. Znesnadněním přístupu k výherním automatům lze u této

cílové skupiny docílit výrazného snížení počtu hráčů. Osoby závislé pravděpodobně budou za výherními automaty dojíždět do sousedních měst, celkový počet obětí finančních důsledků hry se však dramaticky sníží. S ohledem na snížení příležitosti hrát se omezí také možnost vzniku závislosti u příslušníků dospívající generace. Důrazným lobbyingem na úrovni celostátní legislativy je také potřeba vyřešit provoz heren s videoterminály, které město regulovat nemůže.

- Mezi romskou mládeží ze sociálně vyloučených lokalit se výrazně rozšířila marihuana, jejíž užívání plní integrační roli. Nesnadným úkolem souvisejícím s celkovým začleňováním do majoritního proudu společnosti je nahrazení tohoto integrujícího mechanismu mechanismem vhodnějším. Negativní důsledky pravidelného užívání marihuany jsou v situaci romské mládeže ze sociálně vyloučených lokalit násobeny denním režimem dlouhodobě nezaměstnaných, tj. absencí časové strukturace dne, upřednostňováním takových aktivit, které jsou majoritní společností vnímány jako méně hodnotné, apod. V projevech mladistvých, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách, je patrný příklon k důslednému prosazování řešení situace. Tito mladí lidé poměřují své aspirace s neuspokojivým stavem žité reality, a pokud nenalezneme efektivní způsoby integrace, můžeme v budoucnu řešit dalekosáhlejší sociální problémy. Úspěšným v práci s mládeží se jeví aktivity nízkoprahového klubu Metro. Za zvážení proto stojí provázání dalších služeb, které by klub spojovaly s lokalitami a jejich finanční podpora. Může se např. jednat o zapojení mladistvých do zvelebování lokalit formou svépomocného vybudování dalších klubů, motivační provázání některých činností klubu na středoškolský vzdělávací systém (samozřejmě při zachování nízkoprahovosti zařízení). Alternativou může být rozvoj nových komunitních či terénních sociálních služeb, které budou zacíleny na mládež.
- Při řešení závislostí na návykových látkách mezi Romy je potřeba reflektovat několik specifík. Sociálně vyloučení Romové nevnímají závislosti na alkoholu, výherních automatech nebo ilegálních drogách jako nemoc. Závislým uživatelům poskytují po dlouhou dobu sociální zázemí dostatečné k tomu, aby tito nemuseli volit kriminální strategie pro obstarání financí na drogu. Krátkodobě pozitivní efekty tohoto jednání však oddalují potřebnou léčbu či jiný druh intervence. Režim ústavní léčby není přizpůsoben specifickým romských tradic a životního stylu, který nedovoluje dlouhodobé odloučení od rodiny.
- V sociálně vyloučených lokalitách je typická nezdravá životospráva, která začíná už v nejútlejším věku dítěte. V kontextu závislostí je jejím projevem kouření cigaret, které se objevuje už ve věku 11 až 12 let. Řešením není represivní pozornost věnovaná pouze nezletilým. Není účinná a nenachází podporu v rodině nezletilých. Inspirací může být zdravotně sociální pracovník, který již v některých městech v ČR působí.

IX. FINANČNÍ STRATEGIE OBYVATEL SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT

Při popisování finančních strategií příslušníků sociálně vyloučených lokalit v Přerově musíme opět zmínit širší sociálně ekonomický kontext, který formuje přístup k získávání finančních prostředků a způsob hospodaření a nakládání se získanými prostředky jednotlivých aktérů.

Jedním z primárních mechanismů sociálního vyčleňování romské komunity z obvyklého životního standardu je nízké vzdělání. Neuspokojivé vzdělání a následná nedostatečná profesní připravenost znesnadňují Romům možnost obstát na otevřeném trhu práce, který dominantním způsobem určuje postavení jedince ve společnosti. Příčinu nízké míry vzdělání můžeme nalézt ještě v minulém režimu, kdy při snaze získat dostatečné množství pracovníků pro rozvoj průmyslové výroby byla podporována migrační strategie a stěhování Romů ze slovenských osad. Při potřebě velkého počtu nekvalifikovaných dělnických profesí a pomocných sil byly vytvářené jen minimální tlaky na zvyšování vzdělávání a kvalifikace romské populace, což se stalo významným handicapem po roce 1989 při politicko-hospodářských změnách a nutností uplatnění se na otevřeném trhu práce.

Právě v devadesátých letech upadla řada Romů do chudoby. Ztráta zaměstnání spojená s nízkou kvalifikací vyvolala řetězovou reakci snížení životního standardu, ztráty adekvátního bydlení, materiální a sociální deprivace a vznik sociálně vyloučených lokalit.

1) Úvod a popis situace

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit netvoří z hlediska financí, majetku a odvozeného životního standardu homogenní celek, naopak jsou majetkově stratifikováni. V lokalitách žijí lidé, jejichž finanční prostředky postačují pouze na uspokojení základních životních potřeb. Vedle nich žijí rodiny, jejichž příjmy jsou vyšší. Sociologové by je nazvali relativně chudými (tyto rodiny dokážou uspokojit své základní životní potřeby, ale jejich životní standard se pohybuje pod standardem, který je v české společnosti obvyklým). A konečně, v lokalitách žijí také rodiny, jejichž životní standard je srovnatelný s průměrným životním standardem ve společnosti. Nutno ovšem podotknout, že počet těchto rodin je zanedbatelný. Občasná představa příslušníků majoritní společnosti, že se uvnitř oprýskaných domů běžně skrývají luxusní předměty umožňující skrytý vysoký životní standard je lichá.

Finanční situaci obyvatel sociálně vyloučených lokalit a následně jejich životní standard ovlivňují na jedné straně příjmy, na druhé straně výdaje, tedy způsob hospodaření s penězi. Příjmy pocházejí zejména ze sociálních dávek (dávek hmotné nouze, dávek státní sociální podpory a dávek sociálního pojištění) a z práce „na černo“. Ostatní finanční zdroje jsou spíše marginální. Podle expertních odhadů je oficiálně zaměstnáno 5–6% osob ze sociálně vyloučených lokalit.

Ve způsobu získávání příjmů dochází k mezigenerační diferenciaci. Finanční strategie krystalicky ukazují vznik sociálně vyloučených lokalit, který je spojen se socializací dnešních -náctiletých a mladších do specifického životního stylu spojeného s dlouhodobou nezaměstnaností, alternativními finančními strategiemi, odlišnými hodnotami od majoritní společnosti apod. Generace jejich prarodičů, dnešních šedesátníků, většinu svého života pracovala na oficiálním pracovním trhu. V Přerově bylo dost průmyslových výrobních podniků, které zaměstnávaly dělníky s nižší kvalifikací. Část této generace pobírá v současnosti starobní či invalidní důchody, jejichž výše odpovídá počtu odpracovaných let. Jedná se o osoby s návykem pravidelné práce, denního režimu zaměstnaného člověka a s respektem k pracovním povinnostem. Část mladších příslušníků této generace se stala nezaměstnanými v průběhu ekonomické transformace. Dnešní čtyřicátníci zažili zaměstnanost svých rodičů, vyrůstali v prostředí, ve kterém bylo běžné mít zaměstnání. V současnosti se z nich často rekrutují pracovníci, kteří práci vykonávají „na černo“, nicméně i v jejich generaci už velká část nikdy legálně nepracovala. Problémem, který vzniká v sociálně vyloučených lokalitách, je dnešní generace dvacátníků a jejich dětí. Dvacetiletí většinou nikdy nepracovali a nemají jinou zkušenost než život na sociálních dávkách a alternativních finančních strategiích. Jejich rodiče si stěžují na to, že tito lidé nemají zájem o práci jako takovou – např. pouze výjimečně pracují „na černo“. Práce je vyhledávána nárazově, při situační potřebě zvýšení příjmů (např. potřeba nového oblečení). V této generaci tedy podle všeho dochází ke zlomu a začíná se reprodukovat to, co sociologové nazývají kulturou chudoby. Jedná se o kulturní vzorce, které by neměly být zaměňovány s tradiční romskou kulturou. Kultura chudoby je popisována v euroamerické kultuře jako kultura chudinských ghett (obývaných většinou etnickými minoritami) od šedesátých let. Jedná se o specifický kulturní vzorec, pro který je typická preference životních hodnot, které jsou v rozporu s životními hodnotami majoritní kultury. Kultura chudoby vidí jako legitimní zdroj příjmu sociální dávky, případně příjmy z šedé a černé ekonomiky. Životní aspirace nejsou spojeny s dosaženým vzděláním a kariérou v zaměstnání. Problémem je, že děti, které se rodí v rámci této kultury, přijímají její hodnoty, které se takto reprodukují z generace na generaci. Děti této generace přijímají popisovaný životní styl jako normu. Přijímají např. jako běžný život na sociálních dávkách a neusilují o stabilní zaměstnání (a to ani v případě, že dochází ke snižování dávek).

Hlavní výdaje domácností tvoří vedle nákladů na uspokojování běžných životních potřeb také splátky půjček a leasingů, umořování jiných dluhů a v častých případech hra na výherních automatech. O nízké finanční gramotnosti obyvatel sociálně vyloučených lokalit, jejich orientaci na přítomnost a o potřebě statusové demonstrace spotřeby bylo již napsáno mnoho. Ani Přerov není výjimkou a v sociálně vyloučených lokalitách platí, že existují dny hojnosti, které následují těsně po získání finančních prostředků, a dny chudší. Slovy jedné z komunikačních partnerek: *Dneska hojno, zítra ho...* Problematickým se z hlediska hospodárnosti nakládání s finančními prostředky jeví také potřeba pomocí ekonomické spotřeby demonstrovat status. Zdokumentovanou realitou se tak stávají na jedné straně bohaté svačiny dětí ve škole a suchý chleba na oběd jejich sourozenců, kteří do školy ještě nechodí.

a) Dluhy

Z pohledu finanční situace obyvatel sociálně vyloučených lokalit se jeví jako zásadní téma dluhů. Zadluženost vzniká vůči městu, v nebankovním sektoru (na půjčky v bankovním sektoru drtivá většina obyvatel sociálně vyloučených lokalit nedosáhne), ale také v rámci systému lichvy. Svým rozsahem jde napříč všemi lokalitami a koloběh půjček je běžnou součástí života. Nejvíce jsou dluhy postiženi obyvatelé lokality Kojetínské a Tovačovské. Výši dluhů se nám nepodařilo věrohodně zmapovat. Údaje obyvatel lokalit byly často protichůdné a projevovala se v nich jednak tabuizace tohoto tématu, jednak nerozlišování mezi zdroji dlužných částek. S tabuizací tématu skutečných dluhů bojují i terénní sociální pracovníci, kteří rodinám nabízejí dlouhodobou pomoc při jejich řešení. Rodina se o nich zmíní často až ve chvíli, kdy je jako konečné řešení podán návrh na exekuci a pomoc je obtížná. Bylo by proto naivní doufat, že se o faktické výši svých dluhů budou obyvatelé lokalit bavit s někým, koho znají od pohledu jeden měsíc (taky bychom to nedělali). Situace se navíc komplikuje tím, že obyvatelé nerozlišují mezi zdroji dluhů, resp. rozlišují, ale jinak. Pro příslušníka střední třídy je samozřejmé uvažovat při zadlužení tak, že první uhradí závazky oficiálním institucím a až poté rodině nebo jiným neformálním zdrojům půjček, které má k dispozici. To je dáno samozřejmým vědomím postihu, který by při nedodržení závazku vůči formálním institucím nastal. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit jsou však v diametrálně odlišné situaci. Mají-li štěstí, disponují neformálními sociálními sítěmi, které jim finančně vypomůžou, nebo jim peníze půjčí na nízký (tzv. zastavárenský) úrok. Tato charakteristika je mimochodem jedním ze znaků vyššího statusu, tzv. „lepší, váženější rodiny“. Všichni členové nemusí být nutně finančně zabezpečeni, ale ti, kteří nejsou, jsou alespoň formami solidních půjček zabezpečeni a nemusí k lichváři. Minimálně polovina z nich však toto štěstí nemá, protože se v obdobně finančně problematické situaci nachází celá rodina. Půjčí-li si tedy z neformálního zdroje, jedná se většinou o půjčku na vysoký úrok, tedy lichvu. Ta je ale v nutnosti splátek často nadřazena nutnosti splátek oficiálním institucím. Z lichvy se totiž často hradí základní životní potřeby, jejichž uspokojení nelze odložit, u obyvatel Kojetínské např. jídlo. (Nepřeháníme, komplikací je ovšem nízká schopnost hospodaření s penězi.) Když má dlužník problémy se splácením, tak hrozí, že už příště půjčku nedostane. Když je lichva jedinou dostupnou možností zvýšení příjmu, je toto velmi silný motiv. Lichváři navíc disponují kontrolními mechanismy, které jim umožňují dlužné částky získat (viz níže). Proto na otázku po dluzích dochází k míchání prioritněji vnímaných dluhů ze systému lichvy (které znají dlužníci přesně, ale které se snaží skrývat) a dluhů vůči oficiálním institucím (nad kterými často ztrácejí kontrolu a často zlehčují jejich význam i výši).

Vůči městu se jedná o nedoplatky na úhradách nájmu, služeb a energií, ale také na ostatních poplatcích, např. za odpad. Dluhy na nájmu vznikly u řady rodin na přelomu let 1996 a 1997, kdy placení nájmu o měsíc pozadu bylo nahrazeno placením nájmu v daném měsíci. V jednom měsíci tedy vznikla povinnost zaplatit dva nájemy. Dluhy vůči městu přímo ovlivňují možnosti užívání obecních bytů. Při vzniku dluhu na nájemném (podmínky se liší podle typu uzavřené smlouvy, viz kapitola pojednávající o bydlení) a následných potížích s jeho úhradou bývají

nájemníci vystěhováváni buď bez nároku na náhradní bydlení, nebo s nárokem na tzv. přístřeší, poskytované na ulici Kojetínské. Dostanou-li se do přístřeší, přestanou mít nárok na dávku státní sociální podpory Příspěvek na bydlení, protože úřad práce neuznává přístřeší jako nájemní smlouvu, jejíž existenci tato dávka vyžaduje (možností jsou dávky hmotné nouze, jejich získání je však fakultativní). Problémem je také, pokud se přístřeší dlužníkům poskytne v bytě, ve kterém rodině vznikají vyšší náklady na bydlení. To může být způsobeno vyšší kvalitou bytu, než je ta, kterou rodina obývala před přestěhováním do přístřeší, ale také vyššími poplatky za energie, způsobené jiným systémem topení. V bytech v sociálně vyloučených lokalitách obyvatelé často používají jak pro topení v zimních měsících, tak pro vaření a ohřev teplé vody kamna na tuhá paliva. V případě nedostatku finančních prostředků disponují sociálními sítěmi, které jim umožní sehnat levné palivo (neekologické a často problematického původu, ale hřeje). Navíc mohou v tomto případě získat dávku hmotné nouze na nákup uhlí. Jsou-li přestěhováni do bytu, kde je pouze elektrické vytápění v podlaží, prudce jim rostou náklady na topení, k tomu vznikají přidané náklady na vaření a zároveň jim klesá finanční zdroj v podobě dávky hmotné nouze. Když na jaře přichází vyúčtování doplateků za energie, rodina často není schopna svým finančním závazkům dostát. Ocitne-li se rodina bez náhradního bydlení, stěhuje se buď ke svým příbuzným (tak často obývá jeden nájemní byt více nájemníků, než kolik je nahlášeno) nebo na ubytovnu. V případě některých ubytoven náklady na bydlení vyletí nahoru a několikaletná rodina musí platit více, než kolik platila v nájmu obecního bytu, který nebyla schopna hradit. Dluhy se tak dále prohlubují.

Majoritní společnost často nespokojeně poukazuje na to, že Romové v sociálně vyloučených lokalitách neumí hospodařit s penězi (to je samozřejmě pravda, jakkoliv se jedná o složité téma, asi nemá cenu si namlouvat, že by byli „extra spořiví“, slovy jedné z expertek) a že když jim přijde sociální dávka, během krátké doby z ní nic nemají. Velmi častým důvodem není okamžité utracení všeho, ale právě koloběh dluhů, do kterého se dostali. Ten může být tak hluboký, že na jeho umořování bývá použita větší část rodinného rozpočtu a bez další půjčky bez kontinuální pomoci sociálních pracovníků, ke kterým má rodina naprostou důvěru, se stává prakticky neřešitelným. Moralizující pohled nejen široké veřejnosti, ale i části systémových aktérů, založený na argumentu, že si za to mohou sami, ponecháváme stranou. Možná to tak je, ale to na popisovaném stavu nic nemění.

Údaje o dlužích na nájemném a službách nám poskytl ředitel Domovní správy města Přerova. K 30. 6. 2009 bylo na domovní správě evidováno 401 dlužníků. Z toho u 243 dlužníků je dluh do výše 15 tis. Kč, u 114 dlužníků je dluh ve výši 15 tis. až 50 tis. Kč, 34 dlužníků dluží v rozmezí 50 tis. až 100 tis. Kč a 10 dlužníků dluží více než 100 tis. Kč. Porovnání počtu dlužníků s roky 2007 a 2008 uvádí následující tabulka.

Dlužná částka v Kč	Počet dlužníků		
	31. 12. 2007	31. 12. 2008	30. 6. 2009
Do 15 000 Kč	314	237	243
15 001 až 50 000 Kč	106	115	114
50 001 až 100 000 Kč	26	31	34
100 001 Kč a více	10	14	10
Celkem	456	397	401

Údaje se vztahují ke všem obecním bytům, které spravuje domovní správa, nelze z nich odlišit ty, které se týkají sociálně vyloučených lokalit. Dlužné částky navíc neukazují poplatky z prodlení, které dělají 2,5 promile denně, tedy přibližně 100% ročně. Jejich výše je dána zákonem a v Přerově je zavedenou praxí, že pokud dlužník a osoby s ním žijící uhradí své dluhy vůči městu a jeho organizacím, jsou mu až tři čtvrtiny poplatků z prodlení odpuštěny.

b) Prevence zadlužení: institut zvláštního příjemce, splátkové kalendáře, preventivní aktivity magistrátu

Pracovníci Magistrátu města Přerova a sociální pracovníci neziskových organizací nabízejí dlužníkům pomoc využíváním služeb institutu zvláštního příjemce a splátkových kalendářů. Míra využívání těchto služeb je nízká.

Domovní správa může vystupovat jako příjemce dávky, která pomáhá pokrýt náklady spojené s bydlením. Tento mechanismus se nazývá *institut zvláštního příjemce*. Od 1. 1. 2007 k tomu není potřeba souhlasu nájemníků a správního řízení. Domovní správa buďto zažádá o zřízení institutu nebo dá na jeho zřízení podnět odbor sociálních dávek. Institut se zřizuje pouze v případě, kdy se objevují dluhy na nájmu. Jinak odbor sociálních dávek respektuje právo a přání pobíratelů hospodařit s dávkou samostatně. Vyřizování institutu zvláštního příjemce je navíc další zatěžující agendou jak pro odbor, tak pro domovní správu.

Výhoda institutu zvláštního příjemce je nasnadě. Nájemce nemá možnost dávku vynaložit na jiné účely, než je úhrada nákladů za bydlení, proto nezabředává hlouběji do dluhů. Nevýhodou je, že se může paradoxně stát zdrojem dalších dluhů, aniž se o tom nájemník dozví. Dávka totiž pokrývá jen část nákladů spojených s bydlením. Zbytek musí zaplatit nájemník. Přitom se výše dávky může měsíc od měsíce měnit (např. s měnícím se počtem osob). Od nájemníka proto vyžaduje kontinuální pozornost, kterou musí každý měsíc věnovat výši finanční částky, kterou je třeba domovní správě uhradit. Snad proto využívání této možnosti klesá. V současné době figuruje domovní správa jako zvláštní příjemce přibližně v deseti případech, v minulosti to bylo přibližně ve stovce případů.

Na domovní správě proto v současnosti registrují pouze jeden *splátkový kalendář*. Praxe prozatím ukázala nízkou míru efektivity tohoto nástroje. Problémem je nedodržení určených splátek. Jako typickou popisují pracovníci domovní správy situaci splacení první splátky a následné porušení splátkového kalendáře. Pro domovní správu znamenají splátkové kalendáře poměrně složitou agendu (splátky se musí rozpočítávat mezi různé druhy poplatků), která se při nízké

efektivitě nevyplácí. Při stanovování výše splátek splátkového kalendáře naráží pracovníci také na problém příliš vysokého zadlužení. Ze zákona je možné úhradu dluhů rozložit do maximálně osmnácti splátek. Při vysoké dlužné částce potom dlužník není schopen výši jednotlivých splátek uhradit.

Pracovníci neziskového sektoru a Magistrátu města Přerova dále pomáhají obyvatelům s oddlužením v rámci systému lichvářských půjček. Terénní pracovníci magistrátu registrovali několik snah o udání lichvářů na policii. Z plánu však vždy sešlo. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit z důvodů strachu a nutnosti stálého využívání lichvy případy policii i po ujištění o anonymitě a maximální ochraně odmítají nahlásit. Jako úspěšná aktivita se jeví letošní preventivní opatření magistrátu před vznikem dluhů z nezaplacení poplatků na odpad. Sociálně slabí občané mohou požádat o úhradu výdajů na tento poplatek pomocí jednorázové dávky hmotné nouze. Loni byl mechanismus nastaven tak, že si občan mohl zažádat o tuto dávku a z té poplatek zaplatit. V letošním roce terénní pracovníci města fyzicky obešli všechny kritické domácnosti v sociálně vyloučených lokalitách i mimo ně a upozornili nájemníky, že si mohou na odboru sociálních dávek požádat o přímé zaplacení tohoto poplatku.

c) Veřejná služba

Novela zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, zavádí tzv. institut veřejné služby. Ta se týká osob, které pobírají příspěvek na živobytí déle než 6 kalendářních měsíců. Veřejnou službou se rozumí pomoc obci v záležitostech, které jsou konány ve prospěch obce a jejích občanů. Jedná se především o pomoc při zlepšování životního prostředí v obci, zejména úklid veřejných prostranství, udržování čistoty ulic, pomoc v oblasti kulturního rozvoje a sociální péče. Za výkon veřejné služby nenáleží odměna, ale je to jedna z možností, jak může občan pobírající dávky hmotné nouze prokázat snahu o zvýšení příjmu vlastním přičiněním. Dalšími možnostmi jsou např. rekvalifikace na úřadu práce nebo krátkodobá brigáda ve formě dohody o provedení práce. Pokud občan pobírající výše zmíněnou dávku hmotné nouze tuto snahu neprokáže, je sankcionován tím, že se mu sníží dávka na existenční minimum (tj. 2 020 Kč za měsíc). Využije-li občan některé z možností, jak prokázat snahu o zvýšení příjmu vlastním přičiněním, tedy i odpracováním 20 hodin měsíčně veřejné služby, je dávka vyplácena ve výši životního minima, tedy 3 126 Kč. Odpracováním 30 a více hodin je částka navýšena na 3 679 Kč.

Město Přerov začalo s organizací veřejné služby v červenci. Rada města schválila organizování veřejné služby 24. 6. 2009. Veřejná služba je poskytována zájemcům na základě písemné smlouvy uzavřené s obcí, která obsahuje místo, předmět a dobu výkonu. Před uzavřením smlouvy musí zájemce absolvovat preventivní lékařskou prohlídku u svého ošetřujícího lékaře. Na úhradu poplatku za vystavení potvrzení o provedení preventivní lékařské prohlídky může osoba v hmotné nouzi požádat příslušný orgán pomoci v hmotné nouzi o poskytnutí mimořádné okamžité pomoci – Odbor sociálních dávek Magistrátu města Přerova (§ 2 odst. 5 písm. a) zákona č. 111/2006 sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů).

Výkon veřejné služby je v současnosti zabezpečován organizacemi Technické služby města Přerova, s. r. o., Oblastní charita Přerov, Teplo Přerov, a. s., Armáda spásy Přerov, Domovní správa města Přerova a Český červený kříž. S další organizací magistrát v tuto chvíli jedná.

O výkon veřejné služby projevilo prozatím zájem 201 osob, z toho 130 osob má uzavřenou smlouvu o výkonu veřejné služby (tj. absolvovali lékařskou prohlídku a školení o bezpečnosti).

90% osob využívá možnosti odpracovat 30 hodin, a tím si zvýšit částku životního minima. Podle pracovnice se u zbylých deseti procent jedná o společně posuzované partnery těch, kteří odpracovávají 30 hodin.

Počty osob využívajících institutu veřejné služby ukazuje následující tabulka.

	Červenec	srpen	září
Odpracovali	57 ¹ nebo 42 ² ; z toho: 19 veřejná služba, 23 dobrovolnická služba	58 ¹ nebo 91 ² ; z toho: 68 veřejná služba, 23 dobrovolnická služba	71 ¹
Nenastoupili	10 ¹	25 ¹	7 ¹

¹ Údaj odboru sociálních služeb a zdravotnictví

² Údaj odboru sociálních dávek

Dle informací odboru sociálních dávek byla v červenci zkrácena dávka 291 osobám, které jsou společně posuzované pro účely dávek hmotné nouze. Z celkového počtu 1 143 osob to dělá 25%. Vidíme, že poměrně velkému počtu společně posuzovaných osob nebyla ani krácena dávka, ani jejich zástupci neodpracovali veřejnou službu. Pracovnice odboru sociálních dávek vysvětluje, že se jedná o osoby, které donesly potvrzení o absolvované rekvalifikaci na úřadu práce nebo dohodu o provedení práce nebo potvrzení od lékaře o pracovní neschopnosti. Nebezpečí vidí v posledním ze jmenovaných důvodů. Je proto v kontaktu s předsedou Lékařské komory, aby společně dohodli mechanismus, jak zabránit zneužívání lékařských potvrzení. Vydání o potvrzení o pracovní neschopnosti je pouze v rukou lékaře. Magistrát může pouze požádat o přezkoumání posudkového lékaře.

Organizace, ve kterých se veřejná služba vykonává, samy určují počet klientů dle vlastní potřeby. V rámci výzkumu se nám podařilo kontaktovat zástupce všech organizací, kromě organizace Teplo Přerov, a. s. Organizace za umožnění veřejné služby nedostávají žádné finanční prostředky.

Armáda spásy: Veřejnou (resp. dobrovolnickou) službu vykonává sedm osob. 2 Romové pro lehčí údržbářské práce, 5 romských žen pro práci v nízkoprahovém centru s dětmi. Všichni jsou z lokalit Husova, Škodova a Kojetínská. Další zájemce o výkon služby musí Armáda spásy odmítat, je jich poměrně mnoho. Koordinace práce na údržbě objektů nevyžaduje tolik energie jako koordinace práce v nízkoprahovém centru s dětmi. Romské ženy musí dodržovat harmonogram svého

působení v centru, který zaručuje pokrytí celého týdne. Vedoucí centra hodnotí výkon veřejné služby pozitivně. Vnímá důležitost zapojení romských žen a mužů do chodu organizace v romské komunitě. Problémy vidí v nutnosti práce s těmito pracovníky, které ale zároveň chápe. Jedná se o osoby bez dlouhodobých pracovních návyků, které je potřeba podpůrným způsobem vytvářet. Je potřeba pracovat na dodržování pravidel, která jsou v centru zavedena. Pracovníci centra proto pořádají pro vykonavatele veřejné služby školení, opakovaně jim vysvětlují některá ustanovení apod. Sedm vykonavatelů služby je stabilních, možnosti vykonávat službu v tomto centru si, dle sdělení pracovníka, váží. Tento pocit na základě rozhovorů potvrzujeme.

Oblastní charita Přerov: Veřejnou (resp. dobrovolnickou) službu vykonává osm osob, z toho 5 Romů. Jedna Romka pracuje v komunitním centru na Kojetínské, jedna v chráněné dílně (úklid). Zbytek se stará o údržbu zeleně a lehčí údržbářské práce. 2 vykonavatelé veřejné služby jsou z Jižní čtvrti, 1 z běžných lokalit, zbytek se nám nepodařilo zjistit. Kapacitní možnosti charity jsou naplněny, denně odmítali 10 až 20 zájemců. Zkušenosti s výkonem veřejné služby jsou podle zástupkyně charity velmi pozitivní. Sama přiznává, že je překvapena pracovitostí vykonavatelů, a zvažuje nabídnutí stálého pracovního poměru (až bude možnost). Říká, že je škoda nevyužít potenciálu, který byl doposud skryt. Sama ale dodává, že pracovníky vybírali pečlivě na základě doporučení z magistrátu, čímž může být až překvapivě pozitivní zkušenost zčásti vysvětlena. Možnosti veřejné služby vidí právě v tom, že mohou, v případě kvalitních pracovníků, přerůst v pracovní poměry. Co se možností provozování veřejné služby týče, upozorňuje, že pracovníkům může svěřovat většinou jen takovou práci, kterou by jinak organizace vůbec nerealizovala. Vykonavatelům se zároveň musí věnovat stálý pracovník organizace, proto lze říci, že organizace věnuje do výkonu veřejné služby vlastní zdroje.

Domovní správa města Přerova: Dle informací pracovníka organizace je domovní správa sice uvedena jako organizátor veřejné služby, ale mají zájem o jednoho stálého vykonavatele, na kterého mají určité nároky. Tento vykonavatel by měl fungovat jako kurýrní služba, tedy přibližně dvě hodiny každé ráno roznášet po Přerově obsílky. Mělo by se jednat o osobu spolehlivou a fyzicky zdatnou. Takový uchazeč zatím nebyl magistrátem doporučen, proto v tuto chvíli žádného vykonavatele veřejné služby domovní správa nemá.

Červený kříž: Veřejná služba je vykonávána na ubytovně pro bezdomovce, odkud se také rekrutují její vykonavatelé. Veřejnou službu vykonává 7 Romů (a další Neromové), tedy všichni Romové z ubytovny, kteří ji vykonávat mohou. Provádí se zejména úklid společných prostor, úprava zeleně, čištění plotu, lehčí údržbářské práce apod. Zkušenosti jsou zástupkyně organizace hodnoceny opět velmi pozitivně. Zdůrazňuje „výchovní efekt“, který má zapojení obyvatel ubytovny do péče o ni. Popisuje, jak se obyvatelé začali vzájemně hlídat, aby na ubytovně nedělali nepořádek. Stejně jako ostatní poskytovatelé veřejných služeb i tato pracovnice má tu zkušenost, že si vykonavatelé této možnosti váží. Kapacitu má tato organizace taktéž naplněnu.

Technické služby města Přerova, s. r. o.: organizují veřejnou službu pro přibližně 60 lidí, konkrétně 10 až 15 osob týdně. 95% tvoří Romové. Toto je v letních měsících maximální kapacita, v zimě ji bude možno navýšit na 20 osob týdně (odklizení sněhu). Lidé se jim jednak průběžně střídají, jednak chodí stálí. Zkušenosti jsou různé. Některé vykonavatele musí po nástupu posílat domů z důvodu podnapilého stavu nebo se někdo nahlásí a nepřijde. Výkon není vždy stoprocentní, někteří se angažují více, někteří méně, ale v podstatě se jedná o úroveň výkonu, kterou organizace očekávala. S lidmi, kteří provádějí údržbu veřejných prostranství, musí být vždy jeden kmenový zaměstnanec.

Organizátoři veřejné služby, kteří vnímají její sociální přesah (učení pracovních návyků), hodnotí své zkušenosti jako velmi pozitivní. Ti organizátoři, kteří vnímají vykonavatele veřejných služeb jako standardní pracovní sílu, reflektují kriticky problémy, které při její organizaci nastávají.

2) Interpretace situace obyvateli sociálně vyloučených lokalit

Romů ze sociálně vyloučených lokalit jsme se zeptali, jak hodnotí životní úroveň v jednotlivých oblastech Přerova. Z hlediska životní úrovně byla nejhůře hodnocena lokalita kolem Kojetínské ulice, o něco lépe pak lokalita kolem Škodovy ulice. Komunikační partneři připouštěli, že není výjimkou, pokud domácnosti nemají dostatek finančních prostředků na zakoupení nejen standardních předmětů dlouhodobého charakteru, ale i nezbytných potravin. Naopak vyšší životní úroveň v rámci sociálně vyloučených lokalit byla přiřazena obyvatelům na Husově ulici.

Pan Karel: Romáků je teďkom víc chudých. Příklad vezmu. Tady je v Přerově tak tisíc romáků a dvacet romáků jsou boháči. Málo, hrozně málo to je. Jsou tady rodiny, které si dělají starosti, co budeme jíst, co budeme dělat zítra, děcka nebudou mít na svačinu, jsou tady. Na té Škodovce, když tam žije dejme tomu padesát rodin, tak čtyřicet rodin si dělá starosti, co budeme zítra jíst. Na té Kojetínské, jestli příklad říkám, že je tam padesát rodin, tak dvě rodiny si říkají, mám dost. Jinak těch čtyřicet osm rodin nemajů co jest. No a na Husovce je tam příklad sto rodin a deset rodin si říká, nemám co jest. Ten Přerov je bídný, je bídný, je, je.

Vznik volného trhu, restrukturalizace hospodářství, snižování míst v průmyslu a pomocných dělnických profesí přinesly pro romskou komunitu nepříznivé důsledky. Získat v Přerově zaměstnání na oficiálním trhu práce je pro tuto etnickou skupinu velice obtížné. V současné době připadá na jedno pracovní místo na úřadu práce 29 uchazečů. Oficiální zaměstnání má jen minimální počet osob ze sociálně vyloučených lokalit. Nejvíce Romů bylo do nedávna zaměstnáno ve firmách Precheza, Meopta, Kazeto, v menší míře také v Přerovských strojárnách. Některé romské ženy pracovaly jako uklízečky v nemocnici. Místní neziskové organizace zaměstnávají 3 Romy. V našem výzkumu jsme zaznamenali jednu zaměstnanou ženu z lokality Kojetínská, čtyři romské muže žijící v sociálně vyloučených lokalitách a pracující na živnostenský list. Jeden z ulice Denisovy, tři z ulice Škodovy. Tři romské muže pracující na zaměstnanecký poměr z ulice Husova a jednoho z ulice Denisovy.

Odborná literatura uvádí, že dokonce ty pracovní činnosti, které v nedávné minulosti byly tradičně spojovány s romským etnikem, jsou pro něj nyní nedostupné. Jedná se například o výkopové práce, ze kterých jsou Romové vytlačováni Ukrajinci.

Negativní stereotypy tradičně připisují romskému etniku neochotu pracovat a obstarat si zaměstnání. Předsudky majoritní populace přisuzují Romům záměrný parazitní způsob života klientů sociálního státu. Ve výpovědích našich komunikačních partnerů jsme se setkali s kategorickým odmítáním tohoto názoru.

Pan Karel: Pořád se poukazuje, že cikáni nechcou dělat, ale víte, co udělejte, zkuste se obléct do starých šatů a hledejte práci. Vy budete roztrhanej tak jako bezdomovec a já budu cikán, a on vezme ho, ale vás neveme. Proč? Proč nás furt kritizujou, že my nechceme dělat. To není pravda. V dnešní době, když on půjde do práce a vydělá si těch dvanáct – patnáct tisíc, což je ten výdělek, a než těch šest tisíc, co je ta podpora, tak jakej je rozdíl, velkej. O polovinu je rozdíl, už si žije dobře. Ale za těch šest sedm tisíc, co oni berou ty podpory? Za patnáct tisíc se dá vyžít.

Faktorů, které Romy vylučují z oficiálního trhu práce, je několik. Zásadním je nízká úroveň osobního kapitálu – nedostatečné vzdělání, nízká kvalifikace, neuspokojivé pracovní zkušenosti, ale rovněž i nízká míra sociálního kapitálu, nedostatečné kontakty na osoby, které by jim dokázaly zprostředkovat dlouhodobou lépe placenou práci. Romové, kteří mají základní vzdělání nebo výuční list, také upadají do pastí nezaměstnanosti. Začínají si uvědomovat, že pobírání sociálních dávek je pro ně výhodnější než získávání příjmů na pracovním trhu. Past se týká zejména rodin nebo společně posuzovaných osob v jedné domácnosti. Když získá zaměstnání pouze jeden z dospělých, dávky hmotné nouze klesnou všem společně posuzovaným osobám. Jedna mzda, kterou získá pracovník s nízkým vzděláním, ztrátu dávek nevykompenzuje. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit dokážou spočítat, kolik peněz by museli vydělat, aby se jim vyplatilo investovat náklady do zaměstnání (náklady na ježdění, obědy, oblečení apod.). Při současné úrovni mezd za nízkokvalifikovanou práci a současné úrovni dávek se jim zaměstnání nevyplácí. Z rozhovorů byla také patrná neochota dojíždět za prací, apriori spojována s přidávanými finančními náklady. Řešením by bylo zaměstnat více dospělých z rodiny (muže a ženu), to se však nedaří. Navíc bychom v této snaze možná narazili na problém, kterým svou nezaměstnanost často legitimizují romské ženy „já do práce jít nemůžu, ten malý je na mě úplně fixovaný, on by to nezvládl“. Tak komentuje své důvody k nehledání zaměstnání žena, jejíž podle odhadu osmiletý syn si hraje 150 m od nás s ostatními dětmi.

Důvodem nízké zaměstnanosti jsou však také diskriminační praktiky zaměstnavatelů, postavené na stereotypních předsudcích o romském etniku. S diskriminačními praktikami při komunikaci s potenciálním zaměstnavatelem se setkala drtivá většina našich komunikačních partnerů. „Někteří jsou alespoň natolik féroví, že řeknou, že jsem romák, a my vás tady nechceme.“ Řada komunikačních partnerů uvádí, že svou etnickou příslušnost raději sdělí

už při prvním telefonickém kontaktu, ať zbytečně neutrácí peníze za cestu za potenciálním zaměstnavatelem.

Psychologové a sociologové často zdůrazňují význam zaměstnání pro dnešního člověka. Ten nespočívá pouze ve finančním zajištění, ale je také zdrojem osobního naplnění, prestiže, sebeúcty apod. Zaměstnání určuje denní rytmus, vymezuje čas povinností a naopak čas volna. Rovněž i mezi příslušníky sociálně vyloučených lokalit Přerova, v prostředí obyvatel s materiální deprivací jsme se setkali se zdůrazněním neekonomického významu zaměstnání.

Pan Zdeněk: Když já jsem doma, já už jsem normálně na zbláznění. Nemáte kam jít, jenom tam, tam, tam, a z toho nemáte nic. Já se většinou nudím. Furt dokolečka, a když je nějaká práce, tak už je to jiné. Člověk už nemá takové starosti, tak stává a neví co.

Neekonomický význam zaměstnání vyzdvihovali starší lidé, kteří v minulém režimu pravidelně a dlouhodobě chodili do zaměstnání. Zaměstnání jim v současnosti chybí nejen pro zhoršení finanční situace, ale také pro ztrátu pocitu užitečnosti a ztrátu pevných bodů denního režimu. Právě z těchto pracovníků se nejčastěji rekrutují pracovníci práce na černo.

Při rozhovorech s komunikačními partnery nevystal žádný konkrétní typ preferované práce či lidské činnosti. Příslušníci sociálně vyloučených lokalit oceňují způsob výděлку, při kterém nedochází k veliké fyzické námaze. Mezi tuto formu práce patří například i to, pokud někdo půjčuje peníze. Zvláště pak pokud riskoval a sám si peníze půjčil, které následně rozpůjčoval na vyšší úrok, než si sám vypůjčil.

a) Práce na černo

Zpochybnění údajné neochoty pracovat je potvrzeno etnografickým pozorováním i výpověďmi systémových aktérů. Není to tak, že by Romové nepracovali. Pracují, často velmi těžce, ovšem na černém pracovním trhu. Práce „na černo“ se týká zejména mužů. Pozorovateli v sociálně vyloučených lokalitách nemůže uniknout, že přes den v lokalitách výrazně klesne počet práce schopných mužů. Velká část z nich totiž kopíruje denní režim oficiálně zaměstnaného člověka. Ráno vychází do práce, vrací se až večer.

Práce na černo, kombinovaná s registrací na úřadě práce, je nejčastější formou posílení rodinného rozpočtu. Délka těchto prací se pohybuje v rozmezí od několika hodin, přes několik dnů až po několik měsíců. Obvykle se jedná o pomocné stavební práce.

Tento typ práce je organizován jak bílými, tak romskými podnikateli. Byla vytvořena promyšlená infrastruktura, která zabezpečuje chod černého pracovního trhu, tak aby byl výhodný pro všechny aktéry. Podnikatelé mají vytipované „své“ pracovníky, se kterými dlouhodobě spolupracují. Pracovníci mají naopak povědomí o solidnosti každého podnikatele. Ví se, kdo drží slovo a platí sjednané částky,

a kdo se naopak snaží pracovníky podvést. Práce na černo není samozřejmě nijak smluvně ošetřena. Vzájemný závazek mezi zaměstnavatelem a pracovníkem stvrzuje pouze ústní dohoda. Tato situace je pro pracovníka velice nevýhodná. Nezřídka dochází k vyplacení nižší než sjednané odměny, případně nevyplacení odměny žádné. Hrozí zde rovněž riziko, že se v případě pracovního úrazu zaměstnavatel zřekne jakékoliv formy odpovědnosti. Běžná sazba za práci „na černo“ se určuje buď podle hodin, nebo podle výkonu. Mzda za hodinu práce se zpravidla pohybuje od 50 Kč po 100 Kč. Výkon pracovníka je měřen například metry výkopu. Když se jedná o výkop 70 cm hluboký, 30 až 40 cm široký je mzda 50 Kč za metr. V rámci ní ale musí pracovník rýhu nejen vykopat, ale také položit kabel a výkop zasypat. Průměrně fyzicky zdatný muž, zvyklý fyzicky pracovat, vykope za den 15 metrů. Problém je, že v práci vznikají proluky, které se při odměně měřené za metr výkopu nepočítají do mzdy. Časové proluky se týkají nepřízně počasí nebo čekání na materiál. Při déletrvající práci je mzda nejčastěji v rozsahu 12 000 Kč až 14 000 Kč za měsíc. Při různých prolukách se ale může stát, že za třítýdenní práci získá pracovník odměnu 5 000 Kč. Forma vyplácení mzdy je různá, od okamžitých odměn po ukončení sjednaného úkonu, přes poskytnutí záloh až po jednoměsíční výplaty. Když se platí hodinová mzda, pohybuje se nejčastěji mezi 50 až 60 Kč za hodinu. Jako velmi dobrá je vnímána mzda 80 Kč za hodinu. Systém infrastruktury je vybudován i mezi jednotlivými romskými podnikateli. Tam se jedná zejména o příležitostné zafinancování nákladů na realizaci zakázky příbuzným či známým romského podnikatele, který mu po skončení zakázky, až je práce proplacena, finanční náklady, navýšené o smlouvenou částku, vrátí. Tento podpůrný systém umožňuje např. to, že malý živnostník je schopen realizovat dvouměsíční zakázku, pro kterou je potřeba pronajmout stroje a najmout řádově desítky lidí.

Podnikatelé mají své pracovníky často pod komplexní kontrolou jakéhosi Baťa systému, tak jak jej známe z prvorepublikového Zlína. Příkladem může být stavební firma propojená s hospodou. V hospodě se každé ráno pracovníci sejdou, aby jim byla rozdělena práce a byli převezeni na místo jejího výkonu. Večer jsou odvezeni zpátky do hospody. V té udělají útratu, která je jim odečtena ze mzdy. Pokud je další den opět potřeba pracovat, hospoda se zavírá velmi brzy, aby byli pracovníci druhý den odpočatí. Pokud práce další den není, hospoda funguje do pozdních hodin. Podnikatelé organizující práci na černo hovoří o tom, že mají špatné zkušenosti s mladými pracovníky. Ti starší „*makají, jsou zvyklí*“. Když je terminovaná práce, tak se pracuje i přes víkendy. Mladí lidé údajně k tomuto ochotni nejsou a vyhovuje jim spíše nárazové krátkodobé zaměstnání, které je ale natolik časově omezené, že jim umožňuje i realizaci dalších denních aktivit.

Obávaným rizikem při práci „na černo“ je přistižení, vyřazení z úřadu práce a následné vrácení poskytnutých dávek. Zvláště v Přerově je obava z nainstalovaného bezpečnostního kamerového systému. Systém zaměstnávání na černém pracovním trhu je proto často založen na přesunu pracovníků do jiných měst, než ve kterých tito bydlí. Často se tak stane, že v Přerově pracují na černo např. lidé z Kojetína, Valašského Meziříčí, Prostějova a naopak. Přesun pracovníků za prací je organizován ze strany firem. V případě déle- trvající práce, pokud délka

zaměstnání přesáhne dobu přibližně tří měsíců, bývá již legalizována a dotyčný zaměstnanec se odhlašuje z evidence práce.

I práce „na černo“ kopíruje trendy hospodářské situace a v důsledku hospodářské krize jí ubývá. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit popisují, že podnikatelé nemají tolik zakázek, aby potřebovali tento typ výpomoci. Mezi zájemci proto začíná velká konkurence, snižují se mzdy a řada zájemců práci „na černo“ vůbec nesežene. Pro nové zájemce je obtížné dostat se do skupiny stálých pracovníků určitého podnikatele.

Pan Zdeněk: Moc práce tady není, třeba někdy seženu fušku, ale to je ty tři čtyři dny. Já vám řeknu, v Přerově je to trýzeň... Práce není a kopáčské práce taky není ... Ty kopáčské práce to jsou drbky a kopat třicet čtyřicet metrů, to si člověk nevydělá. A ještě jezdit někde za pět set korun šest set korun, to se na to můžu ... Dříve byla práce a kopat bylo třeba tři čtyři kilometry, ale teď ...

Strategie práce „na černo“ kompenzuje podle obyvatel sociálně vyloučených lokalit nemožnost dosáhnout na legitimně zajištěné pozice na oficiálním trhu práce a může být tím nejméně konfliktním (relativně společensky přijatelným) způsobem, jak zajisti dostatečný příjem pro zabezpečení rodiny.

Pan Karel: Většinou Romové dělají na černo, většinou. Skutečně kdyby nebyli ti podnikatelé a kdyby Romové nedělali na černo, tak je tady velká kriminalita, kradlo by se všechno. A to si ani já nepřeju. Proto já radši navrhuju, ať si na černo dělají, ať je nechají dělat, protože ať tady není ta kriminalita skutečná. Každý se snaží nějak vyžít. Proto je tady ta demokracie, a ne že vás chytanou a seberou vám na půl roku podporu. Jak pak můžete žít. Všechno je pak schopn udělat člověk, buď krást, nebo já nevím co. Ať nezakazujou podporu, protože ta podpora je skromná. Když budou lidé bohatí, tak nebudou krást.

b) Adaptační mechanismy

Nemožnost uplatnit se na oficiálním trhu práce vyčleňuje příslušníky romského etnika do šedé ekonomiky a k pobírání sociálních dávek. Samotný systém sociálních dávek ani neformální trh s nízkou úrovní mezd zpravidla nedokáže dlouhodobě poskytnout existenční zabezpečení a příslušníci sociálně vyloučených lokalit jsou nuceni vytvářet a vzájemně kombinovat další adaptační strategie pro zvládání standardních i mimořádných životních situací.

Strategie velkého počtu dětí

Mezi majoritní populací je rozšířený názor, že Romové v rámci existenčního zabezpečení volí strategii velkého počtu dětí. Vyšší počet dětí jakožto strategie k zajištění příjmu je mezi romskou komunitou považován za nestandardní a je vnímán s určitým despektem.

Pan Karel: *Jo když mají čtyři děti, tak to mají osmnáct tisíc. Já znám jednoho, který říká, já dělat nemusím, má sedm děcek. Bere přes dvacet tisíc podporu a z toho už mu to stačí, z toho vyjde. Protože na děcka každý den nekupují, no ale vyžije. Má z čeho jest. Jsou mezi náma takoví lidi a on si řekne já dělat nemusím. On si chodí oblečený a děcka chodí ve špinavým, o děcka se nestará, a proto mají ty peníze.*

Strategie vycestování do zahraničí

Migrace za prací do Velké Británie je pro přerovské Romy typická. Je zdokumentována jak předchozími výzkumy, tak výpovědi systémových aktérů. Vycestování do zahraničí je zpravidla podmíněno více faktory. Kombinují se zde důvody ekonomické, bezpečnostní i rodinné. Nezřídka bývá důvodem i potřeba řešení bytové situace. Zahraniční zkušenost mělo několik komunikačních partnerů a v lokalitách má většina lidí v příbuzenstvu někoho, kdo v Anglii byl nebo je. Vyjede-li celá rodina, je pozitivně reflektována kvalita života jako taková (bydlení, práce, vzdělávání dětí). Pobyty trvají několik týdnů, většinou se však pohybují v řádu několika let. Vyjede-li do zahraničí pouze jeden člen rodiny, je jeho pobyt přerušován návraty domů, při kterých rodině předává část svého výdělku.

Paní Margita: *Já jsem musela jít s manželem do Anglie, do světa. Já jsem neměla kde být a já jsem měla pět roků žádost (o byt). Já jsem chodila furt na bytáky, ať mi dají třeba Kojetinskou, ale kdepak. Já jsem musela jít do světa s děckama. ...byli jsme tam rok a půl a doteďka lituji, že jsme se tu vrátili, ale umřel mi táta a máma mi furt volala, že ať přijedu, že ona je sama.*

Strategie sběru železa

Tento způsob přivýdělku není v současné době častý. Při mapování sociálně vyloučených lokalit jsme na něj narazili pouze v jednom případě. Jednalo se o muže, který pocházel ze Slovenska. Přestože je v České republice již devět let, nemá vyřízený trvalý ani přechodný pobyt, a tudíž nemůže pobírat žádné sociální dávky. V Přerově žije se svou družkou a jedním dítětem v bytě rodičů družky. Ve dvoupokojovém bytě bydlí celkem devět osob. Dotyčný se svou družkou a dítětem obývají kuchyň.

Železo získává na stavbách, a to tak, že osloví pracovníky a ti ho za drobnou protislužbu, zpravidla se jedná o složení cihel nebo přenos jiného materiálu, nechají nasbírat a odvézt železo. Železo sbírá se svým kolegou, se kterým si rovněž dělí obdrženou částku. Denně se dá sběrem železa vydělat 200 až 300 Kč.

Sběrem kovů si přivydělávají -náctiletí žijící v lokalitách. Jeden večer jsme byli svědky přípravy kovů pro výkup ve sběrném dvoře. U Bečvy byl večer rozdělán oheň, do něj naházeny kusy kabelu s vnitřní kovovou výstuží. Oheň připomínal táborák, byl prostorem večerní zábavy skupinky chlapců a dívek. Po dostatečně dlouhé době se vnější plastový obal rozehrál, jeden z chlapců ho pomocí dvou klacků obratně

vytáhl z ohně a roztopený plastový obal opět pomocí klacků z kovové části sundal. Kovové kusy zůstaly u Bečvy do druhého dne, aby vychladly a mohly být zavezeny k výkupu.

Strategie poskytování půjček na vysoké úroky

Další strategií je poskytování půjček na vysoký úrok. Tuto strategii volí jen omezené množství osob, zpravidla ti movitější. Na osoby, které půjčují peníze na vysoký úrok, je v romské komunitě pohlíženo ambivalentně. Na jedné straně jsou považováni za schopné, s nadáním nashromáždit finanční prostředky, na druhé straně se odsuzují za vysoké úroky, které je potřeba uhradit za půjčku. Úroky se pohybují od 10 do 50% za měsíc. Úrok 10 až 20% je považován za solidní (tzv. zastavárenský). 30 až 50% je vnímáno jako úrok „vyžírky“. Už ale nejsou zaznamenávány případy stoprocentního úroku, které se měly odehrávat v minulosti. Podle dostupných informací existují dva typy výpočtu úroků z lichvářské půjčky. V prvním případě začne dlužník splácet úrok už při vystavení půjčky. Tzn. že když si půjčíte 1 000 Kč, na ruku dostanete pouze 600 Kč (v případě 40% úroku). Úrok se tedy strhává hned z prvního měsíce. Ve druhém případě dostanete částku celou a úroky se začínají splácet až za měsíc. Lichváři si někdy vytvářejí pravidelnou klientelu, která si u nich půjčuje opakovaně, někdy využije klient půjčky jednorázově. Nedá se říci, že by se lichváři rekrutovali spíše z řad mužů nebo spíše z řad žen, to závisí na mocenském rozdělení v konkrétních rodinách. K lichvářům vedou v rámci lokalit neviditelné nitky poptávky i kontroly. Co se týče poptávky, všichni obyvatelé lokalit ví, ke komu si pro půjčku přijít. Kontrolu zajišťuje příbuzenstvo lichvářů nebo lichváři sami, když žijí ve stejné lokalitě jako dlužník. V rámci života „na jednom dvoře“ (a to doslova), lichvář přímo nebo zprostředkovaně nahlíží do každodenního života svých dlužníků. Ví, jak která domácnost hospodaří, ví také, kdy a jaké částky peněz dlužníci pobírají. Někteří lichváři spojují tuto svou aktivitu s jinými podnikatelskými aktivitami, které vykonávají (ať už v legální, šedé či černé ekonomice). Ekonomické zdroje z lokalit se tak často soustřeďují do pár vyvolených rukou (žijících v rámci nebo mimo lokality).

Přes ambivalentní postoj obyvatel lokalit k lichvářům jsme vypožadovali, že tito v komunitě často zaplňují prázdné místo autority pro zástupce institucí z vnějšku. Mají přehled nad děním v lokalitě, nad obyvateli lokality mají díky poskytování půjček určitou moc. Ze strany majoritních institucí se mohou stávat neformálními partnery pro jednání (aniž by tito věděli, že se jedná o lichváře). „*Když potřebujeme pořešit úklid, domluví se s paní Slepíčkovou*“ (z výpovědi pracovnice). Tento stav vnímáme jako velmi problematický. Lichváři se podílejí na vykořisťování obyvatel sociálně vyloučených lokalit, jejich respekt (dá-li se to tak vůbec nazvat) se u obyvatel opírá pouze o nerovný mocenský vztah, který má na obyvatele lokalit negativní dopady. Komunikací představitelů majoritních institucí s lichváři se násobí odcizení obyvatel lokalit vůči majoritním institucím. Zdá se, že v rovině identifikací potenciálních názorových vůdců a autorit lokalit jsou efektivnějšími pracovníci neziskových organizací, kteří v rámci komunit každodenně pracují a dokážou proniknout do jejich neformálních vztahů. Úzká cílená spolupráce mezi subjekty státní a neziskové sféry se i v tomto kontextu jeví jako zásadní.

Poskytovatelé půjček neboli lichváři se nemusí rekrutovat pouze z movitých osob. Lichvářem se může stát i osoba, která si sama vypůjčí peníze na nižší úrok, než za jaký poskytuje dalším osobám půjčku z vypůjčených peněz. Romové přitom odlišují tyto lichváře pozitivnějším hodnocením, ve kterém jim zvyšuje status schopnost vydělat si peníze vlastní chytrostí a přičiněním.

Pan Karel: Dá se to udělat. Příklad on bere podporu a najde si nějakou práci na dva měsíce, na více nesežene, protože žádná práce tady není, že. On si vydělá dejme tomu pět tisíc a z toho udělá za rok na úrokách padesát tisíc. Spočítejte si to takhle. Půjčí pět tisíc, dva tisíce úrok a ty dva tisíce ještě dále půjčuje. Z těch dvou tisíc si bere už osm set úrok a těch osm set si nechá pro sebe a už se mu to sbírá, a tak dále.

Lichvy využívají jedinci a rodiny, kteří nemají přístup k jiným formám půjček. Bankovní sektor, nebankovní sektor nebo zastavárny. Na návratnosti půjček i s vysokými úroky se podílí několik faktorů. Jednak v romské komunitě stále platí ústní domluva mezi rodinami, které se znají. Když se dlužník ústně zaváže ke splacení dluhu, nikdo tento závazek nezpochybňuje. Při nevymahatelnosti dluhu u dlužníka přechází závazek splacení na jeho rodinu. Lichva se však odehrává i v rámci rodinných vazeb (údajně i v rámci těch nejužších). „*Proti rodině nepůjdeš*“, komentuje bezbrannost v rámci rodinných lichvářských mechanismů jeden z komunikačních partnerů. Dále si dlužníci netroufnou dluh nesplatit, protože ví, že služeb lichváře s největší pravděpodobností budou nuceni využít i v budoucnosti. Nesplacením dluhu by přitom o tuto možnost přišli. Pokud si chce u lichváře půjčit peníze Nerom, je mu to umožněno, pokud se za něj zaručí někdo z Romů (lichváři jsou ostatně také i Neromové). V minulosti medializované kauzy vyhrožování a fyzického napadání dlužníků se už údajně nedějí. K jejich odstranění přispěla právě pozornost veřejnosti a několik zveřejněných příběhů. Lichváři se začali obávat ohrožení svého „podnikání“ a nejvýraznější nátlakové mechanismy přestali používat. Tím se zmírnil tlak na klienty lichvy, problém vysokého rizika celoživotního zadlužení způsobeného vysokými úroky však zůstává. Oběti lichvy lichváře neudají. Hovoří o tom, že kdyby to udělaly, musely by odejít z města. Terénní pracovníci zaznamenali výjimky, které se na ně obrátily o pomoc a chtěly vše nahlásit na policii. Následně si to však vždy rozmyslely a nikdy k tomu nedošlo.

Strategie podvodů

Jednou z možností, jak posílit rodinný rozpočet, je rovněž strategie nejrůznějších forem podvodů. Jsou to např. podvody úvěrového typu (nákup zboží na jinou osobu, při které se buď zneužívá důvěry této osoby nebo jejího mentálního handicapu). Příklady některých podvodů uvádíme v kapitole Kriminalita jako adaptační strategie.

Strategie úspor

Úspory a další způsoby šetření se odvíjejí od finanční situace rodiny. Velmi častá je nulová možnost jakékoliv úspory vytvořit. Pakliže tato možnost existuje, finanční úsporu supluje zlato. Rodiny se snaží vlastnit zlatý prsten nebo řetízek, který se

v případě nouze zastaví či prodá. I z tohoto důvodu je zlato mezi romskou komunitou stále významně oceňováno. Jeden z našich komunikačních partnerů vysvětluje neměnnou hodnotu zlata, která z něj dělá trvalou investici. Zatímco euro klesá, libra a dolary také, cena zlata je konstantní nebo vyšší. Proto Romové, kteří alespoň trochu můžou, investují do šperků z tohoto drahého kovu. Je to jakási obdoba stavebního spoření v majoritní kultuře.

Prostituce

Privýdělek nejstarším řemeslem je ojedinělou strategií, ale podle všeho existuje. Před třemi čtyřmi roky byl údajně častější, teď se týká asi jenom jedné rodiny, resp. dvou žen z jedné rodiny, jisti si samozřejmě nejsme. Místem, kde se ženy nabízí, je jedna výpadek z města. Podle pracovnice magistrátu je toto místo známé mezi řidiči kamionů, kteří tam ženám zastavují. Problematickým se jeví možné zneužívání těchto žen zbytkem rodiny, kdy tyto ženy výrazně přispívají do rodinného rozpočtu, aniž by měly jakoukoliv kontrolu nad jeho využíváním. Opět se dostáváme k problému kultury sociálně vyloučených osob, kde k obdobným, často neřešeným, problémům patří také domácí násilí. Symbolické podřízení ženy muži (v realitě naopak často žena hospodaří s rodinným rozpočtem a řídí celou domácnost, na úrovni viditelné a demonstrativní je však respektována autorita muže) je podporováno tradičním vnímáním genderových rolí. Ženě je připisována především role pečovatelská a mateřská. To jí prakticky neumožňuje obranu před takovým způsobem zneužívání, který využívá demonstrativní mocenské převahy muže.

Sociální dávky

Pobírání sociálních dávek je podstatným příjmem pro značnou část příslušníků sociálně vyloučených lokalit. V některých případech se jedná o příjem jediný. Výše poskytovaných dávek při dlouhodobém pobírání ovšem nedokáže zajistit příjemcům materiální jistotu. Příjemci dávek jsou tak odkázáni na užití dalších způsobů zvýšení svých příjmů.

V této souvislosti nastává rozpor mezi strategií poskytovatelů dávek a strategií příjemců. Zjevné je to v případě snahy úřadů práce o aktivní vyhledávání zaměstnání prostřednictvím sbírání aktivních bodů formou korespondenčního reagování na inzeráty (bez aktivních bodů je krácena dávka, kterou nezaměstnaní pobírají). Zatímco z pohledu úřadu práce je to snaha o účelnou aktivitu, z pohledu aktérů je to jen další výdaj (26 Kč za každý doporučený dopis) a samoučelná komplikace (vyhlídka minimálního uplatnění na oficiálním trhu). „*Manžel má už nějaké léta a nepochopil tu paní na úřadě, co má přinést, a že to má ještě odeslat. On si myslí, že to je to samé, ty aktivační plány, a přinést podací lístek. A když to nedonesem, tak nám strhnou třeba tři čtyři stovky. To musíme ještě dvacet šest korun zaplatit, protože jinak nám to nevezmou. Doporučeně to posíláme.*“ Obdobně je vnímána povinnost odpracování stanoveného počtu hodin.

Paní Marie: Já musím povinně za tu sociálku třicet hodin odrobit. V technických službách tam to můžete odrobit. Uklízet, listy hrabat...

Mně to nevadí, když je to stanoveno zákonem, jinak bych přišla o tisícovku. V tom měsíci čtyřikrát, tři dny po osmi hodinách a jednou po šesti. Jdu za tím pánem, co to má na starost, a on mi řekne, v kolik mám přijít, a jestli se k tomu chcete dostat, abyste mohla odpracovat těch třicet hodin, tak přijďte co nejdřív. On říká, že je tu moc lidí, že to nestačí, takže budou organizovat ještě něco dalšího.

c) Hospodaření s penězi

Materiální nedostatek byl přítomný mezi většinou našich komunikačních partnerů. Veškeré finanční prostředky bývají využívány na nájem a úhrady s ním spojených služeb, potraviny a úhradu dluhů. Nízké příjmy se navíc kombinují s nízkou finanční gramotností, která způsobuje pověstné dny hojnosti a následné dny bídy. Zajímalo nás, jak probíhá rodinné hospodaření s financemi. Literatury většinou uvádějí, že se získanými penězi hospodaří žena. Tuto skutečnost potvrzují i terénní pracovníci, kteří o opaku hovoří jako o výjimkách. My jsme se setkali s několika variantami a netroufáme si odhadnout jednotný model. V některých rodinách skutečně vládne jedna autorita, muž či žena, které jsou odevzdávány příjmy všech členů rodiny. Je to tato osoba, která se následně rozhovoří o výdajích. Existují však také rodiny, v nichž členové mají navzájem přehled o svých příjmech, ale vzájemně je nárokuje pouze v určitých situacích. Jinak ale hospodaří každý sám za sebe. Co je údajně typickým, je skutečnost, že do finančních problémů rodičů nejsou zahrnovány děti. Mladší generace, když žije s rodiči, si často zvyšuje příjmy krátkodobou prací na černo a tyto peníze jsou vnímány jako jejich vlastní.

Důsledkem nízkých příjmů vyplývajících ať už ze sociálních dávek nebo krátkodobého a nepříliš dobře placeného zaměstnání, případně kombinaci obojího, nemají domácnosti ze sociálně vyloučených lokalit dostatek finančních prostředků na nakupování předmětů dlouhodobé spotřeby, které jsou pro většinu pracujících domácností standardní, často ani nemohou zaopatřit dostatek potravin.

Pan Karel: Ale co ty další, on bere podporu, má hnedka platit byt, a z té podpory nevyžijete. Protože co tady na té Škodovce, obyčejný byt platíte dejme tomu tři tisíce. To nemáte koupelnu, teplou vodu nemáte, a tři tisíce je taky dost. Teď si vemte tříčlenná rodina, mají malé děcko a on bere šest sedm tisíc. Teď tři tisíce dá na nájem a za čtyři nemůžete žít.

Důsledky nedostatku finančních prostředků a nevhodnosti se projevují i v dalších oblastech. Jednou z nich může být školní docházka a širěji i aktivity pro děti. „Protože co těm děckám dát, už je to pro rodiče trapný, že děcka přinesou poznámku, že nemají svačinu, nemají pomůcky, nemají to...“. Problém nastává zejména u starších dětí. „Ale když má deset dvanáct roků, tak už se brání, co bych chodil bez svačiny. Říká: já chci svoje peníze a teďko ti rodiče jsou úplně bezmocní.“ Rodina tak radši volí strategii, že děti do školy neposílá a absenci jim omlouvá. Obdobně mají rodiny problém hradit stravné v mateřských školách anebo uhradit symbolické poplatky neziskové organizaci, která pořádá pro děti např. výlet. Celkově nízký standard se projevuje i tím, že např. do romské hospody U Kmotrů

chodí velmi málo obyvatel přilehlé ulice Škodova. Ti hovoří o tom, že na to mají pouze přespolní, kteří jsou na černo zaměstnáni. Oni si to údajně dovolit nemohou.

Dlouhodobé pobírání sociálních dávek a příjmy z práce, která má pouze nárazový charakter, nezajistí vytvoření rezerv pro případ nějakých mimořádných vydání, která, pokud nastanou, znamenají pro rodinu významný problém. Z rodinného rozpočtu pak nelze pokrýt všechny nezbytné výdaje a často jediným způsobem, jak vzniklou situaci řešit, bývá půjčka. Možnosti půjčky jsou zpravidla omezené a nejčastěji se půjčuje od rodinných příslušníků, od lichvářů nebo v zastavárnách. Prioritou se pak může stát splácení dluhů, a tak se nedostává prostředků např. na uhrazení nájemného. Dlužník se tak většinou ocitne v „začarovaném kruhu“ splátek, ze kterého se dostává i několik let.

Paní Marie: Když jsme na té sociální dávce, tak hlavně aby byl byt zaplacený, když třeba není dva tři měsíce zaplacený. Já třeba teďkom taky nemám zaplacený, ale už si dělám smlouvy. Byla jsem tam teď za mamu, že to mi nevyšlo, to mi nevyšlo, já jsem teď pobírala tři a půl. Protože manžel je vyřazený teď na půl roku, ale teď si vemte zase pojištění, protože z pracáku je vyřazený. Kdo mu to bude platit, takže zadlužený, a kde ty peníze na to vzít. Já už Romákům nedlužím, to už nedělám. Děti už mi vyrostly ze školy, už mám míň těch starostí. Akorát teď mi chybí na ten byt. Teď si spočítejte, co já můžu dělat z tři a půl tisícema a když mám ještě syna zavřeného. Teď jsem se zadlužila zase, protože jsem se musela jít za ním podívat. Čtyři měsíce jsem ho neviděla (zavřený v Chomutově). ...Mám strach o něho. Bere nějaké léky, což mu neděla dobře.

Omezené finanční možnosti znesnadňují jak počáteční start při vytváření vlastní podnikatelské činnosti, tak i obstarávání zaměstnání, především ve vzdálenějších místech. Příslušníci sociálně vyloučených lokalit nemají dostatek finančních prostředků na dojíždění za prací do vzdálenějších míst. Nedostatek finančních prostředků rovněž snižuje přístup k informacím (omezené možnosti používání telefonu, internetu, inzerujících novin apod.).

Nízká finanční gramotnost obyvatel lokalit je zneužívána společnostmi, které nabízejí produkty všeho druhu. Pracovníci těchto společností procházejí lokalitami a za určitý okamžitý hotovostní finanční obnos nabízejí své služby. Pravděpodobně vzhledem k postupující hospodářské krizi už lokalitu nenavštěvují dealeri nebankovních společností s nabídkou rychlých půjček. Když se toto v minulosti dělo, šlo o promyšlené jednání. Na smlouvách, které lidé podepsali, např. chyběl kontakt na daného dealera. Když chtěl obyvatel od smlouvy odstoupit, tímto jednoduchým nedostatkem mu to bylo zkomplikováno. Poměrně častá je návštěva zástupců zdravotních pojišťoven (za dva měsíce jsme zaznamenali dvě návštěvy) a telefonických společností (účty za telefon či několik telefonů bývají začátkem zadlužení). Registrace u nové zdravotní pojišťovny byla ohodnocena okamžitou odměnou 400 Kč. Riziko podpisu smlouvy je v tom, že místní lékařská zařízení nemají s touto pojišťovnou smlouvu a změna registrace je možná až za rok. Traduje se i případ, kdy údajně jeden z místních politiků kupoval u Romů za finanční

obnos 200 Kč politické hlasy. Také se traduje, že vzhledem k nespolehlivosti Romů to nebyla dobrá investice.

d) Kolotoč dluhů

Vznik zadlužení může vypadat dle několika výpovědí například takto: obyvatel sociálně vyloučené lokality žije ze sociálních dávek a nemá možnost zvýšit si příjmy. Domácnost nezvládá udržet vyrovnaný rozpočet a útraty jsou vyšší než příjem (Romové tuto skutečnost často komentují např. tím, že se u nich poměrně hodně utratí za jídlo. Toto má být dáno zvyklostmi a tradicí). Když nejsou peníze na jídlo, muž pracuje na černo. Do té doby, než něco vydělá, si rodina půjčuje na každodenní živobytí. Buď si půjčí od rodiny, od známých nebo peníze na úrok. Mezitím muž tu práci na černo ztratí. Nemá z čeho splácet půjčku, ale peníze vrátit musí. Tak si půjčí v nebankovním sektoru. Tím splatí první půjčku. Okamžitě ale potřebuju na úroky z druhé půjčky. Práci na černo nemůže najít a není schopen splácet druhou půjčku. Úroky rostou, až přijde exekuce. Aby se jí vyvaroval, znovu si půjčí od jiné nebankovní společnosti nebo v systému lichvy. Zaplatím předchozí půjčku, ale zase dlužím jinde. Zadlužení také často vzniká po návratu muže z výkonu trestu. Žena si v případě nesnadné situace často půjčuje na nájem a energie, případně za tyto služby neplatí, rostou na nich dluhy a žena si půjčuje na věci denní spotřeby (včetně např. sunaru).

3) Interpretace situace systémovými aktéry

Finanční situace romských sociálně vyloučených lokalit se promítá do celé řady oblastí. Na názory, podněty a možná řešení této finanční situace jsme se ptali těch, kteří se podle našeho názoru s touto problematikou nebo s jejími bezprostředními důsledky přímo setkávají. Jsou to terénní pracovníci Magistrátu města Přerova, terénní pracovníci neziskové organizace, zástupci odboru sociálních dávek, zástupce krajského úřadu, úřadu práce, zástupci státní policie.

Finanční strategie obyvatel romských sociálně vyloučených lokalit se ukázaly být velmi rozporuplným tématem, které rozdělovalo perspektivy systémových aktérů. Citlivou se oblast financí ukázala zejména proto, že se v ní ve své krystalické podobě projevují odlišné názory na pojetí sociální spravedlnosti a také to, že se jedná o oblast, která byla výrazně vnímána prizmatem etnicity. V průběhu focus group se vyprofilovaly dva hlavní názorové proudy. S vědomím výrazného zjednodušení, ke kterému se uchylujeme pro udržení přehlednosti a únosné délky textu, můžeme tyto názory, lépe řečeno světonázory, popsat následovně.

První názor: Nekontextualizuje sociální vyloučení jako mechanismus, ve kterém vystupují sociálně vyloučení nejen jako aktivní aktéři, ale také jako oběti. Romové jsou vnímáni jako celek, který má určité kulturní charakteristiky. Tyto kulturně podmíněné tradice jsou v rozporu s hodnotami majoritní kultury. Pomoc Romům je neúčinná, protože způsob života, který vedou, je jejich vlastní volbou. Deklarují sice, že chtějí pomoci, ale pomoc si představují jako pasivní přijímání cizího úsilí.

Východiska ze situace nejsou nalézána jinak než na úrovni represe. Zdůraznění etnické dimenze problému se využívá k demonstraci patologických projevů romské kultury. Etnická diskriminace je naopak zlehčována.

Druhý názor: Neakcentuje potřebu identifikace „viníka“ neutěšené situace romských sociálně vyloučených lokalit. Důraz je převeden na nutnost intervence směrem k těm, kteří si nedokážou pomoci sami (z jakých důvodů to nedokážou, není důležité). Sociální vyloučení je vnímáno jako situace, která osobám znemožňuje samostatnou suverénní akci. V argumentaci nejsou využívány koncepty romské kultury, romských tradic apod. Etnicita je vyzdvižována v případech diskriminace. V případech selhávání romských klientů je vyzdvižován problém návyků dlouhodobě nezaměstnaných.

Tyto dva světonázory nejsou charakteristické pro určité typy aktérů. Nemůžeme říci, že by např. první z nich byl vlastností veřejné správy a druhý charakteristikou neziskového sektoru (jakkoliv je to lákavá myšlenka). Co však jasně vyzorovat lze, je skutečnost, že zástupci jednoho subjektu zastávají stejná stanoviska. Vybrané světonázory tedy tvoří součást kultury organizací. Jakmile se přesvědčení stává kolektivním prvkem, je reprodukováno. Jako hodnota je předáváno novým pracovníkům, bonmoty z něj vzešlé obveselují průběhy porad. Jiné přesvědčení může být marginalizováno a společně se svým nositelem vyloučeno z hlavního proudu organizace (paralela k sociálnímu vyloučení). Zároveň se nejedná se o hodnotově neutrální popisy situací. Naopak. Při posuzování finanční problematiky romských sociálně vyloučených lokalit tedy u systémových aktérů identifikujeme dvě *ideologie*, které se zdají být silně zakořeněné. Liší se v možnostech zdrojů a potenciálu, které nabízí k řešení. Rizika, zachycená ve svých extrémních polohách, můžeme popsat takto: První ideologické přesvědčení může být využíváno jako legitimizace vlastní pasivity a k implicitnímu či explicitnímu odmítání pomoci sociálně vyloučeným jako nezasloužené pozitivní diskriminaci Romů. Druhé ideologické přesvědčení může z klientů snímat individuální odpovědnost za řešení své situace. Hlediska obou přesvědčení ilustrujeme v následujícím příkladu.

Příklad: Ve skupině se popisuje nebezpečí vstupu dealerů do sociálně vyloučených lokalit. Účastníci se shodují, že lidé pod vidinou jednorázové finanční odměny podepíší prakticky cokoliv. Jeden z pracovníků komentuje situaci takto: Když přijde dealer zdravotní pojišťovny, chovají se jako děti, podepíší cokoliv, stačí zamávat 400 Kč. Další pracovník stejné organizace komentář doplňuje: My jim nabízíme poradenství, ale nevyužívají ho. Tak se dostávají do problémů (argument zdůrazňuje, že pracovníci organizace se snaží dotyčným pomoci, ti toho však nevyužívají, jejich jednání je tedy plně jejich odpovědností). Pracovník z jiné organizace oponuje. Jsou to profesionálové (dealeři), dělají cílené akce, jsou školeni v tom, jak přesvědčovat lidi, a mají proti sobě někoho s nižším sociálním kapitálem. Byla to blesková akce, na kterou jsme nestačili reagovat, která byla navíc založena na klamavé reklamě. Tvrdili, že místní pediatři smlouvu s touto pojišťovnou mají, ale není to pravda. Lidé to tedy podepsali v dobré víře (argumenty zdůrazňuje,

že organizace nezareagovala dostatečně pružně tak, aby byla pomoc efektivní. Dále poukazuje na to, že lidé jednali ze svého pohledu racionálně).

Chceme-li pracovat na řešení, na kterém budou kooperovat všichni systémoví aktéři, nesmí být v rozporu ani s jedním z nastíněných paradigmat. Bude-li, riskujeme, že ho část aktérů bude, ať už demonstrativně, nebo skrytě, bojkotovat. Na čem se tedy zastánci obou perspektiv shodli?

- Nutnost akcentace vlastní odpovědnosti klientů při řešení svých problémů.
- Perspektiva komunitní sociální práce. Ta se opakovaně ukazuje jako prvek, který systémoví aktéři v lokalitách postrádají, ale je dle nich velmi potřebný. Konkrétní přínosy komunitní práce spatřují aktéři v identifikaci silných zdrojů v komunitě, vytváření pozitivní komunitní odpovědnosti za životní prostředí, angažování členů komunity v řešení společných i individuálních problémů. Aktéři se také shodují v tom, že pro tento typ práce je z různých důvodů lépe uzpůsoben neziskový sektor.
- Nastavení motivačních mechanismů pro ty, kdo se „snaží“ (přičemž definování „snahy“ bude velmi obtížné. Každý ze systémových aktérů bude do vymezení vkládat svá hodnotová východiska), tak aby se mohli ze sociálně vyloučené lokality dostat. Systémoví aktéři se shodují v tom, že tyto příklady musí vznikat, aby byly motivací pro ostatní obyvatele.
- Nutnost pracovat s veřejným míněním, které je citlivé na aktivity směřované specificky na Romy. Jako vhodnější se jeví aktivity směrem k sociálně potřebným, které dle svého zacílení obsáhnou osoby bez ohledu na etnicitu.
- Zvážení možností opětovného sledování statistických ukazatelů podle etnicity. Někteří ze systémových aktérů se domnívají, že by se mohlo ukázat, že to v některých oblastech s Romy není až tak špatné, jak se to zdá. Současný stav, který znemožňuje sledování etnické příslušnosti, může totiž nahrávat nepotvrzeným spekulacím, které nelze vyvrátit oficiálními čísly.
- Rozvíjet systém veřejné služby. Ta akcentuje individuální odpovědnost klientů, zároveň kultivuje pracovní návyky a smysl pro odpovědnost.
- Propagace pozitivních příkladů jak v komunitách sociálně vyloučených, tak mimo ně. Systémoví aktéři se shodují v tom, že je nežádoucí tematizovat pouze problémy. Na lokální i národní úrovni by měly být nenásilnou formou propagovány pozitivní příklady ze sociálně vyloučených lokalit a z romského prostředí.

Další aspekt, který se ve skupinovém rozhovoru objevil, byl syndrom vyhoření. Sociální práce s problémovými skupinami obyvatel je vždy prací extrémně náročnou. Pracovníci jsou vystavováni krátkodobým neúspěchům, viditelné výsledky se dostavují pomalu, v řádu několika let, poctivé úsilí a často velké osobní nasazení může končit neúspěchem. Sociální pracovníci jsou proto jednou z nejrizikovějších skupin z hlediska burn out syndromu. Na focusu se tento projevoval negací všech, byť lehce příznivých, informací o obyvatelích sociálně vyloučené lokality a opakovaným upozorňováním na nemožnost úspěchu intervencí. Ohrožení syndromem vyhoření lze také vysvětlit ať už vědomé či nevědomé

překrucování skutečnosti tak, aby zapadalo do nihilistického pohledu na snahy o pomoc sociálně vyloučeným. Abychom nezůstávali na abstraktní rovině, pokusíme se diskutované ilustrovat na dvou příkladech.

Příklad první: Diskuse se stáčí k novému institutu veřejné služby (zjednodušeně: když pobíratelé dávek hmotné nouze neodpracují 20 hodin u partnerů magistrátu, je jim krácena dávka. Když odpracují 20 hodin, dávka je vyplacena v plné výši. Když odpracují 30 hodin, dávka je navýšena). Jeden z pracovníků na přímý dotaz vysvětluje, že Romové měli ze začátku o veřejnou službu zájem, ale ten postupně opadal (argument, který má ukázat na deklarovanou touhu po změně vlastní situace, ale následný nedostatek disciplíny a smyslu pro povinnost). Tak polovina jich nenastupuje ke smluvenému výkonu a když nastupují, většina odpracuje pouze 20, nikoliv 30 hodin (argument podporující představu, že Romové se za každou cenu chtějí vyhnout práci). První informace je otázkou k polemické diskusi. Dostupné informace ukazují, že o veřejnou službu projevilo zájem 201 osob, ale smlouvu má uzavřenou jenom 130 osob. Proč tomu tak je, nevíme. Z těch, co ale k výkonu služby nastoupilo, veřejnou službu řádně odpracovalo v červenci 85%, v srpnu 69% a v září 91%. Informace o počtu odpracovaných hodin je jednoznačně mylná. Dle dostupných informací odpracuje 90% z vykonavatelů veřejné služby 30 hodin. Argumenty jsou tedy používány k podpoření vlastní ideologické teze.

Příklad druhý: Pracovník uvádí jako „důkaz“ nezaměstnatelnosti Romů následující příběh (realie měníme tak, ať je zachována anonymita všech zúčastněných). Bylo zajištěno zaměstnání pro dvě romské ženy, které opakovaně žehraly na diskriminaci a své okolí ujišťovaly o přání pracovat. Nalezené zaměstnání bylo za dobrých pracovních podmínek a za poměrně slušný příjem (musíme potvrdit). Jedna z žen už v průběhu tříměsíční zkušební doby do zaměstnání přestala docházet. Důvodem nebyla diskriminace, ale to, že cítila potřebu starat se o domácnost a být na blízku dětem a muži. Příklad, ze kterého vyznívá, že jedna romská žena v zaměstnání zůstala a druhá nikoliv, je tedy interpretován tak, že Romové nechtějí pracovat. S jistým odlehčením bychom přitom mohli ten samý příběh interpretovat tak, že minimálně 50% Romů o dlouhodobé zaměstnání skutečně usiluje.

Jako výrazné téma se ukázalo téma černé práce. Systémoví aktéři se shodují na tom, že v Přerově existuje a je poměrně rozšířeným jevem. Zástupce úřadu práce pouze poznamenává, že její skutečný rozsah může být přeceňován, protože se částečně může jednat o pracovníky, kteří pracují legálně při své registraci na úřadě práce, pouze v omezeném rozsahu, který zákon povoluje. V čem se systémoví aktéři neshodují, je pohled na tento fenomén. Pro jedny je práce na- černo alespoň nějakou činností, kterou obyvatelé sociálně vyloučených lokalit tráví den. Tím, že přináší příjem, eliminuje kriminální strategie zvyšování životní úrovně. Dále udržuje pracovní návyky. Druzí upozorňují na miliónové úniky, které práce na černo znamená pro státní pokladnu. Zaměstnavatelé obírají stát nejen o daně, ale také o zdravotní a sociální pojištění, navíc jsou vypláceny neoprávněné sociální dávky. Pracovníci úřadu práce a pracovníci magistrátu upozorňují, že mají velmi omezené možnosti kontroly a účinného postihu práce na černo. V tomto směru vidí problém v nedostatečné legislativě. Náš názor na tzv. černou práci je jednoznačný.

Vnímáme ji jako jeden z mechanismů sociálního vylučování. Podnikatelé, kteří nezabezpečují řádné pracovní podmínky svým zaměstnancům, tyto pracovníky vykořisťují. V případě, že jsou to podnikatelé romští, navíc odvádějí ekonomické zdroje mimo romskou komunitu. Pracovníkům není při výkonu této práce poskytnuta žádná sociální ochrana, nezapočítává se jim do doby sociálního pojištění, vrhá na ně světlo dlouhodobě nezaměstnaných apod. Podle všech indicií negativní důsledky černé práce převyšují nad těmi pozitivními. Romy vylučuje z oficiálního pracovního trhu se všemi výhodami, které to přináší.

4) Shrnutí

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit netvoří z hlediska financí, majetku a odvozeného životního standardu homogenní celek, naopak jsou majetkově stratifikováni. Příjmy pocházejí zejména ze sociálních dávek (dávek hmotné nouze, dávek státní sociální podpory a dávek sociálního pojištění) a z práce „na černo“. Ostatní finanční zdroje jsou spíše marginální. Podle expertních odhadů je oficiálně zaměstnáno 5–6% osob ze sociálně vyloučených lokalit. Ve způsobu získávání příjmů dochází k mezigenerační diferenciaci. Mladší generace ztrácí pracovní návyky a hledá maladaptivní strategie zvyšování životního standardu. Dochází k počátkům reprodukce kultury chudoby. Její nebezpečí spočívá v tom, že osoby, které se do kultury chudoby socializují, přijímají maladaptivní strategie jako běžné žádoucí. V lokalitách v tomto koloběhu žijí děti, které nikdy nezažily zaměstnání svých rodičů. Zatímco jejich vrstevníci vyrůstající v majoritní společnosti, vidí pozitivní vzory, které sledují, tyto děti se učí, že „*pro peníze se chodí na sociálku*“.

Hlavní výdaje domácností tvoří vedle nákladů na uspokojování běžných životních potřeb také splátky půjček a leasingů, umořování jiných dluhů a, v častých případech, hra na výherních automatech. Strategie zvyšování finančního příjmu jsou postaveny zejména na černé práci. I tu ovšem postihly negativní důsledky hospodářské krize a ubývá jí. Vedle této strategie jsme zaznamenali sběr železa, emigraci do zahraničí, cílené nahlížení na děti jako na zdroj příjmu ze sociálních dávek, strategii poskytování půjček na vysoké úroky, strategii podvodů, úspor a prostituce. Rozšířenou strategií jsou však pouze sociální dávky, se zbylými jsme se setkali okrajově.

Z pohledu finanční situace obyvatel sociálně vyloučených lokalit se jeví jako zásadní téma dluhů. Zadluženost vzniká vůči městu, v nebankovním sektoru (na půjčky v bankovním sektoru drtivá většina obyvatel sociálně vyloučených lokalit nedosáhne), ale také v rámci systému lichvy. Svým rozsahem jde napříč všemi lokalitami a koloběh půjček je běžnou součástí života. Nástroje umožňující plynulejší oddlužení, kterými jsou splátkové kalendáře a institut zvláštního příjemce, jsou využívány v minimální míře.

Významným tématem, které v Přerově vyvstává, je černá práce neboli práce na černo. Do té je zapojena velká část mužských obyvatel sociálně vyloučených

lokalit, zejména příslušníků starších generací. Podnikatelé, kteří práci na černo organizují, jsou jak Romové, tak Neromové.

Systémoví aktéři hodnotí finanční situaci obyvatel romských sociálně vyloučených lokalit jako problematickou, spíše než na nízké příjmy však poukazují na pochybení ve výdajové stránce. Pozitivně je vnímána veřejná služba, která je v Přerově organizována od července letošního roku. Systémoví aktéři oceňují aktivizační prvek, který je v institutu služby obsažen. Veřejnou službu v době výzkumu realizovalo šest partnerských organizací, se sedmou se vedla jednání. Smlouva byla v době konání výzkumu uzavřena se 130 pobírateli příspěvku na živobytí. Systémoví aktéři se neshodují ve svém vnímání černé práce. Část z nich upozorňuje na to, že černá práce tvoří alternativu kriminálním strategiím. Pramení z ní příjem a učí své nositele dennímu režimu. Část z nich ale upozorňuje na to, že je to jeden ze silných mechanismů sociálního vylučování. Vylučuje pracovníky z oficiálního pracovního trhu, sociální ochrany a vystavuje je rizikům ústních dohod, které se vždy dodržují.

Systémoví aktéři se shodují na tom, že je při řešení finančních problémů nutné akcentovat vlastní odpovědnost obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Dále panuje shoda ohledně nutnosti nastavení motivačních mechanismů pro ty, kdo „se snaží“. Systémoví aktéři také shodně poukazují na to, že je potřeba pracovat s veřejným míněním a poukazovat na pozitivní příklady soužití a úspěchy v integračních procesech.

5) Doporučení

- Pokračování individuální sociální práce s rodinami. V lokalitách působí nezisková organizace zaměřená mj. na finanční poradenství a také terénní pracovníci Magistrátu města Přerova. Podílejí se na náročné dlouhodobé a postupné práci zaměřené na zvyšování finanční gramotnosti obyvatel a oddlužování. Přes jejich snahu se do pasti dluhů dostává stále velké procento rodin, které končí v lokalitách pro neplatiče a na ubytovnách. Zvýšení počtu těchto pracovníků a jejich kontinuální a intenzivní práce s konkrétními rodinami, se kterými pracovník naváže důvěrný vztah, by bylo dalším krokem k soustavným integračním snahám.
- Pravidelné supervize pracovníků v prvních liniích, kteří jsou vystaveni každodenní práci s klienty. Sociální pracovníci, kteří pomáhají obyvatelům sociálně vyloučených lokalit s finančními problémy, jsou vystaveni soustavnému riziku syndromu vyhoření. Je potřeba dbát na prevenci jeho vzniku. Vyhořelí pracovníci nemohou kvalitně plnit náročnou úlohu, která se od nich očekává. Jedním z osvědčených mechanismů je právě profesní supervize.
- Vzdělávání sociálních pracovníků, středního a vyššího managementu poskytovatelů sociálních služeb, kteří vytvářejí kulturu organizace. Setkali jsme se s tím, že řada systémových aktérů nezná podstatu a mechanismy sociálního vyloučení, kulturu chudoby, typy chudoby a deprivace,

kteře z nich plynou. Teoretických učebnic je spousta, otázkou zůstává náročnost jejich zpracování a poměrně omezené dopady na čtenáře. Pozitivní úlohu mohou sehrát zážitkové semináře zaměřené na problematiku sociálního vyloučení a jeho mechanismy. Bez porozumění mechanismům sociálního vyloučení lze jen stěží formulovat a hledat adekvátní a efektivní opatření.

- Spolupráce všech aktérů na řešení konkrétních případů. Setkali jsme se s nedostatečnými komunikačními kanály napříč aktéry. Překvapilo nás, že se na skupinovém rozhovoru někteří pracovníci viděli poprvé nebo spolu poprvé delší dobu hovořili. Význam jak formálních, tak neformálních vazeb při řešení obtížných životních situací klientů přitom asi netřeba zdůrazňovat. Potenciálem je tematické síťování kolem konkrétních případů.
- Využití potenciálu takových organizací, jakými je Policie ČR a městská policie. Dostatečně informativně vybavit pracovníky, kteří přicházejí do styku s problematikou sociálního vyloučení, osvětlit tuto problematiku a informace obohatit prožitkovými technikami. Zároveň využít vstřícného přístupu k realizaci společných preventivních programů zacílených na drobnou kriminalitu dětí a mladistvých; volit citlivá preventivně represivní opatření směrem ke klientům sociální práce z řad obyvatel sociálně vyloučených lokalit.
- Veřejné mínění je velmi citlivé na vnímanou neschopnost obyvatel sociálně vyloučených lokalit hospodařit s penězi. Řešením může být vyplácení věcných dávek namísto dávek peněžních v těch případech, kdy rodina opakovaně selhává v plnění svých finančních povinností.
- Součinnost systémových aktérů v potírání práce na černo. Práce na černo je jedním z mechanismů sociálního vylučování. Její toleranci zdůvodněnou její prospěšností, která je viděna ve finančním příjmu a v pravidelném denním režimu, který upevňuje pracovní návyky, vnímáme jako lichou. Práce na černo je vykořisťováním pracovníků, kterým není garantována bezpečnost práce, jejich úsilí se jim nezapočítává do sociálního pojištění, je jim vyplácena podprůměrná mzda a je oslabována motivace hledání práce na oficiálním pracovním trhu. Součinnost musí zahrnovat úřad práce, terénní pracovníky všech institucí a represivní orgány.
- Rozvoj veřejné služby v organizacích poskytujících sociální služby. Na veřejné službě se systémoví aktéři shodli jako na efektivním nástroji, který odměňuje klienta za jeho aktivitu. Vidí v ní aktivizační potenciál klientů, prostor pro setkání klientů se světem zaměstnání. Jako úspěšnějšími se v této věci logicky jeví organizace, které umějí pracovat s klienty. Je otázkou, zda posílit jejich úlohu, nebo zda pomoci ostatním organizacím k využívání institutu stejně efektivním způsobem (školení, kontinuální podpora apod.).

X. BYTOVÁ SITUACE A KVALITA BYDLENÍ

1) Úvod a popis situace

Bydlení Romů ve městě Přerově můžeme popsat z několika hledisek. Liší se podle míry zastoupení romských obyvatel, podle typu bydlení a podle kvality obývané lokality.

Typ bydlení variuje mezi obecními byty, soukromými byty, družstevními byty, komerčními podnájmy, rodinnými domy anebo ubytovnami. Romové ohrožení sociálním vyloučením se rekrutují z nízkopříjmových skupin obyvatel, tedy z nájemců obecních bytů a uživatelů ubytoven. První skupina je v Přerově pravděpodobně zastoupena nejvýrazněji, druhá kategorie se ocitá na samém chvostu sociálního vyloučení. Nejvýrazněji jsou Romové zastoupeni na ubytovně romského podnikatele Pavla Mirgy, na ubytovně Červeného kříže a v Azylovém domě pro matky s dětmi v Jižní čtvrti. Bydlení v komerčním podnájmu jsme u této cílové skupiny zaznamenali, z důvodů finanční nedostupnosti a nedůvěry majoritní společnosti k příslušníkům romského etnika se však jedná o jev velmi řídký. Cena nemovitostí klesá, pokud tam bydlí romská rodina. Proto je hledání podnájmu pro romské obyvatele značně ztížené.

Druhým hlediskem je míra koncentrace romských obyvatel. Jak již bylo uvedeno v úvodních kapitolách, v Přerově můžeme identifikovat tři typy lokalit, definované mírou zastoupení Romů. Prvním typem je ojedinělé bydlení romské rodiny mezi majoritou, tzv. rozptýlené bydlení. Míst, kde takto romské rodiny žijí, je poměrně mnoho a pochopitelně nejsou podrobně zmapovány (nenabízí se k tomu ani smysluplný důvod, snad až na hledání pozitivních příkladů integrace jako protiargument k skrytě či explicitně rasistickým teoriím o nepřizpůsobivosti romského etnika). Druhým typem lokalit jsou místa, o kterých se hovoří jako o místech se stoupajícím počtem Romů, někdy jako o místech v počátečním stadiu romizace. V Přerově bývá takto odkazováno na Jižní čtvrť a na lokalitu Denisovu. Třetím typem lokalit jsou lokality s převahou romských obyvatel, momentálně lokality sociálně vyloučené. Těmi jsou části ulic Husova, Škodova, Tovačovská a Kojetínská.

Sociálně vyloučené lokality Husova, Škodova, Tovačovská a Kojetínská vznikly v průběhu první poloviny devadesátých let, kombinací spontánní migrace sociálně slabých rodin v rámci Přerova a bytovou politikou města. Sociálně vyloučené lokality Kojetínská, Tovačovská a Husova jsou tvořeny obecním bytovým fondem. Obecní domy jsou také v ulici Denisova a v Jižní čtvrti, tedy v lokalitách s vyšším počtem romských obyvatel. Domy v ulici Škodova patřily původně také městu, v roce 2007 byly prodány soukromé firmě Opera Bohemia, s. r. o.

a) Obecní byty

Bydlení v námi zkoumaných lokalitách je silně ovlivněno stavem městského bytového fondu, mechanismy získávání obecních bytů a nakládání s nimi a hospodařením města s obecním bytovým fondem.

Obecní byty spravuje Domovní správa města Přerova. Dalšími významnými aktéry jsou Odbor sociálních služeb a zdravotnictví Magistrátu města Přerova, Komise pro hospodaření s obecními byty Magistrátu města Přerova a Rada města Přerova.

Ulice Husova je oficiálně běžnou lokalitou. Lokalita Kojetínská (domy č. p. 1826–1831, 1846, 1847) byla v roce 1992 schválena radou města jako lokalita pro soustředění problémového obyvatelstva (tj. neplatiče a nájemníky porušující dobré mravy). Do té doby občanský zákoník vystěhování těchto nájemníků umožňoval, to se ale nedělo, protože pro vystěhování chyběly prostory. Volba této lokality byla ovlivněna zejména dostatečným počtem bytů (téměř sto bytů pro až 700 nájemníků) a přirozeným oddělením lokality od města železnicí. O dva roky později padlo obdobné rozhodnutí u ulice Tovačovská.

Doba čekání na přidělení obecního bytu je v současné době přibližně 14 let (nyní se řeší žádosti podané v roce 1994 a 1995). Zájemci o nájem obecního bytu žádají na odboru sociálních služeb a zdravotnictví. V současné době tento odbor registruje asi 400 žádostí o nájem obecního bytu a bytové náhrady. Podmínkou k registraci je zaplacení jednorázového poplatku 200 Kč a splnění těchto kritérií: zletilost a právní způsobilost žadatele, žadatel nesmí vlastnit dům nebo byt a nesmí mít uzavřený nájem, nesmí mít vůči městu Přerovu a jím zřízených organizací žádný dluh. Žádost o obecní byt také nebude zaevidována v případě, že žadatel byl v minulosti nájemcem obecního bytu a ten dobrovolně opustil nebo s ním nebyla prodloužena nájemní smlouva z důvodu neplacení nájemného či porušování dobrých mravů. Dále nebude žádost zaevidována, pokud byl žadatel z obecního bytu exekučně vystěhován, v případě, že zájemce obecní byt užívá nebo užíval formou nepovoleného podnájmu, když žadatel odmítl uzavřít nájemní smlouvu s Městem Přerov ve stanovené době, v případě vyřazení žádosti z důvodu neaktualizace a v případě žadatele, který nepředložil doklady o bezdlužnosti.

Dle přiděleného bodového ohodnocení zveřejněného ve vnitřním předpisu č. 28/05 (úpravy po novele vnitřního předpisu č. 10/06), o hospodaření s obecními byty, sestavuje odbor sociálních služeb a zdravotnictví při uvolnění bytu poradník zájemců. Body se získávají za dobu čekání na nájem obecního bytu, za počet osob, pro které je nájem určen (na počet bodů získaných za počet dětí je stanoven strop u dvou dětí – další děti už se bodově nezapočítávají) a komise pro hospodaření s obecními byty má možnost navíc bodově ohodnotit sociální naléhavost žádosti. Žadatelé s nejvyšším počtem bodů jsou při uvolnění bytu obesláni s jeho nabídkou, na odboru sociálních služeb a zdravotnictví je s nimi proveden pohovor o jejich sociální situaci. Komise pro hospodaření s obecními byty na základě poradníku navrhne Radě města Přerova ke schválení seznamy žadatelů, s nimiž má být uzavřena nájemní smlouva. Při svých návrzích však může přihlídnout i k dalším

faktorům, než je jen počet získaných bodů, proto se může stát, že je vybrán zájemce, který nemá nejvyšší počet bodů. Pracovnice odboru a pracovník domovní správy se shodují v tom, že o byty v lokalitě Husova (ale i Denisova a Kojetínská) není zájem ze strany neromských žadatelů. Zatímco u jiných lokalit by byl žadatel za odmítnutí nabízeného bytu sankčně potrestán, odmítnutí bytu v těchto lokalitách je vnímáno jako „pochopitelné“ a jak neromský, tak romský zájemce o byt za něj v rámci systému nejsou nijak postiženi. Podle zkušeností těchto pracovníků o byty na těchto „špatných adresách“ projevují v současné době zájem už jen Romové (zájmem rozuměj to, že byt radši přijmou, než aby čekali na další, ale nijak nadšení z něj nejsou).

Při uzavírání smlouvy o nájmu skládá nájemce kauci. Její výše se odvíjí od velikosti bytu a od bytové kategorie. Kauce může být za určitých podmínek splácena po dobu tří měsíců. Získané obecní byty se mohou mezi nájemci vyměňovat (se souhlasem Domovní správy města Přerova).

Smlouvy na nájem obecního bytu jsou uzavírány postupně tak, že nájemník musí první prokázat spolehlivost ve smyslu řádného placení nájmu a života v souladu s dobrými mravy, než je mu poskytnuta smlouva na dobu neurčitou. První je smlouva uzavřena na 0,5 roku s prodloužením na 1 rok a poté dvakrát opakovaným prodloužením na 3 roky. Poté na dobu neurčitou. V případě smlouvy na dobu určitou stačí jeden nezaplacený nájem a smlouva nemusí být prodloužena. U smlouvy na 3 roky může po tomto provinění následovat uzavření smlouvy na dobu kratší (1 rok) se zopakováním celého postupu. Vypovězení smlouvy na dobu neurčitou je možné poté, co nájemník třikrát nezaplatí nájem (dluh přitom nemusí vzniknout třikrát po sobě).

Dosavadní praxe města vůči dlužníkům je všeobecně považována za vstřícnou. Domovní správa za uhrazené dluhy dlužníky nesankcionuje, v případě, že dojde k výpovědi z důvodu dluhů, poskytuje dlužníkům přístřeší (v ulici Kojetínské či Tovačovské). Pokud následně prokážou snahu vzniklé dluhy řešit a odvolají se na komisi pro hospodaření s obecními byty, je jim přístřeší prodlouženo nebo, v případě úhrady dluhů, je jim opětovně vystavena nájemní smlouva na dobu určitou (nicméně už v ulici Kojetínské). Tuto praxi reflektují jako zavedenou všichni aktéři a město je v tomto ohledu vnímáno velmi pozitivně. Systém ošetřuje i možnost návratu z lokality pro neplatiče do lokality jiné, běžné (veřejný předpis č. 28/05 o hospodaření s obecními byty, příloha č. 5). Jiný obecní byt může být přidělen za předpokladu, že poslední dva roky nájemce nepřetržitě hradí nájem a úhrady za služby spojené s užíváním bytu (včetně úhrady případných nedoplatků na vyúčtování), on ani osoby s ním bydlící neporušovali dobré mravy v domě a mají splaceny původní dluhy včetně poplatků z prodlení a případných nákladů soudního řízení. Jiný obecní byt může přidělit Rada města Přerova na základě rozhodnutí komise pro hospodaření s obecními byty. To se v minulosti dělo 1x až 2x za rok. Vzhledem k postupujícímu prodeji obecních bytů dochází k útlumu této aktivity, protože nájemce není kam přestěhovat.

Ve městě je také zavedena praxe odpouštění až tří čtvrtin poplatků z prodlení, které naskakují při nesplácení dluhu. Výše těchto úroků je dána zákonem na 2,5 promile denně, tedy přibližně 100% dlužné částky ročně. Poplatky z prodlení jsou odpuštěny v případě, kdy dlužník ani osoby, které s ním žijí, nemají jiné dluhy vůči městu.

Počet bytů v městském bytovém fondu se dlouhodobě snižuje. V roce 1998 začalo město Přerov s odprodejem obecních bytů do soukromého vlastnictví. V majetku města Přerova bylo v devadesátých letech 6 634 bytů. V letech 1998 až 2007 bylo prodáno 70% bytů, tedy 4 625 bytů. Podle dobové dokumentace patřilo v listopadu 2007 městu 1 990 bytů. Městská rada tehdy schválila pokračování privatizace městského bytového fondu, zároveň však byly identifikovány domy, které by si město mělo ponechat ve svém majetku. Těmi jsou byty určené pro nájemníky neplátící nájemné (ul. Kojetínská), byty s nižším vybavením, tzv. holobyty (ul. Tovačovská), dům ve Škodově ulici, č. p. 33 (2 bezbariérové byty), Husova 7, 9, 11, 13, 15, 16, 17 (jedná se o lokalitu, kde nelze předpokládat koupěschopnost současných nájemců). K prodeji do vlastnictví stávajících nájemců byly navrženy domy v ulici Denisova, č. p. 6, 8, 10, 12. Ředitel Domovní správy města Přerova ovšem podal návrh na opětovné zařazení těchto domů do skupiny domů určených k prodeji. Uvolněné byty v domech, které jsou určeny k prodeji, už nesmí být obsazovány novými nájemníky. Čekací doba na nájem obecních bytů se tak dále prodlužuje.

Starší domy v lokalitě Husova a domy v lokalitě Kojetínská jsou vlhké, v některých bytech (Husova) nebo ve většině (Kojetínská) se objevují plísně, v lokalitách je vysoká prašnost a pravděpodobně jsou překročeny hlukové normy.

Paradoxem systému prostupnosti bydlení pro neplátiče je skutečnost, že pokud uživatelé městského bytu nejsou schopni řádně hradit nájem a dostanou se do dluhů, mohou se dostat do lokalit Kojetínská a Tovačovská do takových bytů, ve kterých jsou náklady na bydlení vyšší než náklady v původním bydlení. Dříve se hovořilo o tzv. holobytech (novinářská terminologie), podle současné oficiální terminologie se jedná o byty se sníženým standardem (do této kategorie jsou zahrnuty všechny typy bytů, které byly v minulosti označovány nižšími kategoriemi). Důvodem jsou zejména vyšší poplatky za energie způsobené elektrickým vytápěním v podlaze, nemožností nejen topit, ale také vařit na kamnech na tuhá paliva. Když topí elektřinou, v březnu přichází vysoké doplatky za energie. Když je nájemníci neuhradí, tak je společnost ČEZ odpojí od elektřiny, rodinám naskakuje dluh, který splácí. Když topí tuhými palivy, tak mohou získat dávku hmotné nouze na uhlí a nemají pak takové nedoplatky.

b) Finanční náklady na bydlení u obecních bytů

Obecní bydlení, které Romové využívají, se odlišuje nejen svým standardem (dle staré kategorizace bytů jsou v lokalitách obsaženy byty 1. až 4. kategorie), ale také finančními náklady. Náklady na bydlení jsou v případě obecních bytů samozřejmě ovlivněny kvalitou bytu (liší se byty standardní a byty se sníženou

kvalitou, trvalé slevy na nájmu jsou např. v bytech bez výtahu), velikostí bytové plochy, spotřebou energií a dalšími poplatky spojenými s bydlením. Identifikace nákladů na čistý nájem není jednoduchá. Obyvatelé lokalit ji často nejsou schopni odlišit od nákladů na přidružené služby. Od pracovníků domovní správy jsme nicméně získali orientační údaj pro výpočty nájmu za roky 2008, 2009 a 2010. Tyto nájem se řídí zákonem 107/2006 Sb., který je každoročně doplňován sdělením ministerstva pro místní rozvoj. Obsahem sdělení je maximální možné navýšení regulovaného nájmu. To je ošetřeno do roku 2010, po tomto roce bude nájem určen pravděpodobně dohodou mezi městem a každým nájemcem (čeká se na novelu občanského zákoníku, která bude problematiku nájemného po roce 2010 řešit). Zastupitelstvo města Přerova schválilo maximální možné navýšování nájmu obecních bytů. V tuto chvíli se nájem za metr čtvereční liší dům od domu, v roce 2010 dojde ke sjednocení nájemného v maximální možné výši, tj. 47 Kč/m² pro byty standardní a 42,30 Kč/m² pro byty se sníženým standardem. Tyto údaje platí i pro byty v ulici Škodova, vlastněné společností Opera Bohemia, s. r. o. Trend nákladů na čistý nájem za poslední tři roky ilustruje tabulka.

Průměrné náklady na čistý nájem za metr čtvereční v obecních bytech a bytech v ulici Škodova

Rok	2008	2009	2010
standardní byt	25,00 Kč	32,60 Kč	47,00 Kč
byt se sníženým standardem	20,00 Kč	27,00 Kč	42,30 Kč

Zdroj: pracovnice Domovní správy města Přerova

c) Ubytovny

Část romských sociálně vyloučených rodin či jednotlivců bydlí na ubytovně Pavla Mirgy v ulici Dluhonské, na ubytovně Červeného kříže a v azylovém domě pro matky s dětmi (některé zdroje uvádějí také ubytovnu Stavařov a ubytovnu pana Girhy v Dluhonské ulici, podle sdělení vedoucích ubytoven a osobní návštěvy se toto nepotvrdilo).

Ubytovna romského podnikatele Pavla Mirgy má kapacitu 70 lůžek a podle sdělení majitele v ní bydlí přibližně 60 Romů (jedná se většinou o dlužníky města, ale nejen města Přerova), kteří obývají 30 pokojů. Nahlédnutí do některých pokojů ukazuje, že ve většině z nich je lůžek a ubytovaných osob více, než je deklarováno. Z údajů z nepublikovaného výzkumu Člověka v tísni, realizovaného minulý rok, dochází

k procesu, který bychom mohli nazvat romizací ubytovny. Ještě loni totiž podle údajů ze jmenovaného výzkumu obývali romské rodiny 10 pokojů a zbylých 23 pokojů obývali Neromové. Podle tehdejších sdělení majitele ubytovny byly plány na změnu osazenstva právě opačné. Dnes chce mladý podnikatel romským rodinám

pomáhat, plánuje vybudování klubovny pro děti a při ubytovně hodlá provozovat zatím nespecifikované sociální služby.

Ubytovna spolupracuje s Odborem sociálních služeb a zdravotnictví Magistrátu města Přerova, která majitele kontaktuje, když potřebuje pomoci s bydlením pro rodiny dlužníků (či jiných sociálně slabých rodin). Podle sdělení majitele ubytovny platí jednotlivci za noc, rodiny za měsíc. Sociálně slabí jednotlivci platí 100 Kč/noc, ostatní 150 Kč. Rodina, bez ohledu na počet osob platí 7 000 Kč/měsíc. Nájemníci ubytovny jsou s touto výpovědí v rozporu a uvádějí částku vyšší. Důvodem může být např. snaha majitele rozpočítávat mezi rodinami doplatky na energiích. Magistrát města Přerova hradí majiteli ubytovny poplatky spojené s bydlením sociálně slabých osob z Přerova. Ty pravděpodobně nepokrývají všechny náklady spojené s bydlením a osoby na poskytované ubytování doplácí. Ubytovna je v širším povědomí obyvatel sociálně vyloučených lokalit vnímána jako zařízení pro rodiny s dětmi. Na ubytovně je zavedeno pravidlo maximální délky pobytu jeden rok, praxe ukazuje, že se nedodrжуje. Ubytované rodiny jsou původem z Přerova (ulice Škodova, Kojetínská), Lipníku nad Bečvou, Kojetína a Prostějova.

Ubytovna je po celkové rekonstrukci, vedle pokojů je v ní prádelna, na každém patře kuchyň. Sociální zařízení je na každém patře na chodbě (deset záchodů, osm sprch). Pokoje má většina nájemníků zařízené vlastním nábytkem. Výzkumníci zažili příjezd tří romských rodin z rušící se ubytovny z ostravského regionu. Příjezd znamenal přeskupení nájemníků na pokojích, tak aby se vytvořily prázdné jednotky pro nově příchozí. Nebylo možno rozeznat, kdo se kam stěhuje, zvláště když měla být před příchodem nových obyvatel kapacita ubytovny zcela naplněna.

Ubytovna Červeného kříže má kapacitu 65 osob, momentálně jí obývá 56 osob (je zaplněná, snížení celkové kapacity je dáno vyšším počtem manželských dvojic, které mají pokoje jen pro sebe) a podle sdělení vedoucí v ní bydlí 15 Romů, všichni z Přerova. Většinu obyvatel tvoří osoby po návratu z výkonu trestu a soudně vystěhovaní nájemníci nájemních bytů. Ubytovna poskytuje bydlení jednotlivcům a manželským (nebo nesezdaným) párům, nikoliv dětem. V obecném povědomí je vnímána jako ubytovna pro svobodné.

Ubytovna taktéž spolupracuje s Odborem sociálních služeb a zdravotnictví Magistrátu města Přerova, která majitele kontaktuje, když potřebuje pomoci s bydlením pro rodiny dlužníků. Ubytovna má transparentní ceník, který je stanovován tak, aby náklady na bydlení pokryla platba magistrátu. Za osobu se platí 2 800 Kč/měsíc, za manželský pár 4 000 Kč/měsíc. Cena zahrnuje poplatky za energie a poskytované služby kromě ledničky na pokoji. Za tu zaplatí ubytovaný zvlášť 100 Kč/měsíc.

Délka pobytu na ubytovně není omezena. Pobyt je ukončován buď dohodou, nebo proviněním proti domovnímu řádu. Největším problémem, který nájemce ohrožuje, je dle sdělení vedoucí ubytovny závislost na alkoholu, které podléhá až 70% z nich. Tento problém se ovšem netýká romských obyvatel. Problémy s touto skupinou nájemců vidí vedoucí ubytovny v nerespektování pravidel ubytovny pouze

ve dvou bodech: hlučný způsob života a nedodržování režimu návštěv. Pro rodinné návštěvy má ubytovna vyhrazenou návštěvní místnost. Romové své rodinné příslušníky vodí na pokoje, zázemí ubytovny využívají pro vaření a pro praní i pro ty rodinné příslušníky, kteří na ubytovně nebydlí.

V zimě poskytuje ubytovna doplňkovou službu pro lidi z ulice, tzv. sedárnu. Jedná se o místnost, ve které mohou tito lidé přečkat noc, dostanou k dispozici deku a teplý nápoj. Této služby Romové nevyužívají (díky širokým rodinným vazbám obecně nepatří mezi skupinu ohroženou zjevným bezdomovectvím, tedy bezdomovectvím na ulici).

Azylový dům pro matky s dětmi provozovaly do podzimu minulého roku Sociální služby města Přerova, které jej převedly na současného provozovatele, Armádu spásy. Azylový dům pro matky s dětmi poskytuje pobytovou sociální službu na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Služba sociální prevence obsahuje tyto základní činnosti: pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování na nezbytně nutnou dobu, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Dále je poskytováno základní sociální poradenství. Cílovou skupinou jsou zletilé osamělé těhotné ženy, zletilé osamělé matky s dětmi v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.

V azylovém domě je 28 obytných jednotek, které mají tři a více lůžek. Do azylového domu se dostávají romské ženy s dětmi z rodin dlužníků na nájmu obecních bytů. Řeší tak primárně svou bytovou situaci. Pokud je rodina úplná, snaží se najít i jiné řešení i za cenu vyšších finančních nákladů. Odloučení muže od rodiny je vnímáno jako velmi bolestné a nežádoucí.

2) Vznik lokalit v kostce

Kojetínská

Lokalita Kojetínská je společně s lokalitou Tovačovskou vymezena jako lokalita pro dlužníky města, resp. neplatiče a pro nájemníky porušující dobré mravy (Kojetínská od roku 1992, Tovačovská počínaje rokem 1994). Nejčastějším důvodem příchodu do lokality byl/je vznik dluhu na nájmu a následné poskytnutí přístřeší v této lokalitě. Přístřeší se v případě řešení dluhu mění na opětovnou nájemní smlouvu a nájemce v lokalitě zůstává. Systém umožňuje odchod z lokality přidělením obecního bytu v jiné lokalitě, uhradí-li nájemník dlužné částky a hradí-li řádně veškeré poplatky po dobu dvou let. Donedávna se odchod z lokality tímto mechanismem odehrával 1x až 2x do roka. V současnosti ubývá obecních bytů, ty uvolňované jsou přednostně poskytované jiným než těmto nájemníkům. Do lokality Kojetínská se dále může nájemník dostat, pokud přijme byt v této lokalitě na základě pořadníku žádostí o obecní byty (ale za odmítnutí tohoto bytu není nikdo sankcionován). Výměny na Kojetínskou ulici se téměř nerealizovaly, jelikož Kojetínská ulice je, společně s Tovačovskou, považována za nejméně kvalitní lokalitu k bydlení. O výměny proto není zájem. Rodiny, které na Kojetínské bydlí, přišly z ulic

Škodova, Husova, Tovačovská a Denisova. Přesuny se odehrávají také v rámci lokality Kojetínská, kdy je např. menší byt vyměněn za větší.

Škodova

V minulosti byly byty přidělovány drážním zaměstnancům. Město Přerov dále byty přidělovalo podle pořadníku žádostí o nájem obecního bytu. V první polovině devadesátých let začala výrazná romizace lokality způsobená zejména dvěma faktory: přidělováním náhradních obecních bytů romským nájemníkům, jejichž dosavadní byt byl restituován soukromým majitelem a výměnami bytů tehdejších nájemníků. Výměny se odehrávaly podle následujícího scénáře: Nerom žijící v lokalitě vyměnil byt s Romem žijícím mimo lokalitu. Důvodů mohlo být několik: v lokalitách se nacházejí byty nižších kategorií, tedy byty levnější. Romové byli v devadesátých letech masově postiženi nezaměstnaností, která měla za následek propad životního standardu. Za finanční obnos, který nedosahoval skutečné ceny rozdílu mezi byty, proto byt vyměnili. Motivací byl jednorázový finanční obnos a dlouhodobě nižší náklady na bydlení v lokalitě.

Od roku 2007 patří lokalita soukromému majiteli, který obyvatele vystěhovává. Domy plánuje zbourat a vzniklého prostoru využít pro občanskou vybavenost. V současné době žije v lokalitě 20 rodin, které mají smlouvu na dobu neurčitou a jsou řádnými plátcí. Nový majitel je povinen zajistit jim náhradní bydlení, to se zatím nedaří.

Husova

V minulosti byly byty přidělovány drážním zaměstnancům. Město Přerov dále byty přidělovalo podle pořadníku žádostí o přidělení obecního bytu. V první polovině devadesátých let začala výrazná romizace lokality způsobená zejména dvěma faktory: přidělováním náhradních obecních bytů romským nájemníkům, jejichž dosavadní byt byl restituován soukromým majitelem a výměnami bytů tehdejších nájemníků. Výměny se odehrávaly podle následujícího scénáře: Nerom žijící v lokalitě vyměnil byt s Romem žijícím mimo lokalitu. Hlavním důvodem byla skutečnost, že Husova ulice je lokalita, kde jsou oproti jiným lokalitám obecní byty větší a i z tohoto důvodu se sem stěhovaly rodiny s více dětmi.

V současnosti se do lokality stěhuje na základě pořadníku žádostí o obecní byty velmi málo rodin, protože počet volných bytů je omezen. Město obsazuje byty, které jiný nájemník uvolní, a to např. tím, že je na základě výpovědi z nájmu vystěhován do Kojetínské. Lokalita Husova je považována za „špatnou adresu“, jak romský tak neromský žadatel má právo nabízený obecní byt na této ulici odmítnout, aniž by byl v systému přidělování obecních bytů sankcionován. Domy v této lokalitě nejsou, na rozdíl od většiny domů vlastněných městem, určeny k odprodeji nájemníkům, protože se předpokládá jejich nízká koupěschopnost.

3) Interpretace situace obyvateli sociálně vyloučených lokalit

a) Migrační strategie z perspektivy Romů

Stávající podoba sociálně vyloučených lokalit byla, z perspektivy chování romských obyvatel, výrazně ovlivněna migrací nájemců obecních bytů. Faktorů, které migraci cílily k utváření dnešní podoby lokalit, je několik. Prvním z nich byly finance. Romové byli v devadesátých letech masově postiženi nezaměstnaností. Ruku v ruce se vzrůstajícími náklady na bydlení byly romské rodiny žijící v bytech vyšší kategorie nuceny hledat levnější bydlení. To jim bylo umožněno výměnou za byt (většinou nižší kategorie) v současných sociálně vyloučených lokalitách. Ekonomická výhodnost byla dále umocněna jednorázovou finanční částkou, kterou druhá strana realizující výměnu za přenechaný byt vyšší kategorie zaplatila. Dalším faktorem byla snaha zajištění většího bytu, pro početnější rodiny (např. byty v Jižní čtvrti mají výměru 60 až 80 m², byty v ulici Husova 100 až 120 m²). Konečně část nájemců byla k výměně bytu v jiné lokalitě za byt v jedné ze současných sociálně vyloučených lokalit motivována přáním „žít mezi svýma“, tedy bydlet blíže uží rodiny či širšímu příbuzenstvu. Nutno podotknout, že tato motivace s narůstající romizací lokalit a snižováním kvality bydlení klesala a dnes je obyvateli vnímána jako nežádoucí.

Životní situace vedoucí do sociálně vyloučených lokalit ilustrují dva příběhy. Prvním je příběh rodiny paní Ptáčkové.

Maminka i tatínek paní Ptáčkové se přestěhovali do Přerova, když paní Ptáčková byla ještě dítě. Koupili zde dům a začali bydlet. Tehdy budoucí paní Ptáčková se seznámila s nynějším manželem, panem Ptáčkem v ulici Cukrovarská, kde také spolu po svatbě krátce bydleli. Bydlení bylo skromné, a to z důvodu, že byt manželových rodičů, do kterého se paní Ptáčková nastěhovala, byl přeplněn dalšími příbuznými (rodiče paní Ptáčkové řekli, že když si našla muže, tak ať jde bydlet s ním, ať se stará on). Situace se Ptáčkovým zlepšila, když dostali první byt od bytového družstva v Přerově v ulici Havlíčkova. Byt byl malý, tekla zde pouze studená voda. Z důvodů špatných technických podmínek Ptáčkoví požádali o jiný byt a podle vyprávění paní Ptáčkové byly vyslyšeny jejich prosby až po příchodu nové pracovnice, která pomohla Ptáčkovým k přidělení bytu na Čechově ulici. Zde bydleli do doby, než byl dům zrestituován a vrácen původnímu majiteli. Paní Ptáčkové restituent zajistil náhradní byt a paní Ptáčková se se svou rodinou přestěhovala do bytu v ulici Palackého. Byt v Palackého byl dle vyprávění paní Ptáčkové hned vedle hospody, a protože paní Ptáčková pracovala na dráze, měla obavy z únavy a nevyspání. Hluk z hospody jí ztěžoval bytové podmínky, a proto se rozhodla opět odstěhovat. Udělala tedy výměnu bytu s jinými nájemci městského bytu ze Škodovy ulice (rok 1992–93). Jak postupně v lokalitě přibývalo romských rodin, přestal tam být klid a pořádek. Paní Ptáčková se domluvila se svou příbuznou bydlící v Denisově ulici a udělala znovu výměnu bytu. Příbuzná se na výměnu opakovaně vyptávala, protože chtěla bydlet u rodiny, kterou ve Škodově ulici měla. Paní Ptáčkové ani nevadilo, že se stěhuje z 2+1 do 1+1. Jak sama uvedla: „A my jsme byli 6 lidí do 1+1, nekecám, lebo já jsem řekla to nebude dobrý, víc lidí budou a bude víc bordel.“ V tomto bytě v Denisově ulici bydlí paní Ptáčková se svou rodinou přes 13 let a je spokojena.

Druhý příběh je příběh rodiny paní Králové.

Paní Králové a jejímu muži byl jako první byt přidělen byt v Čechově ulici. Protože byt neměl koupelnu, paní Králová si zažádala o byt s koupelnou a toho se jí dostalo do dvou let od podání žádosti, kdy jí byl přidělen byt v Kozlovské ulici. V tomto bytě bydlela rodina paní Králové 6 let. Postupně, jak se zvyšovalo nájemné, paní Králová začala přemýšlet o stěhování do levnějšího bytu. Sama to popisuje takto: „Když jsem se tam nastěhovala, tak ještě nebylo funkční topení. Tak jsem platila se vším všudy 475 Kč, dodneška mám schovaný šeky. Pak to bylo na sedm set, pak jedenáct set, dvanáct set. Dva a půl, tři a půl. Čtyři, dva, a tak. A už jsem tam být nechtěla. Tak jsme udělala výměnu od vás z Husové. Tak oni šli do mého bytu na Kozlovské a já jsem šla tam.“ Jak paní Králová dál uvedla, udělala v ulici Husové chybu a neplatila nájemné. Dostala výpověď z nájmu a byla vystěhována do Kojetínské ulice do „přístřeší“. Nyní zde bydlí 6. rokem a nájemné hradí. Současně doplácí dluh vzniklý z bytu v Husově ulici.

Vidíme, že ještě začátkem devadesátých let byly nynější lokality jako Husova a Škodova vnímány jako klidné a čisté, zajišťující relativně kvalitní bydlení. Nebyly obývány vysokým počtem romských rodin, bydlelo v nich méně dospělých obyvatel i dětí. Výměny bytů realizované v té době směrem do těchto lokalit tedy měly za cíl zajistit nájemníkům kvalitnější bydlení.

Proces vzniku sociálně vyloučených lokalit v první polovině devadesátých let probíhal dvěma směry. Nájemníci stěhující se do lokalit Husova nebo Škodova byli motivováni jednak získáním kvalitnějšího bydlení – zejm. získáním většího bytu. Druhým podstatným důvodem bylo zachování nájemního poměru v městských bytech, jelikož měli reálné obavy z výpovědi z nájmu, protože již ve stávajících bytech měli obtíže s hrazením nájemného.

Praxe výměn bytů popisuje rodina Zahradníková: „Ale zase dobře, když ti někdo ten byt vymění, tak ti svým způsobem pomohl, protože takhle by o ten byt stejně přišel. Když nezaplatíte 3 měsíce nájem, tak automaticky dostanete soudní vystěhování a bez řečí se s váma nikdo nebaví, a ven. Kdežto takhle, když vám ten byt někdo vyplatí a ještě vám dá nějakou kačku bokem, dá vám 1+1 a bydlí. A to byla šance dostat se z té ulice pryč, on bydlel na Předmostí a vy na Škodové a když já budu mít peníze tak dobře vyměníte to... takže jsem se z tama dostal.“ A manžel doplňuje: „A ten, co měl byt na Předmostí, měl zase větší šanci dostat se do města.“

Tato individuální odpovědnost nutící nájemníky k výměně bytu tak paradoxně zapracovala jako mechanismus posilující sociální vyloučení. V neposlední řadě měly na sestěhování do lokalit silný vliv příbuzenské vazby. Ty podporovaly motivaci bydlet v určité lokalitě a usnadňovaly adaptaci rodin v novém prostředí. Skupiny nájemníků stěhujících se z dnešních soc. vyloučených lokalit byly motivovány získáním bydlení mimo lokalitu poté, co v lokalitě začalo přibývat romských obyvatel. Tato migrační vlna zesilovala s tím, jak se do lokality stěhovaly nové romské rodiny.

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit vnímají bydlení v daných prostorách jako stigmatizující, nevyhovující a málo kvalitní. Zaznamenali jsme, že se řada obyvatel za své bydlení, zejména v ulici Kojetínská, stydí. Když jsme do lokality vstoupili poprvé, někteří z obyvatel nám na otázku, zda bydlí právě zde, odpověděli, že ne, že bydlí jinde ve městě. Až při dlouhodobějším pobytu v lokalitě zahrnujícím etnografické pozorování jsme pochopili, že se jedná o snahu uchovat si „důstojnost“ prostřednictvím předstírání „důstojnějšího bydlení“.

Obyvatelé lokalit hovoří o nemožnosti odstěhovat se na jiné adresy. Paní Černá hovoří o nespravedlnosti, kterou vnímá v tom, že je to právě ona, kdo udržuje čistotu v celé lokalitě Kojetínská. Přes tuto skutečnost a řádné placení nájmu „...nechají nás tady“. Jako stigmatizují vnímá své bydlení vzhledem k návštěvám, které má z bývalého pracoviště. Díky studu za podobu lokality včetně jejího označení jako lokality pro neplatiče se návštěvám vyhýbá. Sociální vyloučení se tak prohlubuje právě ve směru, který je jak obyvateli, tak experty vnímán jako integračně účinný – setkávání majoritní kultury s kulturou romskou. Příběh této rodiny může působit demotivačně pro rodiny ostatní. Ty vidí, že z lokality není prakticky cesty zpět, i pokud se rodina chová v souladu s dobrými mravy, řádně plní své závazky vůči městu a o udržování pořádku v lokalitě se snaží i v prostorách celé lokality.

Nájemní bydlení u soukromého majitele bytu nebo podnájemní bydlení je pro obyvatele sociálně vyloučených lokalit obtížné získat s ohledem na výši nájmu, který se pohybuje mezi 6 až 8 tisíci za menší byt (2+1 stojí přibližně 8 000 Kč). Obtížně získatelným se nájem stává také vzhledem k nedůvěře vlastníků bytů k romským podnájemníkům. Zkušenost s neochotou poskytnout podnájem romské rodině popisují nejen samotní Romové, ale také pracovníci neziskových organizací, kteří jim s vyřizováním podnájmu pomáhají. K úspěšnosti při sehnání tohoto typu bydlení přispívají přátelé z řad majoritních obyvatel nebo pokud pronajímatel má dobrou zkušenost s konkrétní romskou rodinou. *„Tak jsem toho majitele našla, jsem mu jednou zavolala z přerovských novin z inzerátů a on nám ten byt hned poskytl. Tak ten pán nás poznal i ta jeho maminka, hned si vzpomněla na dceru. Vidíte, tak si vzpomněli a věděli, že jsme slušná rodina.“*

Jedné rodině se v průběhu realizace výzkumu podařilo přestěhovat z ulice Husovy do rodinného domku na venkov. Tato situace je vnímána jako ojedinělá a výjimečná.

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit také vzpomínají na odchody některých rodin do Anglie. Nejsilnější vlnu odchodů datují před přibližně deseti lety. Počet osob, které odešly, nedokážou kvantifikovat, pravděpodobně se však nejedná o zanedbatelný počet. Poměrně vysoký počet obyvatel totiž v Anglii má někoho ze svého příbuzenstva. Při popisu života v Anglii Romové zdůrazňují vyšší životní standard, který je založený na dobrém zaměstnání a vyhovujícím bydlení. Zdůrazňována bývá také výhoda lepší integrace dětí do zahraničních škol a zvládnutí cizího jazyka.

Na pozitiva života ve Velké Británii vzpomíná i obyvatel ulice Husova, který se z Anglie vrátil po několika letech. Důvodem k návratu byl stesk manželky po každodenních úzkých kontaktech s příbuznými. Nyní svého rozhodnutí lituje.

Většinou je migrace směrem ven z lokality způsobena vypovězením nájmu. Pokud je obyvateli ulice Husovy poskytnuto přístřeší, odchází do ulice Kojetínská. Pokud ne, nebo se jedná o obyvatele ulice Kojetínské, odchází dlužníci do ubytovny ve městě. Typickou je ubytovna romského podnikatele Pavla Mirgy v ulici Dluhonská. Obyvatelé o ní hovoří jako o drahé variantě, ale oceňují, že v ní může bydlet pohromadě celá rodina. Další variantou je pro rodiny s dětmi azylový dům pro matky s dětmi. Tato možnost je hodnocena velice kriticky z důvodů nutného odloučení muže od ženy a svých dětí. Ten bydlí buď na jiné ubytovně (ubytovna Červeného kříže) nebo u příbuzných. Potřeba pospolitého bydlení rodiny v rozhodování o dalších strategiích silně vstupuje do popředí a pokud je jiná varianta, romské rodiny azylový dům pro matky s dětmi odmítají. Pro bezdětné rodiny nebo samostatně žijící jedince bývá nejčastější volbou ubytovna Červeného kříže pro bezdomovce. U ní bývá pozitivně hodnocena příznivá cena.

b) Vnímání kvality bydlení

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit rozlišují mezi kvalitou bydlení v různých lokalitách. Hodnocení přitom dominuje přesvědčení, že „nejlepší je bydlet mezi vašima“, a to v podstatě kdekoliv. Jako konkrétní adresy bývají jmenovány Denisova a Jižní čtvrť, ale tato volba není podepřena argumentem specifickým pro konkrétní lokalitu. Pozorovateli nemůže uniknout, že Romové často zmiňují, že ulice Denisova a Jižní čtvrť je prestižnější adresou z toho důvodu, že se nejedná o tzv. romskou lokalitu. V této ulici je více Neromů než Romů a pro Romy znamená tato skutečnost záruku kvalitnějšího života sama o sobě. Dle Romů je právě tento etnický mix zárukou udržování čistoty v rámci společných prostor domů, dvorů i v okolí domů.

Lokality sociálně vyloučené jsou z pohledu kvality bydlení vnímány velmi kriticky. O něco lépe než ulice Kojetínská a Tovačovská je vnímána ulice Husova. Z rozhovorů však vyplývá, že v tomto hodnocení sehraje výraznou roli nálepka lokality Kojetínské a Tovačovské jako lokality pro neplatiče. Obyvatelé proto hodnotí jako lepší spíše status ulice Husovy než přímo kvalitu bydlení. Kvalitu bydlení v Husově vnímají její

obyvatelé také velmi kriticky a vyzdvihují nešvary, které bydlení v ní má. Obyvatelé ulice Kojetínská také neporovnávají špatný standard bydlení, který je pro lokalitu typický, se standardem bydlení v ulici Husově (podle našeho pozorování by ulice Husova toto srovnání snesla, přece jen na ní nejsou patrné známky vybydlování tak, jako je tomu u ulice Kojetínské). Přestože pozorovateli by se mohlo zdát, že bydlení v ulici Husově přece jen skýtá vyšší standard, obyvatelé ulice Kojetínské mají aspirace na život mimo sociálně vyloučené lokality jako takové.

Obyvatelé Husovy sice říkají, že „*lepší život tady než na Kojetínské*“, ale taktéž je pro ně i Husova nedostatečná. Zajímavé je, že nikdo netematizuje bydlení v ulici Tovačovské. Ta si jakoby žije vlastním životem, její obyvatelé jsou dle svých slov rádi, že zde mají klid, s ostatními lokalitami se příliš nestýkají a vypadá to, jako by si skutečně vytvořili vlastní mikrosvět. Uzavřenost jim pravděpodobně vyhovuje z mnoha důvodů, které zde není možné rozvádět. Ulice Škodova už není jako varianta bydlení z pochopitelných důvodů tematizována jinými než vlastními obyvateli. Ti hodnotí kvalitu bydlení jako prudce sestupnou. Ve svých přáních na lokalitu náhradního bydliště zdůrazňují, stejně jako ostatní, bydlení mimo

romizované lokality. Přáním je bydlet někde mezi „bílými“, s rostoucí nervozitou však klesají ambice a objevuje se i přání „*vůbec někde bydlet*“. Obyvatelé Škodovy se vymezují proti lokalitě Kojetínské, na kterou nechtějí. Ulici Tovačovskou ani nezmiňují.

V subjektivním hodnocení kvality bydlení vystupují do popředí tato témata: vhodnost veřejného prostranství lokality zejména pro děti, ale také pro setkávání dospělých; technický stav domů a bytů a vybavenost bytů. Signifikantní je také obecné hodnocení kvality bydlení ve městě Přerově.

c) **Vhodnost veřejného prostranství**

Přetrvávají-li do současnosti některé z prvků tradiční romské kultury, jsou jimi bezesporu důraz na rodinné hodnoty, soudržnost širších rodinných klanů a pospolitost. Jakkoliv můžeme o těchto konceptech diskutovat, vyšší počet dětí, sdružování na veřejných prostorech a každodenní kontakty s širší příbuzenskou sítí jsou přetrvávající typické rysy romských sociálně vyloučených komunit nejen v Přerově. Tyto potřeby výrazně determinují životní styl Romů a kladou jiné nároky na veřejná prostranství, než je tomu v majoritní společnosti.

Popisované lokality tvoří oddělené celky strukturované do poměrně velkých uzavřených dvorů. Prostranství dvorů je domy odděleno od okolního veřejného prostranství a tvoří vhodný základ pro sousedské sdružování, hry dětí apod., které neruší chod okolního města. S výjimkou ulice Kojetínské jsou dvorní trakty přehlédnutelné, tvoří prostor, který se dá kontrolovat pouhým pohledem z okna. Plochy dvorů však v tuto chvíli nejsou pro komunitní způsob života přizpůsobeny. Chybí na nich základní zázemí pro pobyt venku, tedy odpadkové koše, lavičky, jakékoliv atrakce pro děti. V současnosti je výrazná část plochy dvorních prostor využívána pro parkování. Ve všech popisovaných lokalitách není upraven povrch dvorních ploch (na malé vybetonované plochy navazuje ušlapaná hlína, která tvoří většinu plochy). Zdánlivý detail výrazně ovlivňuje každodenní život komunity. Vysoká prašnost tohoto povrchu komplikuje hru dětí – prach se zvedá při běhání a všech kolektivních hrách. Všudypřítomný prach také znemožňuje udržování

hygieny – zejména romské ženy reflektují skutečnost, že jejich děti jsou od prachu neustále špinavé. V kombinaci s nedostatečným hygienickým zázemím bytů může tato skutečnost vést k návazným problémům reflektovaným systémovými aktéry – romské děti se koupou ve veřejných kašnách, jako koupelny využívají také pověstný městský bazén. V úvahách, jak tyto negativně vnímané jevy eliminovat, se nemůžeme vyhnout dvoukolejně snaze na jedné straně zvýšit přístup k hygienickému zázemí pro všechny obyvatele sociálně vyloučených lokalit a na straně druhé snížit vysokou prašnost lokalit.

Prostor potřebný pro aktivní trávení volného času těchto dětí je nedostatečný. V Kojetínské ulici je dětské nevybavené hřiště. Zde navíc k nutnosti uzpůsobení veřejného prostoru přispívá malá velikost bytů, která obyvatele směřuje na venkovní prostranství. Pro ulici Kojetínskou je typické, že její obyvatelé na rozdíl od jiných lokalit nevynáší ven židle ani stolečky. Posedávají spíše na schodech nebo postávají. Program pro děti zajišťuje romské komunitní centrum Charity, pracuje však pouze s částí dětí. V Husově ulici zajišťuje pro část dětí volný čas nízkoprahové zařízení Armády spásy, venkovní prostor je využíván ostatními dětmi a dospělými, kteří sedávají před domy na schodech či na donesených židlích po prostranství. Ve Škodově ulici po odchodu Armády spásy není žádné zázemí pro vhodné trávení volného času dětmi a dvorní trakt je opět využíván dospělými na provizorních posezeních.

Problematika přizpůsobení veřejného prostoru dětem má svou historii v lokalitě Škodova. Ta byla vybavena lavičkami, koši, prolézačkami a pískovištěm. Koše se postupně ztrácely, lavičky a prolézačky byly rozebírány a demolovány. Motivací byl buď vandalismus, nebo potřeba dřevěného topiva. Domovní správa proto toto vybavení (resp. jeho pozůstatky) z lokality odvezla. Dle obyvatel lokalit nebylo zázemí ničeno obyvateli z lokality, ale náctiletými z lokalit sousedních. Těžko říct, jaká byla historie demolice zázemí ve skutečnosti, nezbývá než zvážit zvýšení odpovědnosti obyvatel lokalit za podobu lokality tak, jak se to daří např. v ubytovně pro bezdomovce Červeného kříže tím, že se v rámci veřejné služby o ubytovnu starají sami nájemci. Další komplikací využívání zázemí pro pobyt na dvorním traktu je problém hlučnosti. Ve dvorech se rozléhá jakýkoliv hluk, ostatně jedním z témat sousedských sporů v lokalitě Husova je právě problém rušení nočního klidu, který vadí těm, kdo, ať už legálně, či nelegálně, pracují. Jeden ze zaměstnaných Romů z ulice Husovy se smíchem popisuje, že když městská policie jezdí řešit udržování nočního klidu do lokality Husova na základě telefonátu sousedů, tak „to nejsou gádžové, kdo volají“.

Vnější okolí dvorů je vnímáno jako velmi problematické zejména z důvodů nebezpečnosti pro děti. V bezprostředním sousedství lokalit Husova a Kojetínská je železniční trať a frekventovaná silnice. V blízkosti ulice Škodova je frekventovaná silnice. Rodiče si ve všech lokalitách stěžovali na strach, který o své děti mají. Chybí zábrany směrem k železniční trati, na které podle zdomácnělých odstrašujících historek pravidelně někdo přichází o nohy či jiné končetiny. Obyvatelé ulice Kojetínská mají navíc strach z řeky Bečvy. Strašidelné historky už nejsou tak časté, ale potřeba kontroly zejména menších dětí je v tomto směru plně

pochopitelná. Rodiče se děti venku snaží kontrolovat, což dále zvyšuje intenzitu venkovního života na dvorních traktech. Jeden z oslovených expertů komentuje prostor u lokality Kojetínská: *„Dalo by se říct, že ten prostor chrání před zbytkem města. Romské děti využívají prostoru u Bečvy tak, že se tam pláží, když je teplo, ale i v dalších obdobích mají tady ten prostor pro sebe.“*

Negativní reakce majoritní společnosti poukazují na to, že obyvatelé ulice Škodovy a Husovy ulice posedávají v průchozích částech ulic, že se na nich sdružují a zneprůjemňují pěší pohyb v těchto ulicích. V případě ulice Kojetínské je prostorem střetů cyklostezka, na které obyvatelé postávají, popř. chodí pěšky, a cyklisté se jim tak musí neustále vyhýbat. Na tomto místě musíme kající přiznat, že jsme po cyklostezce chodili také a také jsme na poslední chvíli uskakovali právem rozčileným cyklistům. Dělali jsme to proto, že jiný bezpečný příchod k lokalitě neexistuje. A trůfáme si tvrdit, že obyvatelé ulice Kojetínská používají cyklostezku ze stejného důvodu. Zajímavým postřehem jednoho z oslovených expertů byla reflexe tohoto střetu také jako střetu pramenícího z odlišného vnímání těchto prostor obyvateli popisovaných lokalit a majoritou. Obyvatelé lokalit vnímají tento prostor jako vlastní, jako součást svého bezprostředního okolí, tedy prostor k setkávání a k trávení volného času. Pro kolemjdoucí je tento prostor naopak pouze možností rychlého pěšího přesunu, tedy prostorem, který by měl být prioritně bez překážek. Často to končí tak, že *„je tam velké množství postávajících a malé množství procházejících“*. V ulici Škodova se Romové shromažďují u hospody U Kmotrů. Hospoda je buďto zavřená, anebo je výjimečně polootevřená či úplně otevřená. Za dobu trvání našeho výzkumu jsme nebyli schopni zjistit alespoň částečně platnou otevírací dobu, tak jsme to vzdali. I když není oficiálně otevřená, tak tam dle výpovědí pořád někdo je. Někdo odtamtud odjíždí na práci legální nebo nelegální, muzicírovat. Podle výpovědí před hospodou zastavují auta, vystupuje a nastupuje spousta lidí. Hned naproti je zase vstup do dvorního traktu, a i když je lokalita z části vysídlená, tak tam postávají velikánské hloučky lidí. Otázkou, kterou nastolujeme, je tedy možnost směřování obyvatel lokalit do jiného prostoru, který je k setkávání vhodnější. V ulici Škodova se dle našeho pozorování situace mění sama o sobě. Počet rodin v této lokalitě klesl po dobu působení nového majitele z padesáti na dvacet (počet původních obsazených bytů byl osmdesát). Průchozí ulice je proto v současnosti spíše prázdná (až na několik výjimečných událostí) a nemůžeme se zbavit dojmu, že popis každodenního rušného života patří spíše do minulosti. Etnografické pozorování minulých výzkumů zaznamenává střety mezi procházejícími a obyvateli lokality způsobené tím, že procházející musel prokličkovat řadou kočárků a venkovního posezení, která činila ulici obtížně průchozí. Dnes jsou na ulici spíše menší skupinky náctiletých a dětí. Ulice ožívá pouze při některém otevření hospody U Kmotrů.

Obyvatelé ulice Husova pro nedostatek jiných příležitostí využívají nově zrekonstruovaný prostor vedle nádraží, kde jsou kolem atrapy lokomotivy rozmístěny lavičky. Oblíbenou hrou dětí je přehazování kamenů, ze kterých je částečně tvořen povrch kolem lokomotivy, přes atrapu. Kolemjdoucím při této aktivitě pravděpodobně chybí elementární pocit bezpečí.

d) Hodnocení sousedských vztahů

Pro kvalitní bydlení je dále, podle komunikačních partnerů, důležité mít dobré sousedské vztahy. Pokud nájemník má dobré vztahy se sousedy, bydlení hodnotí jako dobré. Ve vnímání sousedských vztahů se opět projevuje přesvědčení velké části obyvatel sociálně vyloučených lokalit, že kvalita bydlení je výrazně determinována skladbou obyvatel, že jí neprospívá, jsou-li Romové pohromadě, a že je lépe, když jsou Romové mezi Neromy. Výrazná spokojenost je proto vyjadřována konverzačními partnery bydlícími mimo romizované lokality (např. v Denisově ulici). Zdůrazňování potřeby bydlet mezi „bílýma“, „vašíma“ či „gádžema“ prostupuje výrazně většinou výpovědí a je používáno k vysvětlení kvality života. Život mezi Neromy je vnímán jako kvalitnější, bezpečnější a perspektivnější, život mezi Romy je vnímán jako méně prestižní, méně perspektivní a méně bezpečný, myšleno v termínech budoucích úspěchů, budoucí životní úrovně apod. Romové poukazují na to, že jim vadí, že když bydlí pohromadě, zástupci majoritní kultury mezi nimi přestávají rozlišovat a „háží nás všechny do jednoho pytle“. Těm, co by rádi žili jinak, se nedaří vystoupit ze stínu celkové atmosféry ghetta a dle jejich výpovědí je tato atmosféra stahuje zpátky. Otázkou zůstává, jak tento prvek, který je ve výpovědích komunikačních partnerů silně zastoupen, interpretovat. Může se jednat o prostou legitimizaci vlastního životního stylu obyvatele sociálně vyloučené lokality, kdy funguje jako jednoduchá a pohodlná identifikace příčiny vlastní neuspokojivé životní situace. Obyvatel ze sebe snímá odpovědnost za svůj osud a poukazuje na to, že je obětí vnějšího faktoru etnické segregace. Může se však jednat o reálnou reflexi situace, která pro osoby s nízkým osobním kapitálem skutečně představuje obtížně překonatelné bariéry při snaze o vstup do způsobu života typického pro majoritu. Deklarovaná potřeba života mezi majoritou se může zdát v rozporu s romantizujícím pohledem na tradiční romskou pospolitost. Ta je však, hovoříme-li o rodinné soudržnosti a komunitní solidaritě, zdá se na ústupu, alespoň v Přerově. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit reflektují posun v institucích rodiny a příbuzenstva, které se postupně atomizují. Komunitní soudržnost se stává velmi problematickým pojmem. Lokality netvoří přirozené komunity, ty byly naopak rozbourány. Pro obyvatele lokalit je bydlíště v těchto lokalitách často vnímáno jako stigmatizující a se svými sousedy se neidentifikují jako jedna komunita, naopak, snaží se od lokality distancovat.

e) Technický stav domů a bytů

Technický stav domů a bytů kopíruje hodnocení veřejného prostranství. Nejlépe jsou opět hodnoceny neromizované lokality, např. ulice Denisova. I její obyvatelé ovšem očekávají aktivnější přístup města k udržování bytů i celých domů.

Obyvatelé všech lokalit pracují s argumentem, že nejsou majiteli bytů, které obývají. Proto do nich odmítají investovat a odpovědnost za technický stav budov připisují jejich majiteli, tedy městu. Je samozřejmě otázkou, nakolik se jedná o účelové zbavování se vlastní odpovědnosti za kvalitu bydlení, a jistě bychom našli řadu protiargumentů. Stímto zakořeněným postojem ovšem je potřeba počítat. V ulici Husova a Kojetínská zmiňují obyvatelé plíseň v bytech. Ta je patrně

způsobena vlhnutím starých domů jako takových, ale také neizolovanými koupelnami, které si obyvatelé budují místo spíží. Romské ženy se ji snaží odstranit drhnutím kartáčku a chlebovou kůrkou (čistota v bytech romských domácností je ostatně pověstná), ale vždy se objeví znova. Dalším problémem je špatný technický stav oken a bytových dveří, který způsobuje obrovské tepelné úniky. Kamna na tuhá paliva, která se v zimních měsících využívají k topení a vaření, silně kouří. Podlahová plocha není pokryta žádnou povrchovou vrstvou, nebo je potažena linoleem, které je potrhané. V ulici Kojetínská se obyvatelé vedle totožných problémů zmiňují také o chybějících domovních dveřích, rozbitých oknech na chodbách, nevymalovaných společných chodbách a mřížích na některých oknech. „*Když se nad tím člověk zamyslí, tak je to proti lidským právům. To není, v cizině to není. Třeba to není, že tam je nějaký ráj, nebo mají byty přepychový, ale toto, že by bylo všecko ze železa, to už je moc.*“ Spodní patro, resp. okna domů v Kojetínské ulici jsou skutečně opatřeny železnými mřížemi, dveře jsou také železné. V ulici Kojetínská je problémem také zamrzající voda v zimních měsících. Tím, že mají v bytech vlastní vodoměry, domácnosti si navzájem nechtějí vodu půjčovat.

V ulicích Kojetínské a Škodově chybí poštovní schránky. Tento fakt neproblematizují ani tak obyvatelé jako poštačka. Ta umí s obyvateli velmi dobře komunikovat. Poštu předává přímo jim, popřípadě sousedům či rodinným příslušníkům.

Obecně byla konverzačními partnery kritizována nečistota v lokalitě Husova a Škodova. Naopak chválen byl pořádek a úklid v ulici Kojetínská (a opět Denisova). Jak již bylo řečeno, v ulici Kojetínská prostranství dvoru udržuje jedna nájemnice, úklid společných vnitřních prostor vchodů je záležitostí domluvy mezi sousedy. Jiná je situace v Denisově ulici, kde jsou na úklidu společných prostor a zejména vnitřního dvoru nájemníci domluveni.

Co se týče vybavenosti bytů, za kvalitní bydlení je považován byt se sociálním zařízením uvnitř bytu. Má v něm být koupelna s toaletou, sprchový kout a teplá i studená voda. Neexistence tohoto zázemí byla konverzačními partnery považována v jednom případě za „nelidské“. Ve druhém případě to bylo považováno za nehygienické. Ze skupinového rozhovoru s konverzačními partnery vyplynulo, že udržet hygienu bez tohoto vybavení je obtížné. Význam základního zázemí pro udržování hygieny stoupá v prašném prostředí, kterým lokality jsou.

f) Hodnocení kvality života ve městě Přerově

V hodnocení kvality bydlení ve městě Přerově, resp. kvality života v tomto městě obyvateli sociálně vyloučených lokalit můžeme identifikovat dvě hlavní interpretace. Obě pracují s reflexí silného a všudypřítomného rasismu široké veřejnosti, zaměstnavatelů a zejména poskytovatelů takových služeb, jakými jsou např. restaurační zařízení. Odlišné interpretace jsme zaznamenali u příslušníků starší generace a u příslušníků mladší generace. Starší obyvatelé rasovou nesnášenlivost tematizují smířlivě, způsobem, který ji, jakkoliv je to neuvěřitelné, jakoby chápe. Tito Romové tak např. neproblematizují skutečnost, že je v řadě restauračních zařízení obsluha odmítá obsloužit. Setkali jsme se např. s touto výpovědí:

Když jsem byla v Bohumíně u syna, tak jsem chtěla navařit, ale on říká – nevař, půjdeme se najíst ven. Já jsem se lekla. To bych v Přerově nikdy neudělala... prostě vás neobslouží. Tam jsme si normálně sedli, ne do žádné putyky, do hospody na náměstí, a čisto tam bylo. Dobře jsme se najedli... Zapomněla jsem si tam na stole klíče, a když už jsme byli daleko, doběhla nás servírka, aby mi ty klíče donesla.

Romka s popisovanou zkušeností a řada dalších příslušníků starší generace tyto momenty nijak neproblematizuje. Pracuje s nimi jako s prostým faktem, který se nedá změnit a není potřeba se jím zabývat. Smířlivě popisuje diskriminační odmítání zaměstnavatelů (nezaměstnaná je tři měsíce, předtím byla zaměstnána v dělnických profesích od svého mládí), které sama zdůvodňuje, dle svých slov ho chápe a nevymezuje se proti němu. Když popisuje Romy a Neromy, nepoužívá oblíbené „vaši“ a „naši“ nebo cikáni a gádžové. O Neromech mluví jako o „normálních“, protikladem těchto „normálních“ jsou Romové.

U mladší generace se naopak setkáváme s příklonem k radikalismu. Mladší Romové mají vyšší aspirace na kvalitu života a životní standard než jejich rodiče, tyto aspirace zůstávají nenaplněny a legitimními cestami pravděpodobně ani naplněny nebudou. Romové uvažují v dimenzích „naši“ a „jejich“ (rozuměj neromské) společnosti. Toto duální vnímání je způsobováno a ožíváno neustálými, více či méně viditelnými diskriminačními a rasistickými podněty, které Romy každodenně obklopují. Setkali jsme se s vyzýváním k násilnému řešení situace a řada výpovědí dokládá, že v Přerově docházelo k řadě násilných střetů mezi Romy a sympatizanty nacistických hnutí relativně často před dubnovým pochodem Dělnické strany.

g) Vnímání bytové politiky města a bytových možností

Bytová politika města je pro většinu konverzačních partnerů nesrozumitelná. V pokusech o její interpretaci se objevují dvě témata. Jednak vznik sociálně vyloučených lokalit, jednak jejich údržba.

Vznik sociálně vyloučených lokalit je připisován dvěma faktorům, které dle komunikačních partnerů většinou spolupůsobí. Prvním faktorem je cílená bytová politika města. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit zdůrazňují, že se město, potažmo jeho instituce, snaží o prostorovou segregaci romských obyvatel. Ta se má dít prostřednictvím rozhodování „bytové komise“, které je pro obyvatele nesrozumitelné. Z jejich perspektivy se děje cílené přidělování bytů v ulici Husova a Kojetínská žadatelům o městský byt z řad Romů a přidělování bytů v jiných lokalitách Neromům. Trvají na tom, že byty v ulici Kojetínská jsou přidělovány i občanům bez dluhu na nájem, pokud jsou Romové. Druhým faktorem, který obyvatelé těchto lokalit zmiňují, je jejich vlastní zavinění. Popisují zadlužení, které je vedlo k výměně bytu v jiné lokalitě za byt ve Škodově, Husově nebo Kojetínské ulici, nebo dluh na nájem či službách, který vedl k jejich vystěhování do ulice Kojetínské. Typickým důvodem pro neplacení nájmu bylo uváděno vlastní selhání nájemníků, často bylo popisováno jako situace, kterou nebyli lidé schopni sami vyřešit. Zazněl také názor, že politika uplatňování výpovědi z nájmu ihned

po nezaplacení 3 nájmů je příliš tvrdá. Tento pohled zesiloval v případě, kdy se jednalo o konverzačního partnera žijícího v lokalitě (po vystěhování z původního obecního bytu do Kojetínské) několik let po vystěhování, který vnímal nyníjší bydlení za definitivní.

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit, kteří si uvědomují vlastní selhání v podobě neplnění svých závazků vůči městu v minulosti, vnímají řešení situace vystěhováním do ulice Kojetínské jako konečné a v budoucnosti nezměnitelné. To je připravuje o motivaci a vlastní přičinění ke zlepšení situace. Často jsme se také setkali s tím, že obyvatelé sociálně vyloučené lokality Kojetínská plně nerozumí významu svých povinností definovaných vůči městu: „Ale já nemám dluh, já jenom za odpad dlužím, ale to už teď splácím.“ Jak vidno, v komunikaci s institucemi města si obě strany často nerozumí. Domovní správa města Přerova se řídí vyhláškou, která požaduje pravidelné placení nájmů a poplatků spojených s užíváním bytu vždy v definovaném termínu splatnosti. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit mají často pocit, že když je dluh nízký, čerstvý nebo jej začali hradit, tak že mají své závazky splaceny. Prostor nedorozumění je polem pro sociální práci na straně nájemců a tematické síťování a spolupráci na straně institucí.

Nemožnost dostat se ze sociálně vyloučené lokality ven, dostat šanci získat zpátky svůj původní byt nebo jiný byt mimo lokalitu způsobuje pocity beznaděje a demotivace. Obyvatelé Kojetínské si, alespoň v některých případech, uvědomují vlastní zavinění situace a chápou, proč byli přestěhováni do Kojetínské (jakkoliv je toto vnímání složité a neděje se u všech; nechceme se dopouštět romantizujících generalizací o uvědomělých, leč nepochopených dlužnících). „Trest“ za pochybení se ale v interpretacích obyvatel neobjevuje. Pobyt v Kojetínské je totiž vnímán jako konečná. Tím v sobě postrádá výchovný efekt (je-li jako takový vůbec zamýšlen). Obyvatelé nerozumí tomu, proč mají v Kojetínské „dožít“ přesto, že se snaží (a to minimálně část z nich skutečně upřímně dělá). Zároveň jsou přesvědčeni o tom, že jejich situace město nezajímá, že nad nimi byla zlomena pomyslná hůl. Patetičnost tohoto odstavce snad alespoň částečně přibližuje skutečný patos, ve kterém se tito lidé ocitají. Vypadá to, jako by byl sociálně slabým Romům vyhrazen prostor, ze kterého se vlastními silami nemohou dostat ven.

Negativně je vnímána také údržba bytového fondu v lokalitách. Mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit je silně zakořeněno přesvědčení o etnickém podtextu nízkých investic do udržování technického stavu domů a bytů. Častými jsou povzdechy: „*aspoň chodby by mohli vymalovat*“.

Domovní správa města Přerova dle obyvatel lokality Kojetínská nelogicky investovala dvanáct miliónů korun (ve skutečnosti je to sedm až osm miliónů) do opravy dvou domů, kde je teď řada bytů prázdných. Stěžují si na to, že se jedná o vyhozené peníze a že by se raději mělo investovat do údržby těch domů, kde je více obsazených bytových jednotek. Jako největší problém vnímají technický stav oken, které se doslova rozpadají. „*Já ty okna nemůžu mýt, protože se mi to úplně drolí. A jak tady byl ten mladý, no ten (pravděpodobně pracovník domovní správy), tak mi řekl, že si to mam vybrusit a zatmelit a že mi to přijde natřít. Ze schodů bych*

ho zhodila.“ Obyvatelé lokalit často nerozumí jednání pracovníků domovní správy a vnímají ho jako osobní útoky a výrazy arogance vůči Romům. Obyvatelům lokality způsobuje špatný stav oken značné tepelné úniky, které se promítají do kvality bydlení a finančních výdajů za udržení tepla po celé zimní období. Obyvatelé lokalit navíc při málo efektivním topení v kamnech, kdy značná část teplého vzduchu uniká okny a nedovírajícími dveřmi, používají levné a snadno dostupné hořlavé materiály, které zahrnují prakticky cokoliv, co lze spálit. Celá lokalita je tak dle vyprávění v zimě pokryta smogem a výpary z komínů.

Když něco pracovníci Domovní správy města Přerova spravují v sociálně vyloučených lokalitách, tak jenom tak, ať je udržena funkčnost. Nedbají na zachovávání standardní kultury prostředí. Po opravě vyžadující sekání do zdi se nevymaluje, díra se pouze zacementuje. Po požáru jednoho z bytů v ulici Kojetínská nebyla vymalována společná chodba domu, stopy po požáru jsou doposud viditelné. V jednom ze vchodů byly vyměněny domovní dveře. Obyvatelka poukazuje na to, že nejsou natřené, je na nich základní barva. Tuto skutečnost opět interpretuje tak, že *„pro nás je to asi dobré dost“*. Obyvatelé také zmiňují, že v některých bytových místnostech je povrch stěn tvořen materiálem, na kterém nedrží vnitřní malba. Po nanesení jim opadáva.

Obyvatelé ulice Kojetínská se dále pozastavují nad tím, že kabelová televize byla zavedena pouze do dvou prvních vchodů pravého domovního bloku. Popisují, že pracovníkům domovní správy nabízeli, že svépomocí připraví výkop, čímž sníží náklady na zavedení kabelové televize pouze na položení kabelu. Ani toto nemělo pomoci.

Komunikační partneři dále poukazují na poměrně vysoký počet prázdných bytů v lokalitě Kojetínská. Uvažují, zda by nebylo možné umožnit mladým rodinám, které nemají kde bydlet, využívat alespoň tyto byty, které by rodiny na své náklady spravily (vzhledem k reálným finančním možnostem rodin a nákladům na zprovoznění bytů je bez např. projektové podpory tento záměr asi nerealizovatelný).

Vnímání nespravedlností, které se dějí z důvodu barvy pleti a příslušnosti k určité skupině, ale jsou založeny na reálných negativních zkušenostech, lze ukázat na slovech paní Dlouhé: *„Taky kdysi dostávali lidi od nás, cigáni, pěkný byty. A taky díky jim, že je zdemolovali, potom trpěly všechny. Dvě tři rodiny a potom to házeli všechno do jednoho pytle. A já si myslím, že to je do dneška. Takže nemůžu dělat vinu jen magistrátu nebo jim, ale díky našim občanům dostanou pěkný byt a je to zdemolovaný, tak házou všechny do jednoho pytle.“*

4) Interpretace situace systémovými aktéry

Nejvýznamnějšími aktéry na poli bydlení jsou Domovní správa města Přerova, Magistrát města Přerova, konkrétně Odbor sociálních služeb a zdravotnictví, Komise pro hospodaření s obecními byty při Magistrátu města Přerova, nezisková

organizace Člověk v tísni, představitelé ubytoven, Agentura pro sociální začleňování, Opera Bohemia, s. r. o. a Armáda spásy coby provozovatel Azylového domu pro matky s dětmi.

Zástupce všech jmenovaných organizací jsme pozvali na focus group anebo na individuální rozhovor. Bohužel jsme s žádostí byli odmítnuti ze strany prokuristy společnosti Opera Bohemia, s. r. o., která v současnosti vlastní lokalitu Škodova (krátký telefonát byl ukončen přáním pana prokuristy, „ať se Romové mají dobře“), a z důvodů vytiženosti se nám nepodařilo uskutečnit setkání se zástupcem komise pro hospodaření s obecními byty, se zástupcem magistrátu pro IPRM a se zástupcem Armády spásy pro Azylový dům pro matky s dětmi. Perspektivy těchto aktérů proto nejsou v této zprávě zachyceny.

Problém bydlení obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit řadí systémoví aktéři mezi tři hlavní priority, které je ve vztahu ke ghettům potřeba řešit. Těmi dalšími jsou vzdělání a zaměstnání. Konkrétní řazení priorit se mění, v každém případě jsou vnímány jako inherentně propojené. Je-li jako první řazeno vzdělání, je to proto, že se uvažované řešení soustředí na nejmladší generaci. U té by mělo vést vzdělání ke standardnímu zaměstnání, to k finančním prostředkům a ty k bydlení. Je-li jako priorita označeno zaměstnání, pak je to proto, že se uvažuje o řešení pro střední a starší generaci. Ta se může prostřednictvím získávání praktických dovedností v zaměstnání vzdělávat a získané dovednosti si nechat uznat jako kvalifikaci v informálním systému učení. Jeden z pohledů ukazuje, že bydlení může být i jako naprostá priorita. To v případě, když pomocí jeho získání motivujeme obyvatele sociálně vyloučených lokalit k získání zaměstnání a ke vzdělávání.

V rámci focus group, doplněného o individuální rozhovory, vyvstalo několik témat. Systémoví aktéři se na některých z nich shodovali, v některých tématech jsou jejich perspektivy odlišné. Zatímco v jiných oblastech může řešení narážet na implicitní či explicitní neochotu jednotlivých aktérů problém řešit, v oblasti bydlení se ukazuje jistý potenciál předurčený nastavením nejvýznamnějších sociálních aktérů. V průběhu výzkumu se ukázalo, že např. domovní správa měla snahu zapojit obyvatele lokality Kojetínská do péče o jejich lokalitu. Systémem založeným na domovnících z řad místních obyvatel dodávala správa do lokality např. barvy a jiné udržovací materiály, aby obyvatelům umožnila zvelebení lokality. Projekt ovšem skončil krachem. Otázka bydlení, které si všímá majoritní společnost, je velmi citlivou na úrovni samosprávné politické reprezentace. Obecným problémem bývá nepopulárnost investic do sociálně vyloučených lokalit. Veřejným míněním jsou vnímány jako nezasloužené, někdy až jako pozitivně diskriminační. Přesto se domovní správa k této aktivitě odhodlala. Při spojení se subjektem, který umí realizovat komunitní práci, by aktivita pravděpodobně vniveč nepřišla.

Budoucnost lokality Kojetínská. Domovní správa, resp. její zástupci vnímají prioritní funkci lokality Kojetínská jako odstrašující. Je to lokalita pro neplatiče a pro osoby porušující dobré mravy. Její účel je tedy preventivně výchovný v tom smyslu, že by se nájemníci měli maximálně snažit, aby se do lokality nedostali. Domovní správa

proto nemá žádný důvod domy v lokalitě spravovat či do nich jinak investovat. Systémoví aktéři z pole sociální oblasti upozorňují na možnost rozšíření výchovné funkce lokality, a to ve dvou úrovních.

1. Nastavení funkčního mechanismu pro návrat z Kojetínské zpět do běžné lokality. Jde o problém, na kterém se aktéři shodují nejméně. Odlišné pohledy vychází z odlišných perspektiv a úloh aktérů. Pro domovní správu je důležité a dostačující, že systém umožňuje návrat z lokality Kojetínská zpět do obecního bytu v jiné lokalitě. Řeší ho příloha č. 5 vnitřního předpisu 28/05. Předpis stanoví, že pokud dlužník uhradí všechny své závazky vůči městu a po dobu dvou let řádně hradí nájem, může si byt vyměnit nebo požádat bytovou komisi o přidělení bytu jiného. Dle informací zástupce domovní správy došlo dokonce v této směrnici ke zjemnění požadavků. V minulosti počítala s nutností tříletého období. Podle zástupců sociálních aktérů (jak z veřejného, tak z neziskového sektoru) je však směrnice v praxi nefunkční. To proto, že město odprodává obecní byty, jejich počet klesá, a tyto osoby tedy není kam přestěhovat. Dělo se tak jednou až dvakrát za pět let. V současné době se přiděluje velmi omezené množství obecních bytů (v minulosti bylo přidělováno až 150 bytů ročně). Uvolněné byty v domech, které jsou určené k prodeji, se nemohou přidělovat. Když se na bytové komisi sejdou vedle sebe žádost o obecní byt rodiny, která na něj čeká 14 let, a „polepšeného“ neplatiče, který nějakým způsobem bydlí, komise se rozhoduje pro prvního uchazeče. Rozhodovací mechanismus je umocněn složením bytové komise, kterou tvoří zástupci politických stran, kteří se ve svém rozhodování budou snažit kopírovat veřejné mínění. Navíc podle informací domovní správy není v lokalitě v tuto chvíli nikdo, kdo by podmínky předpisu splňoval. Zástupce neziskového sektoru upozorňuje na hlubší problém, který v sobě směrnice skrývá: Koho lze podle směrnice považovat za neplatiče? Pracovnice upozorňuje, že v lokalitě je řada nájemců, kteří své závazky hradí pravidelně každý měsíc, ale když přijde vyúčtování, v platbě se zpozdí o několik dní. Platba je tedy uhrazena v požadovaném měsíci, ale např. o dva týdny později. Jednou za rok. Lze tuto osobu považovat za neplatiče? Resp. lze ji s tímto zdůvodněním nechat žít v této lokalitě? V současné absenci motivačního mechanismu je identifikován problém demotivace ke kontinuální individuální snaze o zlepšení vlastní životní situace. *„Dneska když se snaží, tak se snaží tři roky, nic se nezmění, tak se snažit přestanou.“*

2. Možnost údržby lokality s pomocí nájemců. Jednou z rovin poměrně široké shody je nutnost vytvoření funkčního sociálního programu, který povede komunitu k převzetí odpovědnosti za své bydlení v lokalitě, za údržbu bezprostředního okolí i společných prostor. Perspektivu nabízí sociální práce na úrovni komunity a na úrovni jednotlivce. Na úrovni komunity jde o identifikaci zdrojů v komunitě, tedy o vytažení autorit, které jsou schopny pomoci ostatním, nalezení konkrétního mechanismu správy veřejných prostor, např. formou domovníků. Na úrovni individuální

práce s jednotlivcem jde o to pokračovat v aktivitách zaměřených na finanční poradenství. Domovní správa se pokoušela o program údržby postavený na domovnících z lokality. Ten však skončil neúspěšně. Figurovaly v něm snahy o finanční podvody a ani věcná realizace neprobíhala bez problémů. Vidíme snahu systémového aktéra o realizaci aktivity, která končí nezdarem. Tyto pokusy bohužel vedou k utvrzování vědomí, že něco podobného „nelze“. Nutností se jeví spolupráce subjektů napříč působnostmi. Domovní správa by v tomto ohledu měla spolupracovat s partnerem z řad systémových aktérů v sociální oblasti. Pro specifika komunitní práce se jeví jako vhodnější partner z řad neziskových organizací. Ty znají problematiku komunitních sítí v lokalitách zevnitř, mají přehled o mechanismech případného vykořisťování, mocenských nerovností apod. Proto dokážou snáze eliminovat nebezpečí identifikace nevhodných autorit např. z řad pachatelů trestné činnosti, dokážou také lépe prohlédnout mechanismy, které z části obyvatel ghett dělají oběti podvodného jednání, vydírání či zneužívání.

Otázka zajištění bydlení pro obyvatele sociálně vyloučených lokalit je inherentně spjata s **nutností doprovodných sociálních programů**. Jejich potřebnost se jeví v zajištění komunikace mezi klienty a aktéry, která bude směrem ke klientům efektivní. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit nechápou pravidla pro přidělování obecních bytů, ale také šířeji, bytovou politiku města. Z druhé strany můžeme problém nazvat jako neúspěšnou komunikaci pracovníků města vzhledem k obyvatelům sociálně vyloučených lokalit. Romští žadatelé vnímají dlouhé čekací lhůty na přidělení nájmu obecního bytu jako diskriminační. Pracovníkům města se nedaří srozumitelným způsobem vysvětlit celkovou situaci, která v současné době znamená čtrnáctiletou čekací lhůtu pro všechny zájemce. Dalším místem pro sociální programy je rozvoj vlastní odpovědnosti obyvatel sociálně vyloučených lokalit za vlastní životní situaci. Problém prostředí v sociálně vyloučených lokalitách je problémem nízké identifikace s prostředím, absence spoluodpovědnosti za stav veřejných prostranství a distancování se od sociálně vyloučené komunity. Sociální pracovníci se shodují na kontrastu, který panuje mezi čistotou uvnitř bytů a nepořádkem ve zchátralých veřejných prostorech. Hranice mezi soukromým a veřejným je v tomto ohledu zřejmá. V diskusích ohledně úklidu společných prostor pracují nájemci často s logikou: „oni by měli“, rozuměj ti druzí. Ta je znakem absencí komunitního způsobu života jako takového. Konečně, je potřeba nastavit spoluodpovědnost klientů za podobu, tedy údržbu vlastního bydlení. Zlepšení je viděno v sociálně aktivizačních programech zaměřených na zvyšování odpovědnosti a angažovanosti klienta. Jako takovou pozitivně hodnotí veřejnou službu. Když zajišťovala úklid komerční firma, klientům bylo jedno, jak se kdo chová, jak to kolem vypadá. Když se na úklidu sami podílí, začínají se přirozeně chovat tak, aby si zbytečně nepřidělávali práci, začínají o své okolí dbát. Opět je vyzdvihována sociální práce na úrovni komunity. Ta pracuje jinak, je-li tvořena starousedlíky, jinak řečeno je-li tvořena příslušníky jedné migrační vlny z ekonomicky zaostalejší oblasti.

Postup s dlužníky na nájmu v obecních bytech. Město (zastoupené Domovní správou města Přerova) postupuje proti neplatičům podle všech indicií vstřícně.

Přesné údaje nejsou dostupné, ale tato praxe je potvrzována několika zdroji. V případě deklarované snahy dlužníků se smlouvou na dobu určitou řešit dluh (tj. uhrazení nebo postupné uhrazování dluhu) je jim smlouva opakovaně prodloužena. V případě dlužníků se smlouvou na dobu neurčitou po uhrazení dluhu stahuje výpověď z nájmu. Po vystěhování je dlužníkům se smlouvou na dobu neurčitou nabídnuto tříměsíční přístřeší na Kojetínské (a často se tak děje i v případě smluv na dobu určitou). Zároveň nájemce může požádat bytovou komisi o znovupřidělení nájemní smlouvy. Pokud nájemník prokáže snahu, komise žádosti většinou vyhovuje a prodlužuje přístřeší či uzavírá novou nájemní smlouvu. V tomto ohledu se ukazují mezery ve spolupráci systémových aktérů v sociální oblasti. Odbor sociálních dávek neuznává přístřeší jako nájemní smlouvu, po uzavření smlouvy o přístřeší tedy osoba ztrácí nárok na příspěvek na bydlení (jehož přiznání je smlouvou podmíněno). Další aktér ze sociální oblasti požádal o právní rozbor tohoto výkladu krajský úřad. Čerstvé rozhodnutí ukazuje, že přístřeší je typem nájemní smlouvy.

Potřeba dořešení sociálního bydlení a prostupného systému bydlení. Systémoví aktéři se shodují na potřebnosti sociálního bydlení. Doslova proto, „*ať je kam lidi z ghett stěhovat*“. Tím, že jsou všichni obyvatelé ohrožení sociálním vyloučením sestěhováni do jedné oblasti, se kumulují problémy, násobí se a tvoří se maladaptivní strategie – kultura chudoby. Program sociálního bydlení by neměl být postaven na etnicitě, ale měl by být otevřen všem sociálně potřebným. Nebezpečí programů, které jsou definované jako proromské, nahrávají extremismu.

Podle domovní správy se ovšem musí jednoznačně definovat, co to sociální bydlení je. Pokud se tak nestane, vystavuje se město nepředvídatelným sankcím, které mohou v neurčitých podmínkách nastat s profinancováním. Jasná definice je také podmínkou ke koncepcím městské politiky. V Přerově byla za sociální bydlení vyhlášena Jižní čtvrť. Změna politické situace vedla k rozhodnutí o prodeji těchto domů. Spekulativním důvodem mohla být obava z romizace této oblasti. Pokud není stanovena jasná strategie na jasně vymezených definicích, jsou takovéto prudké změny ve vývoji možné. Při současně vysoce definované spoluúčasti je dalším problémem ochota politické reprezentace budovat sociální bydlení pro skupiny obyvatel, které jsou veřejným míněním vnímány velmi kriticky. Druhým pohledem je, že by se s definováním neměl ztrácet čas. Dotace na byt 250–650 tis. Kč jsou nízké, nastupuje obrovské spolufinancování, ale příklady, že se jedná o realizovatelné projekty, lze najít v jiných městech, konkrétně na Slovensku. Teď se mění zákon tak, že o dotaci budou moci požádat i soukromé osoby, což je posun správným směrem. Ideální by bylo, kdyby se obyvatelé sociálně vyloučených lokalit mohli podílet na výstavbě svých bytů, které by poté získali. To by opět přispívalo k budování vlastní odpovědnosti za vlastní bydlení, k osvojování si rovnice nutnosti vlastních osobních investic do své budoucnosti. Silnou pobídkou pro zapojení obyvatel do výstavby domů mohou být nabízené mechanismy sociální ekonomiky. Nutný sociální program začíná pečlivou selekcí nájemců. Problémem je navazující prostupnost bydlení. Jestliže se byty osadí prvními nájemci a ti za stanovenou dobu k bydlení nenaleznou další, standardní byt, je potřeba zvážit, jak problematiku řešit. Sociální bydlení jako forma startovacích bytů, tedy součást

vícestupňovitého systému bydlení, je svým programem koncipováno jinak než sociální bydlení jako dlouhodobé, ne-li doživotní.

Konkrétní podoba sociálního bydlení není jasná. Velmi spornou se jeví otázka prostorové separace sociálně vyloučených Romů či jejich rozptýlení mezi majoritou. Argumenty nutného rozptylu staví na nedostatku vnitřních zdrojů současné romské komunity pro změnu. Integrace je tedy možná, pouze budou-li obyvatelé sociálně vyloučených lokalit „taženi“ způsobem života střední třídy. Jako příklady jsou používány vybydlené domy, které vznikaly vždy při větší koncentraci obyvatel ohrožených sociálním vyloučením (ulice Na Odpoledni, Cukrovarská, Komenského). Pozitivní zkušenosti jsou viděny v rozptylu obyvatel, kteří pak vnímají integrující podněty z majority. Nicméně už je potřeba pracovat s lidmi i v ghettech, jinak se nic nezmění. Bývá zaznamenána řada stížností na občanské soužití mezi majoritou a romskou minoritou i mimo ghetta.

V širším měřítku zdůrazňují sociální aktéři nutnost **cílené propagace pozitivních příkladů** jednak v majoritě, jednak v rámci lokalit. V majoritě je cílem bourání stereotypů a ukazování protihodnoty k soustavným medializacím „romského problému“. V rámci lokalit je prezentace pozitivních příkladů motivačním mechanismem, který může účinně eliminovat pocit letargie a rodící se anomii spojenou se spoléháním na výhradní pomoc zvnějšku.

5) Shrnutí

Romové ohrožení sociálním vyloučením se rekrutují z nízkopříjmových skupin obyvatel, tedy z nájemců obecních bytů a uživatelů ubytoven. První skupina je v Přerově zastoupena nejvýrazněji, druhá kategorie se ocitá na samém chvostu sociálního vyloučení. Sociálně vyloučené lokality Husova (v současnosti 451 obyvatel), Škodova (v současnosti 107 obyvatel), Tovačovská (v současnosti 34 obyvatel) a Kojetínská (v současnosti 244 obyvatel) vznikly v průběhu první poloviny devadesátých let kombinací spontánní migrace sociálně slabých rodin v rámci Přerova a bytovou politikou města. Tovačovská a Kojetínská jsou od první poloviny devadesátých let určeny jako lokality pro vystěhovávání problémových nájemců městských bytů. Také ulice Tovačovská a Kojetínská jsou tvořeny obecními byty. Domy v lokalitě Škodova město v roce 2007 odprodalo soukromému vlastníkovi. Počet obecních bytů obecně v Přerově klesá, město dlouhodobě odprodává svůj bytový fond. Domy v ulici Husova nejsou na rozdíl od jiných obecních domů určeny k prodeji, předpokládá se totiž nízká koupěschopnost stávajících nájemníků.

Spontánní sestěhovávání romských sociálně slabých nájemníků do stávajících lokalit v první polovině devadesátých let bylo způsobeno finančními faktory, větší velikostí bytů a přáním žít poblíž příbuzných. Finančním faktorem byla peněžní odměna za výměnu obecního bytu v jiné lokalitě než ve stávajících sociálně vyloučených lokalitách a také úspora na nájmu, kterou výměna znamenala (romští nájemníci se stěhovali z bytů vyšší kategorie mimo lokality do bytů nižší kategorie v lokalitách).

Větší velikost bytů hrála roli v lokalitě Husova, kde jsou velkometrážní byty, které vyhovovaly rodinám s více členy.

Všechny lokality jsou ve špatném technickém stavu. Nejhuře je na tom lokalita Kojetínská. Obyvatelé žádné z lokalit se necítí s místem nijak spjati, nepodílí se na údržbě veřejných prostranství a necítí žádnou odpovědnost za celkový vzhled lokality. Markantní je rozdíl mezi pověstnou čistotou v soukromých prostorech a neutěšeností za prahy bytu.

Venkovní prostranství není v žádné z lokalit přizpůsobeno trávení volného času. Dvory jsou zanedbané ve smyslu nezpevněného povrchu, který je prašný, chybí zátarasy směrem k železnici, posezení na dvoře apod. To zvyšuje potřebu obyvatel trávit volný čas venku také mimo dvory, v přilehlých ulicích. V těch dochází k většině konfliktů mezi nimi a majoritou. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit si přivlastňují prostor, kterým kolemjdoucí potřebují rychle a bez překážek procházet. Dochází ke střetům, ve kterých obyvatelé sociálně vyloučených lokalit ze svého pohledu nedělají nic špatného, když postávají či posedávají na chodnících a cestách – přece co je špatného na povídání si a družném postávání? Perspektiva kolemjdoucích, kteří se zábavy účastnit nechtějí a mají jediný cíl, totiž projít, je ale jiná. Postávající Romy vnímají jako překážku pro svůj rychlý transfer. Ukazuje se, že tento střet prostorů je základním zdrojem konfliktů ve vzájemném soužití a také zdrojem mýtů o nebezpečnosti míst, jako jsou Husova a Škodova.

6) Doporučení

- Vytvoření prostupného systému bydlení s doprovodným sociálním programem: Systém prostupného bydlení spočívá v tom, že se za asistence a stanovení pevných pravidel dá nová šance dlužníkům, kteří projevili dostatečnou míru zájmu a snahy řešit své problémy s úhradou poplatků spojených s nájmem (dostatečnou míru snahy lze kvantifikovat např. dobou řádného placení nájmu, jako to dělá vnitřní předpis č. 28/05 – úpravy po novele vnitřního předpisu č. 10/06). Pro tyto účely by město mělo dlouhodobě vyčlenit určitý počet bytů. Jejich poskytování by mělo být součástí sociálního programu provozovaného např. jednou z neziskových organizací, která v lokalitě Kojetínská působí, nájemce zná a dlouhodobě s nimi pracuje. Inspirací mohou být příklady z měst, kde má nezisková organizace pronajatý bytový dům od města, ale celý sociální program prostupného bydlení zajišťuje sama. Program má dalekosáhlé důsledky nejen na ty nájemce, kterým je poskytnutím nájmu v tomto bytě zprostředkován první a základní integrační krok zpět do společnosti. Působí také motivačně pro ostatní problémové nájemníky, kteří bydlí v lokalitě pro neplatiče. Bez pozitivních, neustále prezentovaných a připomínaných příkladů možného návratu zpět do jiných lokalit nemají motivaci k řešení svých problémů. Zásadním je kvalita sociálního programu, který se musí vyvarovat pouhého zakonzervování provizorního stavu (uvolněné byty se přidělí prvním nájemcům a ti v nich budou žít s trvalou

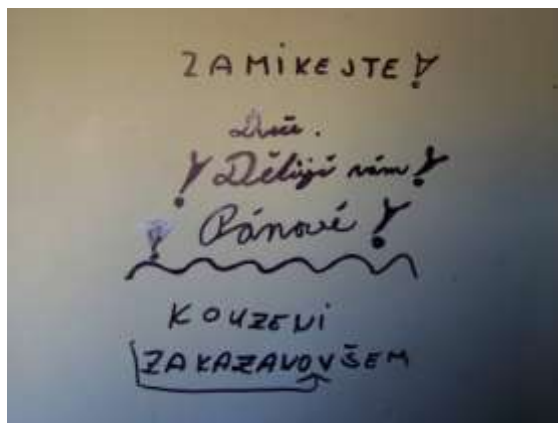
asistencí, aniž by se ve své autonomii někam posunuli). Problematickým se samozřejmě jeví fakt, že město odprodává svůj bytový fond v takové míře, že přestává disponovat vhodnými objekty. Je otázkou, zda je tento trend možné zvrátit v případě alespoň několika málo vhodných obytných domů, které by mohla navrhnout Domovní správa města Přerova. O opětovném zařazení mezi obecní byty, které nejsou určeny k prodeji, se např. uvažuje u nemovitostí v ulici Denisova. Možná lze takových lokalit nalézt více. Krátkodobé investice by se městu v dlouhodobé perspektivě vrátily v podobě funkčních integračních procesů, které zmírňují neblahé dopady sociální exkluze společně se všemi negativními jevy, které s sebou přináší.

- Dalším doporučením, které se jeví jako klíčové, je zavedení komunitní práce v lokalitách. Komunitní práci považujeme ve všech sociálně vyloučených lokalitách za nezbytný základ integračních snah. Bez jejího profesionálního výkonu nemá, podle všech skutečností, dílčí pomoc jednotlivcům a rodinám žijícím v lokalitách šanci na komplexnější úspěch. Dosavadní sociální práce soustředěná na volnočasové aktivity dětí a pomáhání s dluhy a bydlením dospělých má své opodstatnění a na úrovni jednotlivých klientů přináší konkrétní výsledky. Tváří v tvář hrozbě zakonzervování minimálně dvou poměrně rozsáhlých sociálně vyloučených enkláv však úspěchy na úrovni několika rodin nestačí. Vytvořené sociálně vyloučené lokality jsou relativně nové. Mezi nájemníky chybí pocit sounáležitosti a spoluzodpovědnosti za společně obývané prostory. Je otázkou, jak přistoupit k budování komunitní identity u lokality určené pro neplatiče. Z logiky věci je naopak nutné podporovat individuální snahy obyvatel o její opuštění. To se však z různých důvodů podaří pouze v omezené míře. Vybudování funkční komunity bude minimalizovat škody z ničení obecního majetku a účinně jim předcházet. Komunitní práci je nutno realizovat na profesionální úrovni, subjekty, které k její realizaci disponují dostatečnými zdroji jak na úrovni zkušeností a vědomostí, tak na úrovni konkrétních realizačních možností. Nezbytná je úzká spolupráce realizátora komunitní práce s Domovní správou města Přerova, odborem sociálních služeb a zdravotnictvím a s komisí pro hospodaření s obecními byty. Součinnost těchto aktérů umožní celostní přístup návazných a vzájemně propojených opatření, která omezí protichůdná působení jednotlivých segmentů. Konkrétními mechanismy zapojení obyvatel lokalit do její údržby může být systém domovníků z řad obyvatel nebo svépomocné údržbářské práce ve společných prostorách (malování apod.).
- Vedle komunitní práce je třeba pokračovat v individuální sociální práci s jednotlivci či rodinami, které v sociálně vyloučených lokalitách bydlí. Sociální práce musí být kontinuální a ve svých prostředcích založená na součinnosti mechanismů pomoci i kontroly. Sociálně asistence rodinám pomůže předcházet vzniku dluhů vůči městu. Pracovníci, kteří jsou v každodenním přímém kontaktu s klienty, musí procházet systémem pravidelné supervize a dalších mechanismů dostupných k prevenci syndromu vyhoření. Jejich případná selhání v takto obtížné situaci mají negativní důsledky a jsou obtížně napravitelná. Realizace sociální práce vyžaduje vícezdrojovou finanční a veřejně deklarovanou podporu.

- V prostoru sociálně vyloučených lokalit se také mohou realizovat naprosto konkrétní dílčí opatření, která pomohou zvýšit kvalitu života v lokalitách. Jde o: snížení rychlosti aut projíždějících kolem lokalit; instalace dopravních značek Pozor děti; vyřešení bezpečného příchodu do lokality Kojetínská, a to buď vybudováním bezpečného přechodu pro pěší na opačnou stranu frekventované silnice v bezprostřední vzdálenosti od vstupu do lokality směrem k městskému centru, nebo přemístěním cyklostezky na opačnou stranu silnice; zavedení veřejného osvětlení při vstupech do lokalit; uzpůsobení dvorních ploch lokalit pro možnosti aktivního trávení volného času. Jako naprosto konkrétní kroky, které toto umožní, vidíme: zpevnění povrchové úpravy dvorních ploch tak, aby nedocházelo k vysoké prašnosti; vyhrazení konkrétní části dvora pro parkování motorových vozidel; vybudování bytů skromného zázemí pro setkávání dospělých a hru dětí, tedy vybudování laviček, hřiště a zázemí pro malé děti. Do budování zázemí v lokalitách musí být zapojeni obyvatelé lokalit, aby se zvýšila jejich spoluodpovědnost za ochranu a údržbu. Nutné je také uvažovat nad vyhotovením takového zázemí, které má dlouhou životnost a je snadné pro údržbu. V lokalitě, kde bydlí sociálně slabí lidé a ve které se zároveň topí v kamnech na tuhá paliva, není např. příliš vhodné používat jako materiál dřevo. Zároveň je potřeba vymezit prostor pro večerní a noční život mimo střední část dvorního traktu, ať nedochází k rušení nočního klidu. Kromě vytypování vhodných prostor, které omezí ozvěnu zvuku ve večerních a nočních hodinách, je třeba vyřešit hospodaření s odpadem. Z velkoobjemových kontejnerů, které jsou k lokalitám přistaveny, se šíří zápach a nezakryté odpadky vylétávají ven při sebemenším závanu větru. Hospodaření s odpady může být ošetřeno jedním z pravidel komunitně nastaveného bydlení, proto by nemělo docházet k devastaci popelnic, která byla v minulosti zaznamenávána. Praxe standardních popelnic již ostatně funguje v lokalitě Husova.

XI. KRIMINALITA JAKO ADAPTAČNÍ STRATEGIE

Zabývat se tématem kriminality je velmi ošidné. Ne snad proto, že by se mohlo ukázat, že i Romové páchají trestnou činnost, ale proto, že způsob nazírání na tuto oblast sociálně patologických jevů se může snadno stát další morální nálepkou a utvrdit stereotypy, které jsme zaregistrovali během výzkumu. Například že Romové kradou a že to patří k jejich kultuře. Zjednodušením, které tento náhled provází, se budeme snažit vyhnout a ukázat především na kriminogenní povahu prostředí, jež někteří Romové obývají. Poukážeme na spojitost těchto jevů s kulturou chudoby rozvíjející se v sociálně vyloučených lokalitách, s nedostatkem příležitostí a s aspiracemi aktérů, podivnou směsí rolí obětí a pachatelů. Stejně tak se i poohlédneme po dostupných datech a informacích.

1) Úvod a popis situace

Ústředním problémem spojeným s existencí sociálně vyloučených lokalit je přítomnost sociální exkluze – izolovanost obyvatel ghett, koncentrace chudoby, nezaměstnanosti a rozvoj kriminogenního prostředí, jehož oběťmi se stávají významnou měrou samotní obyvatelé vyloučených míst, byť se to může jevit při pohledu zvenčí právě naopak. Obyvatelé se vydělují od hlavního proudu společnosti, odcizují se jejím hodnotám a normám, kterým přestávají rozumět, respektovat je a sdílet s ostatními členy společnosti. S ohledem na tento aspekt budeme v textu rozlišovat situaci, kdy se obyvatelé sociálně vyloučených lokalit ocitají v roli pachatelů, a situaci, kdy jsou zase v roli obětí. Kriminogenní prostředí podporuje izolovanost vyloučených míst, nedůvěra v instituce a reprezentanty většinové společnosti, stigmatizace a stereotypy, nízká míra vzdělání, tolerance vůči porušování norem a zákonů, apatie a rezignace, ztížený přístup k legálním formám výdělečné činnosti, chudoba, závislost na dávkových systémech, rizikový životní styl, specifické životní strategie v podobě častého zadlužování, zastavování a půjčování peněz na vysoký úrok, zánik tradičních vztahů a autorit, další sociálně patologické jevy v rodinách (gamblerství), neznalost práv a povinností, nesrozumitelnost světa vně lokality.

Akční plán realizace prevence kriminality na území Olomouckého kraje na období 2009–2011 uvádí data za okres Přerov. Kriminalita v okrese Přerov dosahovala svého maxima v roce 2000, od roku 1989 stále rostla. V následujících letech, s výjimkou roku 2002, kriminalita klesá až na úroveň z roku 1991. Nejproblémovějšími oblastmi jsou v roce 2007 z hlediska kategorií dvě – prosté

krádeže a zbývající kriminalita. Prosté krádeže tvoří zejména krádeže věcí z automobilů a krádeže jiné na osobách. Zbývající kriminalita zahrnuje ponejvíce nedbalostní dopravní nehody, ostatní trestnou činnost a zanedbání povinné výživy. V řazení podle trestných činů nalézáme na prvním místě krádeže v jiných objektech, na druhém krádeže vloupáním do ostatních objektů a na třetím krádeže věcí z automobilů. V porovnání nápadu trestné činnosti na území okresu Přerov dominuje ve svém zatížení Obvodní oddělení Policie ČR Přerov 1, což je dáno celkovou lidnatostí středu města. Podle počtu trestných činů spáchaných v roce 2007 se Přerov umístil na páté pozici mezi třinácti obcemi s rozšířenou působností.

Kriminalita ve městě

Se stavem kriminality v Přerově nás velmi podrobně seznamuje *Analýza kriminality ve městě Přerově*, kterou Policie ČR vypracovala pro Městský program prevence kriminality na rok 2009. Zpráva uvádí, že kriminogenními faktory v teritoriu jsou nadále trvale vysoká nezaměstnanost, vysoká průjezdnost okresu jak po silniční, tak po železniční síti a demografická struktura. V roce 2008 došlo

ve srovnání s rokem předchozím k poklesu trestné činnosti. Za 12 měsíců roku 2007 bylo statisticky podchyceno celkem 3 024 případů trestné činnosti (v roce 2008 to bylo 2 720 případů, pokles o 304). Objasněnost se pohybuje nad hranicí padesáti procent (52%), což je o 13% vyšší údaj ve srovnání s objasněností v rámci Severomoravského kraje. V popředí kriminality je majetková trestná činnost. V rámci ní došlo v roce 2008 k nápadu 1 437 případů (432 případů krádeží vloupáním a 833 případů krádeží prostých). Mládež se podílí nejvíce právě na majetkové trestné činnosti. V roce 2008 policie prověřovala 159 skutků. Pachatelé z této skupiny se nejvíce dopouštějí krádeží vloupáním do vozidel, do rekreačních objektů a kiosků. Výraznou měrou se také podílí na zneužívání drog, jejich výrobě a distribuci.

V roce 2008 také policie registrovala 299 skutků násilné trestné činnosti. Objasněno bylo 224, což představuje 75% míru objasněnosti. Celkem bylo v loňském roce vyhodnoceno 16 případů domácího násilí, při kterých byl využit institut vykázání. K nejzávažnější násilné trestné činnosti se řadí vraždy a loupeže. Za sledované období došlo na Přerovsku k jedné vraždě, která byla objasněna, a k 39 loupežným přepadením, z toho bylo 18 skutků objasněno (10 případů bylo smyšlených, 4 skutky byly překvalifikovány na jiný trestný čin). Procento objasněnosti se pohybuje na hranici 72%.

Za rok 2008 bylo na úseku nealkoholové toxikomanie šetřeno 25 případů týkajících se nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů. V těchto případech figurovalo celkem 25 podezřelých, proti kterým bylo zahájeno trestní stíhání. K nejvýznamnějším realizacím patří zajištění 6 kompletních varen pro výrobu metamfetaminu (pervitinu) a zajištění většího množství rostlin konopí. Jak zpráva konstatuje, není výjimkou, že dochází k propojení drogové trestné

činnosti s majetkovou, např. že pachatelé krádeží vozidel a krádeží vloupáním jsou rovněž výrobci, uživateli a distributory drog.

Co se týká přestupků a oblasti veřejného pořádku, tak z hlediska zachování veřejného pořádku přetrvávaly v roce 2008 problémy při přepravě fanoušků po železnici a pozemních komunikacích v rámci extraligových fotbalových a hokejových utkání. V rámci okresu Přerov bylo v průběhu roku 2008 ve srovnání s rokem 2007 zjištěno celkem 14 796 (-4 705) přestupků, z toho 10 135 (-2 413) na úseku bezpečnosti a plynulosti silničního provozu. Dále bylo zjištěno 2 301 (-447) přestupků proti majetku, 1 199 (-66) přestupků proti veřejnému pořádku a občanskému soužití a 140 (-76) přestupků na úseku alkoholismu a toxikomanie. Oproti roku 2007 došlo tedy ke snížení celkového počtu zjištěných přestupků v rámci celého okresu Přerov. V samotném městě Přerově se jednalo o přestupky na úseku ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi (59), na úseku veřejného pořádku a proti občanskému soužití (767). Policisté se rovněž zabývali krádežemi v rámci přestupkového zákona, a to v 1 582 případech. Jednalo se zejména o drobné krádeže v prodejnách, krádeže volně odložených věcí a vandalismus. Dopravní inspektorát řešil od ledna do prosince roku 2008 celkem 4 154 přestupků v dopravě. V oblasti veřejného pořádku v roce 2008 policie zasahovala kolem pochodu příslušníků Národní strany a Národní gardy.

Mezi prioritami policie se vzhledem k našemu tématu objevuje aktivní pojetí policejní práce, tzv. community policing, založené na spolupráci a otevřené komunikaci mezi policií, samosprávou a občany, dále aktivní přístup v případě projevů extremismu, nacionalismu a rasismu a předcházení konfliktům a střetům s radikály, celkově pak proaktivní přístup k plnění úkolů policie a informování veřejnosti o situaci v oblasti kriminality a veřejného pořádku. Musíme dodat, že tento způsob policejní práce se přenáší do praxe.

Preventivní působení se zaměřuje na oblast přednáškové činnosti, kterou se zabývá nejenom PČR, ale i další státní a nestátní organizace. Počátkem roku 2004 vznikla pracovní skupina, která usiluje o vzájemnou spolupráci, informovanost, koordinaci. Tato skupina vytvořila Primárně preventivní program (PPP), který nabídla všem ZŠ na území města Přerova a jeho okolí. Tuto skupinu tvoří Městská policie Přerov, Policie ČR, Oddělení sociálně-právní ochrany dětí Magistrátu města Přerova a Pedagogicko-psychologická poradna Přerov. Pracovní skupina nabízí všem ZŠ v Přerově přehled svých přednáškových činností. Témata jednotlivých přednášek jsou koncipována tak, aby zapadala do učebních osnov a stala se nedílnou součástí preventivního programu na školách. Žáci tak mají příležitost získat co největší a nejucelenější přehled o činnosti přednášejících, kteří se do programu zapojili.²³

²³ Témata přednášek pro školní rok 2008/2009: Rodina, právo a děti, Kouření a závislost, Podoba závislosti, Šikana, Trestní odpovědnost dětí a mládeže, Bezpečné chování, Bezpečná jízda na kole, Jak se zachovat v určitých situacích, Trestní odpovědnost mladistvých.

a) Přestupky a trestné činy

Z Okresního ředitelství PČR Přerov jsme získali velmi podrobné přehledy o počtu přestupků a trestných činů spáchaných ve městě Přerově, a to za období 2007–2009. Samozřejmě nejsou členěny podle etnického klíče, proto se poohlédneme po jejich rozložení v rámci námi zkoumaných lokalit. Protože ještě neskončil rok 2009, tak budeme přednostně interpretovat výsledky za rok 2008. Mírně nadprůměrný počet přestupků, do kterých nezahrnujeme dopravní, zaznamenáváme v ulicích Blahoslavova, Bratrská, Horní náměstí, Kozlovská, Palackého, tř. 17. listopadu, Žerotínovo náměstí, Budovatelů, Kozlovská, Trávník, Čechova, Havlíčkova, Kojetínská, Škodova, Želatovská, Dvořákova, Jana Nálepky, Kabelíkova, 9. května, Jižní čtvrt I, Ztracená, Velká Dlážka, Kopaniny, Bezručova, Lipnická, Hranická, Teličkova a Pod Skalkou. Nejmarkantněji jsou přestupky páchany v těchto ulicích: Hranická, Teličkova, Pod Skalkou, Velká Dlážka, Dvořákova, Čechova a Kojetínská. Na první pohled je patrné, že z našich sociálně vyloučených lokalit a lokalit koncentrujících sociálně vyloučené jedince se ve větší míře přestupky odehrávají pouze v lokalitě Kojetínská. Překvapivé je zjištění týkající se přestupků v sociálně vyloučených lokalitách.

	Počet přestupků		
SV lokalita	2007	2008	2009 (září)
Husova	48	0	1
Kojetínská	105	80	21
Škodova	80	15	10
Tovačovská	4	0	0

V roce 2007 zaznamenáváme nadprůměrný počet přestupků ve třech lokalitách – Husově, Kojetínské a Škodově. O rok později dochází k významnému poklesu přestupků ve všech lokalitách, Husova a Tovačovská nevykazují žádný přestupek, ulice Škodova zůstává mírně nad městským průměrem a ulice Kojetínská i přes zaznamenaný pokles stále vykazuje velký počet přestupků. K poklesu počtu přestupků v Kojetínské dochází i v letošním roce. Ulice Škodova se v letošním roce příliš neliší od ostatních ulic, ulice Husova a Tovačovská nevykazují téměř žádné přestupky.

Pokud se poohlédneme rovněž po identifikovaných lokalitách, které koncentrují sociálně vyloučené jedince, tak je situace následující:

	Počet přestupků		
Lokalita KSVJ	2007	2008	2009 (září)
Budovatelů	12	11	13
Trávník	16	33	11
9. května	11	20	5
Jižní čtvrt II	8	0	8
U Výstaviště	4	7	0
Dluhonská	5	4	3
Hranická	27	41	33
Denisova	21	10	5

I tato tabulka ilustruje zanedbatelné počty přestupků v ulicích Jižní čtvrtě II, U Výstaviště a Dluhonská. Mírně nadprůměrný počet přestupků zaznamenáváme v ulici Budovatelů, Denisově a 9. května. Příklad ulice Denisovy a 9. května dokládá významný pokles přestupků v lokalitě. Nadprůměrný počet přestupků je registrován v ulicích Trávník a Hranická, což jsou víceméně sídlištní komplexy.

Co se týče trestných činů páchaných v ulicích města, tak se opět zaměříme na ulice s mírně nadprůměrnými výskyty trestné činnosti. Mezi ně patří ulice: Kozlovská, Trávník, Čechova, Kojetínská, Škodova, Sušilova, Želatovská, Dvořákova, Jana Nálepky, Kabelíkova, 9. května, Jižní čtvrtě I, Jižní čtvrtě II, Velká Dlážka, Lipnická, Sokolská, Teličkova, Pod Skalkou, Kozlovská, Kratochvílova, Palackého, tř. 17. Listopadu, Žerotínovo náměstí. Nejmarkantnější výskyt trestných činů je v těchto ulicích: Čechova, Kojetínská, Dvořákova, Palackého.

Dále uvádíme přehled výskytu trestné činnosti v sociálně vyloučených lokalitách.

	Počet trestných činů		
SV lokalita	2007	2008	2009 (září)
Husova	5	5	3
Kojetínská	35	38	19
Škodova	16	21	17
Tovačovská	0	1	0

Z tohoto přehledu je patrné, že nadprůměrný výskyt trestných činů zaznamenáváme v ulicích Kojetínská a Škodova, byť je patrný zejména u Kojetínské pokles počtu těchto činů. Lokality Husova a Tovačovská patří v tomto směru k podprůměrným ulicím.

Pokud se poohlédneme rovněž po identifikovaných lokalitách, které koncentrují sociálně vyloučené jedince, tak situace v nich vypadá následovně:

	Počet trestných činů		
Lokalita KSVJ	2007	2008	2009 (září)
Budovatelů	17	11	8
Trávník	22	17	18
9. května	23	18	17
Jižní čtvrtě II	8	14	12
U Výstaviště	2	3	0
Dluhonská	3	1	0
Hranická	20	17	3
Denisova	9	10	5

Mírně nadprůměrný počet trestných činů se odehrál v ulici Budovatelů, Jižní čtvrti II a Denisově. Nadprůměrný počet činů se stal v ulici Trávník, 9. května a Hranické. Naopak zanedbatelné počty se týkají ulic U Výstaviště a Dluhonská. Vyjma poklesu počtu trestných činů v ulicích Denisově a Hranické nevykazují tyto činy v ostatních sledovaných místech výrazné proměny.

Pokud tyto přehledy souhrnně okomentujeme, tak sociálně vyloučené lokality a lokality s vyšší koncentrací sociálně vyloučených jedinců s výjimkou lokality Kojetínská nejsou „nebezpečnými“ místy. Překvapí nás velmi nízké zastoupení trestných činů a přestupků v lokalitě Husova. Příznivou zprávou je pokles počtu přestupků v sociálně vyloučených lokalitách v čase. Ulice Škodova se stává podle oficiálních údajů standardním místem, kterým v roce 2007 z hlediska bezpečnosti nebyla. Ulice Husova a Tovačovská nevykazují téměř žádné přestupky ani trestné činy. Z přehledu lokalit, které koncentrují sociálně vyloučené jedince, nevyplývá, že by v těchto místech docházelo k ohrožení bezpečnosti občanů. Mírně nadprůměrný počet přestupků zaznamenáváme v ulici Budovatelů, Denisově a 9. května. Poslední dvě jmenované ale zaznamenaly významný pokles přestupků v čase. Nadprůměrný počet přestupků je registrován v ulicích Trávník a Hranická, což jsou víceméně sídlištní anonymní komplexy. Nejmarkantnější výskyt trestných činů je v ulicích Čechova, Kojetínská, Dvořákova, Palackého – pouze jedno z míst patří k sociálně vyloučeným lokalitám. Mírně nad průměrem ale stále zůstává ulice Škodova, u ulice Kojetínské registrujeme pokles počtu trestných činů. Pokud se poohlédneme rovněž po identifikovaných lokalitách, které koncentrují sociálně vyloučené jedince, tak mírně nadprůměrný počet trestných činů se odehrál v ulici Budovatelů, Jižní čtvrti II a Denisově. Nadprůměrný počet činů se stal v ulici Trávník, 9. května a Hranické. Naopak zanedbatelné počty se týkají ulic U Výstaviště a Dluhonská. Vyjma poklesu počtu trestných činů v ulicích Denisově a Hranické nevykazují tyto činy v ostatních sledovaných místech výrazné proměny. Z dat sledujeme od roku 2007 výraznou tendenci poklesu přestupků a trestných činů ve vyloučených místech, demytizujeme (částečně) dění v ulici Škodově a zejména v ulici Husově a Tovačovské. Z hlediska bezpečnosti v sociálně vyloučených místech nám tedy vystává především otázka prevence a eliminace kriminality v lokalitě Kojetínská, v této ulici se však vyskytuje obchodní středisko, kde ke kriminalitě dochází.

b) Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit v roli pachatelů

Zajímavou, ale nikoliv překvapivou informaci přináší průzkum veřejného mínění pod názvem „Jak dál v Přerově, řekni, občane!“ (2003). Cílem výzkumu bylo identifikovat názory občanů na změny, které v Přerově proběhly, na problémy, se kterými se lidé v každodenním životě setkávají a jejichž řešení jsou v působnosti městské samosprávy. Zanedbaná místa se již v té době dala nalézt v ulici Kojetínské, Škodově a Tovačovské. Mezi šesti tématy, kterými by se měl městský úřad zabývat, se objevuje i „nevhodné chování nepřizpůsobivých občanů (Romové)“. Více než polovina občanů uvedla, že se cítí ve svém bydlišti bezpečně, čtvrtina uvedla neutrální stanovisko – jak kdy. 13,5% respondentů se tehdy ve svém bydlišti necítilo bezpečně. Jednalo se o třetinu respondentů žijících v ulicích Husova, Kojetínská, Komenského a Denisova a čtvrtinu dotázaných občanů z Jižní čtvrti a 9. května. Jak vidno, vnímání bezpečí se v roce 2003 týkalo existence sociálně vyloučených míst, přímo i obyvatel, kteří v těchto místech žili. *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice* (2008) odkazuje na výsledky tohoto výzkumu veřejného mínění a reflektuje vysokou míru polarizace společnosti, napjatý vztah mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit a ostatními obyvateli města. K tomu přispívá i viditelnost obtíží kolem snadno identifikovatelných lokalit situovaných

v blízkosti centra města. Vzhledem k výše uvedeným údajům musíme uvést, že veřejné mínění, jak se zdá, nereflexuje změny k lepšímu, co se týká bezpečnostní situace kolem sociálně vyloučených míst, a reprodukuje mýty, které odrážejí události, ke kterým došlo již před téměř třemi lety. Otázkou zůstává, co bylo příčinou vyšší kriminality v roce 2007. Nabízí se spojitost s projednáváním prodeje domů ve Škodově ulici a se znejistěním a frustracemi, které toto rozhodnutí mezi místními Romy vyvolalo. Další interpretací může být pokles počtu Romů v lokalitách, kteří odešli do zahraničí. Přitom necháváme stranou okolnosti a vlivy, které mohly způsobit nepřesnosti ve statistických evidencích kriminality.

Na příkladu vnímání kriminality je evidentní, že dochází ke kriminalizaci a stigmatizaci celé skupiny obyvatel a že problém, který komplikuje soužití skupin občanů ve městě, se týká sféry občanského soužití.

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit se dopouští protiprávního jednání převážně mimo ghetta, alespoň tak zní většinová policejní interpretace situace v oblasti kriminality. Veškerý problém se soustřeďuje kolem oblasti občanského soužití. Romové posedávají a postávají v ulicích, pokřikují na kolemjdoucí, chovají se hlučně, mají vulgární poznámky k ženám, děti hází po kolemjdoucích předměty, což překračuje hranici tolerance u ostatních občanů. Veřejné mínění není Romům nakloněno, dokonce vznikly zárodky domobrany, která začátkem jara vydala leták, který uvádí zaručené údaje o „romské kriminalitě“. Stěží zjistíme původ těchto dat, když jimi nedisponuje ani policie. Občané se sociálně vyloučeným místům vyhýbají, ale to tak úplně není možné. Hranice teritorií sociálně vyloučených lokalit včetně přístupových míst do lokalit se prolínají s trajektoriemi, po nichž se pohybují občané města.

Výsledkem střetů v prostoru a onoho symbolického boje o teritorium jsou slovní napadání, urážky a výhrůžky, které jsou na hranici přestupků a nepřerůstají v trestné činy. Ke střetům docházelo také v areálu místního koupaliště. Romové pohoršovali okolí tím, že se ztrácely věci, koupali se oblečení, děti volně pobíhaly a ostatní návštěvníky rušily hlukem.

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit čas od času narušují veřejný pořádek. Shlukují se venku a baví se na společných akcích, což ruší sousedy, kteří si stěžují. V rámci intervencí policie se dá tento problém řešit domluvou. Jinak je to s loupežnými přepadeními, ke kterým čas od času dochází, nemají organizovaný charakter.

Drobné krádeže se odehrávají převážně v centru, hodně v supermarketech (Kaufland, Hypernova, Albert, Tesco – ve městě jsou dvě, a tak je místní rozlišují na bílé a černé). Ohledně účasti na vykrádání automobilů lze pochybovat, protože je zde objasněnost poměrně nízká. Drobných krádeží se účastní i děti. Stěží lze rozlišit, zdali jsou děti v krádežích motivovány rodiči, nebo je páchají z vlastního rozhodnutí, pocitu beztrestnosti nebo chtějí získat věci, které mají spolužáci běžně a jim je rodiče nepořídí. Před dvěma lety zasáhla vlna drobných krádeží malé obchody v ulici

Čechově. Policie se dohodla s obchodníky a v místě působila preventivně, poté vlna opadla. Pár zmínek se také váže k přítomnosti organizovaných skupin mladistvých osob, které vznikají po vzoru afroamerických pouličních gangů, které se odlišují a soupeří spolu. K jejich přítomnosti se ale neváže žádná informace o kriminalitě.

Čas od času se vyskytne problém s řízením vozidla bez řidičského průkazu, také vandalismus a poškozování majetku města přímo v lokalitách. Násilná trestná činnost je výjimkou, spíše se jedná o excesy, které se vyskytují v rámci celého města. Do popředí spíše vystupuje majetková trestná činnost – mimo zmíněné krádeže se šetřil sběr kovového šrotu, ale to bylo spíše dva tři roky zpátky. Policisté legitimují osoby vezoucí sběr a ty musí prokázat, kde ke kovu přišly. V současnosti je sběr kovů zcela marginální záležitostí, kterou si vylepšují rozpočty maximálně dvě rodiny. Taktéž zmínky o prostituci jsou minimální, spíše se jedná o příležitostný zdroj obživy. Rovněž v rámci problematiky návykových látek obyvatelé místních sociálně vyloučených míst nijak nevynikají – nepatří ani k výrobcům, ani k prodejcům drog.

Zvláštní kapitolou jsou výpravy za účelem páchání trestné činnosti. Do Přerova přijíždí skupinky Romů, které kradou v místních supermarketech a tím zhoršují pověst místních obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Také senioři se stávají terčem krádeží, jedná se o osoby nad sedmdesát let, které navštěvují podomní obchodníci a zneužívají jejich důvěry či nepozornosti. Vzhledem k tomu, že oběť dokáže popsat pachatele, často se potvrzuje účast Romů, ale nikoliv místních. Na páchání trestné činnosti se mají podílet olašští Romové. Těch však v Přerově příliš mnoho nenalezneme. Celkem tvoří tři spřízněné rodiny/rody, které udržují blízké vztahy, ale bydlí na třech různých místech ve městě. Obývají centrum, periferii, ale i jednu vyloučenou lokalitu, což lze pokládat za raritu. Mají velmi úzké vazby na Romy v Prostějově, které udržují. První generace do města přišla v dobách prvních migrací ze Slovenska, muži za socialismu pracovali v dělnických profesích. Tato generace už vnímá propastný rozdíl mezi ní a generací druhou a třetí, která se mnohdy zapojila do distribuce, ale i konzumace návykových látek (i jiné kriminální činnosti), které jsou pro soudržnost komunity pohromou. Vzhledem k relativní izolovanosti Přerova a také snaze první generace chránit děti a vnuky před vlivem drog, se několika desítkám Olachů ve městě některé nástrahy vyhnuly. Patrná je silná nostalgie první generace po řádu a respektu autorit, která se i v této komunitě postupně vytrácí. V rámci této skupiny není vůbec tematizováno vzdělávání, nezaměstnanost je téměř stoprocentní (vyjma náznaků podnikání) a zdroje obživy vzhledem k vysokému životnímu standardu Olachů zůstávají předmětem spekulací a úvah. Přerovští olašští Romové se vyčleňují z řad ostatních Romů, které pokládají za póvl.

c) Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit v roli obětí

Role obětí je vesměs pro aktéry, kteří pokládají lokality za svébytný svět řídicí se vlastními pravidly a vyplněný solidárními velkorodinami, poněkud obtížně uchopitelná. Bohužel však pro život ve vyloučených místech platí spíše známé pořekadlo člověk člověku vlkem, než že by šlo o poklidný a ničím nerušený, de facto spokojený život.

Po událostech letošního roku jsou obyvatelé lokalit pokládáni za oběti extremistů. Romové několikrát v posledních letech čelili atakům menších neklidných skupinek „skinů“, se kterými se utkali. Využili přitom znalosti prostředí a početní převahy. Jak je patrné nejenom z tohoto příkladu, policii nijak záměrně nevyhledávají. Pokud dojde k nějakému konfliktu, policie se o něm většinou ani nedozví. Jinak tomu bylo při dvou akcích pravicových radikálů v letošním roce. Pochod 4. dubna a manifestace Dělnické strany 16. května měly opačný důsledek, než s jakým radikálně smýšlející osoby počítaly. Akce sice vyvolaly velké obavy na straně Romů, ale na druhé straně policie a další organizace musely pod vlivem okolností vytvořit velmi efektivní a koordinovanou síť, jejíž členové dodnes vnímají její efektivitu a celkový přínos. Příležitost vyniknout dostali mnozí individuální aktéři organizací, jiní zase pro svou rezervovanost propadli. 18. dubna proběhl meeting proti neonacismu, na kterém Romové poděkovali policii a dalším aktérům. Vztah policie a obyvatel sociálně vyloučených lokalit prošel postřehnutelnou vnitřní transformací, kdy je integroval společný nepřítel a dort ... a také uznání, které policisté obdrželi po skončení akce. Na čas byla prolomena bariéra nedůvěry. A zapomenuty ústrky během legitimování romských řidičů. Je znatelný proaktivní přístup policistů (městských i státních) a vůle po širší spolupráci s organizacemi, které si nelze nepovšimnout. Nezamýšleným důsledkem extremismu je navázání spolupráce mezi různými organizacemi.

Přesto jako by kriminalita páchaná na obyvatelích sociálně vyloučených lokalit byla málo tematizovaná. Rasistické činy nejsou zaznamenány, kuplířství rovněž ne. Rvačky mezi obyvateli se řeší pouze v případě, že se o nich něco ví. Úvěrové podvody v minulosti byly policií řešeny, ale jako by náhle ustaly. Totéž platí i o fenoménu tzv. bílých koní. Domácí násilí se vyskytuje, často ale po odeznění jeho aktéři stáhnou výpovědi. Lichva je latentní, pro absenci výpovědí ji nelze prokázat. Přesto v lokalitách lichváři působí a očividně se jim dobře daří. V tomto ohledu policie nedisponuje úplnými informacemi, ke kterým získat přístup není jednoduché (natož potom něco prokázat). Faktem zůstává, že místo toho, aby obyvatelé lokalit hlásili krádeže věcí (prádla, kol apod.), tak si je raději přenášejí do bytů a zamykají. Domníváme se, že obyvatelé jsou rovněž obětmi tzv. práce na černo, která je ve vysoké míře tolerována všemi aktéry. Její přínosy však pokládáme za velmi sporné, neboť prohlubuje sociální vyloučení a brání integraci do primárního trhu práce. Sekundární trh práce s sebou nese nejistotu, neperspektivnost, nízké odměny za práci, nulové zabezpečení pracovníků a také riziko, že se pracovníci stanou obětí podvodu.

Velkou kapitolou jsou také různé formy zneužívání slabších jedinců a nízké funkční gramotnosti. V lokalitách je rozšířeno půjčování peněz za nevýhodných podmínek a vysokých úroků, obyvatelé lokalit snadno uzavírají spotřební a jiné úvěry u nebankovních společností, třeba na druhou osobu. Lokalitu během našeho výzkumu opakovaně navštěvovali „úspěchem ověřením a vyšňěrováním“ dealeri nebankovního sektoru a pojišťoven. Systémoví aktéři se dozvídají, ostatně stejně jako i mnozí Romové, o potížích až v momentě vzniku závažného finančního či jiného problému. O těchto situacích blíže pojednává kapitola týkající se finančních strategií.

2) Interpretace situace obyvateli sociálně vyloučených lokalit

Jak vnímají kriminalitu a její přítomnost ve svém okolí samotní obyvatelé lokalit? Popisovat sociálně patologické jevy, zvláště pak kriminalitu romské populace žijící v sociálně vyloučených lokalitách Přerova, je značně problematické, protože neexistují vypovídající statistické údaje.²⁴ Při popisu tohoto jevu se můžeme opírat buď o kvalifikované odhady expertů (státní a městské policie), nebo o tvrzení samotných aktérů. Oba zdroje jsou značně komplikované, obzvláště v případě, kdy se jedná o tak citlivé téma, jakým je trestná činnost.

V obecné rovině můžeme tvrdit, že zvýšený výskyt sociálně patologických jevů a potažmo kriminality souvisí s dlouhodobou nezaměstnaností, nedostatečnými příjmy a chudobou. Osoby žijící v materiální nejistotě, bez šance na zlepšení finanční situace běžným způsobem (kvůli nemožnosti uplatnění na legálním trhu práce) a odkázané na nízký příjem sociálních dávek hledají pro zvládnání životních situací alternativní formy obživy. V tomto směru jednájí zcela racionálně. Vedle evidence na úřadě práce si často přilepšují prací na černo nebo dalšími aktivitami, které mnohdy hraničí se zákonem, případně ho značně překračují. Na druhé straně, snížená úroveň právního prostředí s následnými sankcemi způsobuje, že se také sami aktéři mohou snadněji stát oběťmi trestných činů. Mnohem častěji jsou vystaveni okolnostem, ve kterých je zneužito jejich nepříznivé situace. Jedná se o různé podvody, neuhrazení provedené práce, lichvu, nabídku drog, rychlých půjček, přivýdělku prostitucí apod.

Nejdříve se budeme věnovat reflexi páchání přestupků či trestných činů. Platí, že zvýšený výskyt sociálně patologických jevů posunuje hranice přijatelnosti a tolerance vůči určitému, byť nelegálnímu, způsobu jednání. Tím, že se některé jevy běžně dějí, jsou přijímány za standardní a málokdo z daného sociálního prostředí se nad nimi pozastavuje nebo je odsuzuje. Zvýšená tolerance vůči nelegální činnosti a následným trestům se projevila i mezi našimi komunikačními partnery. Příkladem může být pobyt ve vězení, který není tak ostentativně odsuzován.

Pan Karel: *Mezi náma, Romama, my to nekritizujeme, že on seděl, že on je takový člověk. U nás není takový rozdíl jako u vás.*

Paní Marie: *Že by to někdo odsuzoval, to vůbec. Akorát si řeknou, co udělal, proč tam jsou... Když už člověk sedí, je to špatný, ale důležitý je, co udělal, za co. Proč to udělal, co se mu stalo, že to udělal. Jestli potřeboval jídlo.*

²⁴ Získat údaje z policejních statistik bylo možné do roku 1993. Po tomto období byly údaje utajovány, daly se získat jen pro účely odborné studie. V roce 2000 přijetím zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, byla tato data ze statistik vymazána.

Ale přijde mu nějaká doba zlá, ani práci nemá a zadaří se mu něco vzít, že, a udělá to pro svoji ženu a pro děcka, anebo nějak jinak si to udělá, nemusí krást, udělá si jinač, třeba nějakou práci si domluví, brigády nebo něco takového.

Různá míra odsuzování a tolerance vůči rozdílným druhům trestných činů není specifickým pouze u příslušníků sociálně vyloučených lokalit. V majoritní populaci je viditelná například v podobě hospodářské trestné činnosti charakterizované velkými škodami, která není v takové míře veřejností odsuzována jako prosté krádeže. V případě mnohamilionových podvodů bývají nezřídka jednotliví aktéři oceňováni za svou vynalézavost a inteligenci. Jejich jednání je sice nelegální, ale současně je legitimní.

Dle informací policie (státní i městské) není trestná činnost v sociálně vyloučených lokalitách znatelně vyšší než v jiných částech Přerova. Důvodem může být i skutečnost, že trestné činy jsou páchany obyvateli sociálně vyloučených lokalit mimo jejich teritorium.

Často se objevují, také v médiích, informace o krádežích. Mezi veřejností panuje představa zvýšené trestné činnosti v podobě prostých krádeží páchaných Romy. Zajímavé je, že naši komunikační partneři právě tento druh trestné činnosti popírali. Jedním z důvodů byl i pragmatický přístup, že krást se v současné době nevyplatí.

Pan Karel: Krádeže, to nemá cenu, teďka vůbec. To když třeba patnáctiletý chlapec něco třeba, ale z toho hnedka udělají velkou vědu.

Pan Karel: Ukradnu pět set (hypoteticky), ale těch pět set korun neznamená nic, to není moc peněz a on nepůjde přece za pět set korun sedět, že.

Pan Karel: Byl jsem lajdák, já jsem uměl tak krást..., teď si nedovolím, neumím. Už mám aji pět vnuků a nemůžu si dovolit krást. A můj kluk jednou ukradl, on měl deset roků, a tak jsem ho zbil a říkám, ty nemusíš..., tak jsem ho naučil. V životě jednou ukradl, víckrát už ne.

Pan Karel: Jsou lidi, kteří dělají podvody, nekradou, on si řekne, co já budu krást.

Dalším vysvětlením takového distancování mohou být problémy se stigmatizací, kterou páchaní krádeží legitimizuje. Byli jsme svědky odsouzení drobné krádeže, která se odehrála mimo lokalitu. Ostatním obyvatelům lokality totiž přináší komplikace. Už jenom tím, že podporuje všudypřítomný stereotyp o kradoucích Romech, kdy následně těm, kteří nekradou, je při nákupech a u pokladen věnována nadstandardní pozornost ze strany ochranky a personálu supermarketů. Obyvatelé lokalit apelovali na to, aby nebyli „házeni do jednoho pytle“ s menšinou, která jim ztrpčuje život.

Obdobně je mezi veřejností rozšířen stereotypní předsudek, že jednou ze strategií k přilepšení rodinného rozpočtu je podněcování dětí samotnými rodiči k různým druhům krádeží. Zvýšený počet krádeží, a to především ve velkých v nákupních střediscích Tesco, Kaufland, Hypernova, Albert, apod., mladými příslušníky sociálně vyloučených lokalit tento předsudek podporuje. V pozadí tohoto fenoménu nalézáme kombinaci několika faktorů, o kterých se dále zmíníme. Primárním a nezanedbatelným motivem je získat danou věc, a to i v případě, pokud si ji nemohu opatřit legálním způsobem, např. z důvodu nedostatku finančních prostředků. Vliv sociálního tlaku v podobě obstarání stejných požitků, jako mají vrstevníci, je nepřehlédnutelný. Odlišný způsob výchovy zapříčiněný nikoliv etnicitou, ale nízkou sociálně-ekonomickou úrovní rodiny vytváří prostor pro páchání krádeží, zejména pokud nejsou přímo spojeny s trestem. Navíc volný čas dětí a mládeže má zcela jiné obsahy, než na jaké jsme zvyklí ve většinové společnosti. Jejich zapojení do zájmových a sportovních kroužků, ať už z důvodu finanční situace rodiny, nebo nižší míry motivace či příležitostí, je značně omezeno. Nezřídka se také stává, že rodiče nevyvíjejí dostatečnou kontrolu nad volnočasovou činností svých dětí. Projevuje se zde naplno ztráta rodičovské kontroly, která je zvenčí interpretována jako nezájem nebo možnost krádeže před rodiči zatajit.

Paní Margita: Rodiče by to nedovolili, aby to kradlo, to děcko. Rodiče jsou doma a děcko je venku a také nevíte, co dělá, furt to děcko nehlídáte, že, ale to by rodiče nedovolili. Třeba kdyby to moje děcko udělalo (něco ukradlo), tak já bych ho vypráskala raz dva. To nesmí dělat. Ale ono to ani neřekne, protože ví, že by ho rodiče doma zmlátili.

Při zjišťování informací o prostituci jsme se nezajímali ani tak o počet žen, které si tímto způsobem zajišťují obživu, případně počet rodin profitujících na jejich službách, ale spíše nás zajímalo vnímání prostitutek jako takových. Ve výpovědích komunikačních partnerů se objevovaly jak projevy pohrdání, i když ne tak významné jako v běžné populaci, tak projevy porozumění a soucitu. Vyšší míra tolerance souvisí s další racionální strategií žen, které si takto příležitostně přivydělají.

Pan Karel: ... to už je taková, která je na vyhazov. Manžel je po kriminále a ona život nemá, a i když si vezme nějakého chlapa, tak si najde nějakýho podvodníka, který nemá zájem o práci, a co ona má ta chuděra dělat? Musí se nějak uživit, proto ony dělají prostitutky. Žena skutečně za to nemůže.

Přítomnost návykových látek v sociálně vyloučených lokalitách potvrzovala většina našich komunikačních partnerů. Zpravidla mluvili o užívání tzv. lehkých drog, především konopí, a to i dvanáctiletými dětmi. Ve výpovědích se lišili mírou závažnosti, kterou tomuto jevu přisuzovali. Osoby, které měly přímou negativní zkušenost s konzumací návykových látek (užíval je někdo z rodinných příslušníků), zdůrazňovaly závažnost této situace ve větší míře než osoby bez přímé zkušenosti. Komunikační partneři rovněž upozorňovali na rozšířené užívání pervitinu.

V této souvislosti mluvili o tom, že příslušníci sociálně vyloučených lokalit jsou spíše obětí dealerů, nežli samotnými výrobci a dealery.

Paní Margita: *Jsou tady drogy, ježíšmaríja tady jich je. Většinou ty trávy, ale jsou hodně malé děti, co to dělají.*

Pan Jakub: *Nějáci ti dealeři tady jsou, ale ti jsou všude.*

Dále se zabýváme tím, jak obyvatelé vyloučených míst vnímají svou roli coby oběti kriminálního jednání. Již jsme zmínili, že trestné činy v podobě krádeží nejsou příliš aktéry akcentovány. Rozhodně ne v takové míře, jak bývají prezentovány v médiích a na veřejnosti. Poněkud jiná je situace v případech provádění podvodů. Různé druhy podvodů jsou prováděny jak aktéry ze sociálně nevyloučených, tak i příslušníky sociálně vyloučených lokalit Přerova. V jaké míře a kolik osob touto strategií řeší možnost zajít si dostatečný příjem, nelze zjistit. O strategii a způsobu podvodného jednání můžeme pouze usuzovat z výpovědí našich komunikačních partnerů. Někdy není zcela zřejmé, kdo je vlastně pachatelem a kdo obětí.

Pan Karel: *Oni dělají takové podvody, dejme tomu vymahačky si hledají. Vymahačka je: vy jste si objednal firmu, aby vám opravili barák, a nezaplatil jste potom té firmě a dlužíte mu a on na vás čeká dva roky... No, a ten, co mu dlužíte, si najde dva tři chlapy, ale vyhrožování tam nesmí být. On má právo si na vás zavolat policii... Já jsem v devadesátém pátém taky chodíval na vymahačku, práce nebyla, a já jsem si říkal, jak užívím děti. On nám dal papíry, kde byly ty dluhy, a my jsme byli čtyři a já jsem si dal ruku tady (do náprsní kapsy), jako že mám pistoli a on dostane strach, tak to vyplatí. Má dluh, dejme tomu, pět set tisíc a my mu řekneme, dej teď dvě stě padesát tisíc a zbytek ti bude prominuto, ale té firmě jsme těch dvě stě padesát tisíc nedali a už jsme si je nechali. Protože ta firma naše jméno neznala a my jsme si říkali, dělej si s ním co chceš, dej ho třeba do soudu. Nebo taky úpisy. Víte co je úpis? Je nějaká firma, která dluží a zkrachuje. A vy si najdete nějakého koňa, které má veškeré živnostenské listy, akorát on nemá ty kšefty, neprovozuje to. A ten úpis vezme sám na sebe, ten kůň. Takže oni jsou čistý a on to vezme všechno na sebe, on za to může jít sedět. Ale to většinou dělají vaši, protože oni se to naučili od nás, od Romáků. Nebo upsání daní. Dejme tomu zednické práce. On vydělá ročně milion korun. On aby neplatil daň, tož něco si nechává na sebe, dejme tomu těch dvě stě tisíc, a veškeré práce, co prováděl, přepíše na další zednickou firmu a já to podepíšu a já se s vámi domluvím, že mi dáte z těch osm set tisíc, dejme tomu, patnáct procent dolů. A vy mi dáte těch patnáct procent a já to všechno přepíšu na sebe. Ale ten dluh už je na mě.*

Pan Pavel: *Vy jste živnostník, já jsem živnostník, ale vy jste sehnal práci za dvě stovky. A mě dáte stovku a já zaměstnávám lidi a těm dám šedesát korun. Čtyřicet korun vydělám já, ale vy si na mě vyděláte stovku. Ten první je vždycky nejlepší.*

Dalším akcentovaným tématem byla lichva. Lichva je jeden z adaptačních mechanismů na podmínky chudoby a sociálního vyloučení. Umožňuje malému počtu osob profitovat na finanční a materiální deprivaci příslušníků sociálně vyloučených lokalit. Pro obyvatele sociálně vyčleněných lokalit představuje půjčka u lichváře někdy jediný okamžitě dostupný způsob zajištění finančních prostředků k překonání mimořádných životních událostí. Jednorázová, byť i nevysoká, půjčka u lichváře může znamenat i několikaletý závazek splácení. Nezřídka se stane, že následkem splácení půjčky u lichváře, které bývá v daném sociálním prostředí prioritní, způsobuje další formu zadlužení či výpověď z bytu z důvodu neuhrazení nájmu. V Přerově se zpravidla půjčuje na 40% úrok. Alespoň o takovém úroku mluvila většina našich komunikačních partnerů. Výpovědi se pouze liší v tom, zda už se lichva odehrává i uvnitř jednotlivých rodin a mezi nejbližšími příbuznými.

Pan Karel: Je tady jeden cigán, který půjčuje vlastním dětem na úrok. Ale on to nepůjčuje z důvodu, on je bohatej, že chce si na něm vydělat. On má děti, které hrajou automaty, a on je chce vychovávat. On si řekne, tak když to vrazíš do automatů, tak jestli chceš peníze, tak podporuj mě, abys věděl, co to je dluh, co to je hrát automaty.

Pan Josef: Tady jsou Romáci, tady ti pracháči, kteří se obohacují na neštěstí cizích lidí. Oni třeba půjčujou tisíc korun na měsíc a on si z toho bere ještě čtyři sta korun úrok. Tak on místo tisícovky mu dá šest set a on mu pak vrací tisíc korun..., i vlastní matka dává svým děckám na úrok. To je hrůza, že? To jako..., ale je to tady, znám takové případy..., že vlastně se obohacují na vlastních děckách.

Pan Karel: Bratr bratrovi, jsou mezi námi někteří, kteří si půjčují na ten úrok, ale to je málokde. Ale většinou tak cizí. My si nepůjčujeme mezi rodinou na úrok. Nebo mu půjčíme, zlato nebo něco, a dej si do zastavárny. Ale tak si pomáhají jenom rodiny. Tady jsou takové rodinné smečky. Tady je dejme tomu padesát lidí, tady sto lidí, a ty si pomáhají mezi sebou. Ta smečka si drží svoje, a když on udělá bordel, a když je větší smečka, větší rodina, tak ta rodina vystartuje na něho.

Nejen lichva, ale i jiná forma půjček – tzv. rychlé půjčky – znamená pro příslušníky sociálně vyloučených lokalit spíše problém s následnou soudní dohrou nežli pomoc. Kvůli své obtížné situaci, nízkým příjmům a následné potřebě získání finančních prostředků se obyvatelé vyloučených lokalit stávají předmětem zájmu různých finančních společností podněcujících, a to velmi sofistikovaným způsobem, k získání okamžité, tzv. výhodné půjčky (např. na zakoupení předmětů dlouhodobé spotřeby). Ekonomická situace rodiny s nestálou výší příjmu (sociální dávky doplněné o příležitostné, nárazové výděly) pak často neumožňuje pravidelně splácet jednotlivé splátky. Tím se dlužníci dostávají do konfliktů s věřiteli, ve kterých musejí čelit vymáhání peněz, a hrozí jim soudní spory.

Na rozdíl od sdělení zástupců policie (státní i městské) nevnímají příslušníci romského etnika v sociálně vyloučených lokalitách spolupráci a ochranu policie

na dostatečné úrovni. Často se zmiňovali o toleranci policie vůči rasově motivovaným atakům, které se odehrály v minulosti. Na druhé straně musíme dodat, že mnozí Romové si raději účty se skupinkami radikálních nacionalistů vyřizovali sami bez asistence. Rovněž se necítí být dostatečně informováni ze strany policie o jednotlivých výpadech a chystaných útocích extremistů. Zde se promítá velká nejistota, kterou vyvolaly manévry extremistů a policistů zejména v dubnu letošního roku a také fámy, které se snadno v prostředí vyloučených míst šíří. Přítomnost extremistů je pro příslušníky romského etnika silně stresujícím faktorem narušujícím jejich primární pocit bezpečí. Upozorňování na případné pochody nebo výskyt extremistů a zajištění dostatečné ochrany by proto velice uvítali. Rovněž by přivítali budování vztahů vzájemné důvěry, a to již u nejmladších obyvatel sociálně vyloučených lokalit – dětí a mládeže. Pro posílení vztahu důvěry navrhovali např. zorganizování předváděcích akcí policie (různé způsoby zásahů, zásahy se psy apod.).

Pan Josef: Policie to toleruje a zasahuje, až když Romáci bijí skiny. Když Romák volá policii, tak přijedou daleko později... Podívejte se, to je tak. Já když budu skin a budu mít kámoše policajta, tak já mu řeknu: udělej to nějak naoko, ale nech mě, abych tam prošel. Neříkám, že jsou takoví všichni (příslušníci policie), někteří jsou fakt dobří. Ale jeden čas tady byli skiny a policajti se dívali, jak házou kostky dlažební a takové věci, a vůbec nic neudělali.

Na druhou stranu jsme zaznamenali velmi emotivní kladné reakce na práci policistů v momentech zásahu proti radikálům. Policie si vybudovala dobrou pozici pro práci a působení v lokalitách. Je vnímána jako poslední možnost ochrany před masami radikálů. Ocenění výkonu policie a způsobu organizace bylo patrné v téměř každé výpovědi.

Značným problémem znesnadňujícím život příslušníků romské populace v Přerově je jejich obava z rasově motivovaných útoků. Obavu a strach jsme zaznamenali u většiny komunikačních partnerů. Zatímco někteří mladí muži svou obavu sdělovali nepřímou, starší osoby, především ženy, ji přiznávaly zcela otevřeně.

Paní Tamara: Dívejte se, já mám taky strach jezdit vlakem. Já mám sestru na Slovensku, ale já mám strach. Já mám fakt strach. Já radši dám těch dva tisíce korun na benzín než tím vlakem. Člověk má strach. Já vám řeknu, cigán, my máme strach..., člověk neví, hodí něco do okna... My máme strach, manžel má taky strach, každý má strach... Víte, ti skiny, to je partija i dvacet i třicet, teďka chodijou ku vlaku, vidijou cigány, každý má strach.

Paní Margita: Mám strach. Já jsem šla s děckami do Tesca a jeden od vás mě napadl. Přišel ke mně a praštil mě. Ze skinů také máme strach. Třeba kluk má dvacet roků a nedávno ho vaši lidi napadli. Policajti tam byli a nechali ho, ani se ho nezastali. Tady, jak je Škodová (ulice), tak tady byli pět lidí od vás, to nebyli skiny, a oni je napadli (čtyři Romové). Policajti tam stáli

a schválně je nechali, aby se s nimi mlátili, a potom, jak viděli, že jednoho praštili, měl rozbitou hlavu, tak oni ho napřed nechali, aby ho mlátili, a nakonec, když viděli, že už je po bitce, tak zavolali sanitku...

Kolikrát mě honili (skini) s děckama, a kdyby nepřišli policajti, tak mě ten jeden zkopal, já jsem ze strachu neměla kam utíkat. Naštěstí, že přišli policajti, že mě zavezli domů...

Pan Jarek: Mě tady naháněli hodinu a strásl jsem se jich, tak, že jsem skočil do křaku. Vyhrožovali mi, že mě zabijou... Řekl jsem to pak mámě, ale nikdo nevyděl, jak vypadají, tak se to nedalo řešit.

Pan František: Skini nám všechny okna vymlátili. Já jsem nemohl spát tak deset dní. Furt jsem hlídal svoje děcka, ženu..., protože jsem se bál, aby nás nepodpálili...

Za nebezpečné lokality komunikační partneři považovali místa s diskotékami, především ulice, ve kterých jsou Taverna a Tančírna.

Tady je diskotéka Taverna, tam nejde ani jeden od nás, jenom bílí. Aji skini tam chodijou. Nikdo nechce chodit do té diskotéky.

Pan Jarek: To jsou ty Kopaniny tam. Málo lidí, špatné světla, víc lidí říkalo, že se tam i střílelo. Tam, když se něco stane, tak nikdo nevykukne z okna. ... a aji v Předmostí, jak se jde ku Kauflandu.

Rovněž má většina komunikačních partnerů negativní zkušenost s osočováním, nadávkami a urážkami spojenými s etnicitou.

Paní Tamara: Stalo se mi víckrát, že mi někdo nadával. Ale já nechodím nikam, já mám tu artrózu. Tak sem byla v Hypernově. A jedna paní, já jsem byla za ní, a řekla si: cigánka, tak si chytla kabelku. A ty prodavačky mě znají a řekly: té paní zbytečně ubližujete, my ji známe tolik roků. Ale ona řekla: cigáni kradou. A já jsem ji chtěla praštit, ale pak si říkám, že to nestojí za to. Taky nadávají, když jdou cigáni do obchodů a sledují, ty prodavačky, aby nekradli.

Syn, oni byli v Olomouci, tak partia, že, holky. Tam seděli takový mladí kluci a oni přišli k těm holkám, u kterých seděl syn, a řekli: holky fuj, vy se tady nestydíte s cigánem sedět za jedním stolem? A syn je neústupný a ty holky: kašli na něj, co má z toho, ať nadává.

Paní Margita: Kluk (dvacetiletý) mi říkal, že šel do hospody a tam mu jeden řekl, co ty tady, cigáne, děláš, vypadni. A celá hospoda se na něho dívala, tak šel ven, bo měl strach. A kluk přišel domů.

Samotní komunikační partneři nás upozorňovali na proměnu mezilidských vztahů mezi příslušníky romského etnika. Zmiňovali se o narůstající komplikovanosti vztahů

a snižování působení rodových vazeb, často v důsledku ekonomické diferenciaci příslušníků této skupiny.

Pan Karel: *Děti jsou teď nevychovaní, nadávají, plivou. On k vám přijde a řekne třeba: ty buzerante. Ono je to většinou nehlídaný. A nechovají se dejme tomu jako rodina, bratr, bratranec a tak. To už není. V dnešní době už není bratr bratru. Víte, kdy je bratr bratru, když vy jste chudý a já jsem chudý. Ale, když vy jste bohatý a já jsem chudý, to není bratr – bratr. Protože vy mi nepomůžete, když nemám, nepůjčíte mi, a když vám nikdo nepomůže, nepůjčí a tak, tak to není rodina.*

Pan Karel: *Cigán cigána nesnáší. Dejme tomu bydlíjou v jednom vchodě deset rodin. Ten dělá bordel, třeba děcko, a ten mu řekne: hele posbírej ten papír. A on už na něj vystartuje. On mu vynadá a i to děcko mu vynadá. Vy vynadáte tomu děcku a přijde jeho mama, a ta se s váma začne rvát. Když jsou pohromadě, tak jsou nevychovaní lidi. Ale když byli cigáni rozdělení, tak to bylo dobré.*

Tazatel: *A kdyby tam byl nějaký správce?*

Pan Karel: *Tak to nepomůže. Už to bylo mnohokrát. Na ně neplatí ani pokuta, na ně neplatí nic. Na ně platí jediná věc, rozdělit nás. V každém vchodě mezi vašima lidma jeden, dva. On se skutečně dá naučit. Na ně neplatí, ani kdyby tam stál policajt.*

Značně problematicky jsou veřejností v Přerově vnímány jednotlivé sociálně vyloučené lokality. Především lokalita kolem Škodovy ulice je považována za hodně problémovou. Obyvatelé Přerova si stěžují na obtěžování kolemjdoucích občanů, ať verbální (pokřikování, posměšky, nadávky, vulgarismy), či přímo fyzické (poplácávání, stoupaní si do cesty, plivání). Nejednotně vnímají situaci i samotní příslušníci sociálně vyloučených lokalit. Naši komunikační partneři se vyjadřovali v široké škále názorů. Část osob se přiklonila k názorům přerovské veřejnosti, některé osoby tento postoj odsoudily z důvodu podjatosti vůči příslušníkům romského etnika. Někteří komunikační partneři upozorňovali v této souvislosti na zhoršující se vztahy uvnitř romské komunity a nedostatečnou výchovu dětí.

Paní Margita: *Na Škodové, vaši lidé vidíjou cigány a oni mají strach z cigánů. Ale na Škodové se nekrade. Byly tam děti, co kradly, ale nejsou tam, ony se přestěhovaly. Už teď žádný problém tam není, že, jak říkají vaši lidi, že na Škodové se krade. Na Kojetinské, ale to není vůbec pravda.*

Pan Jakub: *Najdou se nějaké děcka, prostě nikdo není svatý, najde se to. Najde se nějaké male děcko, které řekne něco sprostého, to se najde. To je všude.*

Pan Jarek: *Třeba, když já projdu, tak se za ně někdy stydím, že dělají bordel. Myslím si, že se ty rodiče moc dobře nestarají, nechávají je venku, ať si*

dělají, co chtějí... Když chodí do práce, tak mají strach tam projít, vždycky tam je bordel a mají strach, že je někdo přepadne nebo něco se stane. Ale přepadávání, to je přehnané.

Pan Zdeněk: *Lidi si stěžovali, že tam dělali bordel, na Škodové ulici. Ale když to vezmu, tak je to pravda, protože půlka tam udržuje čistotu, druhá ne. Když to chcete uklidit, tak za hodinu je to zpátky. Sousedí, každý se stará o to své, co má.*

3) Interpretace situace systémovými aktéry

Vnímání kriminality systémovými aktéry je různorodé, nicméně z něj vyplývá, že v centru pozornosti je spíše kriminalita, která se odehrává vně sociálně vyloučených lokalit. Tento typ kriminálního jednání je viditelný a vysledovatelný. Zatímco kriminalita uvnitř lokalit je málo a nejasně tematizovaná už jenom z toho důvodu, že o ní není dostatek věrohodných informací a také jí je připisován charakter vnitřní záležitosti, kterou si obyvatelé řeší sami mezi sebou. Faktem je, že zájmu ventilovat navenek kriminalitu odehrávající se v lokalitách brání mnoho překážek – neschopnost rozeznat jednání jako kriminální, nemožnost postavit se místním zvyklostem a vztahům, stejně jako i obavy o své zdraví a život.

Systémoví aktéři se vyrovnávají s výrazným morálně hodnotovým vnímáním obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Hodně pozornosti si vysloužil nezájem obyvatel o stav okolí a společných prostor. Vůči němu kontrastně působí čistota a upravenost jednotlivých bytů. Spoléhají se na pomoc z okolí a přitom by měli začít u sebe. Jednou z chvályhodných charakteristik obyvatel lokalit je to, že nejsou agresivní a útoční. Také poštovní doručovatelky nemají s obyvateli lokalit problémy (té doručovatelce, se kterou jsme hovořili, jsme slíbili přenést prosbu o opravu či dovybavení vchodů schránkami, tímto slib plníme). Reprezentanti majority vyjma známých tváří se obávají do lokality vstoupit. Když vypadne elektřina, tak údržbářům asistuje městská policie, již pět let. Obyvatelé lokalit je obviňovali, že mohou za jejich černé připojování k elektřině. Vztahy s reprezentanty většinové společnosti se odvíjí od povahy konkrétní situace. To potvrzuje i zkušenost policie z dubnových a květnových akcí, kdy se s Romy „dalo domluvit“.

Systémoví aktéři nalézají shodu v tom, že problémy se týkají mírného, málo nápadného, ale dlouhotrvajícího obtěžování. Opakuje se rušení nočního klidu, narušováno je občanské soužití, což obyvatelům města velmi vadí. Nejedná se o závažnou kriminalitu, ale řadu drobných přestupků, které komplikují soužití. Významnou roli v tomto směru mohou sehrát sociální kurátoři, sociální pracovníci a nevládní neziskové organizace. Příklad květnových událostí ukázal, že problémy se dají řešit na základě kapacit, které ve městě jsou. Romové měli v dubnu velký strach a obavy. V květnu, kdy byl ve městě meeting Národní strany, už vnímali situaci trochu jinak, o něco lehčeji, protože věděli, že získali zastání. Měsíc před dubnovým pochodem začaly probíhat schůzky policie, Agentury pro sociální začleňování, Magistrátu města Přerova, Člověka v tísni a organizace Kappa-Help a dalších.

Právě díky této práci se podařilo situaci zvládnout. Dohodlo se, co kdo bude dělat, a také bylo Romům vysvětleno, že nebudou tolerovány provokace a výstřelky z jejich strany (padni komu padni). Systémoví aktéři uvádí, že výsledkem společné akce bylo prohloubení vzájemné důvěry. Lidé z Přerova se k pochodu nepřipojili, což bylo pro extremisty zklamání. Překvapení na policisty čekalo na meetingu v květnu, kdy jim Romové předali jako poděkování dort. Z rozhovoru je patrné odmítání rad, které přicházejí do města zvenčí, systémoví aktéři si podle svých slov dokážou dobře poradit sami.

Obyvatelům města podle systémových aktérů vadí nejvíce problémy v občanském soužití a „morálka“ obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Co se týká krádeží, Romy předstihují jiné skupiny obyvatelstva. Čas od času se i v lokalitách odehrají konflikty, a co v minulosti nebývalo, dnes je někdo z obyvatel přijde na obvodní oddělení nahlásit. Problémem je následné řešení. Nerozumí tomu, že dostanou pozvánku, po čase je konflikt zapomenut a není problematizován, takže obyvatelé ztrácí zájem ho formální cestou řešit. Kdysi byly v lokalitách autority, ty dnes vymizely. Nejmladší generace vyrůstá ve světě bez autorit a tím i řádu. Rodičům vadí, že se v lokalitách kumulují problémy a děti a mládež na sebe navzájem nepříznivě působí. Drobné krádeže u dětí se odehrávají často bez vědomí rodičů, zcizovány bývají věci do pěti set korun. Krádeže však nepáchají jenom místní děti, na organizované úrovni se týkají nevídaných návštěv z jiných měst. Tuto kriminální turistiku organizují vesměs olašští Romové (mizí kabelky a peněženky). Výjimečně jsou děti vysílány rodiči krást do obchodů, vesměs se jedná o krádeže bez jejich vědomí. Od patnácti let výše, kdy jsou děti již postižitelné, se dál kriminální jednání nevyvíjí, závažná kriminalita se u mladistvých nevyskytuje. Vnímání těchto krádeží ve velkých supermarketech je odosobněno, chybí zde konkrétní představa toho, kdo je vlastně poškozen.

Jedním z míst konfliktu je bazén. Romové nedodržovali provozní řád, hygienické návyky, koupali se oděni, odhazovali na zem odpadky, chovali se hlučně a plivali kolem sebe. Využívali nabídky koupání, protože kdysi získali permanentky, nikdo už neví, kdo jim je dal a proč. Tato událost je stejně jako mnoho dalších opředaná mýty. Vždy je rozdal ten či onen, ale nikdo u toho nebyl. Po vypršení platnosti permanentek se situace zklidnila. Společnost díky Romům prodělávala, protože místní obyvatelé na bazén přestali chodit. Situaci nezvládali ani dva zaměstnaní Romové – plavčíci. Jeden z účastníků diskuse upozornil na skutečnost, že v řadě bytů v lokalitách nejsou koupelny a že vcelku logicky obyvatelé využívali možnosti se okoupat. Další mýty kolují kolem původu dřeva, kterým obyvatelé lokalit topí. Někdo má informaci, že je dovezla firma, někdo, že to byl dar města. Skutečný původ otopu zůstává zahalen tajemstvím. Před rokem vznikla fáma, která se vážala k napadení v ulici Škodova. Nakonec se ukázalo, že si to oznamovatel vymyslel. Fámy se týkají přepadání občanů a loupeží v ulicích Kojetínská, Husova a Škodova, číselné údaje to vyvracejí. Obyvatelé se pak bojí ulici Škodovou jen projít.

V lokalitách jsou náznaky existence lichvy, ta je však obtížně prokazatelná. Pravděpodobně dochází i k domácímu násilí, ale řešení je nesmírně složité. Ženy nejsou schopny manžele-násilníky opustit, vrací se k nim. Údajně je příčinou

neplnění role matky, která je například zodpovědná za neúspěchy dítěte ve škole. Znamky prostituce byly patrné spíše v minulosti.

Řešení systémoví aktéři hledají v urychlenějším projednání jednotlivých případů a vymahatelnosti práva. Než se dnes mladistvý dostane k soudu, uplyne skoro jeden rok. Sankce po takové době ztrácí smysl a není efektivní. Špatná je podle systémových aktérů etnizace kriminality. Romové se brání poukazováním na projevy rasismu, které údajně provází jednání institucí. Diskuse o přestupcích se snadno promění v obviňování z rasismu. Na druhou stranu je problémem absence průkazných informací o skutečném stavu tzv. romské kriminality. Ta vytváří prostor pro mnohé dezinformace a nepravdy. Hledání řešení v oblasti soužití se proměnilo v diskusi na téma sociální spravedlnosti – zvýhodňování té či oné skupiny. Zde se aktéři neshodli. Otázkou je nalezení hranic, do jaké míry skupinu podporovat, aby to nevyvolávalo kritiku týkající se ne úplně spravedlivé pozitivní diskriminace. Přitom se ukázalo, že například informovanost aktérů o oblasti bydlení, které se dotkli a řešili ji, jsou velmi mlhavé.

Ze skupinového rozhovoru je patrné, že problémem ve městě je jistý typ kriminality – drobné krádeže a narušování občanského soužití. V centru pozornosti ulpívají tyto typy činnosti tak trochu na úkor skutečnosti, že ke kriminálnímu jednání dochází i za hranicemi lokalit. Problémem je veřejné mínění, které drobné přestupky dlouhodobě citlivě vnímá, což místní společnost radikálně polarizuje. Nejasné interpretace panují kolem kriminogenního charakteru lokalit. Vnímání tématu značně zatěžují morálně hodnotové soudy aktérů, které se týkají především otázky sociální spravedlnosti. Je evidentní, že pokud chtějí ve městě působit, tak se nevyhnou konfrontacím s veřejným míněním, které tolerancí a pochopením zrovna neoplývá. Jakoby oscilují mezi několika vzájemně nekorespondujícími interpretacemi obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Překvapivý je také vliv mnoha sociálních mýtů, které se v prostředí města rodí a reprodukuje. Odhalení souvislosti mezi absencí koupelen v domácnostech a návštěvností bazénu tak trochu napovídá, že by možná stačilo v prostorách domu zřídit společnou sprchu. Systémoví aktéři se v diskusi stále vraceli k otázce veřejného mínění a vzniku fám, velmi pozitivně vnímali výsledky „síťování“ v souvislosti s dubnovým pochodem radikálů. Samotná otázka ohledně zlepšení soužití ve městě nebo souboru intervencí v rámci sociálně vyloučených lokalit však stále čeká na zodpovězení.

4) Shrnutí

Samotná koncentrace sociálního vyloučení v rámci vyloučených lokalit a míst s sebou nese spoustu jevů, které přímo či nepřímo přispívají k rozvoji kriminogenního prostředí. Obyvatelé těchto míst se vydělují od hlavního proudu společnosti, odcizují se jejím hodnotám a normám, kterým přestávají rozumět, respektovat je a sdílet s ostatními členy společnosti. Je velmi těžké rozlišovat situaci, kdy se obyvatelé sociálně vyloučených lokalit ocitají v roli pachatelů, a situaci, kdy jsou zase v roli obětí. Sociálně vyloučené lokality a lokality s vyšší koncentrací sociálně vyloučených jedinců s výjimkou lokality Kojetínská nejsou „nebezpečnými“

místa. Ale ulice Kojetínská započítává i trestné činy a přestupky, které se stanou v okolí nákupního střediska a nemají s lokalitou nic společného. Překvapí nás velmi nízké zastoupení trestných činů a přestupků v lokalitě Husova. Příznivou zprávou je pokles počtu přestupků v sociálně vyloučených lokalitách v čase. Z přehledu lokalit, které koncentrují sociálně vyloučené jedince, nevyplývá, že by v těchto místech docházelo k ohrožení bezpečnosti občanů. Z dat sledujeme od roku 2007 výraznou tendenci poklesu přestupků a trestných činů ve vyloučených místech, demytizujeme (částečně) dění v ulici Škodově, a zejména pak v ulici Husově a Tovačovské. Z hlediska bezpečnosti v sociálně vyloučených místech nám tedy vystává především otázka prevence a eliminace kriminality v lokalitě Kojetínská – což se ale týká vesměs nákupního centra.

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit se dopouští protiprávního jednání převážně mimo ghetta, alespoň tak zní většinová policejní interpretace situace v oblasti kriminality. Veškerý problém se soustřeďuje kolem oblasti občanského soužití a drobných krádeží, které se odehrávají převážně v centru, hodně v supermarketech. Násilná trestná činnost je výjimkou. Zajímavou je informace o výpravách Romů, kteří přijíždějí do města zvenčí za účelem krádeží.

Co se týká role obětí, v sociálně vyloučených lokalitách se setkáváme s různými formami zneužívání slabších jedinců a nízké funkční gramotnosti. V lokalitách je rozšířeno půjčování peněz za nevýhodných podmínek a vysokých úroků, obyvatelé lokalit snadno uzavírají spotřební a jiné úvěry u nebankovních společností. Setkáváme se se zvýšenou tolerancí vůči nelegální činnosti a následným trestům. Trestné činy v podobě krádeží nejsou aktéry příliš akcentovány. Rozhodně ne v takové míře, jak bývají prezentovány v médiích a na veřejnosti. Poněkud jiná je situace v případě provádění podvodů. Různé druhy podvodů jsou prováděny jak aktéry ze sociálně nevyloučených, tak i příslušníky sociálně vyloučených lokalit Přerova. Dalším akcentovaným tématem byla lichva. Nejen lichva, ale i jiná forma půjček – tzv. rychlé půjčky – znamená pro příslušníky sociálně vyloučených lokalit spíše problém s následnou soudní dohrou nežli pomoc. Značným problémem znesnadňujícím život příslušníků romské populace v Přerově je jejich obava z rasově motivovaných útoků. Častá je zkušenost s osočováním, nadávkami a urážkami spojenými s etnickým původem. Samotní Romové se vnímají diferencovaně a zmiňují se o narůstající komplikovanosti vzájemných vztahů uvnitř lokalit a obtížích při výchově a zvládnutí dětí.

Vnímání kriminality systémovými aktéry je různorodé, nicméně z něj vyplývá, že v centru pozornosti je spíše kriminalita, která se odehrává vně sociálně vyloučených lokalit. Tento typ kriminálního jednání je viditelný a vysledovatelný. Zatímco kriminalita uvnitř lokalit je málo a nejasně tematizovaná už jenom z toho důvodu, že o ní není dostatek věrohodných informací a také jí je připisován charakter vnitřní záležitosti, kterou si obyvatelé řeší sami mezi sebou. Systémoví aktéři nalézají shodu v tom, že problémy se týkají mírného, málo nápadného, ale dlouhotrvajícího obtěžování. Opakuje se rušení nočního klidu, narušování je občanské soužití, což obyvatelům města velmi vadí. Nejedná se o závažnou kriminalitu, ale řadu drobných přestupků, které komplikují soužití. Významnou roli

v tomto směru mohou sehrát sociální kurátoři, sociální pracovníci a nevládní neziskové organizace. Řešení systémoví aktéři hledají v urychlenějším projednání jednotlivých případů a vymahatelnosti práva. Než se dnes mladistvý dostane k soudu, uplyne skoro jeden rok. Sankce po takové době ztrácí smysl a není efektivní. Špatná je podle systémových aktérů etnizace kriminality. Na druhou stranu je problémem absence průkazných informací o skutečném stavu tzv. romské kriminality. Ze skupinového rozhovoru je patrné, že problémem ve městě je jistý typ kriminality – drobné krádeže a narušování občanského soužití. V centru pozornosti ulpívají tyto typy činnosti tak trochu na úkor skutečnosti, že ke kriminálnímu jednání dochází i za hranicemi lokalit. Problémem je veřejné mínění, které drobné přestupky dlouhodobě citlivě vnímá, což místní společnost radikálně polarizuje. Nejasné interpretace panují kolem kriminogenního charakteru lokalit. Vnímání tématu značně zatěžují morálně hodnotové soudy aktérů, které se týkají především otázky sociální spravedlnosti. Je evidentní, že pokud chtějí ve městě působit, tak se nevyhnou konfrontacím s veřejným míněním, které tolerancí a pochopením zrovna neoplývá. Jakoby oscilují mezi několika vzájemně nekorespondujícími interpretacemi obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Překvapivý je také vliv mnoha sociálních mýtů, které se v prostředí města rodí a reprodukuje. Odhalení souvislosti mezi absencí koupelen v domácnostech a návštěvností bazénu tak trochu napovídá, že by možná stačilo v prostorách domu zřídit společnou sprchu. Systémoví aktéři se v diskusi stále vraceli k otázce veřejného mínění a vzniku fám, velmi pozitivně vnímali výsledky „síťování“ v souvislosti s dubnovým pochodem radikálů. Samotná otázka ohledně zlepšení soužití ve městě nebo souboru intervencí v rámci sociálně vyloučených lokalit však stále čeká na zodpovězení.

5) Doporučení

- Nekoncentrovat obyvatele do sociálně vyloučených lokalit, v nichž se vytváří potenciální kriminogenní prostředí a vytrácí se právní povědomí občanů a rozumění hodnotám a normám.
- Vytvořit program dostupného bydlení pro ty, kteří ve vyloučených místech uvízli, a chtějí se z nevyhovujícího prostředí vyčlenit a žít běžným způsobem života v majoritním prostředí.
- Informovat veřejnost o skutečném stavu kriminality ve městě a v okolí lokalit – zejména o poklesu kriminality.
- Prevenci zaměřit do oblasti občanského soužití a drobných krádeží (práce s mládeží).
- Zabývat se v širším rámci kriminalitou nezletilých a mladistvých.
- Programy prevence a další je zapotřebí přenést přímo do prostředí vyloučených lokalit, aby se nevytrácelo právní povědomí a odpovědnost, je nezbytné reagovat na rostoucí komplikovanost vztahů uvnitř lokalit např. formou komunitní práce.
- Skupina systémových aktérů působící v oblasti prevence kriminality již zakusila výsledky síťování služeb, je na místě využít tuto velmi dobře nastavenou platformu a dále v rámci ní pracovat.

- Významnou roli aktéři přikládají působení kvalitní sociální práce (individuální i komunitní) v lokalitách, nelze jinak než souhlasit.
- Řešení systémoví aktéři hledají v urychlenějším projednání jednotlivých případů a ve vymahatelnosti práva. Je zapotřebí minimalizovat časový odstup mezi spáchaným skutkem a reakcí na něj.
- Ke konfliktům dochází v místech, kde se protínají prostory, které si nárokují obyvatelé sociálně vyloučených lokalit, s veřejnými prostory, po nichž se pohybují obyvatelé města. Je na místě tyto městské prostory a trajektorie zbavit jejich šedosti a pověstné hrůzy – pořádáním společných akcí, výzdobou v podobě pop-artu apod.
- Přítomnost množství fám a sociálních mýtů napovídá o potřebě kvalitně, včas a pravidelně informovat veřejnost. Na místě je koncipovat jednotnou strategii PR města, jak dovnitř, tak navenek. Vypracována by měla být komunikační strategie města směrem k obyvatelům jako k celku, ale také specificky k obyvatelům sociálně vyloučených lokalit.

XII. DŮSLEDKY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ VE VZDĚLÁVACÍM PROCESU

1) Úvod a popis situace

Jedním z cílů našeho výzkumu je popsat mechanismy a rizika sociálního vyloučení, kterým jsou vystaveni obyvatelé sociálně vyloučených lokalit ve městě Přerově. Jednou z oblastí, ve které se znevýhodnění obyvatel takových lokalit projevuje, je oblast vzdělávání. Děti vyrůstající v prostředí sociálně vyloučených lokalit mají při nástupu do školy jiné vzdělávací předpoklady než jejich vrstevníci. Důvodem je nedostatečná předškolní příprava, špatná znalost českého jazyka, ale také nižší podpora rodiny, horší materiální podmínky v rodině apod. Všechny tyto faktory se odrážejí v horším prospěchu, vyšších absencích a v případě starších dětí také ve velmi omezených životních aspiracích, zejména co se týče dalšího vzdělávání po skončení základní školní docházky. Jako velice závažný se jeví především fakt, že životní strategie týkající se vzdělání jsou v romských rodinách přenášeny z generace na generaci, proto se vyloučení romských obyvatel vyloučených lokalit neustále prohlubuje. Chybí pozitivní vzory, ke kterým by mladí lidé vzhlíželi, a tak dochází k tomu, že nová generace mladých lidí volí stejné životní strategie jako jejich rodiče a sociální vyloučení se tak neustále zvětšuje. Negativně působí také fakt, že příhody o tom, jak se lidé z tohoto prostředí setkali s diskriminací při přijetí do zaměstnání, a to i přesto, že byli vyučeni, se tradují napříč celými ulicemi a lokalitami.

Vzdělání je přitom jedním z klíčových faktorů, který může sociální vyloučení eliminovat. Toho si byli vědomi účastníci většiny skupinových rozhovorů. V důsledku nízké nebo žádné kvalifikace je totiž romské obyvatelstvo vyloučeno z trhu práce, a právě nezaměstnanost je tím, co zvyšuje riziko příjmové chudoby, a tedy i sociálního vyloučení. Vzdělávání je jednak cestou k překonání sociálního vyloučení, ale současně i jednou z oblastí, ve které se nerovný přístup k životním šancím projevuje, a dokonce i reprodukuje. Nejde ale zdaleka o jednostranný proces – sociální znevýhodnění dětí z vyloučených lokalit není způsobené jen odlišnými životními strategiemi. Na důsledky sociálního vyloučení ve vzdělávacím procesu můžeme nahlížet i z perspektivy systémové, ve které se jedná především o vznik segregovaných/etnicky homogenizovaných škol. Narůstá totiž počet případů, kdy dochází ke kumulaci romských žáků v základních školách, případně v základních školách praktických, které navštěvují výhradně romští žáci.

Ve školách s vysokým podílem romských dětí dochází ke kumulaci problémů spojených s výukou dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí vyloučených romských lokalit. Těmito problémy jsou například záškoláctví, vysoké počty neomluvených i omluvených absencí, nedostatečná domácí příprava, špatný prospěch apod. Kořeny vzdělanostních nerovností můžeme hledat ve dvou hlavních oblastech. Příčiny je třeba hledat jak v rodinách dětí, tak ve škole jako instituci. Ve školním výkonu dětí je patrný vliv prostředí, ve kterém vyrůstají, to jaké normy a životní strategie zde převládají. Důležité je také materiální zázemí, postavení

vzdělání na žebříčku hodnot apod. Důležitou roli hraje ale i škola, protože ta může znevýhodnění a nerovnosti, které si děti přinášejí z rodin buď oslabovat, nebo naopak posilovat.²⁵

Nás zajímají jak systémové faktory, např. proces etnické homogenizace na ZŠ, tak také strategie obyvatel vyloučených lokalit směrem ke vzdělávání. V počáteční fázi výzkumu jsme oslovili jednotlivé subjekty, které v daných lokalitách působí či mají co do činění se zkoumanou oblastí. Kontaktovali jsme ředitelství Oblastní charity Přerov, nízkoprahové centrum Lačo Jilo v Kojetínské ulici, pobočku organizace Člověk v tísni, která v dané lokalitě také působí, a proběhl také vstupní rozhovor s vedením školy Boženy Němcové, o které se hovoří jako o „romské škole“. Výsledkem byly velice zajímavé informace, díky kterým jsme si udělali obecnou představu o zkoumané oblasti a také získali cenné kontakty na další informátory, které bychom mohli oslovit.

Nejužitečnější informace jsme získali častým pobytem v lokalitě, zejména účastí na akci, která se konala v jedné z lokalit k příležitosti konce prázdnin, a také účastí na dopoledním i odpoledním programu v nízkoprahovém zařízení, které se v místě nachází. Protože mezitím začal školní rok, využili jsme možnosti participovat také na doučování a získat tím lepší představu o zkoumané problematice. Díky tomu jsme byli v kontaktu s dětmi z lokality, jejich rodiči, romskou terénní asistentkou a ostatními pracovníci, které pomohly oslovit romské rodiče, se kterými následně proběhly individuální hloubkové rozhovory.

Pro získání lepší představy o dané oblasti jsme navštívili také komunitní centrum Armády spásy pro romské děti, které sídlí v Husově ulici. Značná část informací pochází ze ZŠ Boženy Němcové, kde byly s dětmi pořizeny některé individuální rozhovory. Tuto školu jsme oslovili záměrně, neboť nesla znaky procesu etnické homogenizace. Cenným zdrojem informací byl také asistent pedagoga a rovněž možnost náhledu do vyučování v první třídě, kterou dnes navštěvují výhradně romské děti a ve které také působí romská asistentka pedagoga.

Rozhovory s romskými informátory z vyloučených lokalit nesly známky stylizací. Snad to bylo způsobené tím, že v Přerově již byly podobné výzkumy realizovány, nebo kvůli pozornosti, která je dané problematice v Přerově věnována. Výzkumnice nabyla pocit, že se informátoři snažili odpovídat spíše tak, jak se domnívají, že se to od nich očekává. O to víc bylo potřeba snažit se je zbavit této stylizované pozice a také informace ověřovat a konfrontovat s informacemi získanými od expertů, kteří v dané oblasti působí. Obyvatelé vyloučených lokalit mají při komunikaci s výzkumníky tendenci obhajovat svoje životní strategie, poukazovat na některé

²⁵ Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žákyň a žáků základních škol v okolí vyloučených lokalit. Závěrečná zpráva MŠMT, Praha 2009.

systémové příčiny jejich sociální situace a také popisovat věci spíše tak, jak by si přáli, aby byly, nebo tak, jak se od nich očekává, než aby spíše osvětlili skutečný stav věcí. Tato tendence je dosti patrná také v souvislosti s odpověďmi na otázky týkající se vzdělání a budoucnosti jejich dětí, o kterých bude řeč dále.

a) Situace v Přerově v oblasti vzdělávání

Co se týče vzdělávání, je situace v Přerově taková, že děti ze tří největších lokalit, které jsou sociálně vyloučené, tedy Kojetínské, Husovy a Škodovy, navštěvují převážně ZŠ Boženy Němcové a Malou Dlážku, menší počet dětí navštěvuje také ZŠ Svisle a nejméně dětí dochází do ZŠ Trávník. Mezi některými školami, zejména mezi ZŠ Malá Dlážka, která je školou speciální, a ZŠ Boženy Němcové, která kvůli pověsti „romské“ školy zažívá rapidní úbytek žáků, je patrná přetahovaná o žáky, a to na pozadí demografické „krize“. ZŠ Boženy Němcové prosazuje myšlenku, že všechny děti by měly dostat šanci začít školní docházku v běžné základní škole a až poté je možné zvážit, jestli není nutné přeřazení na školu speciální. Jinak situaci hodnotí ZŠ Malá Dlážka. ZŠ Trávník navštěvuje jen malý počet dětí ze zmíněných oblastí. Podle informací získaných při rozhovorech je tato škola mezi obyvateli z lokalit považována za „náročnější“ a také podle tvrzení dětí, které ji v minulosti navštěvovaly, se zde mezi dětmi objevují předsudky. ZŠ Svisle hovoří pouze o malém procentu romských dětí a uvádí, že problém se vzděláváním Romů nemá.

b) Romská škola

Naše pozornost se zaměřila směrem k „romské základní škole“. Nejvíce dětí ze zmiňovaných lokalit navštěvuje Základní školu Boženy Němcové, která se již dlouhodobě potýká s problémem odlivu neromských žáků na jiné základní školy, což vede ke vzniku etnicky homogenní školy. Větší procento romských žáků na této škole je způsobeno tím, že škola leží v těsné blízkosti tří největších vyloučených romských lokalit a děti, které zde bydlí, navštěvují právě tuto školu. Děti neromské se většinou nedostaví již k zápisu a jdou na jinou školu, přestože je pro ně tato základní škola spádová, a ty, co už školu navštěvují, rodiče houfně přehlašují taktéž na jiné školy. Dle informací získaných na škole je trend takový, že když mají rodiče romských dětí snahu přehlásit dítě na jinou školu, tak jsou odmítnuti s tím, že ZŠ Boženy Němcové je pro ně spádová, a když stejným způsobem přechází dítě neromské, tak jej přijmou i přes nedodržení spádovosti.

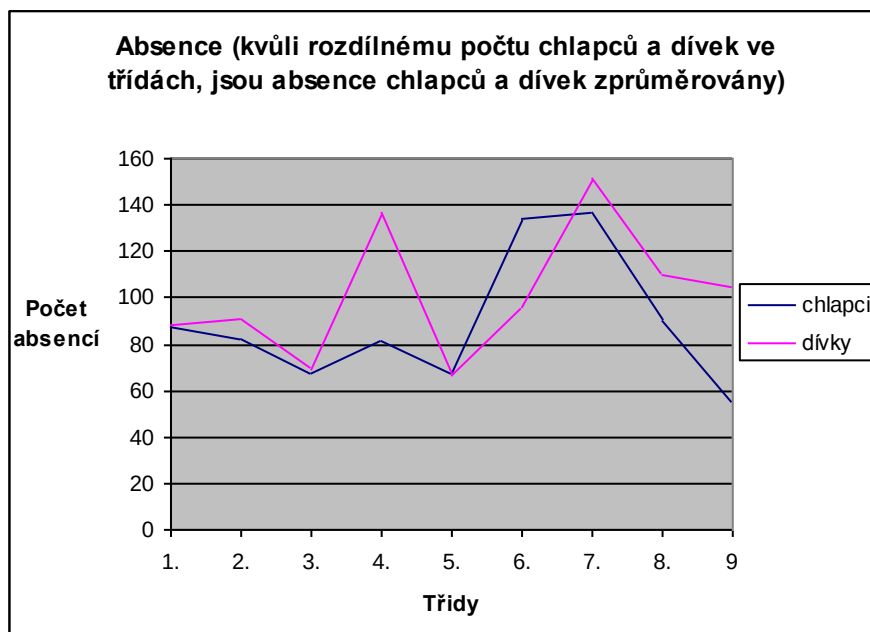
Na Základní škole Boženy Němcové byly v minulosti realizovány některé projekty – např. „Škola pro všechny“, jehož záměrem byla především podpora vytváření multikulturního přístupu na školách. Došlo tak ke změně metodiky výuky, k zapojení romských asistentů do výuky a do spolupráce s rodiči, kteří pochází ze sociokulturně znevýhodněného prostředí zmíněných lokalit. Byl také zřízen přípravný ročník, který má eliminovat znevýhodnění dětí, které nenavštěvují mateřskou školu. Přestože nízký počet žáků dostává školu na hranici existenčních problémů, je současně i výhodou, protože umožňuje uplatňovat vůči žákům individuálnější přístup. Nezastupitelná je i role romských asistentů, jejichž existence na škole byla v době výzkumu nejistá. Přestože by bylo žádoucí, aby byl v každé třídě jeden

asistent, tak dochází k tomu, že z původních tří asistentů, které škola získala v rámci rozvojového programu *Na podporu škol, které realizují inkluzivní vzdělávání a vzdělávání dětí a žáků se sociokulturním znevýhodněním*, byl počet asistentů snížen na dva, navíc se sníženým pracovním úvazkem. Po skončení naší práce v terénu se situace vyřešila.

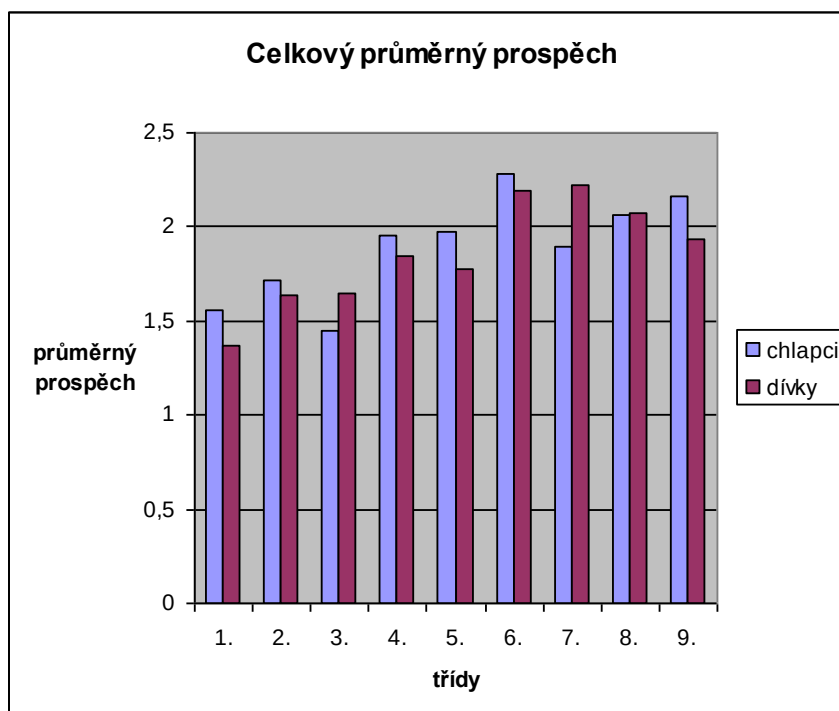
Narůstající koncentraci žáků ze sociokulturně znevýhodněného prostředí nezabránila ani novelizace *Obecně závazné vyhlášky města Přerova č. 8/2000, o spádových obvodech základních škol na území města Přerova*, a *Obecně závazná vyhláška č. 2/2005, o školských obvodech spádových základních škol na území města Přerova*, které stanovily školské obvody jednotlivých základních škol tak, aby ulice s vyšší koncentrací lidí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí nespádaly pod jednu základní školu. Školské obvody jednotlivých základních škol ovšem zajišťují zákonnému zástupci dítěte pouze přednostní právo na přijetí dítěte na příslušnou základní školu.

Při nahlédnutí do školských obvodů spádových základních škol totiž zjistíme, že do obvodu ZŠ Boženy Němcové patří ze zmíněných lokalit pouze ulice Husova, ulice Kojetínská spadá částí do obvodu ZŠ Velká Dlážka a ZŠ Za mlýnem, ulice Škodova pak do obvodu ZŠ Trávník. Záměr je sice dobrý, ale jedním ze základních práv rodiče je právo volby základní školy, bez ohledu na stanovené školské obvody. Z praxe je zřejmé, že rodiče tohoto svého práva využívají a školy se příchodu nových žáků, které k nim spádově nepatří, nebrání. Rodiče neromští své dítě raději přehlásí jinam, pro rodiče romské jsou zase zmíněné školy daleko, takže i přesto, že dítě nastoupí na ZŠ Trávník, či Svisle, tak je rodiče časem přehlásí na pro ně nej dostupnější ZŠ Boženy Němcové.

Škola je vnímána jako „romská“ a k úbytku žáků dochází neustále. Situaci komplikuje vůbec jejich celkový nedostatečný počet v rámci města. Zatímco ve školním roce 2006/2007 do školy docházelo 286 žáků, ve školním roce 2008/2009 činil ve 2. pololetí počet žáků pouze 183. Pouze v 9. ročníku jsou dvě paralelní třídy, jinak je v každém ročníku po jedné třídě. Počty žáků ve třídách byly ve školním roce 2008/2009 poměrně nízké – ve 2. a 3. třídě se jednalo pouze o 12 a 13 žáků, průměrný počet žáků ve třídách je 18,3. Co se týče absencí, tak již v 1. třídě můžeme u některých žáků napočítat až 150 omluvených hodin, a to jen za 2. pololetí školního roku 2008/2009. Absence v průběhu školní docházky postupně narůstají, vrcholu dosahují při konci povinné školní docházky. U dívek můžeme omluvených hodin napočítat více než u chlapců, největší rozdíl je zejména mezi 3. a 5. třídou.

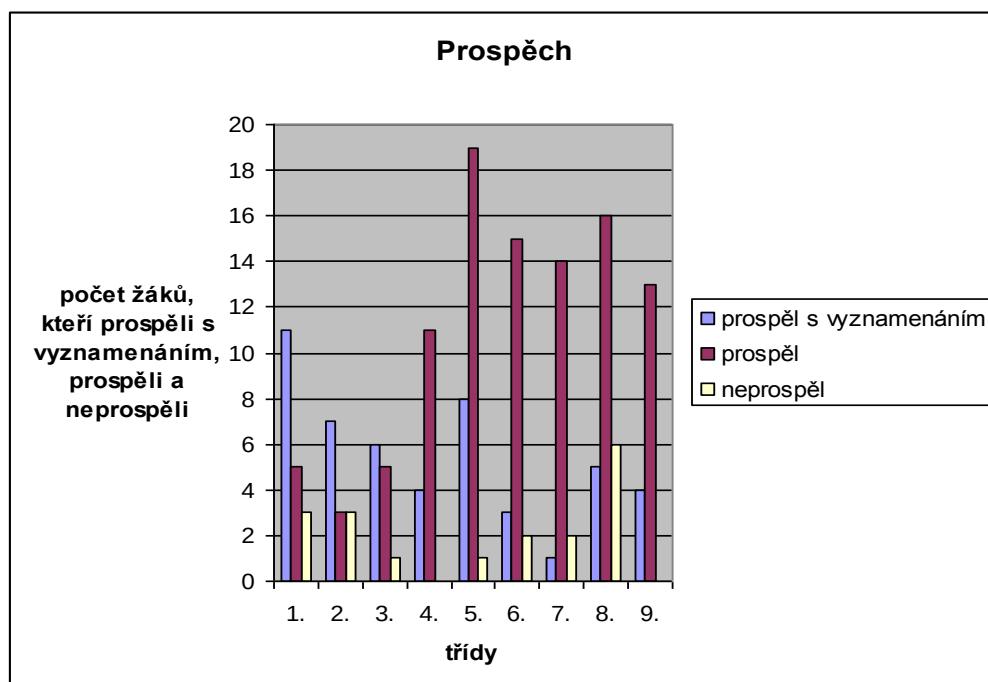

Prospěch se v průběhu školní docházky postupně zhoršuje. Zatímco v 1. třídě je celkový průměrný prospěch žáků za 2. pololetí školního roku 2008/2009 1,4586, ve třídě 6. je již průměrný prospěch 2,2406. V 9. třídách se prospěch mírně zlepšuje, protože značná část žáků, kteří opakovali ročník, končí školní docházku již v 8. třídě, a v 9. třídách tak zůstávají žáci, jejichž prospěch je lepší, dalo by se i říci, že patří i k více motivovaným žákům.

Více dětí, které prospěly s vyznamenáním, můžeme najít jen v 1., 2. a 3. třídě, ve vyšších ročnících žáci většinou již jen „prospívají“. Nejvíce žáků, kteří neprospěli, a budou tedy opakovat ročník, můžeme najít především v 1. a 2. třídě, což může dokazovat myšlenku, že žáci ze sociokulturně znevýhodněného prostředí nastupují školní docházku s určitými handicapy. Ty se netýkají jen odlišných vzdělávacích předpokladů, ale také toho, že nerozumí pokynům a požadavkům vyučujícího, nedokážou setrvat na svém místě v lavici a mají problémy s kázní. Pozorování vyučovací hodiny v 1. ročníku tyto obtíže s adaptací pouze potvrzují. Děti mají problém s respektováním autorit, pokyny učitelky příliš nevnímají, výuku narušují četné kázeňské problémy a nepozornost. Děti při vzájemné komunikaci často užívají vulgární výrazy. Než tedy vůbec dojde k tomu, aby se žáci učili číst, psát a počítat, je třeba nejdříve objasnit a navyknout je pravidlům a nastolit řád, který je pro výuku nezbytný.

Druhý kritický bod školní docházky, z hlediska opakování ročníků, nastává v 8. třídě. Podle školského zákona může žák propadnout pouze jednou na 1. stupni a pouze jednou i na 2. stupni, takže pokud například žák opakuje 1. třídu, až do 6. třídy pak postupuje i s nedostatečným hodnocením. Hrozí navíc, že postupně dojde k tomu, že žáci budou končit školní docházku předčasně ve třídě sedmé. Na místě je ptát se po vysvětlení toho, proč je kritická právě 8. třída. Jedním z vysvětlení může být to, že se jedná o okamžik, kdy romské děti začínají být považovány za dospělé, přičemž tento přechod do dospělosti koliduje se systémem, v němž jsou ještě stále považováni za děti.

Zvláště v prvních ročnících školní docházky mají děti větší problémy a horší známky z českého jazyka, zhruba ve 4. třídě se celkové průměrné prospěchy z obou hlavních předmětů srovnávají a v 8. třídě již činí žákům větší potíže spíše matematika než

český jazyk. Toto zjištění poukazuje na nedostatečnou jazykovou vybavenost dětí a omezený jazykový kód, s nímž na školu nastupují.²⁶

Škola se snaží řešit zejména vysoké absence, které jsou vedle horšího prospěchu také velkým problémem. Z *Metodického pokynu k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví* sice vyplývá, že nepřítomnost žáků základních škol omlouvá jejich zákonný zástupce a pouze v případě, že nepřítomnost je delší než tři dny, je nutné doložit potvrzení od lékaře, ovšem současně dodává, že ve výjimečných, individuálně stanovených případech může škola požadovat jako součást omluvenky i potvrzení ošetřujícího lékaře o nemoci žáka, a to i v případě nepřítomnosti, která nedosahuje délky tří dnů. V případě vysokých omluvených absencí třídní učitel prověřuje jejich věrohodnost, v případě absencí neomluvených, pokud nepřesáhnou 10 hodin, to řeší se zákonným zástupcem žáka třídní učitel, nad deset neomluvených hodin je svolána školní výchovná komise. Při neomluvené nepřítomnosti žáka přesahující 25 hodin má škola ohlašovací povinnost příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo pověřenému obecnímu úřadu. Zákonní zástupci jsou postiženi podle správního

řádu pro přestupek, druhé hlášení o zanedbání školní docházky se postupuje již policii a je klasifikováno jako trestný čin ohrožování mravní výchovy mládeže.

Přesnou dobu a způsob uvolnění žáka ze školního vyučování však stanoví školní řád. Některé školy toho využívají a ZŠ Boženy Němcové si stanovila

²⁶ Údaje poskytnuté školou ZŠ Boženy Němcové; veškeré údaje jsou uváděny za 2. pololetí školního roku 2008/2009

vlastní pravidla pro omlouvání absencí. V případě onemocnění žáka jsou rodiče povinni nejpozději do 24 hodin podat osobně nebo telefonicky zprávu škole, pokud tak neučiní, vyšle škola druhý den absence svého zástupce do rodiny, aby došlo k vyjasnění situace. Školní řád sice udává, že pokud délka absence nepřesáhne 5 dnů, omlouvá nepřítomnost žáka jeho zákonný zástupce, ovšem v případech, kdy jsou absence četnější a pravidelné, může škola požadovat potvrzení od lékaře i při krátkodobé absenci. Rodiče se tomuto ale brání, trvají na tom, že absenci nepřesahující 5 dnů můžou omluvit oni sami jako žákovi zákonní zástupci, ne vždy je podle nich nutná návštěva lékaře.

Jednotlivé školy, a dokonce i jednotliví učitelé ovšem řeší absence jinak. Někteří bezpodmínečně nepožadují potvrzení od lékaře, jiní ano. I žáci potvrzují, že na jednotlivé žáky platí jiná měřítka – u dětí s častými absencemi je nutné potvrzení od lékaře už při jednodenní absenci, u jiných ne. Rozdílný přístup k řešení neomluvených absencí dokládá i fakt, že na odbor sociálních služeb a zdravotnictví jsou hlášeny děti převážně z jedné základní školy, děti z ostatních škol se v záznamech na tomto odboru objevují méně často. V případě vysokých neomluvených absencí, které základní škola nahlásí na odbor sociálních služeb a zdravotnictví, je možné, že dojde ke snížení dávky hmotné nouze zákonného zástupce dítěte. Odbor sociálních služeb a zdravotnictví hlášení, které mu dala škola, řeší buď domluvou, nebo případ pošle dál ke správnímu oddělení pro přestupky, které může případ postoupit dále sociálnímu odboru, který může z důvodu neplnění rodičovských povinností snížit dávku hmotné nouze.

2) Interpretace situace obyvateli sociálně vyloučených lokalit

a) Rodiče a rodičovství

Jak jsme se již dříve zmínili, Romové nevnímají zkoumanou oblast jako problém – školní příprava jejich dětí jim není lhostejná, záškoláctví a četné absence většinou odsuzují a dalšímu vzdělání svých dětí se nebrání. Většina rodičů nad prospěchem svých dětí krčí rameny, pokud není příliš dobrý, konstatují, že jim to prostě ve škole nejde, že to nešlo ani jim a že nebudou nic lámat před koleno. Sice by se jim líbilo, kdyby jejich dítě pokračovalo dál a šlo se vyučit, ale dle jejich slov, když na to kašlou teď, pak to lepší nebude.

„...já vím, že z toho děcka nebude žádný inženýr, pokud se bude chtít vyučit, tak půjde, pokud ne, tak ne...” (paní Alena, 32 let)

„...někdo řekne: ty seš cigán, co se půjdeš učit, stejně se nevyučíš, nikam se nedostaneš, stejně, na co ti ten výuční list bude, nikam tě nevezmou...taky to tak někdy беру, že vemte si ...někdy je ta matka ráda, že vychodil aspoň tu základku, takže je nikam nenutí, nebo řekne... Já zas je chápu..., pokud by to děcko mělo dělat problémy... Než aby dělal problémy, tak aspoň že dokončí tu základku. A jsem ráda aspoň za tu základku.” (paní Alena, 32 let)

Ohledně odpovědi na otázku, v čem by mohlo vzdělání pomoci, jsou Romové skeptičtí, domnívají se, že práci stejně neseženou, protože jsou Romové. Příběhy o lidech, kteří údajně i přes výuční list práci stejně nesehnali se napříč ulicemi a lokalitami šíří jako lavina.

„...oni stále s tím počítají, že aji když budou mít nějaký výuční list, tak že stejně... Oni všichni věří, že oni tam přijdou k tomu zaměstnavateli a i kdyby měli deset papírů a někdo třeba ne, neměl by nic, tak toho si vezme a Roma ne...” (pan Jaromír)

Mezi rodiči můžeme ale také nalézt ty, kteří vnímají vzdělání jako důležité, tvrdí, že v něm budou svoje děti podporovat a že by chtěli, aby jejich dítě dále studovalo i po skončení školní docházky. Uvědomují si totiž, že jim vzdělání může pomoci změnit jejich situaci. Značná část rodičů má ovšem o školním výkonu svých dětí poněkud zkreslené představy, o jejich známkách tvrdí, že jsou lepší, než reálně jsou. Případné přechody na školu speciální berou jako křivdu, domnívají se, že jejich děti jsou na tom lépe.

Příčinou, proč mladí lidé nepokračují dále ve studiu, je také fakt, že se sami stávají brzy rodiči. Podle tvrzení informátorů přetrvávají mezi romskými obyvateli lokalit stále určitá „tradiční“ pravidla, např. že když spolu mladí lidé (klidně i ještě školou povinni) začnou „váženě chodit“, rodina dívky usiluje o to, aby spolu již zůstali, protože v opačném případě by byla dívka zneuctěna a pro její špatnou pověst by si dalšího partnera nemohla již příliš vybírat. To může být příčinou toho, proč mladé dívky tolik spěchají se zakládáním rodiny – potřebují si partnera „pojistit“. Ve studiu pak nepokračují ani chlapec ani dívka.

Mladí lidé se tak stávají velmi brzy rodiči, ač sami jsou ještě dětmi. Je možné, že právě tohle je příčinou, proč jsou někteří mladí lidé nesamostatní, nedokážou si sami nic vyřídit na úřadě. O něco hůře než chlapec je na tom dívka. K faktu brzkého rodičovství se přidává ještě fakt, že v rodině má hlavní slovo muž, a mladé dívky, ač jsou již rodiči, se o sebe nedokážou příliš postarat.

„...bratranec to tak měl..., že on šel, on byl na střední, jak jsou ty počítače, taková ta počítačová...”

Myslíš průmyslovka?

Jo, průmyslovka... Tak on tam chodil a on chodil s holkou... a normálně s ňou spal a ona pak otěhotněla a on už pak nechodil do školy.” (Simona, 8. třída)

„... je to generační problém, z generace na generaci... Já vám to řeknu, od nás ty žensky i ty celý rodiny potřebujou motivaci. U nich jako, jak bych vám to řekla..., oni to vidí, jako... a na co ti bude škola, prosím tě, stejně to nedoděláš a dneska jsou stejně na úřadu práce takoví a makoví, dneska je krize, vám řeknou, a u nás, u Romů, je prostě to, že v patnácti holka musí mít kluka, že v šestnácti musí porodit a potom už je jenom nic, je jenom matka dětí...” (paní Irena, 38 let)

b) Etnická homogenita školy

Zabývali jsme se také tím, jak romští rodiče vnímají fakt, že škola Boženy Němcové je etnicky takřka homogenní.

„Dcera chodila na Svisle, tam to bylo dobré, byla jediná Romka ve třídě, ale nedalo se to, bylo to daleko. Ted' chodí na Boženu Němcovou, ale tam je to jak zvláštní škola, to už ani není normální škola.

V čem nebo proč je to jak zvláštní škola?

„...protože je tam hodně cikánů...“ (paní Jana, 35 let)

„Víte, čím je to způsobený? Protože ty děti jsou tam dost drzy... Jak tam chodil ten můj kluk, před těma sedmi rokama, tak jestli tam bylo opravdu těch nejvíc... a co tam byli ti bílí, já to tak nerada takhle říkám..., tak oni prostě odchází na jinou školu... Tam byly problémy, šikana na záchodě, že se furt bili, kouřili před školou a už se to prostě řeklo, že je to romská škola...“ (paní Jitka, 32 let)

Příčinou kumulace romských žáků ve škole je podle romských rodičů lokace školy, která se nachází poblíž lokalit s převahou romských obyvatel. Někteří sice připouští, že jejich dítě původně nastoupilo na jinou školu – např. Trávník nebo Svisle, ale o vyhláše o spádovosti většinou neví, myslí si, že Kojetínská, Husova i Škodova spádově patří pod ZŠ Boženy Němcové.

„...ted' podle zákona to musíte podle ulic, která ulice patří, spadá pod školu, no a vlastně Husova, Kojetínská, Škodova, to všechno spadá pod tu školu a ten ředitel nebo ředitelka nemůže říct, že ho nemůže vzít, oni podle zákona je prostě musí vzít...“ (paní Jitka, 32 let)

Pro rodiče jsou ostatní školy příliš daleko a i přesto, že si uvědomují situaci na škole, je pro ně pohodlnější, aby jejich dítě navštěvovalo ZŠ Boženy Němcové, protože je běžné, že děti už ve 2., 3. třídě chodí domů ze školy samy.

„...protože jak bych vám to řekla... Škodova, Husova, Kojetínská, oni musí, přece nebudu vozit dítě až na druhý konec Přerova, že... Protože vlastně nejbližší škola je tady božka... a ty prvňáčci, co tady chodili, bylo to asi napůl, šest nebo sedm romských dětí, a ani ne během ani měsíce si je všechny ty jejich rodiče dali na jinou školu... Ted' třeba co chodí kluk do druhé, tam není ani jedno bílý dítě... ani jedno bílý dítě... V každé třídě, jestli jsou, je jedno nebo dvě děcka, jako bílý, jo... Protože ty jejich rodiče si myslí, že Romové, že jim tím bílým prostě bude ublíženo, že se tam krade...“ (paní Irena, 38 let)

„...dívejte se, já jsem bydlela na Kojetínské ulici, vlastně školy jsou podle ulic... Takže já jsem s klukem měla chodit na Kopaniny a s holkou jsem měla chodit na Velkou Dlážku... Na Velkou Dlážku chodijou taky cikáni, na ty Kopaniny, tam nebyl nikdo, to je vlastně naproti Labutě ta fotbalistická škola... Tak jsem teda nechtěla, aby tam chodili, tak jsem je dala na tu Boženu Němcovou, za prvé že to

mám blíž, a co takhle slyším od druhých, třeba jako o Svisle nebo tak, to je všechno zaujatost...” (paní Alena, 32 let)

Romští rodiče připouští, že jsou jejich děti živější, mají problémy s kázní a že rostoucí počty romských žáků ve třídách s sebou přináší zejména problémy v chování. Horší prospěch a vysoké absence ve třídách ovšem nepřičítají etnické homogenitě tříd. Někteří rodiče konstatují, že jejich děti jsou prostě „jiné“ a že vyžadují odlišný přístup ze strany pedagogů. Kázeňské problémy mnohdy svádí na učitele, kteří to s dětmi podle nich „neumí“, nemají příliš velkou autoritu.

„...protože fakt jsme jinačí... Jestli je to bílý, černý, fakt jsme jinačí... Já si myslím, že ty učitelé si musí jít na ty děti jinak, nesmí se poddat, protože jakmile se poddáte romskému dítěti, tak on si vás omotá kolem prstu a to už je potom, to už se z toho potom nevymotáte... Oni musejí být prostě důslední..., klást důslednost, důslednost, důslednost na ty děcka...” (paní Irena, 38 let)

Většina dětí, se kterými byl veden rozhovor, navštěvuje z výše zmíněných důvodů ZŠ Boženy Němcové, na které jsou většinou spokojené. Učitelé jsou dle jejich slov „hodní“, s projevy rasismu nebo šikanou se na škole většinou nesetkaly. Mezi dětmi, které měly zkušenost i s jinou základní školou, se objevily případy, které na jiné základní škole (ZŠ Trávník) reflektovaly projevy rasismu a odmítání a na této škole jsou spokojenější.

Příčinu větší koncentrace romských žáků na škole spatřují podobně jako rodiče v poloze školy, která se nachází poblíž zmíněných ulic. Samotní žáci školy si uvědomují, že to není dobře, že je na škole tolik romských žáků, a připouští, že to s sebou přináší kázeňské problémy.

„Proč se o vaší škole mluví jako o „romské“?

Já nevím, třeba že až moc jich je tady, že by se to mělo spíš rozdělit, aby nebylo jich tak hodně pohromadě.

Jako na jiný školy třeba?

No, aby byli všude, ne jenom na jedné.

V čem je to podle tebe špatné?

Špatně v tom, že sou tady takový party, který to tady jakoby ničí, chováním a tak...

Je to v něčem i dobrý?

Tak že jsou srandy víc s něma než s těma druhýma...” (Tereza, 7.třída)

c) Absence

Protože výrazným problémem je vedle horšího školního výkonu dětí také vysoká absence, zajímalo nás, jak romští rodiče, ale také děti tuto skutečnost vnímají. Již jsme zmínili, že škola navzdory metodickému pokynu MŠMT požaduje po rodičích, aby školu informovali ihned poté, co se rozhodnou, že dítě nepůjde do školy, a v některých případech požadují potvrzení od lékaře i při jednodenní absenci. Rodiče se tomuto ale brání, jsou si vědomi, že podle klasického školního

řádu absenci, která nepřesáhne tři dny, můžou omluvit oni sami, jako žákovi zákonní zástupci, ne vždy je podle nich nutná návštěva lékaře. Na otázku, zda lze omluvenku nějakým způsobem zpětně získat, aby nebyla hodina neomluvená, např. od lékaře, rodiče odpovídají záporně. Paní doktorka, kterou většina dětí z lokality navštěvuje, si prý nenechá nic namluvit a podobné případy již zná.

„Jakmile dítě onemocní, musíte zavolat do školy, že jdete k doktorovi, že s ním jdete k lékaři... Říkám, kde to je napsaný, že já mám zavolat, že mám nemocný dítě... To já musím hlásit škole hned, to mám hlásit odchod, příchod, tak jestli dítě onemocní a je třeba natolik vážně nemocný, že s ním třeba jdete k lékaři, že ten ho omluví, že má být doma, tak mám na to přece dva dny, abych omluvila dítě... Buď zavolám, nebo po někom vzkážu, má třeba spolužáky, nebo zavolám, dneska má ten mobil každý. Anebo si tam po cestě zajdete... A ty úkoly, to vám prostě každý přinese, ale jako ta paní učitelka... no jakmile onemocní, tak musíte volat, jakože jdete s dítětem k lékaři, jakmile se vrátíte od lékaře, tak máte zase zavolat... No tak říkám, to je praštěná nebo co, říkám, proč bych měla volat dvakrát, a co dyž ta paní učitelka třeba řekne, že není... protože někdy máte, že ty děcka si třeba vymýšlíjou, mají třeba prověrku nebo diktát... a mami, mě bolí hlava a mě bolí to... a jenom aby třeba se toto, že... to už se taky stalo, ale říkám, do školy žádný takový... Z rodinných důvodů omluvenka jenom jednou za rok, jinak je to neplatný, říkám ale, to už je jako moc... Jak já můžu předvídat, co se stane v rodině...“ (paní Irena, 38 let)

Většina rodičů (i dětí!) si je vědoma toho, že v případě neomluvených absencí přesahujících 10 hodin škola může případ nahlásit na oddělení sociálně-právní ochrany dětí a v případě absencí nad 25 neomluvených hodin má dokonce oznamovací povinnost. Případ potom prošetří a řeší buď domluvou, nebo případ postoupí dále a může dojít ke srážkám ze sociální dávky. Tento mechanismus je většině rodičů známý, někteří si ovšem stěžují, že v případě starších žáků nelze školní docházku zajistit. Často se stává, že děti do školy pošlou, ale ony tam vůbec nedojdou, nebo opustí školu v průběhu vyučování. Následný postih pro rodiče se jim zdá dosti přísný.

„Já jsem slyšela, že prý za dvacet hodin nějaká pokuta může být... Já vím, jo, ale jako nastane problém takovej, kdy rodiče se třeba starají o ty děcka, máte patnáctiletou nebo máte sedmáka osmáka, přece ho nebudete doprovázet do školy, že... Oni třeba nedojdou do té školy, půjdou za školu a přijde dom jako tu hodinu, co má přijít... A nastane problém a hodiny mu tam budou narůstat, že, a rodiče o tom neví a co potom, jak to budou řešit, no přece já nemůžu doprovázet do školy sedmáka osmáka, což někdo chodí třeba do druhé, do třetí třídy a chodí sám... Přece já nemůžu vodit pubertáka do školy a stát tam, jestli fakt do té školy jde... Sestřenice na Kojetínské, ta má kluka, kterej nebyl dva měsíce ve škole, a nikdo jí nic nedal vědět...“ (paní Irena, 38 let)

Řada rodičů také připouští, že některé děti nejdou do školy a „běhají po venku“, a to často i s vědomím rodičů. Příčinou absencí může být také skutečnost, že rodiče zaspí a mladší děti neodvedou do školy nebo že je jim to jedno, a pokud se dětem do školy nechce, nemusejí. Podle některých informací může být také možnou

příčinou absence fakt, že dítě má ve škole něco zaplatit a rodiče mu na to nemohou dát peníze, nemají peníze na autobus a ojedinělé nejsou ani případy, kdy je příčinou absence nedostatek peněz na svačinu.

„... jsou to důvody, které je k tomu tlačí, jsou to důvody finanční, jo, že žákovi nemají třeba co dát na svačinu, peníze, potřebují něco zaplatit, nejsou peníze, tak radši ho nechají doma, takže stránka finanční nebo stránka toho, že děcko vstane, nechce se mu moc do školy, to se stává. Ten rodič ho nechá doma a napíše mu omluvku... Protože podle školského zákona má maximálně jeden den, druhý už musí k lékaři... Oni to vědí, znají ten zákon, takže oni když se přijde tenhle ten problém řešit, tak dělají moc překvapený, že o tom nevěděli.“ (pan Jaromír)

Zajímalo nás také, jak škola zjistí, že dítě, které není ve škole, běhá po dvoře. Zda je někdo, kdo chodí kontrolovat žáky, protože romští asistenti pedagoga vychází do terénu pouze v případě, že je třeba řešit nějaký problém nebo déletrvající absenci. Terénní sociální pracovníci z magistrátu podle slov obyvatel lokalit kontrolovat děti, které nejsou ve škole, také nechodí. Odpověď je jednodušší, než jsme čekali – informaci o tom, že dítě, které není ve škole, není nemocné, ale běhá venku, třídní učitelé získávají jednoduše od dětí, které je na to upozorní.

„...když oni to rodiče ví, že nejde do školy a není nemocnej, tak oni nic neřeknou... Oni si lítají po venku, vždycky jak jsme my ve škole.

A jak to paní učitelka ví, že lítají po venku?

Oni to říkají paní učitelce.

Oni sami jí to řeknou?

Jo, třeba když já sama někoho vidím venku, tak to řeknu paní učitelce.

Myslíš, že s tím potom mají nějaký problém?

To se potom může nahlásit aji sociálce...” (Markéta, 4. třída)

Zajímavá je také skutečnost, že i žáci nejnižších ročníků vědí, že v případě neomluvených absencí může být tento případ nahlášen na „sociálku“. Podle slov pedagogického asistenta a také řady romských informátorů stojí zmíněné problémy především na romských rodičích. Příčinou horšího školního výkonu je podle nich především nedostatečná motivace ze strany rodičů, špatná nebo žádná domácí příprava, neodpovídající materiální zázemí. Někteří rodiče sice tvrdí, že se s dětmi doma učí, větší část rodičů ale spoléhá na doučování a psaní domácích úkolů, které provozují některé neziskové organizace v lokalitách. Podle dětí, které nízkoprahová zařízení navštěvují, platí, že poté, co si napíší úkoly, si mohou hrát. Hrají společně hry, mohou na počítač, po skončení programu, kolem 4. hodiny odpolední, již dále do školy nic nedělají.

h) Asistenti pedagoga

Funkci samotných romských pedagogických asistentů a asistentek vnímají jak rodiče, tak i děti spíše tak, že ve škole zjednájí pořádek, tedy spíše v rovině kázeňské než pedagogické. V případě, že se objeví nějaký problém, ať už kázeňský, nebo jiný, docházejí asistenti pedagoga také do rodin, kde se snaží situaci řešit. Podle slov

jednoho z asistentů se jedná o poměrně obávanou návštěvu, která nevěstí nic dobrého. Na první pohled by se sice mohlo zdát, že rodiče budou mít k asistentům romského původu větší důvěru, ovšem v praxi je to mnohdy naopak. Asistenti se mnohdy potýkají s tím, že jim romští rodiče nepřejí úspěch, vyčítají jim, že ze sebe dělají něco, co nejsou apod. Někteří rodiče také od romských asistentů očekávají, že budou problémy jejich dětí chápat, zakrývat, že budou stát „na jejich straně“. Podle jejich slov se často setkávají s výroky: „...a co, vy ste gadži, vy nejste Rom?“

i) Podmínky ke vzdělávání

Kromě nedostatečné motivace je příčinou špatné domácí přípravy také nedostatečné domácí a materiální zázemí, protože v prostředí bytů velikosti 2+1 děti obvykle nemají svůj vlastní psací stůl, natož pak vlastní pokoj. Je běžné, že úkoly píšou u kuchyňského stolu, u kterého ale obvykle sedí několik dalších lidí.

„Já chodím do rodin a ptám se, kde píše žák úkoly, a ona říká, no tady, v kuchyni... Jenže u toho stolu sedí dalších deset lidí... To si dokážete představit toho žáčka, třeba z první třídy, když přijde, ještě, abych řekl... není ještě nakažený... Jak se může učit u toho, když tam sedí dalších deset lidí? Pak se divíme ve škole, že nemá úkoly, že není naučený, není připravený, ale to je všechno z toho prostředí, ty rodiče nejsou schopni připravit to prostředí pro ty děcka, jim je to úplně jedno, jestli má anebo nemá úlohy, jestli je připraven do školy nebo není... Kolikrát mu tu svačinu ani nezabalí, kolikrát nemá ani pití...“ (pan Jaromír)

V poslední době narůstá počet případů dětí, které jsou v péči svých prarodičů, a to zejména z důvodů nedostatečného prostoru v bytě.

„My to tady máme 1+1 a holka tady u mě není, ona je u rodičů, protože ona potřebuje svoje, že přece nemůže spát se mnou v pokoji... A oni se vždycky hádají s klukem, protože tam je takový rozdíl, skoro osm let, to je úplně generační problém...“ (paní Irena, 38 let)

„To je trend tady v Přerově... Skoro každý prarodič nebo každá prarodička konkrétně, protože praděda moc ani ne... Tak prababička má nějaké vnouče u sebe, jo...“ (pan Jaromír)

Mezi prarodiči se objevují i případy negramotnosti a i u těchto prarodičů není výjimkou, že se starají o některé své vnouče. Komunikace se školou je pak složitější.

„Tady ti prarodiče přišli ze Slovenska, myslím od Levoče, Spišská Nová ves... a sou tady negramotní... Víím, že třeba jedna babička je negramotná, a víím, že je zákonný zástupce jednoho žáka.... Ona neumí se podepsat, neumí napsat omluvenku. Řešíme to tím způsobem, že sice píše její dcera omluvenky, ale ona neví, co ta dcera tam napíše... Když napíšem nějaký vzkaz a ta dcera není po ruce, tak ten vzkaz třeba leží i týden.“ (pan Jaromír)

Podle slov pedagogického asistenta ovšem nezáleží ani tak na vzdělání jako na tom, zda se o děti starají, zda na ně dohlédnou. Objevují se případy, kdy babička dítěte,

přestože neumí číst a psát, klade na vzdělání dětí, o které se stará, mnohem větší důraz, než by kladli jejich rodiče.

j) Aspirace dětí

Jako velice závažný se nám jeví fakt, že se rodiče v dětech nesnaží probudit vyšší životní aspirace, které by mířily výše než za dokončení základní školy. Podle tvrzení rodičů se sice zdá, že rodičům vzdělání jejich dětí není zdaleka lhostejné, realita je ovšem jiná. Dokládají to zejména statistiky o počtech lidí, kteří se alespoň vyučí, a také informace získané při rozhovorech s dětmi a dalšími informátory. Velká část rodičů sice s dalším studiem souhlasí, přihlášku podepíší, ale během prvních několika měsíců následujícího školního roku končí značná část studentů na úřadu práce.

„Když vy tam ale přijdete, tak každý bude říkat: však já chci, aby můj syn vystudoval střední školu, vysokou... Já chci, aby moje dcera byla lékařka, právnička... Já když chodím a žáci nějakí končí školu, tak chodím s přihláškou, chci sem dotáhnout rodiče některý, aby sem přišli, jo, chodím tam s přihláškou, třeba jen podepsat, protože ani na to nemají čas, mi to podepsat... A stanou se takový případy, že já jsem rodiče dotlačil ke stěně, že on tam musí jít třeba aspoň na malíře, tady na Šířavu, na učiliště... Tak jsem je skoro dotlačil, oni to podepsali, jenže ten žák tam chodil týden a pak toho nechal... A když jsem ho potkal, toho žáka, po nějaké době a říkám, jak to, že nechodíš do školy...? Táta mně nic neříká, mama taky ne... já se budu ženit.“ (pan Jaromír)

k) Návykové látky

U dětí a mladých lidí vyrůstajících v prostředí vyloučených lokalit je problémem také konzumace alkoholu již v raném věku. Ještě běžnější je tabakismus, ojedinělé nejsou ani případy, kdy se mezi dospívajícími dětmi v lokalitě objevuje marihuana, která je podle slov rodičů i dětí k dostání u distributora někde ve městě.

Co se týče alkoholu, rodiče většinou zastírají, že by se k němu děti běžně dostaly, že by jej konzumovaly doma s rodiči, někteří se ale netají tím, že v některých obchodech se stává, že dětem alkohol prodají. Několikrát byla zmíněna také diskotéka v Předmostí, kam chodí i děti školou povinné. Je prý běžné, že zde dětem, bez ohledu na věk, alkohol prodají. V barech v okolí školy jsou ale opatrnější, bez občanského průkazu jim alkohol neprodají. Podle některých informátorů je současný trend takový, že po dvorech zmíněných lokalit posedávají děti s láhví kofoly, do které mají ovšem přimíchané nejlevnější červené víno. Co se toleruje více než alkohol, jsou cigarety. Kouřit můžeme vidět i desetileté nebo dvanáctileté dítě, starší děti dokonce kouří i s vědomím rodičů.

3) Interpretace situace systémovými aktéry

a) Zavinění sociálního vyloučení

Mnozí systémoví aktéři vnímají problém sociálního vyloučení ve výhradně morálně hodnotové rovině. Srovnávají svou vlastní situaci a pozici s postavením obyvatel sociálně vyloučených míst. Protiklad mezi světem my a oni je přítomný v mnoha úvahách. Romové jsou nahlíženi jako pasivní bytosti, které nechtějí příliš mnoho udělat pro zlepšení svého postavení (ani nepostaví úklidovou četu) a nemají žádné aspirace. Vymykají se protestantské podnikatelské etice, navíc porušují zákony a využívají kdejakou příležitost, aby získali výhody bez námahy. Překvapí i výrok, že pracovat by se mělo více než s dětmi s dospělými. Neumí hospodařit, nakládat s penězi, neplánují a nevidí budoucnost ve vzdělání svých dětí. Vzdělání není hodnotou a rodiče nejsou s to ani nakoupit „za pár korun“ základní vybavení do školy. Prvňákům se přispívá tisíc korun, ale k čemu to je, pokud hned věci poztrácí? Rodiče nejeví zájem o vzdělávání dětí a pokračování třeba v učebním oboru. Potom se někteří objeví s tím, že se chtějí rekvalifikovat, když nejsou ani kvalifikovaní. Zlepšila by se situace prodloužením školní docházky? Asi ne. Jak tedy donutit Romy, aby se vzdělávali? Chybí nám dělnické profese, tam by mohli mladí nalézt uplatnění. Proč alespoň nedělají nějaké práce pro město? Nedělají, protože nechtějí. Za nízkou mzdu nejsou motivováni pracovat. Umí pracovat, ale nemají potřebu.

b) Motivace a demotivace

Vznesená námitka směřuje k úspěchům v oblasti veřejně prospěšných prací a také nesouhlasu s tvrzením o nezájmu rodičů o vzdělávání. Problém je v tom, že rodiče neradi pouští děti za studiem mimo město. Nedovolí, aby děti bydlely na internátě, protože je pro ně důležitá rodina. Otázkou tedy je, zdali by neměly učiliště a střední školy otevřít v místě něco, co by dětem vyhovovalo. Olomouc, Křenovice, Lipník, to všechno je daleko. Problém je nabídka dalšího studia pro ty žáky, kteří opakovali ročník a školu opustí v nižším než devátém ročníku. Možnosti jsou omezené, jeden ze dvouletých oborů nebyl pro malý zájem otevřen. V Křenovicích na učilišti byl otevřen obor pro tyto žáky, ale museli ho zavřít, protože nikdo nenastoupil. Další diskuse se týkala zájmu/nezájmu a chtění/nechtění. I když Rom vystuduje, tak stejně nebude mít na trhu práce stejné podmínky jako ostatní, takovéto zkušenosti působí silně demotivačně. Těch důvodů, proč jsou aspirace Romů tak nízké, stojí za hlubší úvahu. Když někdo vidí Roma, tak ho do práce nepřijme. Jde o začarovaný kruh, který je potřeba na nějakém místě rozseknout. Následuje námitka, že za tohle si mohou Romové sami, protože vykazovali špatnou pracovní morálku. Všichni sice nejsou stejní, ale v přerovských sociálně vyloučených lokalitách jsou právě takoví. Příčinou nepokračování ve studiu je vidina okamžitého zdroje peněz a zaevidování dětí na sociálním úřadu. I kdyby dítě chtělo jít studovat, tak mu to rodiče nedovolí, například se musí starat o další „haranty“. Bylo by zapotřebí vysvětlovat rodičům, že děti ve skutečnosti poškozují. Dobré by také bylo prodloužit povinnou školní

docházku a rozšířit ji o dva roky praktické školy. Nebo o tři. Paradoxní je, že učiliště zavírají pro nezám o učební obory.

Problém sociálně vyloučených lokalit je zakonzervován a bude přetrvávat věky. Lidé jsou v lokalitách spokojeni a vystačí si s tím, co mají. Neuměli uchopit nabytou svobodu kapitalistické společnosti. Základní školství je povinné a je zapotřebí ho absolvovat, tj. odchodit.

c) Kde začít

A co říkají systémoví aktéři k tomu, že ostatní skupiny by začaly roztínat bludný kruh sociálního vyloučení právě v oblasti vzdělávání dětí? Mlčí. Problémem je to, že děti kopírují přístup svých rodičů a argumentují, že vzdělání není k životu potřebné (s čímž lze v případě života odehrávajícího se v sociálně vyloučené lokalitě asi i souhlasit). A kdyby náhodou studovat šly, tak stejně budou v komunitě jedinou bílou ovci (škoda, že ne první vlaštovkou – poznámka autora) a pro smích. Podléhají většinovému postoji, s čímž systémoví aktéři souhlasí. Ve vzdělávacím systému problém není, školství je ve výborném stavu. Problém je v rodině. Ve škole je dítě vedeno odborníky, ale pracovat by se mělo s rodiči. Nízká aspirace způsobuje absence jistých hodnot. Rodiče podporují absenci svých dětí s odůvodněními typu, že prší nebo sněží. Nebo že dítě nemá zimní boty. Rodiče se nedají nijak přinutit, protože by se jednalo o zásah do celé kultury. Ani ta práce s rodinou nikam nevede. A komunita dělá hodně.

Aktéři se shodli na tom, že u Romů panuje výrazná orientace na přítomnost, nikoliv budoucnost. Systémoví aktéři dále diskutovali o budoucnosti Husovy a Škodovy ulice. Jak to s nimi vlastně dopadne? „Škodovka“ se bourá, jsou tam prázdné domy. Husova zůstává? Jak vidno, mnozí nemají tušení, co se v místech, odkud dochází děti do školy, vlastně děje.

A jaký je ještě jiný problém kromě nezdolných hodnot? Předškolní vzdělávání. Jedná se o pole neorané, kdy romské děti nenavštěvují školky. Změna v postojích ke vzdělávání a plnění povinností má nastat v předškolním věku. A jak na to? Legislativou a represí. Kdo nebude chodit do školky, nedostane dávky. V Anglii je povinná předškolní docházka. V Polsku a Maďarsku děti vymaňují z lokalit už od tří let.

Jaké problémy řeší ve školách? Především docházku a záškoláctví. Co se děje mimo školu, se instituce nedozví. Pokud dítě mimo školu krade, tak to škole nikdo nehlásí. A ani nemusí, protože za to škola neodpovídá a ani to neovlivní. Tohle řeší policie „normální cestou“. Každý papír končí na sociálním odboru a řeší se to, ale už jenom pro účastníky řízení. A škola jím není, bylo by porušeno tajemství. Výměna informací mezi OSPODem a dalšími je strašně těžká. Škola je informována, ale ne konkrétně. Ve škole se řeší obecné věci, ne konkrétní záležitosti mimo školu. V čem by pro školu mohla být užitečná informace o tom, co děti dělají/páchají mimo školu?

Záškoláctví je dáno neochotou chodit do školy a tolerancí rodičů. Mnozí žáci si to chodí do školy odsedět, aktivně nepracují. A tak dojdou do 9. třídy. Něco takového nabourává ve třídě morálku.

A jak systémoví aktéři vnímají vznik etnicky homogenního školství? Jakékoliv selekce nejsou dobré. Jsou ale děti, které nemá smysl držet na škole, která má určité nároky. Pak míří buď do ZŠ Velká Dlážka nebo do ZŠ Boženy Němcové. Ta má smůlu, že je nejbližší lokalitám a neochota docházet dál kumuluje romské žáky právě sem. Rozhodovat o umístění dětí má odborné pracoviště, poradna, ale poslední slovo zůstává rodičům. ZŠ Boženy Němcové je škola, kam především nechodí Neromové. Ale už ani romští rodiče nechtějí na tuto školu dávat své děti. Problémem jsou spory a rozdíly mezi romskými rodinami. Dva žáky už romští rodiče převedli do vzdálené školy.

Rodiče nerozumí neúspěchům svých dětí a interpretují je jako výsledek „zasednutí si“. Někteří žáci vystřídají několik škol a na ZŠ Boženy Němcové končí jako na páté štaci. Problém je u rodičů. Děti odchází ze školy s tím, že je pedagog rasistou.

Co zázemí pro děti v rodinách? Nemají prostor pro psaní úkolů, zázemí se omezuje pouze na dotaz, zda má dítě napsané úkoly. Případně mu pomohou sourozenci. Nebo v Armádě spásy či Charitě. V této otázce se systémoví aktéři rozcházejí. Jedni vidí v doučování pohodlný přenos rodičovských povinností na druhé, jiní zase jedinou šanci, jak děti podpořit a vyrovnávat jejich handicap, což rodiče nedokážou. Patrné je napětí mezi školami a tutory z neziskových organizací. Zájem o doučování ale také není mezi dětmi nijak závratný. Příhoda, kdy se dítě ve škole vymlouvalo, že s ním na Charitě nenapsali úkol, a je to tedy jejich vina, patří k dani tohoto transferu rodičovských povinností.

Zlepšení situace by pomohlo sledování příčin absencí dětí. Nevládní neziskové organizace nemohou o absencích dětí informovat úřady. Prostor je tady pro působení městské policie, její příslušníci by měli procházet lokality a záškoláky hlásit. Stačí kontaktovat sociální odbor, tohle funguje. Pomohla by změna legislativy – povinná školka. První stupeň by vypadal jinak. Spolupráce, jak se v závěru diskuse ukázalo, je velmi malá. Někteří aktéři neznají nikoho z neziskových organizací. Chybí tu někdo, kdo by spolupráci podnítil. Osobní spolupráci nic nenahradí. Přínosné by byly různé pohledy na věc. O zasedání výchovné komise školy málo informují, OSPOD by se mohl zapojit do řešení problému dříve.

4) Shrnutí

Jednou z oblastí, ve které se znevýhodnění obyvatel takových lokalit projevuje, je oblast vzdělávání. Děti vyrůstající v prostředí sociálně vyloučených lokalit mají při nástupu do školy jiné vzdělávací předpoklady než jejich vrstevníci. Důvodem je nedostatečná předškolní příprava, špatná znalost českého jazyka, ale také nižší podpora rodiny, horší materiální podmínky v rodině apod. Všechny tyto faktory se odráží v horším prospěchu, vyšších absencích a v případě starších dětí také ve velmi omezených životních aspiracích, zejména co se týče dalšího vzdělávání po skončení

základní školní docházky. Ve výzkumu jsme se zaměřili na to, jak rodiče a žáci škol vnímají důležitost vzdělání, jakým způsobem se strategie týkající se vzdělání v rodinách reprodukuje. Zajímalo nás také fakt, jak rodiče a děti reflektují skutečnost, že na některých základních školách dochází ke kumulaci žáků romského původu, a také to, jak se žáci v takové škole cítí. Protože vedle horšího prospěchu se jeví jako problém zejména vysoké absence žáků, dotazovali jsme se jak rodičů, tak i dětí a dalších informátorů, co je příčinou takových absencí a jaká jsou rizika při neomluvených hodinách dětí. V neposlední řadě nás zajímalo také alkohol, tabakismus a konzumace návykových látek, které se u dětí vyrůstajících v prostředí vyloučených lokalit mnohdy objevují.

Zjistili jsme, že rodiče na rozdíl od dalších informátorů netematizují vzdělávání jako problém – školní příprava jejich dětí jim není lhostejná, záškoláctví a četné absence většinou odsuzují a dalšímu vzdělání svých dětí se nebrání. Teprve v delším rozhovoru připouští, že děti obvykle nemají dostatečnou podporu ze strany rodičů, že pokud školní prospěch žáka není příliš dobrý a on sám nechce pokračovat dále ve studiu, rodiče ho k tomu obvykle nenutí. Někteří rodiče si uvědomují i fakt, že dochází k přenášení takových životních strategií z rodičů na děti, což celou situaci ještě více komplikuje.

Tématem, kterému jsme se hodně věnovali, byly vysoké absence ve školách, které úzce souvisí s horším školním výkonem. Většina rodičů zná pravidla omlouvání školních absencí, je si také vědoma postihů, které mohou nastat v případě vyššího počtu neomluvených hodin. Pravidla omlouvání se rodičům zdají příliš přísná, navíc poukazují na skutečnost, že u starších dětí lze jen těžko uhlídat, zda do školy opravdu dojdou nebo zda ji v průběhu vyučování neopustí. Rodiče i žáci ovšem připouští, že případy, kdy dítě nejde do školy a běhá po dvoře, se vyskytují, a to často i s vědomím rodičů.

Příčinou absencí může být podle našich informací také skutečnost, že dítě má do školy přinést určitý obnos peněz na pomůcky, který rodiče v danou chvíli nemají. Nebo nejsou peníze na dopravu, pokud dítě dojíždí, případně na svačinu.

Co se týče toho, jak vnímají romské děti skutečnost, že na škole, kterou většina z nich navštěvuje, převažují romské děti, se dá říci, že žáci si uvědomují negativa, která může takové složení žáků mít, tato negativa ale spatřují převážně v rovině kázeňské. Samotný fakt, že škola má špatnou pověst a je vnímána jako "romská škola", si příliš nepřipouštějí, udávají, že se ve škole cítí dobře, pouze minimum dětí se někdy na škole setkal s projevy rasismu.

Celá situace, která se zdaleka netýká jen Přerova, má podobu začarovaného kruhu, kdy dochází k neustálé reprodukci vzdělanostních nerovností a strategií týkajících se vzdělání. Romští rodiče jsou přesvědčeni o tom, že je stejně nikdo nezaměstná, i kdyby byli vyučeni, a k získání vyššího vzdělání, než je vzdělání základní, nevedou příliš ani své děti. Někteří rodiče by si sice přáli pro své dítě vyšší vzdělání, než mají oni sami, ovšem nedokážou pro to něco udělat, krčí rameny, že jejich děti se neučí

příliš dobře, a že když je nedonutí teď na základní škole, tak na škole střední či učilišti už těžko.

Příčinou toho, že žáci ve většině případů nepokračují na učební obor, je vedle nízké motivace ze strany rodiny a z toho pramenících nízkých životních aspirací žáků také fakt, že mezi romskými obyvateli vyloučených lokalit se prosazují pravidla, podle kterých je běžné, že děti, které jsou ještě školou povinné, mají „vážnou známost“. Rodina dívky se většinou obává toho, že by se chlapec s dívkou rozešel, protože pak by tato dívka byla „zneuctěna“ a nemohla by si již dalšího partnera příliš vybírat. Často se proto stává, že dívky již ve velmi raném věku otěhotní a ve studiu pak nepokračuje ani dívka, ani chlapec.

Mnozí systémoví aktéři vnímají problém sociálního vyloučení ve výhradně morálně hodnotové rovině. Příčiny neúspěchu romských žáků hledají na straně neangažovaných rodičů, v nízké motivaci ke vzdělávání, absenci některých kulturních hodnot. Nabídka učebních oborů v místě neodpovídá tomu, co by absolventi základních škol potřebovali. Překvapující je nízká míra (sebe)reflexe možných nedostatků na straně vzdělávacího systému. Byť aktéři zmiňují potřebu práce s rodinou, není zde nikdo, kdo by ji vykonával a pokusil se rodiče do vzdělávání zaangažovat. Chybí mediátor mezi školou, dítětem a rodinou. Romové by měli být zapojeni více do předškolního vzdělávání. Jak se ukázalo, problémem je záškoláctví, nízká informovanost o podmínkách dětí, v nichž vyrůstají, vytváření etnicky homogenního školství, přemísťování žáků mezi školami. Neshoda panuje v oblasti doučování dětí. Do popředí vystupuje potřeba vzájemného informování a navázání spolupráce. Promyslet by se měly možnosti pro vytvoření podmínek prostupnosti regionálního vzdělávacího systému a také propracovat systém vyrovnávání nerovností způsobených růzností vzdělávacích předpokladů u dětí, které vyrůstají v nevyhovujících podmínkách sociálně vyloučených lokalit.

5) Doporučení

- Věnovat pozornost rozvoji systému předškolní přípravy a zapojení dětí do předškolních přípravných tříd (inspirace příkladem např. z Hranic na Moravě).
- Obtíže při adaptaci do školního prostředí způsobuje jazyková integrace, je zapotřebí věnovat pozornost rozvoji jazykového kódu, který děti silně handicapuje.
- Je zapotřebí rozvíjet způsoby zaangažování rodičů do vzdělávání dětí, rodiče nejsou s to poskytovat dětem takovou podporu, jakou běžně poskytuje většina rodičů. Je třeba vymýšlet takové formy zapojení, které nebudou popírat jejich rodičovskou autoritu a umožní jim participovat ve vztahu žák – rodič – škola. V tomto trojúhelníku prozatím chybí mediátor, který by tyto strany více propojoval.
- Dětem je zapotřebí vytvořit adekvátní podmínky pro vzdělávání přímo v rodinách. Nedostatek vybavení a pomůcek by neměl být příčinou školních neúspěchů. Řada vybavení může zůstat ve škole, kde je má žák k dispozici.

- Na „romizovaných“ základních školách je naprosto nezbytné zavedení a udržení působení asistentů pedagoga, kteří jsou přesahem školy vůči rodině a pomocnou rukou pedagogů.
- Silně problémovým je moment ztráty významu vzdělávání, který se projevuje v momentu pokračování ve studiu po základní škole. Tomuto přechodu by měla být věnována pozornost. Nezáměr o další vzdělávání legitimizují příběhy o jeho zbytečnosti nebo poukazování na „tradiční“ kulturu. Nezáměr o vzdělávání souvisí s rozvojem kultury chudoby v sociálně vyloučených lokalitách.
- Studenti, pokud se rozhodnou pro nějaký studijní obor, se ocitají v prostředí mimo důvěrně známý okruh a nejsou vybaveni potřebnými kulturními vzorci pro zvládání „nových“ zátěžových situací. Celkově by měl být vytvořen systém prostupného inkluzivního vzdělávání v sekundárním školství, např. adekvátní nabídkou učebních oborů a související motivační a jiné podpory.
- Problémem jsou absence žáků v základním školství. Je zapotřebí důsledně sledovat docházku dětí a využívat všech dostupných nástrojů, aby byla docházka zajištěna.
- Přibližně od 10 let by měla v základních školách probíhat intenzivní a cílená kampaň týkající se bezpečného sexuálního života, plánovaného rodičovství a možností kontroly početí.
- Nejvážnějším problémem je existence segregovaného vzdělávacího systému. Koncentrace žáků ze sociálně vyloučených lokalit přenáší do školy všemožné důsledky sociálního vyloučení, které je obtížné řešit v rámci jediné instituce. Primárním problémem je skutečnost, že k segregaci žáků dochází. V takovýchto školách se reprodukuje naučené způsoby života a jen obtížně se zlepšuje lidský či jiné druhy kapitálů. Systémoví aktéři by měli zabránit romizaci základních škol.
- Možnost rozvoje inkluzivních přístupů ztěžují morálně hodnotové postoje některých aktérů vzdělávacího systému, kteří nalézají viníky na „druhé straně“. Nabízí se možnost prožitkového vzdělávání, kde by aktéři reflektovali svá východiska a způsoby, které ovlivňují jejich rozhodování a vnímání tématu sociálního vyloučení.
- Aktéři vzdělávání by měli mít konkrétní představu o podmínkách, v nichž děti vyrůstají. Často nemají představu o materiální a jiných formách deprivace, s nimiž se děti běžně setkávají.
- Vhodné je zajistit výměnu informací mezi všemi aktéry vzdělávání. Byť existují různé postoje k doučování žáků, není nic snadnějšího, než se shodnout na takovém systému, který bude vyhovovat všem zúčastněným stranám. Doučování, pokud je prováděno systematicky a kvalitně, má velký význam a přínosy.
- Promyslet by se měly možnosti pro vytvoření podmínek prostupnosti regionálního vzdělávacího systému a také propracovat systém vyrovnávání nerovností způsobených růzností vzdělávacích předpokladů u dětí, které vyrůstají v nevyhovujících podmínkách sociálně vyloučených lokalit, a to za účasti lokálních partnerů.

XIII. ZÁVĚR

Problém sociálně vyloučených lokalit ve městě Přerově je soustředěn velmi výrazně do shluku ulic **Škodova, Husova, Kojetínská a Tovačovská**. Podle našich zjištění v nich žije celkem **836 osob**. V míře přesahující devadesát procent se jedná o Romy. Vedle těchto „známých“ míst ale ve městě nalézáme i další početně menší rozptýlené (clustering) koncentrace osob ve vysokém riziku sociálního vyloučení – jedná se o soukromou ubytovnu v ulici Dluhonská, dále o Jižní čtvrť a ulici 9. května (sídli v ní Azylový dům pro matky s dětmi), ulici Denisova a dále tři sídlištní komplexy: ulice U Výstaviště (ubytovna Červeného kříže), ulice Budovatelů (ubytovna pro matky s dětmi provozovaná Sociálními službami města Přerova) a Trávník a ulice Hranická a Pod Skalkou v Předmostí. Tato místa nejsou sociálně vyloučenými lokalitami, ale lokalitami koncentrujícími sociálně vyloučené jedince. Co se týká otázky sociální spravedlnosti, v Přerově se podle zmíněných adres jedná o velmi silný etnizovaný aspekt sociálního vyloučení, které se především týká Romů.

Migrace Romů do Přerova je příkladem dobrovolného pohybu lidí vyvolaného státní politikou pracovních nabídek. Romové odcházeli z převážně venkovského prostředí, z chudých a zaostalých oblastí s nedostatečnými možnostmi zaměstnání do průmyslových oblastí na našem území. Příchod prvních romských rodin do města Přerova můžeme datovat do začátku 50. let, kdy stát inicioval přesuny Romů z prostředí východoslovenských osad.

Současnou situaci Romů ve městě Přerově charakterizuje to, že dochází ke **generační diferenciaci sociální situace** romského etnika. Kultura první generace příchozích Romů (s jistými výhradami označovaná jako tradiční romská kultura) byla vlivem mnohočetných faktorů nahrazena specifickými kulturními vzorci, které jsou typické pro kulturu chudoby. Generační transfer provází rozpad rodinných autorit a situace druhé a třetí generace nese znaky mnohočetného sociálního vyloučení. U třetí generace se mísí přehnané aspirace, nejasná očekávání, demotivace, nedostatek podnětů, absence sociálních kontaktů mimo lokality, omezený jazykový kód a bariéry vůči okolí, což se v kombinaci s maladaptivními strategiemi a vznikem **etnický homogenizovaného vzdělávání** ve školství může stát v blízké budoucnosti velmi závažným sociálním problémem. Podstata problému vyžaduje soustavnou intervenci z oblasti sociální práce. Jejímí charakteristikami se stávají problémy sociální, nikoliv kulturní či etnické.

Situace, se kterou jsme se setkali v poměrně přehledném prostředí menšího města, jakým Přerov je, poukazuje na velmi silně vytvořené **bariéry nedůvěry** na „obou stranách“, která se v čase prohlubovala. Svět města je rozdělen etnickou hranicí na „my“ a „oni“. Dnešní situaci poznamenává velká míra napětí mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit a ostatními obyvateli města. Atmosféru nedůvěry posiluje množství stereotypů a mýtů, které se časem utvořily na obou stranách, ale i událostí a jednání, díky nimž získává soužití vážné trhliny. Komunikace mezi oběma skupinami je mizivá. Naznačuje, že problémy v soužití obyvatel budou mít trvalejší ráz, mohou přerůst ze současné atmosféry napětí k větším sociálním tensím

a konfliktům, zejména pokud nebudou současné problémy formulovány a řešeny, a hlavně implementovány vhodné intervenční strategie. Situaci zhoršuje zkušenost **prolínání životních prostorů** obou skupin. Nárokovaný prostor sociálně vyloučených obyvatel se na několika místech protíná s veřejným prostorem ostatních obyvatel města, a právě na těchto místech dochází k drobným konfliktům (ulice Škodova, cyklistická stezka a průjezd v ulici Kojetínské), které jsou základem nespočetných a hrůzných konstruktů o nebezpečnosti a nekulturnosti obyvatel sociálně vyloučených lokalit.

Pro dokreslení atmosféry ve městě jsme podrobili diskurzivní analýze jeden z nejčtenějších regionálních deníků, Přerovský deník. Objevují se v něm stereotypy založené na představování Romů jako obyvatel ghett a pachatelů trestné činnosti. Míra stereotypizace snese srovnání s podobou informování v jiných, ať už regionálních, či celostátních médiích.

Město Přerov v posledních dekádě opakovaně projevuje **snahu problém narůstajícího sociálního vyloučení řešit**. Řada aktivit však končí neúspěchem. Příčiny můžeme spatřovat v pilotní podobě činností, která testuje možnosti řešení a sbírá různé, i negativní zkušenosti. V mezerách realizovaných činností se promítá nedostatečná spolupráce jednotlivých subjektů, které si nevyměňují zkušenosti a informace. Opakovaně dochází k neúspěšnému navazování kontaktů s obyvateli sociálně vyloučených lokalit. Prezentované integrační aktivity jsou v některých případech **realizovány pouze na formální úrovni**, reálné dopady sledovány nejsou. Příklad můžeme ilustrovat průběhem *Dne soužití*. Ten nenaplníuje deklarované cíle Programu soužití ve městě Přerově. Minimálně v letošním roce měl podobu romské, etnicky homogenní aktivity (s přítomností pouze jednoho zástupce magistrátu a proromských aktivistů), která nijak nepřispěla ke sbližování světa majority se světem Romů.

Problém sociálního vyloučení se utváří v prostředí města, které poznamenává pokles počtu obyvatel, průměrná vzdělanostní struktura a stárnutí místní populace. Mezi lety 1991 až 2001 zestárlo obyvatelstvo Přerova v průměru o 3 roky. Pokles v nejmladší věkové skupině má dopady na obsazenost například základních škol, ale jeho dopady se v čase projeví i jinde. Výrazně posílilo zastoupení obyvatelstva v poproduktivním věku, tento trend bude v čase vytvářet celou škálu potřeb této věkové skupiny. Bude potřeba uspokojovat a bezesporu vytvářet kapacitní tlak na místní síť poskytovatelů sociálních, zdravotních a dalších služeb.

Vytypované rizikové oblasti sociálního vyloučení lze podle zjištěných informací seřadit podle míry závažnosti takto: 1. vzdělávání, 2. bydlení, 3. finanční strategie, 4. kriminalita jako adaptační mechanismus, 5. závislosti.

Téma **závislostí** není v přerovských sociálně vyloučených lokalitách vnímáno jako prioritní problém ani jejich obyvateli, ani systémovými aktéry. Jako velmi nebezpečná se nicméně jeví hra na výherních automatech, a to jak v poloze občasného hraní, tak v poloze gamblerství (přesnou hranici nejsme schopni určit). Nebezpečí se nemá týkat pouze sociálně vyloučených lokalit, ale romského etnika

jako takového. Má hrát až 75% romských mužů. Na zničující finanční důsledky upozorňují terénní pracovníci neziskových organizací. Ostatní závislosti či užívání legálních a ilegálních drog existují, jejich výskyt variuje podle typu drogy, důsledky na komunitu však nejsou nijak markantní. Nejvíce rozšířenou ilegální drogou je marihuana. Pravidelně ji podle odhadů užívá až 50% mladistvých. Podle expertů se mezi romskou mládež dostává z majority. Další populární drogou je pervitin. S jejím rekreačním užíváním má zkušenost přibližně 25% mladých romských mužů. Se skutečnou závislostí se však setkáváme pouze výjimečně. V romských lokalitách pravděpodobně existují varny pervitinu, droga se k uživatelům dostává jak odtud, tak z majoritní společnosti. Na rozdíl od jiných sociálně vyloučených lokalit se v Přerově nesetkáváme s čichacími drogami a s heroinem. Mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit se setkáváme s vysokou mírou užívání legálních drog – alkoholu a cigaret. Alkohol užívá denně 10-20% obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Cigarety jsou rozšířeny nejen mezi dospělou populací, ale také mezi dětmi a mladistvými. Podle všeho nevede užívání legálních ani ilegálních drog v přerovských sociálně vyloučených lokalitách ke kriminálnímu nebo výrazně sociálně patologickému chování. Obstarávání drog neprodukuje specifickou formu kriminality zejména proto, že skutečná závislost na drogách je spíše nízká a drogy jsou finančně dostupné. Jejich konzumace proto uživatele finančně neruší a nenutí je obstarávat si prostředky na drogu formou trestné činnosti.

Dalším mapovaným problémem byly **finanční strategie obyvatel sociálně vyloučených lokalit**. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit tvoří z hlediska financí, majetku a odvozeného životního standardu homogenní celek, naopak jsou majetkově stratifikováni. Příjmy pocházejí zejména ze sociálních dávek (dávek hmotné nouze, dávek státní sociální podpory a dávek sociálního pojištění) a z práce „na černo“. Ostatní finanční zdroje jsou spíše marginální. Podle expertních odhadů je oficiálně zaměstnáno 5–6% osob ze sociálně vyloučených lokalit. Ve způsobu získávání příjmů dochází k mezigenerační diferenciaci. Mladší generace ztrácí pracovní návyky a hledá maladaptivní strategie zvyšování životního standardu. Hlavní výdaje domácností tvoří vedle nákladů na uspokojování běžných životních potřeb také splátky půjček a leasingů, umořování jiných dluhů a v častých případech také hra na výherních automatech. Strategie zvyšování finančního příjmu jsou postaveny zejména na černé práci. Vedle této strategie jsme zaznamenali také jiné, marginální strategie obživy: sběr železa, emigraci do zahraničí, cílené nahlížení na děti jako na zdroj příjmu ze sociálních dávek, strategii poskytování půjček na vysoké úroky, strategii podvodů, úspory v podobě investování do zlata a prostituci. Systémoví aktéři hodnotí finanční situaci obyvatel romských sociálně vyloučených lokalit jako problematickou, spíše než na nízké příjmy poukazují na pochybení ve výdajové stránce.

Bydlení v sociálně vyloučených lokalitách bylo dalším předmětem analýzy. Romové ohrožení sociálním vyloučením se rekrutují z nízkopříjmových skupin obyvatel, tedy z nájemců obecních bytů a uživatelů ubytoven. První skupina je v Přerově zastoupena nejvýrazněji, druhá kategorie se ocitá na samém chvostu sociálního vyloučení. Sociálně vyloučené lokality Husova (v současnosti 451 obyvatel), Škodova (v současnosti 107 obyvatel), Tovačovská (v současnosti 34 obyvatel) a Kojetínská

(v současnosti 244 obyvatel) vznikly v průběhu první poloviny devadesátých let kombinací spontánní migrace sociálně slabých rodin v rámci Přerova a bytovou politikou města. Domy v lokalitě Škodova město v roce 2007 odprodalo soukromému vlastníkovi. Všechny lokality jsou ve špatném technickém stavu. Nejhuře je na tom lokalita Kojetínská. Obyvatelé žádné z lokalit se necítí s místem nijak spjati, nepodílí se na údržbě veřejných prostranství a necítí žádnou odpovědnost za celkový vzhled lokality. Markantní je rozdíl mezi pověstnou čistotou v soukromých prostorách a neutěšeností za prahy bytu. Venkovní prostranství není v žádné z lokalit přizpůsobeno trávení volného času. Dvory jsou zanedbané ve smyslu nebezpečného povrchu, který je prašný, chybí zátarasy směrem k železnici, posezení na dvoře apod. To zvyšuje potřebu obyvatel trávit volný čas venku také mimo dvory, v přilehlých ulicích. V těch dochází k většině konfliktů mezi nimi a majoritou. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit si přivlastňují prostor, kterým kolemjdoucí potřebují rychle a bez překážek procházet. Dochází ke střetům, ve kterých obyvatelé sociálně vyloučených lokalit ze svého pohledu nedělají nic špatného, když postávají či posedávají na chodnících a cestách – přece co je špatného na povídání si a družném postávání? Perspektiva kolemjdoucích, kteří se zábavy účastnit nechtějí a mají jediný cíl, totiž projít, je ale jiná. Postávající Romy vnímají jako překážku pro svůj rychlý transfer. Ukazuje se, že tento střet prostorů je základním zdrojem konfliktů ve vzájemném soužití a také zdrojem mýtů o nebezpečnosti míst, jako jsou Husova a Škodova.

Nyní popíšeme sociálně vyloučené lokality z hlediska **kriminality**. Sociálně vyloučené lokality a lokality s vyšší koncentrací sociálně vyloučených jedinců s výjimkou lokality Kojetínská nejsou „nebezpečnými“ místy. Překvapí nás velmi nízké zastoupení trestných činů a přestupků v lokalitě Husova. Příznivou zprávou je pokles počtu přestupků v sociálně vyloučených lokalitách v čase. Ulice Škodova se stává podle oficiálních údajů standardním místem, kterým v roce 2007 z hlediska bezpečnosti nebyla. Ulice Husova a Tovačovská nevykazují téměř žádné přestupky ani trestné činy. Z přehledu lokalit, které koncentrují sociálně vyloučené jedince, nevyplývá, že by v těchto místech docházelo k ohrožení bezpečnosti občanů. Nejmarkantnější výskyt trestných činů je v ulicích Čechova, Kojetínská, Dvořákova, Palackého – pouze jedno z míst patří k sociálně vyloučeným lokalitám. Mírně nad průměrem ale stále zůstává ulice Škodova, u ulice Kojetínské registrujeme pokles počtu trestných činů. Z hlediska bezpečnosti v sociálně vyloučených místech nám tedy vystává především otázka prevence a eliminace kriminality v lokalitě Kojetínská, vzhledem k umístění velkého nákupního střediska v této ulici ale nenacházíme přímou souvislost se sociálně vyloučeným místem.

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit se ale také ocitají v nezáviděníhodné roli oběti. Tento typ kriminality je málo tematizován, tedy znám. Problémem ve městě jsou především drobné krádeže a narušování občanského soužití, nikoli páčání závažné trestné činnosti. V centru pozornosti tyto typy činnosti ulpívají tak trochu na úkor skutečnosti, že ke kriminálnímu jednání dochází i za hranicemi lokalit. Problémem je veřejné mínění, které drobné přestupky dlouhodobě citlivě vnímá, což místní společnost radikálně polarizuje. Nejasné interpretace panují kolem kriminogenního charakteru lokalit. Vnímání tématu značně zatěžují morálně

hodnotové soudy aktérů, které se týkají především otázky sociální spravedlnosti. Je evidentní, že pokud chtějí ve městě působit, tak se nevyhnou konfrontacím s veřejným míněním, které tolerancí a pochopením zrovna neoplývá. Jakoby oscilují mezi několika vzájemně nekorespondujícími interpretacemi obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Překvapivý je také vliv mnoha sociálních mýtů, které se v prostředí města rodí a reprodukuje. Systémoví aktéři v oblasti kriminality velmi pozitivně vnímali výsledky „síťování“ v souvislosti s dubnovým pochodem radikálů. V rámci skupiny kriminality jsme zaznamenali první a jediný významný pokus zavést do praxe systém síťování aktérů.

Posledním tématem, kterým se náš výzkum zabýval, jsou **důsledky sociálního vyloučení ve vzdělávání**. Zjistili jsme, že rodiče na rozdíl od dalších informátorů netematizují vzdělávání jako problém – školní příprava jejich dětí jim není lhostejná, záškoláctví a četné absence většinou odsuzují a dalšímu vzdělání svých dětí se nebrání. Někteří rodiče si uvědomují i fakt, že dochází k přenášení životních strategií z rodičů na děti, což celou situaci ještě více komplikuje. Jako zásadní se jeví vysoké absence ve školách, které úzce souvisí s horším školním výkonem. Většina rodičů zná pravidla omlouvání školních absencí, je si také vědoma postihů, které mohou nastat v případě vyššího počtu neomluvených hodin. Pravidla omlouvání se rodičům zdají příliš přísná, navíc poukazují na skutečnost, že u starších dětí lze jen těžko uhlídat, zda do školy opravdu dojdou, nebo zda ji v průběhu vyučování neopustí. Rodiče i žáci ovšem připouští, že případy, kdy dítě nejde do školy a běhá po dvoře, se vyskytují, a to často i s vědomím rodičů. Co se týče toho, jak vnímají romské děti skutečnost, že na škole, kterou většina z nich navštěvuje, převažují romské děti, se dá říci, že žáci si uvědomují negativa, která může takové složení žáků mít, tato negativa ale spatřují převážně v rovině kázeňské. Samotný fakt, že škola má špatnou pověst a je vnímána jako „romská škola“ si příliš nepřipouštějí. Příčin nízké motivace pro účast ve vzdělávání je několik. Primárním problémem je vznik a existence etnicky homogenizovaného základního školství. Mnozí systémoví aktéři vnímají problém sociálního vyloučení ve vzdělávání ve výhradně morálně hodnotové rovině. Příčiny neúspěchu romských žáků hledají na straně neangažovaných rodičů, v nízké motivaci ke vzdělávání, absenci některých kulturních hodnot. Nabídka učebních oborů v místě neodpovídá tomu, co by absolventi základních škol potřebovali. Překvapující je nízká míra (sebe)reflexe možných nedostatků na straně vzdělávacího systému. Byť aktéři zmiňují potřebu práce s rodinou, není zde nikdo, kdo by ji vykonával a pokusil se rodiče do vzdělávání zaangažovat. Chybí mediátor mezi školou, dítětem a rodinou.

XIV. DOPORUČENÍ

Podoba závislostí v sociálně vyloučených lokalitách

- Doporučujeme přísnou městskou regulaci provozu heren s výherními automaty. Herny s výherními automaty jsou jedinou službou, která je pro Romy dostupná bez omezení, stejně jako pro majoritní populaci. Zatímco v restauracích se Romové setkávají s více či méně otevřeným rasismem, v hernách jsou vítanými hosty. Herny mají nepřetržitý provoz a je jich vysoký počet. Znesnadněním přístupu k výherním automatům lze u této cílové skupiny docílit výrazného snížení počtu hráčů. Osoby závislé pravděpodobně budou za výherními automaty dojíždět do sousedních měst, celkový počet obětí finančních důsledků hry se však dramaticky sníží. S ohledem na snížení příležitosti hrát se omezí také možnost vzniku závislosti u příslušníků dospívající generace. Důrazným lobbingem na úrovni celostátní legislativy je také potřeba vyřešit provoz heren s videoterminály, které město regulovat nemůže.
- Mezi romskou mládeží ze sociálně vyloučených lokalit se výrazně rozšířila marihuana, jejíž užívání plní integrační roli. Nesnadným úkolem souvisejícím s celkovým začleňováním do majoritního proudu společnosti je nahrazení tohoto integrujícího mechanismu mechanismem vhodnějším. Negativní důsledky pravidelného užívání marihuany jsou v situaci romské mládeže ze sociálně vyloučených lokalit násobeny denním režimem dlouhodobě nezaměstnaných, tj. absencí časové strukturace dne, upřednostňováním takových aktivit, které jsou majoritní společností vnímány jako méně hodnotné apod. V projevech mladistvých, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách, je patrný příklon k důslednému prosazování řešení situace. Tito mladí lidé poměřují své aspirace s neuspokojivým stavem žité reality, a pokud nenalezneme efektivní způsoby integrace, můžeme v budoucnu řešit dalekosáhlejší sociální problémy. Úspěšné v práci s mládeží se jeví aktivity nízkoprahového klubu Metro. Za zvážení proto stojí provázání dalších služeb, které by klub spojovaly s lokalitami, a jejich finanční podpora. Může se např. jednat o zapojení mladistvých do zvelebování lokalit formou svépomocného vybudování dalších klubů, motivační provázání některých činností klubu na středoškolský vzdělávací systém (samozřejmě při zachování nízkoprahovosti zařízení). Alternativou může být rozvoj nových komunitních či terénních sociálních služeb, které budou zacíleny na mládež.
- Při řešení závislostí na návykových látkách mezi Romy je potřeba reflektovat několik specifík. Sociálně vyloučení Romové nevnímají závislosti na alkoholu, výherních automatech nebo ilegálních drogách jako nemoc. Rodiny poskytují závislým uživatelům po dlouhou dobu sociální zázemí dostatečné k tomu, aby tito nemuseli volit kriminální strategie pro obstarání financí na drogu. Krátkodobě pozitivní efekty tohoto jednání však oddalují potřebnou léčbu či jiný druh intervence. Režim ústavní léčby není přizpůsoben specifickým

romských tradic a životnímu stylu, který nedovoluje dlouhodobé odloučení od rodiny.

- V sociálně vyloučených lokalitách je typická nezdravá životospráva, která začíná už v nejútlejším věku dítěte. V kontextu závislostí je jejím projevem kouření cigaret, které se objevuje už ve věku 11 až 12 let. Řešením není represivní pozornost věnovaná pouze nezletilým. Není účinná a nenachází podporu v rodině nezletilých. Inspirací může být zdravotně-sociální pracovník, který již v některých městech v ČR působí.

Finanční strategie obyvatel sociálně vyloučených lokalit

- Pokračování individuální sociální práce s rodinami. V lokalitách působí nezisková organizace zaměřená mj. na finanční poradenství a také terénní pracovníci Magistrátu města Přerova. Podílí se na náročné dlouhodobé a postupné práci zaměřené na zvyšování finanční gramotnosti obyvatel a oddlužování. Přes jejich snahu se do pasti dluhů dostává stále velké procento rodin, které končí v lokalitách pro neplatiče a na ubytovnách. Zvýšení počtu těchto pracovníků a jejich kontinuální a intenzivní práce s konkrétními rodinami, se kterými pracovník naváže důvěrný vztah, by bylo dalším krokem k soustavným integračním snahám.
- Pravidelné supervize pracovníků v prvních liniích, kteří jsou vystaveni každodenní práci s klienty. Sociální pracovníci, kteří pomáhají obyvatelům sociálně vyloučených lokalit s finančními problémy, jsou vystaveni soustavnému riziku syndromu vyhoření. Je potřeba dbát na prevenci jeho vzniku. Vyhořelí pracovníci nemohou kvalitně plnit náročnou úlohu, která se od nich očekává. Jedním z osvědčených mechanismů je právě profesní supervize.
- Vzdělávání sociálních pracovníků, středního a vyššího managementu poskytovatelů sociálních služeb, tedy těch, kteří vytváří kulturu organizace. Setkali jsme se s tím, že řada systémových aktérů nezná podstatu a mechanismy sociálního vyloučení, kulturu chudoby, typy chudoby a deprivace, které z nich plynou. Teoretických učebnic je spousta, otázkou zůstává náročnost jejich zpracování a poměrně omezené dopady na čtenáře. Pozitivní úlohu mohou sehrát zážitkové semináře zaměřené na problematiku sociálního vyloučení a jeho mechanismy. Bez porozumění mechanismům sociálního vyloučení lze jen stěží formulovat a hledat adekvátní a efektivní opatření.
- Spolupráce všech aktérů na řešení konkrétních případů. Setkali jsme se s nedostatečnými komunikačními kanály napříč aktéry. Překvapilo nás, že se na skupinovém rozhovoru někteří pracovníci viděli poprvé nebo spolu poprvé delší dobu hovořili. Význam jak formálních, tak neformálních vazeb při řešení obtížných životních situací klientů přitom asi netřeba zdůrazňovat. Potenciálem je tematické síťování kolem konkrétních případů.
- Využití potenciálu takových organizací, jakými jsou Policie ČR a Městská policie Přerov. Dostatečně informativně vybavit pracovníky, kteří přichází do styku s problematikou sociálního vyloučení, osvětlit tuto problematiku a informace obohatit prožitkovými technikami. Zároveň využít vstřícného

přístupu k realizaci společných preventivních programů zacílených na drobnou kriminalitu dětí a mladistvých; volit citlivá preventivně represivní opatření směrem ke klientům sociální práce z řad obyvatel sociálně vyloučených lokalit.

- Veřejné mínění je velmi citlivé na vnímanou neschopnost obyvatel sociálně vyloučených lokalit hospodařit s penězi. Řešením může být vyplácení věcných dávek namísto dávek peněžních v těch případech, kdy rodina opakovaně selhává v plnění svých finančních povinností.
- Součinnost systémových aktérů v potírání práce na černo. Práce na černo je jedním z mechanismů sociálního vylučování. Její toleranci zdůvodněnou její prospěšností, která je viděna ve finančním příjmu a v pravidelném denním režimu, který upevňuje pracovní návyky, vnímáme jako lichou. Práce na černo je vykořisťováním pracovníků, kterým není garantována bezpečnost práce, jejich úsilí se jim nezapočítává do sociálního pojištění, je jim vyplácena podprůměrná mzda a je oslabována motivace hledání práce na oficiálním pracovním trhu. Součinnost musí zahrnovat úřad práce, terénní pracovníky všech institucí a represivní orgány.
- Rozvoj veřejné služby v organizacích poskytujících sociální služby. Na veřejné službě se systémoví aktéři shodli jako na efektivním nástroji, který odměňuje klienta za jeho aktivitu. Vidí v ní aktivizační potenciál klientů, prostor pro setkání klientů se světem zaměstnání. Jako úspěšnějšími se v této věci logicky jeví organizace, které umějí pracovat s klienty. Je otázkou, zda posílit jejich úlohu nebo zda pomoci ostatním organizacím k využívání institutu stejně efektivním způsobem (školení, kontinuální podpora apod.).

Bytová situace a kvalita bydlení

- Vytvoření prostupného systému bydlení s doprovodným sociálním programem. Systém prostupného bydlení spočívá v tom, že se za asistence a stanovení pevných pravidel dá nová šance dlužníkům, kteří projeví dostatečnou míru zájmu a snahy řešit své problémy s úhradou poplatků spojených s nájmem (dostatečnou míru snahy lze kvantifikovat např. dobou řádného placení nájmu, jako to dělá vnitřní předpis č. 28/05 – úpravy po novele vnitřního předpisu č. 10/06). Pro tyto účely by město mělo dlouhodobě vyčlenit určitý počet bytů. Jejich poskytování by mělo být součástí sociálního programu provozovaného např. jednou z neziskových organizací, která v lokalitě Kojetínská působí, nájemce zná a dlouhodobě s nimi pracuje. Inspirací mohou být příklady z měst, kde má nezisková organizace pronajatý bytový dům od města, ale celý sociální program prostupného bydlení zajišťuje sama. Program má dalekosáhlé důsledky nejen na ty nájemce, kterým je poskytnutím nájmu v tomto bytě zprostředkován první a základní integrační krok zpět do společnosti. Působí také motivačně pro ostatní problémové nájemníky, kteří bydlí v lokalitě pro neplatiče. Bez pozitivních, neustále prezentovaných a připomínaných příkladů možného návratu zpět do jiných lokalit nemají motivaci k řešení svých problémů. Zásadním je kvalita sociálního programu, který se musí vyvarovat pouhého zakonzervování provizorního stavu

(uvolněné byty se přidělí prvním nájemcům a ti v nich budou žít s trvalou asistencí, aniž by se ve své autonomii někam posunuli). Problematickým se samozřejmě jeví fakt, že město odprodává svůj bytový fond v takové míře, že přestává disponovat vhodnými objekty. Je otázkou, zda je tento trend možné zvrátit v případě alespoň několika málo vhodných obytných domů, které by mohla navrhnout Domovní správa města Přerova. O opětovném zařazení mezi obecních byty, které nejsou určeny k prodeji, se uvažuje např. u ulice Denisova. Možná lze takových lokalit nalézt více. Krátkodobé investice by se městu v dlouhodobé perspektivě vrátily v podobě funkčních integračních procesů, které zmírňují neblahé dopady sociální exkluze společně se všemi negativními jevy, které s sebou takové vyčlenění přináší.

- Dalším doporučením, které se jeví jako klíčové, je zavedení komunitní práce v lokalitách. Komunitní práci považujeme ve všech sociálně vyloučených lokalitách za nezbytný základ integračních snah. Bez jejího profesionálního výkonu nemá, podle všech skutečností, dílčí pomoc jednotlivcům a rodinám žijícím v lokalitách šanci na komplexnější úspěch. Dosavadní sociální práce soustředěná na volnočasové aktivity dětí a pomáhání s dluhy a bydlením dospělých má své opodstatnění a na úrovni jednotlivých klientů přináší konkrétní výsledky. Tváří v tvář hrozbě zakonzervování minimálně dvou poměrně rozsáhlých sociálně vyloučených enkláv však úspěchy na úrovni několika rodin nestačí. Vytvořené sociálně vyloučené lokality jsou relativně nové. Mezi nájemníky chybí pocit sounáležitosti a spoluzodpovědnosti za společně obývané prostory. Je otázkou, jak přistoupit k budování komunitní identity u lokality určené pro neplatiče. Z logiky věci je naopak nutné podporovat individuální snahy obyvatel o její opuštění. To se však z různých důvodů podaří pouze v omezené míře. Vybudování funkční komunity bude minimalizovat škody z ničení obecního majetku a účinně jim předcházet. Komunitní práci je nutno realizovat na profesionální úrovni, tedy subjekty, které k její realizaci disponují dostatečnými zdroji jak na úrovni zkušeností a vědomostí, tak na úrovni konkrétních realizačních možností. Nezbytná je úzká spolupráce realizátora komunitní práce s Domovní správou města Přerova, odborem sociálních služeb a zdravotnictvím a s komisí pro hospodaření s obecními byty. Součinnost těchto aktérů umožní celostní přístup návazných a vzájemně propojených opatření, která omezí protichůdná působení jednotlivých segmentů. Konkrétními mechanismy zapojení obyvatel lokalit do její údržby mohou být systém domovníků z řad obyvatel nebo svépomocné údržbářské práce ve společných prostorách (malování apod.).
- Vedle komunitní práce je třeba pokračovat v individuální sociální práci s jednotlivci či rodinami, které v sociálně vyloučených lokalitách bydlí. Sociální práce musí být kontinuální, ve svých prostředcích založená na součinnosti mechanismů pomoci i kontroly. Sociálně asistence rodinám pomůže předcházet vzniku dluhů vůči městu. Pracovníci, kteří jsou v každodenním přímém kontaktu s klienty, musí procházet systémem pravidelné supervize a dalších mechanismů dostupných k prevenci syndromu vyhoření. Jejich případná selhání v takto obtížné situaci mají

negativní důsledky a jsou obtížně napravitelná. Realizace sociální práce vyžaduje vícezdrojovou finanční a veřejně deklarovanou podporu.

- V prostoru sociálně vyloučených lokalit se také mohou realizovat naprosto konkrétní dílčí opatření, která pomohou zvýšit kvalitu života v lokalitách. Jde o: snížení rychlosti aut projíždějících kolem lokalit; instalace dopravních značek Pozor děti; vyřešení bezpečného příchodu do lokality Kojetínská, a to buď vybudováním bezpečného přechodu pro pěší na opačnou stranu frekventované silnice v bezprostřední vzdálenosti od vstupu do lokality směrem k městskému centru, nebo přemístěním cyklostezky na opačnou stranu silnice; zavedení veřejného osvětlení při vstupech do lokalit; uzpůsobení dvorních ploch lokalit pro možnosti aktivního trávení volného času. Jako naprosto konkrétní kroky, které toto umožní, vidíme: zpevnění povrchové úpravy dvorních ploch tak, aby nedocházelo k vysoké prašnosti; vyhrazení konkrétní části dvora pro parkování motorových vozidel; vybudování bytí skromného zázemí pro setkávání dospělých a hru dětí, tedy vybudování laviček, hřiště a zázemí pro malé děti. Do budování zázemí v lokalitách musí být zapojeni obyvatelé lokalit, aby se zvýšila jejich spoluodpovědnost za ochranu a údržbu. Nutné je také uvažovat nad vyhotovením takového zázemí, které má dlouhou životnost a je snadné pro údržbu. V lokalitě, kde bydlí sociálně slabí lidé a ve které se zároveň topí v kamnech na tuhá paliva, není např. příliš vhodné využívat jako materiál dřevo. Zároveň je potřeba vymezit prostor pro večerní a noční život mimo střední část dvorního traktu, ať nedochází k rušení nočního klidu. Kromě vytypování vhodných prostor, které omezí ozvěnu zvuku ve večerních a nočních hodinách, je třeba vyřešit hospodaření s odpadem. Z velkoobjemových kontejnerů, které jsou k lokalitám přistaveny, se šíří zápach a nezakryté odpadky vylétávají ven při sebemenším závanu větru. Hospodaření s odpady může být ošetřeno jedním z pravidel komunitně nastaveného bydlení, proto by nemělo docházet k devastaci popelnic, která byla v minulosti zaznamenávána. Praxe standardních popelnic již ostatně funguje v lokalitě Husova.

Kriminalita jako adaptační strategie

- Nekoncetrovat obyvatele do sociálně vyloučených lokalit, v nichž se vytváří potenciální kriminogenní prostředí a vytrácí se právní povědomí občanů a rozumění hodnotám a normám.
- Vytvořit program prostupného bydlení pro ty, kteří ve vyloučených místech uvízli, a chtějí se z nevyhovujícího prostředí vyčlenit a žít běžným způsobem života v majoritním prostředí.
- Informovat veřejnost o skutečném stavu kriminality ve městě a v okolí lokalit – zejména o poklesu kriminality.
- Prevenci zaměřit do oblasti občanského soužití a drobných krádeží (práce s mládeží).
- Zabývat se v širším rámci kriminalitou nezletilých a mladistvých.

- Programy prevence a další je zapotřebí přenést přímo do prostředí vyloučených lokalit, aby se nevytrácelo právní povědomí a odpovědnost, je nezbytné reagovat na rostoucí komplikovanost vztahů uvnitř lokalit např. formou komunitní práce.
- Skupina systémových aktérů působící v oblasti prevence kriminality již zakusila výsledky síťování služeb, je na místě využít tuto velmi dobře nastavenou platformu a dále v rámci ní pracovat.
- Významnou roli aktéři přikládají působení kvalitní sociální práce (individuální i komunitní) v lokalitách, nelze jinak než souhlasit.
- Řešení systémoví aktéři hledají v urychlenějším projednání jednotlivých případů a vymahatelnosti práva. Je zapotřebí minimalizovat časový odstup mezi spáchaným skutkem a reakcí na něj.
- Ke konfliktům dochází v místech, kde se protínají prostory, které si nárokují obyvatelé sociálně vyloučených lokalit, s veřejnými prostory, po nichž se pohybují obyvatelé města. Je na místě tyto městské prostory a trajektorie zbavit jejich šedosti a pověstné hrůzy – pořádáním společných akcí, výzdobou v podobě pop-artu apod.
- Přítomnost množství fám a sociálních mýtů napovídá o potřebě kvalitně, včas a pravidelně informovat veřejnost. Účelově vypracovaná PR strategie města (jak dovnitř, tak navenek) by umožnila komplexní informování o této problematice. Přidanou hodnotou by byl celkově zlepšený mediální obraz města. Vypracována by měla být komunikační strategie města směrem k obyvatelům jako k celku, ale také specificky k obyvatelům sociálně vyloučených lokalit. Doporučujeme Magistrátu města Přerova cílené jednání s Přerovským deníkem za účelem nenásilného informování o pozitivních příkladech soužití a integračních snahách.

Důsledky sociálního vyloučení ve vzdělávacím procesu

- Věnovat pozornost rozvoji systému předškolní přípravy a zapojení dětí do předškolních přípravných tříd (inspirace příkladem např. z Hranic na Moravě).
- Obtíže při adaptaci do školního prostředí způsobuje jazyková integrace, je zapotřebí věnovat pozornost rozvoji jazykového kódu, který děti silně handicapuje.
- Je zapotřebí rozvíjet způsoby zaangažování rodičů do vzdělávání dětí, rodiče nejsou s to poskytovat dětem takovou podporu, jakou běžně poskytuje většina rodičů. Je třeba vymýšlet takové formy zapojení, které nebudou popírat jejich rodičovskou autoritu a umožní jim participovat ve vztahu žák – rodič – škola. V tomto trojúhelníku prozatím chybí mediátor, který by tyto strany více propojoval.
- Je zapotřebí vytvořit dětem adekvátní podmínky pro vzdělávání přímo v rodinách. Nedostatek vybavení a pomůcek by neměl být příčinou školních neúspěchů. Řada vybavení může zůstat ve škole, kde je má žák k dispozici.
- Na „romizovaných“ základních školách je naprosto nezbytné zavedení a udržení působení asistentů pedagoga, kteří jsou přesahem školy vůči rodině a pomocnou rukou pedagogů.

- Silně problémovým je moment ztráty významu vzdělávání, který se projevuje v momentu pokračování ve studiu po základní škole. Tomuto přechodu by měla být věnována pozornost. Nezáměr o další vzdělávání legitimizují příběhy o jeho zbytečnosti nebo poukazování na „tradiční“ kulturu. Nezáměr o vzdělávání souvisí s rozvojem kultury chudoby v sociálně vyloučených lokalitách.
- Studenti, pokud se rozhodnou pro nějaký studijní obor, se ocitají v prostředí mimo důvěrně známý okruh a nejsou vybaveni potřebnými kulturními vzorci pro zvládání „nových“ zátěžových situací. Celkově by měl být vytvořen systém prostupného inkluzivního vzdělávání v sekundárním školství, např. adekvátní nabídkou učebních oborů a související motivační a jiné podpory.
- Problémem jsou absence žáků v základním školství. Je zapotřebí důsledně sledovat docházku dětí a využívat všech dostupných nástrojů, aby byla docházka zajištěna.
- Přibližně od 10 let věku dětí by měla v základních školách probíhat intenzivní a cílená kampaň týkající se bezpečného sexuálního života, plánovaného rodičovství a možností kontroly početí.
- Nejvážnějším problémem je existence segregovaného vzdělávacího systému. Koncentrace žáků ze sociálně vyloučených lokalit přenáší do školy všemožné důsledky sociálního vyloučení, které je obtížné řešit v rámci jediné instituce. Primárním problémem je skutečnost, že k segregaci žáků dochází. V takovýchto školách se reprodukuje naučené způsoby života a jen obtížně se zlepšuje lidský či jiné druhy kapitálů. Systémoví aktéři by měli zabránit romizaci základních škol.
- Možnost rozvoje inkluzivních přístupů ztěžují morálně hodnotové postoje některých aktérů vzdělávacího systému, kteří nalézají viníky na „druhé straně“. Nabízí se možnost prožitkového vzdělávání, kde by aktéři reflektovali svá východiska a způsoby, které ovlivňují jejich rozhodování a vnímání tématu sociálního vyloučení.
- Aktéři vzdělávání by měli mít konkrétní představu o podmínkách, v nichž děti vyrůstají. Často nemají představu o materiální a jiných formách deprivace, s nimiž se děti běžně setkávají.
- Vhodné je zajistit výměnu informací mezi všemi aktéry vzdělávání. Byť existují různé postoje k doučování žáků, není nic snadnějšího, než se shodnout na takovém systému, který bude vyhovovat všem zúčastněným stranám. Doučování, pokud je prováděno systematicky a kvalitně, má velký význam a přínosy.
- Promyslet by se měly možnosti pro vytvoření podmínek prostupnosti regionálního vzdělávacího systému a také propracovat systém vyrovnávání nerovností způsobených růzností vzdělávacích předpokladů u dětí, které vyrůstají v nevyhovujících podmínkách sociálně vyloučených lokalit, a to za účasti lokálních partnerů.

Autoři výzkumu

Hájková Martina

Janoušková Klára

Kliment Pavel

Kvasnička Radim

Nosálová Marcela

Palicová Helena

Topinka Daniel

Autoři výzkumu a SocioFactor s. r. o. děkují všem konverzačním partnerům, účastníkům diskusí a obyvatelům sociálně vyloučených lokalit za maximální podporu a vstřícnost. Magistrátu města Přerova děkují za poskytnutí prostor.

Anotace

Výzkum se ve svém úvodu zaměřuje na popis okolností jeho zadání Agenturou pro sociální začleňování, zmiňuje výzkumné cíle a normativní východiska. Teoretický koncept tvoří sociální vyloučení a rizikové faktory s ním spojené (dlouhodobá nezaměstnanost, adaptační strategie na chudobu, vyloučení z trhu práce a alternativní subsistenční strategie vázané na segregační podmínky, právní aspekty sociální exkluze, kriminalita související se sociálním vyloučením atd.). Výzkum reflektuje historické pozadí příchodů Romů, jejich přítomnost a evoluci sociálního problému v čase (vznik sociálně vyloučených lokalit a jejich diferenciací), který se v Přerově projevuje zejména v oblasti soužití. Součástí výzkumu je diskurzivní analýza místních médií. Výzkum identifikuje a popisuje sociálně vyloučené lokality na základě prostorových aspektů/znaků sociálního vyloučení s návazností na předchozí výzkumy (vymezení prostoru, etnografická deskripce, prostorová distribuce příjemců dávek hmotné nouze apod.). Představuje sociálně demografické charakteristiky města ve vztahu k sociálnímu vyloučení (zpracování dat ÚP a ČSÚ) s cílem zachytit a porozumět kontextu, v němž se sociální problémy utváří.

Hlavní část výzkumu sleduje pět „rizikových“ faktorů spojených se sociálním vyloučením s důrazem na mechanismy, které k sociálnímu vyloučení přispívají. Výzkumnými metodami jsou vstupní mapující rozhovory s experty, focus groups s významnými „systémovými“ aktéry, individuální hloubkové rozhovory s obyvateli sociálně vyloučených lokalit a etnografické pozorování. Důležité je zapojení perspektivy sociálních aktérů lokalit a zohlednění jejich interpretací vlastní situace. Analýza podrobně sleduje tato témata: *Podoba závislostí v sociálně vyloučených lokalitách*, *Finanční strategie obyvatel sociálně vyloučených lokalit*, *Bytová situace a bydlení*, *Kriminalita jako adaptační strategie* a *Důsledky sociálního vyloučení ve vzdělávacím procesu*. Jednotlivá témata jsou představena ve shodné struktuře – uvedení do tématu a zpracování dostupných sekundárních dat, interpretace obyvatel SV lokalit, interpretace „systémových“ aktérů a shrnutí za každou část.